

అబ్బూరి శతజయంతి సంపుటి
ABBURI CENTENARY VOLUME
अब्बूरि शतजयंति संकलन

ABBURI TRUST
HYDERABAD

ABBURI CENTENARY VOLUME

Abburi Trust

- Frist published** : 1996
- Cover** : Painting of Abburi by Sri Ketha
Photograph by Sri Bharat Bhushan
- Cover Design & Layout** : Sri Seela Veerraju
- Price** : **Rs. 110/-**
- Published by** : Abburi Trust, HIG/B4/F4,
Bagh Lingampally,
Hyderabad - 500 044
- Copies available at :**
- Visalandhra Book House
Bank Street, Hyderabad - 500 001
  - Navodaya Book House
Kachiguda, Hyderabad - 500 002
  - Navodaya Publishers
Karl Marx Road, Vijayawada - 520 002
  - Pallavi Publications
Eluru Road, Vijayawada - 520 002
- Composed by** : Fontline Graphics
Bagh Lingampally,
Hyderabad - Ph: 660000
- Printed by** : Charitha Graphics
Chikkadpally, Hyderabad - 500 044
- Cover Printing by** : Kala Jyoti Process Pvt Ltd.,
RTC X Roads, Hyderabad - 500 020

విషయసూచిక

	పే.
సమర్పణ	ix
ముందుమాట	xi
Foreword	xvi
मानवतावादी श्री अब्बूरि....	xviii
అబ్బూరికి శ్రద్ధాంజలి	xxi

I. అబ్బూరి వ్యక్తిత్వం - Abburi's Personality

శతజయంతి రచనలు, ప్రసంగాలు - Centenary Writings & Speeches

నవ్యాంధ్ర కవులలో మేధావి	3
కవిగా అబ్బూరి రామకృష్ణరావు	9
తిరుగుబాటు నుంచి తిరుగుబాటు దాకా...	13
'తాను తాకని నవ మహోద్యమములేదు'	19
స్వతంత్ర ఆలోచనలు చేసిన అబ్బూరి	23
నేనెరిగిన అబ్బూరి మేష్టారు	25
శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణరావు	31
బహుముఖ ప్రజ్ఞాశాలి అబ్బూరి	34
అబ్బూరి జీవిత కాలక్రమణిక	46
అబ్బూరి కుటుంబ చిత్రణ	50
Abburi: An astrological study	51
A legend during his lifetime	54
Remembering Ramakrishna Rau	

Abburi: A jewel not in the crown Sri C.V. Subba Rao 62

ఇతర రచనలు, ఇంటర్వ్యూలు - Other writings & Interviews

శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణరావుతో కాసేపు		
కాలక్షేపం	డా. ఎన్. ఇన్నయ్య	72
మహామనీషి అబ్బూరి	డా. బూదరాజు రాధాకృష్ణ	74
అబ్బూరి సంస్మరణ	డా. సి. నారాయణరెడ్డి	79
నవ్యాంధ్ర సాహిత్యంలో హరివిల్లు		
అబ్బూరి	శ్రీ ఉత్పల సత్యనారాయణాచార్య	82
Sri Abburi Ramakrishna Rau	Dr. A.S. Raman	84
Gentle giant of modern poetry	Dr. Prema Nandakumar	87
Basavaraju and Abburi	Sri Achanta Janakiram	89
'About myself' - Abburi	Kumari 'Mini' (Interviewer)	92

Abburi on Contemporary Telugu Literature

Contemporary Telugu Literature	
- (1, 2)	Sri Abburi Ramakrishna Rau 96

II. అబ్బూరి - కవిత్వం - Abburi -Poetry

ఇతర జయంతి రచనలు, ఇతర రచనలు - Centenary Writings & Other Writings

అబ్బూరికి - (పద్యం)	శ్రీ ముళ్లపూడి వెంకటరమణ	113
'రజాక్షేపం'	డా. ఏల్వూరి మురళీధరరావు	115
'ముత్యాల సరం'లో ప్రయోగం	డా. చేకూరి రామారావు	117
'అబ్బూరి' - (పద్యం)	డా. భద్రరాజు కృష్ణమూర్తి	119
'అబ్బూరి' - (పద్యం)	డా. నండురి రామకృష్ణమాచార్య	119
కొన్ని పద్యాలు	శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణరావు	120
అభినవ కవితా ప్రశంస (1,2)	శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణరావు	121
పీఠిక - 'పూలమాల' (కవితా సంపుటి)	శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణరావు	125

అనువాదాలు - Translations

కవిత - అబ్బిరదత్తా	శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణరావు	126
Poems - Abburi -	Dr. Velchuru Narayana Rao & Dr. David Shulman	128
	Sri Srinivas Rayaprol	130
	Sri R.C. Rajasekhar	136
	Sri R. Appalaswamy	138
శ్రుతి	డా. భీమసేన నిర్మల	142

III. అబ్బూరి కాల্পనిక వచన సాహిత్యం

శతజయంతి రచన

అబ్బూరి కథలు, అపరాధ పరిశోధక		
నవల	శ్రీ పురాణం సుబ్రహ్మణ్యశర్మ	145

IV. అబ్బూరి - నాటకం - Abburi - Drama

రచనలు, ఇంటర్వ్యూలు - Writings & Interviews

అబ్బూరి 'నదీసుందరి'	డా. ఏటుకూరి ప్రసాద్	159
గురుభ్యోన్నమ:	శ్రీ బి. ఆనందమోహన్	163
Search for an audience	Sri Abburi Ramakrishna Rau	167
Element of Script in total theatre	"	170
Theatre in Andhra and Natya	"	175
Goshti	"	175
Sombhu Mitra & Tripti Mitra :		
An Interview	" (Interviewer)	178
Advocate of living stage	National Herald	186
Hindustan Shipard, Visakha-		
patnam : A documentary	Sri Abburi Ramakrishna Rau	188

అనువాదం- అనువాద

వార్షికోత్సవం - చెహోవ్	శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణరావు	204
నదీ సుందరి	డా. భీమసేన నిర్మల	220

శ్రీమతి అబ్బూరి రుక్మిణమ్మ 1954లో.

శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణరావు 1954లో.

అబ్బూరి శతజయంతి ప్రారంభోత్సవం (1995 మే 20) - జ్యోతిని వెలిగిస్తున్న డా. బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు, పక్కన డా. ప్రభాకర్ పరకాల, శ్రీమతి రోహిణి రాధాకృష్ణ

అబ్బూరి శతజయంతి ఉత్సవం (1995 అక్టోబరు 1) - అబ్బూరి తైలచిత్ర పటానికి పూలమాల వేస్తున్న శ్రీ కె. వి. రమణ, వెనక శ్రీ కళాసుబ్బారావు, శ్రీ పాత్తూరి వెంకటేశ్వరరావు, పక్కన శ్రీమతి సి. సుజాలా మూర్తి.

సమర్పణ

'అబ్బూరి శతజయంతి సంపుటి' ఒక విధంగా 1988లో ప్రచురించిన 'అబ్బూరి సంస్మరణ' అనే సంకలనానికి తరువాయి భాగం అనాలి. 1988 నాటి సంకలనంలో చేర్చలేక పోయిన కొన్ని రచనల్ని ఇందులో చేర్చాం. అవేకాక, అబ్బూరి శతజయంతి సందర్భంగా ప్రత్యేకంగా అబ్బూరిపై ప్రముఖులు చేసిన రచనలూ, అబ్బూరి పద్యాలు కొన్నిటికి మరి కొందరు ప్రముఖులు చేసిపంపిన ఆంగ్లానువాదాలూ మొదలైన వాటిని ఇందులో చేర్చాం. ఈ సంపుటంలోని మరొక విశేషం - తెలుగు, ఆంగ్ల భాషలతో బాటు హిందీని కూడా చేర్చడం. ఎన్నో సంవత్సరాల నుంచీ సంకలితం కాకుండా అజ్ఞాతంగా ఉండి పోయిన 'నదీ సుందరి' హిందీ అనువాదాన్ని ఇందులో చేర్చే అవకాశం కలిగింది. అలాగే అబ్బూరి పద్యం ఒక దానికి హిందీ అనువాదం కూడా చేర్చగలిగాం. ఈ సంపుటంలో చేర్చిన ఫోటోలు చాలా వరకు ఇదివరకు సంకలనంలో చేర్చనివి.

ఇందులో తెలుగు, ఇంగ్లీషు, హిందీ - మూడు భాషల్లోనూ రచనలు ఉండటం వల్ల, మా కోరిక పై ముగ్గురు ప్రసిద్ధ వ్యక్తులు విడివిడిగా మూడు భాషల్లో ముందు మాటలు రాశారు.

అబ్బూరి పాత పుస్తకాల్లోనూ, కొన్ని ఇతర రచనల్లోనూ, అబ్బూరి మిత్రుల, పరిచయస్థుల వాడుకలోనూ 'రామకృష్ణరావు / రామకృష్ణారావు', 'Ramakrishna Rau / Ramakrishna Rao' అని రెండు రకాలుగానూ కనిపించడం వల్ల వాటిని చాలావరకు యథాతథంగా ఉంచేశామని మనవి.

'అబ్బూరి శతజయంతి సంపుటి' ప్రచురణకై మా కృషిలో మాతో సహకరించిన మిత్రులూ, ఇతర సహృదయులూ అనేక మంది ఉన్నారు. ముఖ్యంగా ఈ సంపుటికి ముందుమాటలు రాసిన డా. భద్రరాజు కృష్ణమూర్తి గారికీ, శ్రీ కె.వి. రమణ గారికీ, శ్రీ నిఖిలేశ్వర్ గారికీ మా ధన్యవాదాలు. కొన్ని వ్యాసాల సేకరణలోనూ, ఇతర సమాచార సేకరణలోనూ సహకరించిన తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం గ్రంథాలయాధికారికీ, సుందరయ్య విజ్ఞాన కేంద్రం గ్రంథాలయాధికారికీ మా కృతజ్ఞతలు. వీరు కాక, ఇంకా డా. బూదరాజు రాధాకృష్ణ, డా. పోరంకి దక్షిణా మూర్తి, డా. ఎ. మంజులత, కుమారి ఉషా పన్నాల, శ్రీ శ్రీమతి, డా. చేకూరి రామారావు, శ్రీమతి సరోజిని ఫ్రేమ్‌చంద్, శ్రీ రాచకొండ ఉమాకుమార శాస్త్రిగార్లకూ మా కృతజ్ఞతలు. కొన్ని ఛాయా చిత్రాలను అందించిన శ్రీ ఆనందమోహన్, శ్రీ ఎ.సి. నీలం, శ్రీ ఎ. శ్యామ్ గార్లకూ మా కృతజ్ఞతలు. ఒక రేడియో

ఇంటర్వ్యూని 'స్పూల్' నుంచి లిఖిత ప్రతిని తయారు చేయడంలో శ్రద్ధా పూర్వకంగా సహకరించిన శ్రీ కె. వెంకటేశ్వరరావు గారికి, ముద్రణ విషయంలో విలువైన సలహాలిచ్చిన శ్రీ శీలా వీరాజుగారికి, సహకరించిన పాంట్లైన్ గ్రాఫిక్స్ వారికి, చరిత్రాగ్రాఫిక్స్ వారికి, కళాజ్యోతి ప్రోసెస్ వారికి మా ప్రత్యేక కృతజ్ఞతలు.

అబ్బూరి ట్రస్ట్

అబ్బూరికి అంకితం చేసిన గ్రంథాలు

Krishnamurti, Bh. and Gwynn, J.P.L.
A Grammar of Modern Telugu. Oxford University Press,
Delhi. 1985.

రాధాకృష్ణ బూదరాజు.

సాహితీ వ్యాసాలు. విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్, హైదరాబాదు. 1990.

అచ్యుత రామరాజు, జి.

తరంగిణి. సత్యసాహితీ, విశాఖపట్నం. 1995.

ఛాయాదేవి, అబ్బూరి,

వ్యాస చిత్రాలు. విశాలా గ్రంథశాల, హైదరాబాదు. 1995.

అబ్బూరిపై పరిశోధన గ్రంథం

సూర్యనారాయణ, చప్పా.

అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారు .....Ph.D., సిద్ధాంత వ్యాసం. ఆంధ్ర విశ్వ
విద్యాలయం, విశాఖపట్నం. 1992.

అబ్బూరి సంస్మరణ.

గోపాలకృష్ణ అబ్బూరి. సం.

అబ్బూరి సంస్మరణ నాట్యగోష్ఠి హైదరాబాదు 1988.

ముందుమాట

డా. భద్రరాజు కృష్ణమూర్తి

మొన్న మొన్నటి దాకా మన కళ్ళ ముందున్న అబ్బూరి మేష్టరుగారు బతికి ఉంటే ఆయన వయస్సు ఇప్పటికీ వందేళ్ళు అయ్యేది అనే ఆలోచన వస్తే, మనల్ని కాలం ఇంత ముందుకు నెట్టేసిందా అనిపిస్తుంది.

అబ్బూరి విశ్వరూపం ఒక్కొక్కరికి ఒక్కొక్కలాగా కనిపిస్తుంది. ఈ సంపుటిలో ఉన్న వ్యాసాలన్నీ అబ్బూరి బహుముఖ వ్యక్తిత్వాన్ని ఆయన్ని దగ్గరనించి చూసిన వాళ్ళు తమ తమ అనుభవాలని బట్టి విలువల కొలబద్దలను బట్టి - కవిగా, మేధావిగా, రాజకీయ విమర్శకుడిగా, సంభాషణ చతురుడిగా, నాటక ప్రయోక్తగా, శ్రీ శ్రీ మహాకవి కావటానికి హేతువుగా (తర్వాత సేతువుగా), 'సినికొ'గా, తండ్రిగా, మామగా, గురువుగా - దర్శించి కొనియాడారు.

అబ్బూరి సంస్మరణ (1988)లో 'అబ్బూరి మేష్టరుగారు - నేను', అనే వ్యాసంలో మేష్టరుగారితో నాకున్న మూడు దశాబ్దాల అనుభవాన్ని సంగ్రహంగా రాశాను. అబ్బూరి మేష్టరుగారు నాకు తండ్రిగాని తండ్రి, గురువుకాని గురువు. నేను అమెరికాలో పి.హచ్.డి. చేస్తున్న రోజుల్లో (1954-56) 28.2.1956 తేదీ ఆయన ఒక పెద్ద ఉత్తరం రాశారు. దాంట్లో నింది కొన్ని భాగాలు :

“చిరంజీవి కృష్ణమూర్తికి,

ఇంత ఆలస్యంగా ఏదో జననాంతర సౌహృదాన్ని జ్ఞాపకం తెచ్చుకుంటున్నట్లుగా వ్రాసే యీ ఉత్తరాన్ని ఎలా ఆరంభించడం?... అంతటి దూరదేశంలో విద్యావ్యాసంగం చేస్తూ నీవు సాగిస్తున్న కృషి, ఇంతవరకూ సాధించిన విషయమూ అక్కడ విద్యాంశుల వల్ల నీవు పొందిన ప్రశంసలూ, నీటిని గురించి విన్నప్పుడల్లా యేదో చెప్పలేని సంతోషాన్ని అనుభవిస్తూ ఉంటాను. నీ తండ్రి జీవించి ఉన్నట్లైతే ఎంతగా ఆనందించేవాడో చెప్పలేను గాని నేను మాత్రం అలాటి ఆనందాన్నే సాంధుతున్నాను. నీ పురోభివృద్ధి యీ విధంగానే నిర్విరామంగా నిరంతరాయంగా సాగిపోవుగాక అని వా ఆశీర్వాదం.....”

ఏమి వాత్సల్యం! ఎంత ఆద్రుత! అమృతమయమైన ఈ మాటలు ఎన్నిసార్లు చదువుకున్నానో! అంతటి వాత్సల్యానికి పాత్రతకు నా యోగ్యతకన్నా ఆయన కరుణామయత్వమో, లేక ఏ జననాంతర సౌహృదమో కారణం కావాలి. మేష్టరుగారు చేరదీసిన వాళ్ళందరికీ ఆయన అలానే అనిపించారు, కనిపించారు. శ్రీ శ్రీ కి 'ఓ మాదిరి తండ్రిగారు'. ఎ.ఆర్.కృష్ణ 'అబ్బూరి నాయన' అని ఆయన్ని సంబోధించారు. నా విద్యార్థి జీవితంలోను, ఉద్యోగ జీవితంలోను వచ్చిన మలుపులకు, మార్పులకు మేష్టరుగారి సలహాలే “ కారణాలు, ఉద్యోధకాలు”.

నేను అంధ్రా యూనివర్సిటీలో విద్యార్థిగా, తెలుగు లెక్చరర్‌గా ఉన్న కాలంలో (1946

నుంచి 1961 దాకా) అబ్బూరి మేష్టరుగారిని తరుచుగా చూసేవాణ్ణి. ఆయన నాకు తలెత్తి చూడవలసిన తాటిచెట్టులా కనిపించలేదు. మనుషులకు, పశుపక్ష్యదులకు ఆశ్రయం ఇచ్చే మురిచెట్టులా గూడా కనిపించలేదు. సిద్ధార్థుణ్ణి బుద్ధుడిగా మార్చిన బోధి వృక్షంలా కనిపించేవారు. కాసేపు కాలక్షేపం చేస్తే ఎంతో విజ్ఞానం, వివేకం, ఆనందం కలిగేవి. అప్పటి (అంటే ఆయన వయస్సు 60 సమీపిస్తున్న కాలంలో) మేష్టరుగారు చాలా పరిణతులు; సాహిత్య రాజకీయ వ్యాసంగాలు అప్పటికే వెనకబడ్డాయి. ఆరోగ్యం కొంత దెబ్బతిని కోలుకొన్నారు. ఇంత దాకా సాధించిందేమిటి అని తనను తానే ప్రశ్నించుకొనేవాడిలా మాట్లాడేవారు. ఆధ్యాత్మిక చింతన (అంటే దైవచింతనగాదు) - ఆధి భౌతిక విరుద్ధమైనది ఆయన ఆలోచనల్లో కనిపిస్తుంది. సరిగా అదే కాలంలో రాసిందే కావచ్చు -

“సంతానా లేడిటిలో	కడచనిన అనంతకోటి
ఖిలంకాదు కావ్యమని	శతాబ్దాల కాలయాత్ర
ఎవరా అన్నది? పెద్దన -	సాగిపోవగా మిగిలిన
ఆ మాటే నిజమైతే	రచనావళి వయస్సెంత?
సృష్టి మొదలు నేటివరకు	కాల మహా సాగరమున

.....” (అబ్బూరి సంస్మరణ, 1988, పేజీ-325)

నాకు రాసిన ఉత్తరంలో “సత్పరమే పంచతనోందుటంచితము గాదా!” అని రాశారు. బొమ్మకంటి వారన్నట్టు ‘సినిక్’ గా నాకు అనిపించలేదు గాని యోగిలా అనిపించేవారు.

“బ్రతికి యున్న వారికన్న
చచ్చిన వారే యెక్కువ
కద! ఈ అల్ప సంఖ్యపై
ఎలా నీకీ మక్కువ”

ఈ నేపథ్యంలో నన్ను “కవిత్వం బారి” నుంచి తప్పించి భాషా శాస్త్రోన్ముఖుణ్ణిగా చేశారు. అది నా జీవితంలో పెద్ద మలుపు. చెళ్ళపిళ్ళ వెంకటశాస్త్రి ఆస్థాన కవియైన మహాసభలో సి.ఆర్.రెడ్డిగారు ఇలా అన్నారుట: “ఈ సభలో ఒక చిన్న రాయి ఎటువైపు విసిరినా ఒక కవి నెత్తిన పడుతుంది.” ఇంతమంది కవులున్న దేశంలో నువ్వు ఒకడివైపోతావు అని మందలించేవారు.

అప్పుడప్పుడు ఎప్పుడన్నా రాజకీయాల సంగతి వచ్చినప్పుడు ఆంధ్రరత్న దుగ్గిరాల సంగతి, కమ్యూనిజం సంగతి ప్రస్తావించేవారు. గోపాలకృష్ణయ్య గారు భాగవతం పద్యాలతో గాంధీ తత్వాన్ని సామాన్య ప్రజలకు ఇలా చెప్పేవారుట : “ఇంగ్లీషు వాళ్ళు

మనకు శత్రువులు. శత్రువులను సాధించటానికి రెండు మార్గాలున్నాయని భాగవతంలో ఉంది. ఒకటి హిరణ్యకశిపు సాధన, రెండోది బలి చక్రవర్తి సాధన. నృసింహస్వామి హిరణ్యకశిపుడి దొక్క చించేసి నెత్తురు కళ్ళుచూశాడు. ఇది హింసామార్గం. విష్ణువు వామనావతారంలో వచ్చి బలి చక్రవర్తిని లోబరుచుకొని వాడి నెత్తినే కాలుపెట్టి అధోలోకానికి అణిచేశాడు. అది అహింసామార్గం. మన గాంధీ గారిది బలి చక్రవర్తి సాధన.” ఇది వింటుంటే ఆంధ్రరత్న ఎంత ప్రతిభావంతుడో అని విస్తుపోతాం.

కమ్యూనిజంలో వ్యాపించిన ‘రెజిమెంటేషన్’ను గురించి ఉదాహరణలు చెప్పేవారు. “పార్టీఅధికారి ఒక దర్జీపని చేసేవాడు. వాడు ఒక ఆచార్యుడి ఇంటికి వెళ్ళి నీ అలమరినించి ఫలానా ఫలానా పుస్తకాలు తీసెయ్యాలని అదేశించేవాడు. ఎవరిని ఎవరు ‘పై’ చెయ్యడానికి పార్టీ వాళ్ళు నియమిస్తారో తెలియదు. భార్య భర్తలు ఒకరిమీద ఒకరు ‘పై’ చేసుకోటం గూడా ఉంటుంది. నాఅభిప్రాయాలు గిట్టక పార్టీలో నించి నన్ను expel చేశారు. బతుకు జీవుడా అని బయటపడ్డాను” అని ఒకటి రెండుసార్లు చెప్పారు. అది వినికిడిగానే ఉండేది. 1981 మేలో నేను రష్యా (సోవియట్ యూనియన్) వెళ్ళినప్పుడు ఇదంతా నిజమేనని నిర్ధారణ చేసుకొన్నాను. కాని ఒక్క సంగతి మాత్రం నిజం. ఇప్పుడు రష్యాలో ఉన్న ఆర్థిక సామాజిక అవ్యవస్థ అప్పుడు కనిపించలేదు. అందరూ భయం భయంగా ఉండేవాళ్ళు. మేదావులు అసంతృప్తితో కుతకుతలాడిపోయేవాళ్ళు. మేష్టరుగారు ఆ మాటలు చెప్పిన 40 ఏళ్ళకు అగ్ని పర్వతంలా కమ్యూనిజం తూర్పు యూరప్ లో పేలిపోయింది. అప్పుడుగాని లోకానికి ఈ సంగతులు అర్థం కాలేదు. ‘రష్యారుష్యాశ్రమాన రాగిల్లిన కావ్యధార’ లాటి పద్యాలు అప్పుడే చెప్పారంటే ఈ నాటివాళ్ళు కొందరు నొచ్చుకోటం ఆశ్చర్యం. శ్రీ శ్రీ మీద రాసిన పేరడీల సందర్భం అది. కవిత్వాన్ని రాజకీయ సిద్ధాంతానికి ప్రచార సాధనంగా శ్రీ శ్రీ వాడుకొని మభ్యపెడుతున్నాడని మేష్టరుగారు ‘సిన్సియరు’గా ఆరోజుల్లో భావించారు. వెనక్కు తిరిగి చూసి ఆలోచిస్తే అబ్బూరి మేష్టరుగారు ఎంత క్రాంతదర్శి అని అనిపిస్తుంది. “పారపాటీ తిరుగుబాటు, తిరుగుబాటు తిరిగిచాటు” అని శ్రీ శ్రీ లాటి మహాకవిని మరెవరు హెచ్చరించగలరు?

1957లో “విశాఖ సాహితీ” ని పునరుద్ధరించి కొత్త మేనిఫెస్టో తయారు చేశారు. సృజనాత్మక సాహిత్యం నుంచి మౌలిక గ్రంథాల రచనపై దృష్టి మళ్ళింది. “మేమూ మా లక్ష్యాలు” (అబ్బూరి సంస్మరణ 293-295) సంపాదకీయంలో పదప్రయోగ కోశాలు (concordances) వృత్తి పద కోశాలు, మాండలిక పద సేకరణ లాటిని చేసి తెలుగుకు ఒక బృహత్కేశ నిర్మాణానికి ప్రాతిపదిక వేయాలని ప్రతిపాదించారు. “రాగద్వేషవిరహితమూ, సహృదయతా ప్రేరితమూ అయిన ఉత్తమ సాహిత్య విమర్శ రావాలి” అన్నారు. 1957లో

ఆంధ్ర ప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ స్థాపనలో వారి ప్రయత్నం ఎంతో ఉంది. పై సంపాదకీయంలో ఉన్న లక్ష్యాలన్నీ సాహిత్య అకాడమీ లక్ష్యాలయినాయి. వీటి నిర్మాణంలో నేను అమెరికాలో శిక్షణ పొందిన భాషాశాస్త్రం ఉపయోగపడుతుందని అకాడమీ కార్యవర్గంలోకి నన్ను తీసుకొన్నారు. (నా వయస్సు 29 ఏళ్ళు, నేను, సినారె పభ్యులందరిలోనూ చిన్న వాళ్ళం.) నన్నయ, తిక్కన పద ప్రయోగ కోశాల నిర్మాణం మేష్టరుగారు చాలా శ్రద్ధ తీసుకొని “ఆరోపాలు” ప్రయోగాలు రాయించారు. ఆరోప నిర్ణయంలో సూత్ర గ్రథనం నాది. నా ప్రయత్నంలో వృత్తి పదకోశాలు వచ్చాయి. తెలుగు నాట నాలుగు భాషా మండలాలు ఉన్నాయని ఆ రచనల్లో తేలింది. నాల్గవారి పదబంధ పారిజాతం, విశ్వనాథ వారి తెలుగు సామెతలు, ఖండవల్లి వారి సంపాదకత్వంలో శ్రీనాథ పదప్రయోగకోశం 1970 లోపలనే వచ్చేశాయి. కాని అకాడమీ ఇతర కార్యకలాపాలకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యం ఇస్తున్నదని అబ్బూరి మేష్టరు గారు, నాల్గవారు తప్పుకొన్నారు. అకాడమీ తెలుగు యూనివర్సిటీలో చేరిన తర్వాత అటువంటి మౌలిక గ్రంథ రచనే వెనకబడ్డది.

హైదరాబాదుకు మకాం మార్చిన తర్వాత మేష్టరు గారిలో కొత్త ఉత్సాహం, కార్యసాధన ప్రయత్నం కనిపించటం వల్ల నాట్యగోష్ఠి పునరుద్ధరణ, మాలాటీ వాళ్ళ చేత పని చేయించటం సాధ్యమయినాయి. 1960 -1970 అంటే ఒక దశాబ్దం మళ్ళీ వారి లక్ష్యాల సాధనకు శిష్య బృందం కృషి చేసింది.

1971 జనవరి పురిపండా అప్పలస్వామి ఆంధ్రా యూనివర్సిటీ సెనేట్‌లో చేసిన ప్రతిపాదనపై అప్పటి వైస్ ఛాన్సలర్ ఎల్. బుల్లెయ్య గారు, ‘తెలుగు భాషా కమిటీ’ని వేశారు. పాఠ్య గ్రంథాల్లోను, పరీక్షా మాధ్యమం గాను ఎటువంటి తెలుగు వాదాలో సలహా ఇవ్వండి అని ఈ కమిటీని కోరారు. ఎమ్.ఆర్. అప్పారావు అధ్యక్షులు, సభ్యుల్లో అబ్బూరి మేష్టరు గారు, ఖండవల్లి, నేను, చేరా, దోణప్ప ఇత్యాదులున్నారు. 1972 డిసెంబరు నెలలో వాల్తేరులో యూనివర్సిటీ గెస్ట్ హౌస్‌లో మేష్టరుగారు నేను ఒక వారం కలిసి ఉన్నాం. అక్కడే చాలా భాగం ద్రాఫ్ట్ రిపోర్టు రాసి మేష్టరు గారికి వినిపించి, సూచించిన సవరణలు చేసివాణ్ణి. మంత్రి శ్రీనివాసరావు, రాచకొండ విశ్వనాథశాస్త్రి గార్లతో కలిసి గోష్ఠి జరపడం సాధ్యమయింది. 1973 జూలైలో కమిటీ వి.సి. కి రిపోర్టు సమర్పించింది. ఆ రిపోర్టు ఫలితం ఏమయిందో తెలియదుగాని, మేష్టరుగారితో కలిసి పనిచేయ్యటానికి నాకు కలిగిన తుది అవకాశం అది. 1975 తర్వాత వారి ఆరోగ్యం క్రమంగా క్షీణించింది.

పునర్జన్మ సిద్ధాంతం మీద మేష్టరు గారికి నమ్మకం ఏనాడూ లేదు. ఇలా అనేవారు. “ఒక పాత్రతో సముద్రంలో నించి నీళ్ళు తీసుకొంటే దానిలో ఆకారం వస్తుంది. పాత్ర

పగిలినిళ్ళు నీళ్ళతో కలిసి పోయింతర్వాత మరో పాత్రతో తీసుకొన్న నీళ్ళకు కలిసిపోయిన నీళ్ళతో సంబంధం ఎలా ఉంటుంది. ఆత్మను అనుసరించి పూర్వజన్మతో చేసిన సుకృత దుష్కృతాలు మరో శరీరంలోకి ప్రవేశిస్తాయనటం మిథ్య”.

వైరుపండి రాలినట్లు -

ముసలియై లయించుజీవి

రాలిమరల వచ్చుననుట

రమ్యమైన ఎండమావి

వచ్చే దొకకొత్త వైరు

పండే దొక కొత్త పంట (ఊహాగానం, ఇతర కృతులు, పేజీలు 158 -159)

చిట్ట చివర చెప్పిన పద్యం “చచ్చిపోయి జీవి యెచ్చటి కేగునో” చివరి క్షణం దాకా ఆయన నమ్మకాలు మారలేదని చెబుతున్నది.

బూదరాజు రాధాకృష్ణ మేష్టరుగారి స్మృతికి తన ‘సాహితీ వ్యాసాలు’ అనే గ్రంథాన్ని 3-5-90 (బూదరాజు పుట్టిన రోజు) అంకితం చేస్తున్న సందర్భంలో సీసాల మధ్య కూర్చుని అబ్బూరి మేష్టరుగారిని గురించి ఒక సీసం రాశాను.

“ఆంధ్ర విశ్వకళాలయము వాసికీ విధాత ....” (పూర్తిపద్యం ఈ పుస్తకంలో పే. 119 లో ఉంది)

1985లో నేను రాసిన తెలుగు వ్యాకరణాన్ని మేష్టరుగారికి అంకితం చేసి నారుణం కొంత తీర్చుకొన్నాను. అబ్బూరి మేష్టరుగారి స్మృతి చిరస్థాయిగా ఉండాలని కోరుకుంటున్నాను. ఆ మహానుభావుడు వెలిగించిన దీపాలు వెలిగించిన దీపాలు వెలిగించిన దీపాలు తరతరాలుగా ఆ దివ్య స్మృతిని నిలిపి అమరం చెయ్యగలవు. ఆ ప్రయత్న పరంపరలో ఈ శతజయంతి సంపుటి ఒకమేట్టు.

హైదరాబాదు

మార్చి 31, 1996.

FOREWORD

K.V. Ramana, I.A.S.

I am extremely thankful to the Abburi Trust and Smt. Chaya Devi for giving me the opportunity to associate myself with this thoughtful publication. The essays and memories in this volume were written either by Sri Abburi himself or by his close associates and ardent admirers. Though I can't claim any association with him, I have been his ardent admirer and this prompted me to accept, though unwillingly, this arduous task.

To say that Abburi was a multi-faceted genius is to say the obvious. But what was not so obvious was the ease with which he moved from one field of contemporary human activity to another. He is, by common acceptance, one of the most felicitous poets of our Romantic era. He was one of the earliest scholars who initiated a systematic study of the language through a thorough classification of it which was the genesis of the Nannaya concordance. More than any thing else, he was one of the very few Telugu creative writers who showed a keen interest in drama as theatre. An actor, director, producer, playwright - Abburi's work in the theatre has set such high goals that are not easy to reach. His political associations, either with the Communist movement, or with M.N.Roy or with Duggirala Gopalakrishnaiah provide us with yet another dimension which has not yet been fully explored. This volume presents critiques on all these varied aspects of Abburi's personality, along with some yet unpublished poems of Abburi and some unanthologized translations of his in English and Hindi. The Hindi translation of Abburi's fine lyrical play, '*Nadee Sundari*' finds its rightful place here.

I understand that Abburi was the editor of a Dictionary of Theatrical Terms and he edited it for Telugu Akademy as early as in 1970. This work will be of immense use to the theatre people, if it is published. I earnestly request the Trust to undertake its publication. I also understand, from these articles,

that he was a great conversationalist. He freely shared his thoughts with anyone who conversed with him. He easily befriended young and old. Many talented youngmen considered him a Guru. It's this quality of Abburi that Sri Sri so eloquently eulogized when he paid his tribute to him. He said, "Abburi is my University".

He was a Romanticist who turned to be a modernist; a Communist who became an ardent follower of M.N.Roy. He was always a man of strong convictions and in his strikingly sensitive way, upheld them. He had always the courage of his conviction.

I surmise that Abburi's is a queer personality in whom two contesting premises had always been harboured. When we look at his work in A.P. Theatres Association or Natali and at the wonderful productions he had monitored or when we go through his pioneering work in preparing Nannaya concordance, he appears to be a great man of action. But the man of ideas, the thoughtful, brooding man with a philosophical bent of mind seemed to have always gained an upperhand. Thanks to the former quality, Telugu people are benefited by his theatrical acumen and scholarship. And thanks to the second quality, we are privileged to have many illustrious writers and critics whom he inspired and whose destinies he ably guided.

I apprehend that '*Kanyasulkam*' remained his obsession throughout his life. Both Gurazada and Abburi have similar physical traits. Both are of delicate health and looked thin. Both wrote little, but what they wrote was of immense importance. They were forthright in their opinions. Both welcomed ideas of progress. They pleaded for a radical change in theatre. Both laughed at the faults of men; but loved them. But at least in one respect Sri Abburi scored over Gurazada. Gurazada did not have as many and as devoted followers as Abburi had and Abburi has. This volume is a tremendous example of the concerted efforts of such followers and admirers.

I wish the venture a success.

मानवतावादी श्री अब्बूरी

— एक परिचय

निखिलेश्वर

बीसवी शताब्दी का प्रथम चरण भारतीय साहित्य के लिए एक विलक्षणदिशा है।

लगभग सभी भारतीय भाषाओं में एक तरह से आधुनिक युग का प्रादुर्भाव हो चुका था। समांतर रूप से छायावादी काल्पनिक चित्रन से लेकर प्रगतिवादी आंदोलन तक विकसित होता गया।

प्रकृति की आराधना, स्वतंत्र शैली में स्वच्छन्द जीवन की अभिलाषा और ईश्वर भक्ति के साथ साथ देश भक्ति की भावना यह सारे लक्षण छायावादी युग में प्रस्फुटित हुए। उसी समय 1920 के आसपास तेलुगु साहित्य जगत में “नदी सुन्दरी” के साथ श्री अब्बूरी रामकृष्णराव प्रसिद्ध हुए।

प्रख्यात छायावादी (भावकवि) कवि रायप्रोल् सुब्बाराव के समकालीन अब्बूरी के जीवन में कई विशेषताएँ हैं। उस काल्पनिक युग स्वभाव के दूसरे कवियों की तुलना में अब्बूरी की रचनाएँ कम होते हुए भी अनल्प हैं।

छायावादी चिन्तन और अभिव्यक्ति के नाते के एक नित्य नूतन कवि रहे। वे अपने प्रथम खण्ड में ही “अनामिका” के रूप में एक सुविशाल स्वप्न को बुनते हैं।

“चारों दिशाओं से भरा मेरा जीवन गगन

मेरे मानवदेह में स्वर्गलोक का सौभाग्य

हिलता तिरलता सागर सा बजता

स्वप्नों के डूबे कलास्वप्न का माधुर्य ।”

इन पक्तियों में अब्बूरी स्पष्ट रूप से “मानवदेह को ही स्वर्गलोक” का वास्तविक धरातल मानते हैं। छायावाद की निरी कल्पनालोकसे

वे दूर हटकर अपनी ही एक शैली में सौंदर्यात्मक भावना में डूब जाते हैं।

अब्बूरि का दृश्यकव्य “नदी सुन्दरी” उन के जीवन दर्शन का प्रतिबिम्ब है। उस नाटक के प्रारम्भ में ही वे एक सूत्रधारी के रूप में यूँ कहते हैं -

“रस का प्यासा हूँ मैं
निस्सीम गगन के विशालता में
सुदूरभावनाओं का सुन्दर रूप देकर
खेलता हूँ रूप के झील में।”

“नदी सुन्दरी” की नायिका कावेरी एक सुन्दर नारी की देहलीला से अपार अनंत प्रकृति में लीन होकर नदी प्रवाह में परिवर्तित होजाना तादात्म्य की चरम सीमा है।

इसी सप्ताहिक में विद्वान आचार्य श्री भीमसेन निर्मल जी से अनूदित “नदी सुंदरी” का हिन्दी रूप प्रस्तुत है।

अब्बूरि रामकृष्णराव जी का व्यक्तित्व भी अनोखा था। वे छायावादी युग से चलते चलते प्रगतिवादी बने रहे कुछ दिन। इसी दौरान वे विशाखपट्टनम में आन्ध्र विश्वविद्यालय के ग्रन्थपाल के कार्यकाल में महाकवि श्री श्री के प्रेरक रहे।

सुप्रसिद्ध भाषाविद श्री भद्रिराजु कृष्णमूर्ती जी के प्रोत्साहक रहकर गुरु वात्सल्य देते रहे। कई साहित्यकारों के लिए प्रेरणा देते रहे।

तेलुगु छायावादी युग के वे एक बुद्धिजीवी कवि माने जाते थे। उन्हीं ने लन्डन के प्रोग्रेसिव रैटर्स मेनिफेस्टो का परिचय प्रगतिवाद के महा कवि श्री श्री तक पहुँचाया।

बाद में अब्बूरी एम.यन.राय के रेडिकल ह्यूमनिजम (Radical Humanism) याने नव मानवतावादके प्रभाव में आगये थे। और प्रगतिवाद साहित्य आन्दोलन के प्रतिकूल धारणा में बहते गये। एक स्वच्छ मानवतावादी होने के कारण, किसी प्रविबध्दता के अनुकूल नहीं थे। व्यक्तिवादी बनकर सर्वस्वतंत्र रहना ही पसन्द करते थे।

कविता क्षेत्र से हटकर वे अपने उत्तरार्ध में नाटक (theatre) कलाके

लिए समर्पित होगये। “नाट्य गोष्ठी” के अंतर्गत वे कई प्रयोग करते रहे। शंभुमित्र के नाटक शैली के प्रशंसक रहे।

अपने जीवन काल में श्री अब्बूरी कई समकालीन कवियों और रंग कार्यो के लिए एक चलते फिरते विश्व विद्यालय माने जाते थे।

अब्बूरि के इस शतजयंती की सस्मारिका में, हिन्दी पाठको के लिए “श्रुति” और “नदी सुन्दरी” उपलब्ध है।

उनके साहित्य और विलक्षण व्यक्तित्व की विविधता पर तेलुगु और अंग्रेजी में कई प्रवर विद्वानों के, बुद्धि जीवियों के लेख और कविताएँ इस में दिये गये हैं।

एक भावुक काल्पनिक कवि के रूप में तेलुगु साहित्य में अब्बूरी जी का एक अमिट स्थान है। साथही विमुक्त चिंतन के लिए प्रसिद्ध भी थे। आखिर वे सजीव रंगस्थल (living theatre) के प्रयोक्ता और प्रयोग वादी के रूप में अपने आप को सार्थक पाया।

अब्बूरि की काव्यकृतियाँ “ऊहागानमु” “पूर्वप्रेमा”, “मल्लिकाँबा” और नाटक “नदी सुन्दरी” उन्हे अभीतक जीवित रखती है। व्यंग्यहास्य चतुर वार्तालाप के धनी और अपार ज्ञान भंडार को समेटे हुए इन्द्रधनुषी व्यक्तित्व का प्रभाव समकालीनों पर पर्याप्त रहा।

राष्ट्रिय स्तर पर अब्बूरि का परिचय और धनिष्ठता कई राजनीतिज्ञ या साहित्यकारों से रहा। एक विशाल कार्यक्षेत्र में रहते हुए भी वे व्यक्ति निष्ठ रहे। यही उन के जीवन का एक विरोधाभास रहा अंतिम दिनों तक।

आधुनिक तेलुगु साहित्य के युगप्रवर्तक श्री गुरजाडा अप्पाराव के विरासत को उनही के “कन्याशुल्कम” नाटक के द्वारा नई पीढ़ियों को पहुँचाने का श्रेय अब्बूरि को ही है।

अनेक साहित्य विधानों से विभिन्न राजनैतिक सिद्धांतों से जीवन यात्रा निभाकर कविता और नाटक (रंग स्थल) को समर्पित है। उस विशिष्ट व्यक्तित्व को यह एक अक्षरांजली है।

అబ్బూరికి శ్రద్ధాంజలి

డా.ఆర్.ఎమ్.పాల్

గ్రహాలు అనుకూలించినప్పుడే నాకు రాయడం అలవాటు. కాని ప్రస్తుతం కీర్తిశేషులు అబ్బూరి రామకృష్ణారావు గారి వంటి మహా మనీషివి గురించి రాయడం, నన్ను నేను గౌరవించుకున్నట్లేనని, వారి కోడలు శ్రీమతి ఛాయాదేవిగార్కి రాశాను. ఈ రాసినది శ్రీ అబ్బూరి వారి శతజయంతి సంపుటంలో ప్రచురించవలసిందని కోరాను.

అబ్బూరివారు తమ గురువువంటి ఎమ్.ఎన్.రాయ్ ద్వారా నాకు పరిచయమైనారు. రాయ్ ద్వారానే శ్రీ అబ్బూరి బహుముఖ ప్రజ్ఞాశాలి అని విన్నాను. ఆయన బుద్ధికుశలత, పాండిత్యం, సాహిత్య పాటవం, రంగస్థల క్షేత్రంలో అగ్రగణ్యత, రాజకీయ శాస్త్ర అవగాహనానుభవాలు, గ్రంథాలయ శాస్త్ర పరిజ్ఞానం మొదలైన వాటినన్నిటినీ గూర్చి రాయ్ ద్వారానే తెలుసుకున్నాను.

మొదట్లో కమ్యూనిస్టుయినా, నేటి ఆంధ్రదేశంలో పేరు పొందిన కమ్యూనిస్టులకు గౌరవ పాత్రుడైనాడు. అబ్బూరి వారిని నేను చూడకముందే, తెలుగువారి పైన, తెలుగు సంఘంపైన వారి ప్రభావం చాలా ఉన్నట్లు రాయ్ ద్వారానే విన్నాను. దాని సత్యం శ్రీ పి.వి నరసింహారావు వంటి కాంగ్రెసు ప్రముఖులు, శ్రీ ఎమ్.వి.రావుగారు (ఆనాటి 'లింక్' పత్రికా సంపాదకులు) మొదలైన కమ్యూనిస్టులు, అబ్బూరి వారి మరణ సందర్భంగా శ్రద్ధాంజలి ఘటించడం చూశాను.

అబ్బూరివారు న్యూఢిల్లీలో జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ యూనివర్సిటీలోని ఛాయాదేవి, రాజేశ్వరరావుల నివాసంలో 1979 ఏప్రిల్ 30 తేదీనాటి ఉదయం మరణించారు. అందరికన్నా ముందుగా అక్కడికి ఉదయం 7 గంటల 30 నిమిషాలకు చేరింది నేనే. శ్రీ పి.వి నరసింహారావు గారు, శ్రీ జి.వి.జి. కృష్ణమూర్తి గారు మొదలైన అభిమానులు 9 గంటలకల్లా హాజరైనారు. దహన సంస్కారం అబ్బూరి వారి కుమార్తెలూ, అల్లుడూ హైదరాబాదు నుండి వచ్చేవరకూ ఆగి, మధ్యాహ్నం గాని సాయంత్రం గాని జరపడానికి నిశ్చయమైంది. అభిమానులందరూ అప్పటిదాకా అక్కడే ఆగిపోయారు. శ్రీ నరసింహారావుగారు, శ్రీ ఎమ్.వి. రావుగారు వాహకులుగా ఉండడం చూసి ఆశ్చర్యపోయాను. అబ్బూరి వారు మార్కిస్టు సిద్ధాంతాన్ని త్యజించి, రెండవ ప్రపంచ సంగ్రామ కాలంలో, ఇండియన్ నేషనల్ కాంగ్రెసు వ్యతిరేకినా కూడా వారికి ఆకర్షితులైనారంటే ఆయన వ్యక్తిత్వం ఎంత ఉన్నతమైనదో తెలుస్తోంది. నేను రాస్తున్న వ్యక్తిగత వివరాలు, రాయ్ తో అబ్బూరివారి సంబంధాలకూ, ధాడికల్ హ్యూమనిస్టు ఉద్యమంలో వారి పాత్రకూ

పరిమితం. నేను డెప్రూడూన్ లో 13 మోహిసి రోడ్డులోని ఎమ్.ఎన్.రాయ్ ఇంట్లో వారు మరణించే (25 జనవరి 1954) దాకా వారితో చాలా సంవత్సరాలు ఉన్నాను. ఆ కాలంలో రాయ్ దంపతుల మాటల్లో అబ్బూరి వారి ప్రసక్తి పదే పదే వచ్చేది. అప్పుడు నేనొక విద్యార్థిని.

రాయ్, స్వాతంత్ర్యం తరువాత, పార్టీ రాజకీయాలను త్యజించి, రాడికల్ డిమోక్రేటిక్ పార్టీని, సిద్ధాంతాన్ని తన తోటి వారితో కలిసి రూపొందించారు- అట్టి వారిలో శ్రీ అబ్బూరి ప్రముఖులు- ఈ సిద్ధాంతం ప్రకారం పార్టీలేని ప్రజాస్వామ్యం నిజమైన ప్రజాస్వామ్యం, ప్రజల ప్రతినిధులు అధికారాన్ని నిర్వహించడం కాకుండా, ప్రజలే అధికారాన్ని నిర్వహించుకోవాలి. ఈ సిద్ధాంతం పార్టీలు నిర్వహించుకునే పార్లమెంటరీ ప్రజాస్వామ్యానికి పూర్తిగా వ్యతిరేకం. పార్లమెంటరీ పద్ధతిలో, పార్టీల పరమలక్ష్యం అధికారం. దీనికి తోడు పోటీ పద్ధతిలో మనిషిని మనిషి కొల్లగొట్టడం జరుగుతుంది. మన దేశంలో స్వాతంత్ర్యం తరువాత ఇది అక్షరాలా నిజమైంది.

1948-54ల మధ్య కాలంలో రాయ్, ఆయన అనుచరులు నాలుగు వేసవి కాలపు క్యాంపులు ఏర్పాటు చేసుకున్నారు- వాటిలో తమ రాడికల్ హ్యూమనిస్టు సిద్ధాంతాలనూ, వాటి ఆచరణ విధానాలనూ గూర్చి చర్చించారు- ఆ చర్చలలో విశ్వ స్వరూప స్వభావాలు, జీవరాసుల మౌలిక రూపం వంటి గంభీర తాత్విక విషయాలు ముఖ్యమైనవి. వాటిని గురించి ఒక క్యాంపులో ఒక ప్రసిద్ధ శాస్త్రజ్ఞుడు ఉపన్యసించడం అవసరమని రాయ్ గ్రహించాడు- ఆ సందర్భంలో ఆధునిక విజ్ఞాన సిద్ధాంతాల లోతుపాతులెరిగిన ఒక విజ్ఞాన శాస్త్రజ్ఞుని పేరు సూచించమని రాయ్ అబ్బూరి వారిని కోరారు.

పార్టీలేని ప్రజాస్వామ్య సిద్ధాంతాలను గూర్చి జన బాహుళ్యంలో విరివిగా ప్రచారం చేయాలని రాయ్ సూచన. ఐతే ఆయన అనుచరులలో చాలా మందికి పార్టీలేని రాజకీయాలన్నా, రాడికల్ హ్యూమనిస్టు సిద్ధాంతాన్ని ప్రజలలో ప్రచారం చేసి ప్రజలను మేలుకొలపాలన్నా, విశ్వాసం చాలా తక్కువ. రాయ్ సిద్ధాంతాన్ని పూర్తిగా విశ్వసించి సమర్థించిన బహు తక్కువ మందిలో అబ్బూరి వారొకరు. రాయ్ అనుచరులలో ఆయన సిద్ధాంతాన్ని విశ్వసించని వారిని గూర్చి 29 డిసెంబరు 1949 నాడు అబ్బూరి వారు రాయ్ కి ఇలా రాశారు. “మన రాడికల్ హ్యూమనిస్టు సిద్ధాంతాన్ని విశ్వసించిన వారు ఇక్కడ అరదజను మంది కూడా లేరేమో. ప్రజలలో ఈ సిద్ధాంత ప్రచారం వంటి విద్యా ప్రణాళిక దశాబ్దాలు పడుతుందని చాలామంది భయం. ఇప్పటికే మన దేశం శతాబ్దాలుగా గడ్డు పరిస్థితిని అనుభవిస్తూనే ఉంది. మన తోటి వారిలో మన సిద్ధాంత పరిజ్ఞానం బాగా ఏర్పడే వరకూ, కొంత కాలం ఈ విషయాన్ని వదిలివేయడమే మంచిదని నా వ్యక్తిగత విశ్వాసం.”

రాడికల్ డిమోక్రెటిక్ పార్టీ రోజుల్లో ఆ పార్టీని దక్షిణాదిని బలపరచడంలో అబ్బూరి వారి మీద రాయ్ చాలా ఆధారపడ్డాడు. 1948-1954ల మధ్య కాలంలో రాయ్ అనుచరులను చాలా మందిని కలుసుకున్నాను. కాని అబ్బూరి వారిని మాత్రం, ఒక దశాబ్దం తరువాత, ఆయన కుమారుడు రాజేశ్వరరావు, కోడలు ఛాయాదేవి గార్లతో స్నేహం ఏర్పడిన తరువాత కలిశాను. (నా భార్య, ఛాయాదేవి, మంచి స్నేహితులైనారు. మా ఇద్దరు కుమార్తెలను ఛాయాదేవి మిక్కిలి ప్రేమాభిమానాలతో చూసేవారు.)

రాయ్ 'మెమ్వర్స్' 1964లో ఎలైడ్ పబ్లిషర్స్ ప్రచురించారు. అప్పుడు శ్రీ అబ్బూరి రాజేశ్వరరావుగారు ఆ సంస్థలో ముఖ్య సంపాదకులు. అప్పుడే ఆయనకి, నాకు రాయ్ తో గల సంబంధాన్ని గూర్చి తెలిసింది.

రాజేశ్వరరావుగారు ఢిల్లీలోని పూసా రోడ్డులోని ఇంట్లో ఉన్నప్పుడు వారి తండ్రి గారైన రామకృష్ణారావు గారిని మొదటిసారిగా కలిశాను. రామకృష్ణారావు గారి విశాల సంస్కారం, ఉన్నత ఆశయాలు నన్ను చాలా ఆకర్షించాయి. అప్పటి నుంచీ వారు ఢిల్లీ వచ్చినప్పుడల్లా వారిని కలుసుకునే వాడిని. రాయ్ ని గురించీ, వారి అనుచరులను గురించీ, రాడికల్ డిమోక్రెటిక్ పార్టీ రోజులను గురించీ, ఆయన తన జ్ఞాపకాలను చెబుతూ ఉంటే వినడానికెంతో సంతోషంగా ఉండేది. ఆ సందర్భంలో ఒకసారి రామకృష్ణారావు గారితో ఇలా అన్నాను- "చాలా మంది రాజకీయ వేత్తలవలె కాక రాయ్ ఎప్పుడూ తనతో ఏకీభవించని మేధావులంటేనే ఆకర్షితులయ్యేవారు. అందుకే ఆయనకి మీరంటే అభిమానం." అప్పుడు రామకృష్ణారావు గారు చలోక్తిగా ఇలా అన్నారు- "అందుకే కాబోలు పార్టీ రాజకీయాల్లో రాయ్ కృతార్థుడు కాలేక పోయాడు."

నాకూ రామకృష్ణారావుగారికీ ఇష్టమైన రంగస్థల విషయాలను గురించి కూడా మాట్లాడుకునే వాళ్లం. అప్పుడు నేను "అభియాన్" అనే రంగస్థల సంస్థకు కార్యదర్శిని. దానికి నేను వ్యవస్థాపక సభ్యులలో ఒకడిని కూడా. అప్పుడా సంస్థకి రాజేంద్రనాథ్ అనే ఆయన ఛైర్మన్ గా ఉండేవారు. ఆయనను రామకృష్ణారావు గారికి పరిచయం చేశాను. ఆ సందర్భంలో రామకృష్ణారావుగారు ఆంధ్రప్రదేశ్ థియేటర్స్ అసోసియేషన్ (ఆప్టా) పక్షాన "అభియాన్" సంస్థను హైదరాబాదుకు ఆహ్వానించారు. కాని దురదృష్టవశాత్తు అది జరగలేదు.

ఛాయాదేవి జవహర్ లాల్ నెహ్రూ యూనివర్సిటీ లైబ్రరీలో పని చేసేవారు. అప్పుడు యూనివర్సిటీలోని వారి నివాసంలోనే రామకృష్ణారావు గారిని తరచుగా కలుసుకునే వాడిని. మనదేశపు సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవన సందర్భంలో తరచు రాయ్ ని గురించీ, ఆయన రాజకీయ జీవితాన్ని గురించీ, రంగస్థల ఉద్యమాన్ని గురించీ

ముచ్చటించుకునే వాళ్లం. చరమ దశలో రామకృష్ణారావు గారు బహు కష్టంతో మాట్లాడ గలిగేవారు. ఐనా నాతో మాట్లాడటం ఆయన కిష్టం అనిపించేది. ఎందుకంటే మా మాటలన్నీ లొకకి విషయాలకు అతీతంగా ఉండేవి. ఆయన మరణానికి రెండు రోజులు ముందు కూడా వారిని కలిశాను. ఆయన భార్య, కుటుంబ సభ్యులు ఎంతో ప్రేమాభిమానాలతో ఆయనకు సేవచేసేవారు.

రామకృష్ణారావు గారికి శ్రద్ధాంజలి ఫుటించినపుడు, ఒక విషాద భావం కూడా కలుగుతుంది. ఎందుకంటే అటువంటి స్వతంత్ర మేధావులు, నిజాయితీ పరులు, నిజమైన ప్రజాస్వామ్య జీవితానికి అంకితమైన వారు మనదేశంలో అరుదైపోయినారు.

స్వేచ్ఛానువాదం : సత్తిరాజు రాజ్యలక్ష్మి

(డా. ఆర్. ఎమ్. పాల్ న్యూఢిల్లీలోని రాజధాని కాలేజి ప్రిన్సిపాల్ గా ఉండేవారు. ఎం.ఎన్. రాయ్ స్థాపించిన 'రాడికల్ హ్యూమనిస్టు' పత్రికకు చాలాకాలం గౌరవ సంపాదకులుగా ఉన్నారు; ప్రస్తుతం 'పి.యు.సి.ఎల్. బులెటిన్' (పౌర హక్కులు, మానవ హక్కుల పత్రిక) కు గౌరవ సంపాదకులుగా ఉన్నారు.)

I

అబ్బూరి వ్యక్తిత్వం

ABBURI'S PERSONALITY

శతజయంతి రచనలు, ప్రసంగాలు

CENTENARY WRITINGS & SPEECHES

ఇతర రచనలు, ఇంటర్వ్యూలు

OTHER WRITINGS & INTERVIEWS

ABBURI ON CONTEMPORARY TELUGU LITERATURE

డా. కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు

నవ్యాంధ్ర కవులలో ఆయన మేధావి

నవ్యాంధ్ర కవులలో 'మేధావి కవి' అబ్బూరి రామకృష్ణారావు ఒక్కరే అనిపిస్తుంది. ప్రాకృశ్చిమ సాహిత్య సంస్కృతుల్ని, ఆలోచనా విధానాల్ని, తాత్త్విక భూమికల్ని అవగాహన చేసుకొని తన పరిచయ భాగ్యాన్ని పొందిన వాళ్ళకందరికీ తన విజ్ఞానాన్ని, అనుభవాల్ని మేళవించి ఆయనలాగ పంచపెట్టిన నవ్యాంధ్ర కవి ఎవరూ లేరు. కవేకాడు, ఆచార్యుడూ లేడు. కవిగా ఆయన చిరంజీవి; మేధావిగా ఆయన మృత్యుంజయుడు.

సంస్కృతాంధ్రాలను పాత పద్ధతిలో అధ్యయనం చేసి తమదైన విశిష్ట పాండిత్యాన్ని సంపాదించారు. ప్రపంచ విజ్ఞానానికి గవాక్షమైన ఆంగ్ల భాష లోతుపాతుల్ని గ్రహించారు. ఇంగ్లీషు ప్రాఫెసర్లు వచ్చి వారిని సంప్రదించేవారు. భారతదేశంలో ఇతర భాషా సాహిత్యాల తీరు తెన్నులను భాషల అధ్యయనం ద్వారా తెలుసుకున్నారు. అకళంక దేశభక్తుడు దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య వంటి మహాపురుషుల మార్గాలను అనుసరించారు. ఆధునిక రుషి, ద్రష్ట అని విశ్వవిఖ్యాతి పొందిన శ్రీ అరవిందుల సేవాభాగ్యం పొందారు. ఇన్ని ప్రభావాలకు తన హృదయ క్షేత్రంలో స్థానమిచ్చినా, ఏదీ తనను పడగొట్టకుండా జాగ్రత్తపడి తమదైన మానవతా దృక్పథాన్ని, కరుణా దృష్టిని చివరివరకు నిలుపుకొన్నారు అబ్బూరి.

నవ్యకవిగా ఆయనకు గురజాడ, రాయప్రోలు కవుల సరసన స్థానం ఉంది. భాషలో, భావంలో, అర్థ గాంభీర్యంలో, ఛందోవిన్యాసాలలో ఆయన తమ కవిత్వంలో అనన్యసామాన్యమైన ప్రతిభ చూపించారు. నటునిగా, ప్రయోక్తగా ఆయన విశిష్ట రీతుల్ని ప్రవర్తిల్లజేశారు. ఆయన ఏ మార్గంలో నడిచినా మేధావీలననం కనబడుతుంది. "అప్రాప్త మనోహారికి" అని రాసిన కవితలో "మోమున మోముఁ జేర్చి నిను ముద్దిడు కోరికలేదు" అని చెబుతూ "వైజ్ఞానికసాధుభాషణ ములం దనియింపుము నన్ను" అంటారు. ఏ కవి తన ప్రియురాలిని "వైజ్ఞానిక సాధు భాషణములందనియింపుము" అనడు. మేధకు, హృదయానికి సమాన ప్రాధాన్యమిచ్చిన కవి అబ్బూరివారు. అందుకే ఆయనను 'మేధావికవి' అన్నారు. ఇలాంటి పూర్ణ ప్రజ్ఞ ఉన్న కవి, కవిత్వం రాయడం తగ్గిస్తే ఆయన సమకాలికులైన ఆవులలో రాయప్రోలువంటి వాళ్లు "అయ్యో! అబ్బూరి కవిత్వం రాయడం మానుకొన్నాడే." అని విచారించారు.

రాసినది చిరస్థాయిగా ఉండేలా రాశారు. ఇంకా రాయడం లేదే అని విచారించిన ఆపులు గుర్తించవలసినది - ఆయన యువతరాన్ని ప్రభావితం చేశారు అనే విషయం. అబ్బూరి కొన్ని తరాల యువకుల్ని - తన మేధా సంపత్తితో విజ్ఞాన దానం చేసి ప్రభావితం చేశారు. మనలో చాల మంది భావ కవుల్ని మరచిపోతున్నారు. ఆ కవుల రచనలు - విలువలు మారుతున్న ఈనాటి సమాజానికి ఎంతవరకు పనికి వస్తాయి? అని కూడా అనుకునే స్థితిలో యువతరం ఉంది.

కాని, అబ్బూరివారు నాటిన ఆలోచనా బీజాల వల్ల వర్తిల్లిన నాటి తరాల యువకులు మహావృక్షాలై ఎందరికో అశ్రయం ఇచ్చేవాళ్లయ్యారు. కొందరు కవిత్వం కొత్త పోకడలు పోయారు. శ్రీశ్రీ ప్రభువులు ఈ కోవకు చెందుతారు. కథానిక, నవల మొదలైనవాటిలో విప్లవ మార్గాలు తొక్కి విజేతలయ్యారు. వీరిలో రాచకొంచ విశ్వనాథశాస్త్రి మొదలైనవారు, సృజనాత్మక రచనలు చేస్తున్న వారిలో ఆరుద్ర మొదలైనవారున్నారు. కవిత్వం వంటివి రాయనివాళ్లు - మానవతావాదులైన ఆచార్యులయ్యారు. బుద్ధిగమ్యమైన విమర్శలు రాసే విమర్శకులయ్యారు. ఆధునిక భాషా శాస్త్రవేత్తలయ్యారు. నటులయ్యారు. ఎ. ఆర్. కృష్ణ మొదలైనవారు నటులూ ప్రయోక్తలు కూడా అయ్యారు. వీరందరికీ వారి ప్రతిభాదికాన్ని పురస్కరించుకొని భిన్న మార్గాలున్నా అబ్బూరివారిని తమర్ని తీర్చి దిద్దిన గురువుగా భావిస్తారు. అందరిదీ ఒకే మాట. అందరూ అబ్బూరివారిని గౌరవించడంలో సములే!

అబ్బూరివారి ఔరస సంతతి, శిష్య సంతతి వారిని కొన్ని విషయాలలో మించిపోయినట్లుంటారు. మించిపోయినట్లు ఉండడమేమిటి? మించిపోయారు అని ఆయనే అనేవారు. కాని ఆయన ఆయనే! మేమంతా మేమే! రామాయణంలో కుశలవులు శ్రీరాముని అశ్వమేధాన్ని బంధించి దాన్ని విడిపించవచ్చిన లక్ష్మణాదుల్ని జృంభకాస్రాదులతో మూర్చిల్లచేస్తే శ్రీరాముడు పిల్లల పరాక్రమాన్ని మెచ్చుకొని “పుత్రాదిచ్ఛేత్ పరాజయమ్” అన్నట్లుగా పెద్దలంటారు. అలాగే “శిష్యాదిచ్ఛేత్ పరాజయమ్” అని కూడా ఉంది. కాని, శ్రీరాముడు శ్రీరాముడే! కుశలవులు కుశలవులే!

సాధారణంగా మన విద్యా సంస్థలలో ఆచార్య స్థానంలో ఉన్న కొందరు పెద్దలు అప్పుడప్పుడు “స్థాన బలిమి” గాని తన బలిమికాదయ్యా” అని గుర్తించక - విద్యార్థుల్ని, తమ సలహాలకోసం వచ్చే ఇతరుల్ని తృణీకరిస్తూ మాట్లాడడం, వ్యవహరించడం ఉంటుంది. తమ ఇష్టానుష్ఠాల్ని వాళ్ళమీద రుద్దాలని చూస్తారు. అబ్బూరివారిలో ఆ దృష్టి ఏకోశానా ఉండేది కాదు. వచ్చిన వాళ్ళని - చిన్నవాళ్లయినా పెద్దవాళ్లయినా - తనతో సమానంగా చూసి తమ అభిప్రాయాలు చెప్పేవారు. ఇందువల్లనే ఆయన ప్రభావం కిందికి వచ్చి వివిధ రంగాలలో అత్యున్నత స్థితిని పొందిన వాళ్లందరూ నేటికీ ఆయన్ని గౌరవించడం, వినయపూర్వకంగా స్మరించుకోవడం!

ఇలాంటి మేధావి కవిని, శిష్య సంతతికి వార్సుకాబ్రమైనవారిని నేను 1940 లో మొట్టమొదటిసారి చూడటం, మాట్లాడటం జరిగింది. నేను ఆ సంవత్సరం బి. ఏ. చేసి రాజమండ్రి నుండి తెలుగు ఆనర్సు క్లాసులో ఫోర్తు ఆనర్సులో చేరాను ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయంలో. తరువాత తరువాత ఆయన క్లాసులు తీసుకోవడం మానేసి, విశ్వవిద్యాలయ గ్రంథాలయాధిపతిగానే కార్యనిర్వహణ చేస్తూ వచ్చినా మేం చదివే నాటికి క్లాసులు తీసుకొంటూ ఉండేవారు. నేను ఆయనను దర్శించడం 1940లోనే అయినా ఆయన కవిత్వంతో నాకు అంతకు ముందు నుంచే పరిచయం ఉంది.

బి. ఏ. డిగ్రీ తీసుకొనేదాకా చదువు 1936 - 1940 మధ్య నాలుగేళ్లు రాజమండ్రి గవర్నమెంటు ఆర్ట్స్ కాలేజీలో జరిగింది. బి. ఏ. లో పెషల్ తెలుగు చదివాను. ఉన్న ఊరు రాజమండ్రి! చదివిన చదువు తెలుగు బి. ఏ. అదీ గాక, భావి జీవితంలో ఇలాంటి “యోగం” ఉన్నవాడు అంటే అర్థ శతాబ్దిపైగా తెలుగు భాషా సాహిత్యాలతో సతమతమయ్యే యోగం ఉన్నవాడన్న మాట. నవ్య కవులలో గురజాడ, రాయప్రోలులతో తుల్యమైన ప్రతిభావంతుడైన కవిని అబ్బూరిని చదవడం ఉంటుందా? కాని, ఆయన మిగిలిన కవుల మాదిరి కవిత్వం చదువుతూ, కవిత్వాన్ని గురించి మాట్లాడుతూ దేశాలనం చెయ్యనివాడు కాబట్టి నేను రాజమండ్రిలో ఉన్నా ఆయనను చూడలేదు. అప్పటికే నేను ఆధునికాంధ్ర కవుల్ని ఇంచుమించుగా అందరినీ చూశాను.

ఇదంతా ఎందుకు చెప్పానంటే, వాల్తేరు వెళ్ళేదాకా అబ్బూరి వారిని కలుసుకోలేదంటే ఆయన తనని తాను ప్రచారం చేసుకొనే వ్యక్తి కాడని, కీర్తి ప్రతిష్ఠలు విషయంలో తటస్థుడని చెప్పడానికి.

నేను బి. ఏ. పాస్ అయి వెళ్ళడం వల్ల ఫోర్తు ఆనర్సులో చేరాను. అప్పటికే ఆనర్సులో చేరి ఒక సంవత్సరం పూర్తి చేసిన నండ్లూరి రామకృష్ణమూచార్యులు నా సహాధ్యాయి. మేమిద్దరం చాలా సన్నిహితులం. ఆచార్యపింగళి లక్ష్మీకాంతంగారు మమ్మల్ని కుశలవులు అంటూ ఉండేవారు. నేను ఆయనలాగ కవిని కాకపోవడం వల్ల జంట కవులం కాలేకపోయాము. అప్పుడు తెలుగు డిపార్టుమెంటులో పింగళివారు, గంటి జోగి సోమయాజులుగారు, మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు, వఝుల చినసీతారామ శాస్త్రిగారు, అబ్బూరి రామకృష్ణారావుగారు ఉండేవారు. నేను అప్పటికే పాత పద్ధతిలో కొంత చదివి, సంస్కృతాంధ్రాలలో కొంత పరిజ్ఞానం సంపాదించి ఉండడం వల్ల, రాజమండ్రి ఆర్ట్స్ కళాశాలలో ప్రయాగ వెంకటరామశాస్త్రి గారి వద్ద సంస్కృతాంధ్ర వ్యాకరణాలు, కూచిమంచి గోపాలకృష్ణమ్మ గారి వద్ద అనువాద పద్ధతులు నేర్చుకొని ఉండడం వల్ల మా ఆంధ్రాచార్యులు చెప్పేవి నాకు అంత కొత్తగా అనిపించలేదు.

పింగళివారి సాహిత్య చరిత్ర బోధ ఆకర్షకంగా ఉండేది. గంటివారు అప్పటికింకా వారి ఉద్గ్రంథమైన 'ఆంధ్ర భాషా వికాసం' రాయలేదు. వరుసుల వారి వ్యాకరణ బోధ, మల్లాది వారి సంస్కృత కావ్య పాఠం లాభదాయకంగా ఉండేవి. నన్ను ముఖ్యంగా ఆకర్షించింది అబ్బూరి రామకృష్ణారావుగారి ఆలోచనా విధానం, పాశ్చాత్య భాషా సాహిత్యాల తులనాత్మక పరిశీలన, బుద్ధికి గిలిగింతలు పెట్టే వారి భాషా సాహిత్యాల సమస్యల పరిష్కారాలు మొదలైన వాటితో కూడిన సంభషణా రూపమైన బోధనా పద్ధతి. 'మాకు ఆయన కాంపోజిషన్ "చెప్పే" వారు. నాచేత ఆయన ఎన్నో పాశ్చాత్య విమర్శ గ్రంథాలు చదివించారు. నాకు నేటికీ జ్ఞాపకం ఉన్నది "రొమాంటిక్ యాగనీ" అనే పుస్తకం, 'ప్రోజ్' రచయిత క్రోచే రచనలు. నేను రొమాంటిసిజమ్ మీద రాసిన వ్యాసం ఆయన దిద్ది బాగున్నదని అన్నారని నేను చాలా ఆనందించాను. ఆయన ఇచ్చిన చనువును బట్టి వారి ఇంటికి రాకపోకలు సాగించడంతో ఆ నాటికి చాలా చిన్న పిల్లలయిన గోపాలకృష్ణ, శ్రీనాథుడు, సుజాత, చాయలతో పరిచయం అయింది. ఆయన పెద్ద కొడుకు వాణీకుమార్తో, కుమార్తెలలో పెద్ద కూతురు రాజ్యలక్ష్మిగారితో తక్కువ పరిచయం. ఇంకా, వరద (కీ॥ శే॥ వరద రాజేశ్వరరావు - కీర్తి శేషుడు అని అనను. ఇంకా మాతో, మనతో ఉన్నాడనిపిస్తూనే ఉంటుంది గనుక) మా సహాధ్యాయి. ఆ రోజుల్లో విశ్వవిద్యాలయ విద్యార్థుల సంఖ్య చాలా తక్కువ కావడం వల్ల, అందరికీ అబ్బూరి వారితో సన్నిహితత్వం ఉండడంవల్ల చదివే విషయాలు వేరైనా, అందరం తరుచు కలుసుకొంటూ ఉండేవాళ్లం.

నేను తరువాత విజయనగరం కాలేజీలో ప్రాచ్యభాషల శాఖాధ్యక్షునిగా చేరడంతో తాత్కాలికంగా ఒకరికొకరం దూరమయ్యాం. ఇదిగాక, 1942 లో జపాను వాళ్లు విశాఖ హార్బరు ప్రాంతంలో కొన్ని బాంబులు వెయ్యడంతో, ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయాన్ని కొంత గుంటూరుకు, కొంత మద్రాసుకు మార్చారు. అబ్బూరివారు గుంటూరులో గ్రంథాలయం సక్రమంగా స్థాపించడానికి ఎంతో శ్రమపడ్డారు. 1926 లో విజయవాడలో (బెజవాడ) విశ్వవిద్యాలయం గ్రంథాలయం ఒకేఒక బల్ల, కుర్చీ, రెండు బీరువాలతో అబ్బూరి రామకృష్ణారావుగారు గ్రంథాలయాధిపతులుగా ఏర్పడింది.

విశ్వవిద్యాలయం తిరిగి వాల్తేరు రావడంతో విజయనగరంలోనే ఉద్యోగం చేస్తున్న నాకు అబ్బూరివారిని కలుసుకొని వారు చెప్పే విషయాలు విని మానసికంగా వికాసం పొందడానికి అవకాశాలు ఎక్కువగా వచ్చాయి. తరువాత 1950-1952 మధ్య నేను "తెలుగు సాహిత్యంపై ఇంగ్లీషు ప్రభావము" అనే అంశంమీద పరిశోధనకు ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయంలో చేరడంతో ఆయన ఆదరాభిమానాలు, సలహాలు నాకు లభించాయి. నేను ఆనర్హు చదివేనాటికి నాకు వివాహం కాలేదు. తరువాత నాకు మహాకవి

రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి ద్వితీయ పుత్రిక లలితతో వివాహం కావడంతో అబ్బూరి వారి ఆనందం ఇనుమడించింది. నేను ఆచార్య గంటి జోగిసోమయాజిగారి వద్ద పరిశోధనకు చేరాను. పరిశోధనకు సంబంధించి కలిగిన అనేకాలైన ఇబ్బందులను అబ్బూరివారు పరిష్కరించారు.

నన్ను ఒక మిత్రునిగా భావించి అన్ని విషయాలు మాట్లాడేవారు. ఆర్థికమైన, ఆరోగ్య సంబంధమైన చిక్కులు ఉన్నా గంభీరంగా ఉండి ఇతరులకు సాయపడడం ఆయన నైజం.

అబ్బూరి సాహచర్యం వల్ల నేను ఎమ్. ఎస్. రాయ్ ని, మిసెస్ ఎలెన్ రాయ్ ని వాల్తేరులో కలుసుకునే అవకాశం కలిగింది. నా పుట్టినరోజు మే 19వ తేదీ. నాతో హాస్యానికి “నీ కంటే నేను ఒక రోజు” చిన్న అనేవారు. ఆయన హాస్యోక్తులు అందరికీ తెలిసినవే. వరద వివాహం నిశ్చయమై రాజమండ్రిలో వివాహం గనుక, “మేమంతా వరద బాధితులం” అన్నారు. 1953లో గోదావరి వరదలు, ఆ సంవత్సరంలోనే రాజమండ్రిలో వరద వివాహం.

ఆయన రిటైర్ అయి హైదరాబాద్ లో స్థిరపడ్డప్పుడు, నేనూ హైదరాబాద్ లో ఉండడంవల్ల తరుచుగా కలుసుకొంటూ ఉండేవాళ్ళం. ఆయన ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమికి రూపొందించి ఇచ్చిన ప్రాజెక్టులు చేసిన, చేయించిన ప్రాజెక్టులు ఆధునిక భాషాశాస్త్ర సంబంధులై తెలుగుభాషకు చాలా ఉపకారకాలయ్యాయి.

ఈ మామ వ్యక్తి ప్రియపుత్రుడు, మేధావి, తన శక్తి సామర్థ్యాలను, ఉక్తివైచిత్రిని పుణికి పుచ్చుకొన్న వరద రాజేశ్వరరావు ఇంట్లో (అన్నివిధాలా - ప్రతిభాదికంలో, గాంభీర్యాది సుగుణాలలో, కార్యదీక్షలో, ఆదరాభిమానలలో తమ పుత్రుడికి తగిన భార్య, తమకు తగిన కోడలు అయిన శ్రీమతి చాయదేవిగారికి జవహరలాల్ నేహ్రూ విశ్వవిద్యాలయం వారిచ్చిన ఢిల్లీలోని ఉత్తర్ఖండ్ వసతిగృహంలో) 30.4.1979 నాడు దివంగతులయ్యారు. అంతకు ఒక నెల ముందు - నేనేదో పనిమీద ఢిల్లీ వెళ్లినప్పుడు డా. బెజవాడ గోపాలరాడ్డి, వి.ఎస్. రమాదేవిలతో కలిసి వెళ్ళి ఆయన్ని దర్శించాను. దేహం శుష్కించినా, నేత్రాలు తేజోవంతంగానే ఉన్నాయి. మమ్మల్ని ఆదరపూర్వకంగా పలకరించి ఆశీర్వదించారు. నాడు “అంపశయ్యమీద ఉన్న భీమ్మడు” నాకు జ్ఞాపకం వచ్చాడు. తరువాత వారు కీర్తిశేషులయ్యారనే వార్త యావత్ప్రపంచాన్ని దుఃఖంలో ముంచివేసింది. ఆయన ఆస్థికలను ఆయన కోరిక మేరకు, ‘వరద’ డెహ్రాడూన్ లో ఉన్న ఎమ్. ఎస్. రాయ్ సమాధి దగ్గర నిక్షిప్తం చేసి తండ్రి రుణం తీర్చుకున్నాడు.

మాకందరికీ - అంటే యువతరానికి - శిక్షా (విద్యా) గురువులు చాలా మంది

ఉన్నారు. కాని, దీక్షా గురువు అబ్బూరి రామకృష్ణారావుగారే. ఈనాటి 'సోక్రటిసు' ఆయన. ఆయన శయ్యమీద ఉండే ఆశువుగా చాలా పద్యాలు చెప్పతూ వచ్చారని వరదవల్ల తెలిసింది. దానిలోని ఓ పద్యంతో దీన్ని ముగిస్తున్నాను.

“చచ్చిపోయి జీవి యెచ్చటికేగున్
ఏమియగున్ యెవరికెరుకరాదు
ఎరుకలేని వారలేమేమె చెప్పగా
విని తపించువారు వేనవేలు”

(అబ్బూరి శతజయంతి ప్రారంభోత్సవం సందర్భంగా ప్రచురితం.
ఆంధ్రప్రభ, మే 20, 1995)

శతజయంతి ప్రారంభోత్సవ సభలో పుస్తకావిష్కరణ జరిపి ప్రసంగిస్తున్న డా. సి. నారాయణరెడ్డి; వేదికపైనున్న ఇతరులు - ఎడమనుంచి శ్రీ పురాణం సుబ్రహ్మణ్యశర్మ, ప్రా. కె. రామకృష్ణారావు, డా. బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు, డా. బూదరాజు రాధాకృష్ణ, డా. వాసిరెడ్డి సీతాదేవి, శ్రీ ఇంద్రగంధీ శ్రీకాంతశర్మ, డా. చేకూరి రామారావు.

డా. సి. నారాయణ రెడ్డి

కవిగా అబ్బూరి రామకృష్ణరావు

(అబ్బూరి శతజయంతి ప్రారంభోత్సవం సందర్భంగా చేసిన ప్రసంగం నుంచి -)

..అరవై అయిదు సంవత్సరాల క్రితం అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారు స్థాపించిన నాట్యగోష్ఠి ఆధ్వర్యంలో ఇప్పుడు అబ్బూరి శతజయంతి ప్రారంభోత్సవం జరగడం ఎంతో సముచితంగా ఉంది. అబ్బూరి రామకృష్ణరావు గారు సాహిత్య రంగంతో పరిమితులైన వాళ్లకు - అంటే కావ్య రంగంతో పరిమితమైన వాళ్లకు కవిగా మాత్రమే పరిచితులు. కానీ అనేక కవిత్వేతర రంగాలతో ఆయనకు ప్రగాఢమైన పరిచయం ఉంది. ఆయన స్థాపించిన నాట్యగోష్ఠి ఈనాడు ఆయన శతజయంతి ఉత్సవాన్ని చేయడం ఎంతో ఔచిత్యవంతంగా ఉందన్నాను. ఈ 1995, '96 సంవత్సరాల్లో దాదాపు ఏడుగురు ప్రముఖ కవి పండితుల శతజయంతి ఉత్సవాలు జరుపుకునే అవకాశం తెలుగు జాతికి దక్కింది, దక్కుతున్నది - విశ్వనాథ, జాషువా, బసవరాజు అప్పారావు, అడవి బాపిరాజు, దువ్వూరి రామిరెడ్డి, అబ్బూరి రామకృష్ణరావు... సురవరం ప్రతాపరెడ్డి - ఈ ఏడుగురి శతజయంతి ఉత్సవాల ప్రారంభ సంవత్సరం / ముగింపు సంవత్సరం - ఈ 1995-96 మధ్య కాలం... జూలై 3 వ వారంలో ఆంధ్రప్రదేశ్ సారస్వత పరిషత్తు పక్షాన 'శత జయంతి రచయితల సప్తాహం' అనే పేరుతో ఈ ఏడుగురు రచయితలకు సంబంధించి ఏడురోజుల పాటు సప్తాహం పేరుతో ఉత్సవాలు జరపాలని నిశ్చయించుకున్నాం....

కృష్ణశాస్త్రి, అబ్బూరి, వేదుల, బసవరాజు, నండూరి మొదలైన కవులు ఇరవై పాతికేళ్ల వయస్సులో షెల్లీ, కీట్స్, బైరన్, వర్డ్స్ వర్త్ లాంటి ఆంగ్ల కాలానికి కవుల రచనలను చదివి, అటు ఉన్నత విద్యాభ్యాస దశలో, తదనంతర దశలో కూడా ప్రధానంగా స్వచ్ఛంద ప్రణయం అనే అంశం చేత వశీకృతులై దానికి బాగా కట్టుబడి, సమాజంలో స్వచ్ఛంద ప్రణయానికి నిర్బంధాలున్నాయని దృష్టిలో పెట్టుకొని, వాటిని తెంచుకోవాలనే దృష్టితో కవిత్వం రాసిన వారు. ఉదాహరణకు - కృష్ణశాస్త్రిగారు - దీనికి తొలి గొంతుక ఆయనది - "నవ్వు పోదురు గాక నాకేటి సిగ్గు..." అన్నది - ఇది తరువాత అపహాస్యం పాలుకావడం దురదృష్టం - అంటే, స్వచ్ఛంద ప్రణయాన్ని సమర్థిస్తున్న ఒకయువతరం స్వరం పలుకుతున్న ప్రతినిధి కృష్ణశాస్త్రి - "జగము నిండ స్వేచ్ఛాగాన ఝరులు నింతు..." నంటే స్వాతంత్ర్యోద్యమ సంబంధమైన స్వేచ్ఛా గానం కాదు. "కఠిన దాస్య శృంఖలములు తమంతనే చెదిరి పోవ" స్వేచ్ఛాగానం చేస్తా - అంటే... భారతమాతకు సంబంధించిన దాస్య శృంఖలాల

ప్రసక్తికాదు. సమాజంలో స్వచ్ఛందగా ఎదగడానికి ఎన్నో నిర్బంధాలున్నాయి. స్వేచ్ఛా ప్రవృత్తికి, స్వేచ్ఛా ప్రణయానికి నిర్బంధాలున్నాయి. ... అలాంటి నిర్బంధాలను తెంచుకొని స్వేచ్ఛాగానం చేసిన గొంతుల్లో చలంగారిది ఒకటి, అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారి గొంతు కూడా ఒకటి. ఎప్పుడైతే “సౌరభములేల చిమ్ముపుష్పప్రజమ్ము...” అలానే నేను ప్రేమిస్తున్నాను అని - పెల్లి love's philosophy ని జీర్ణించుకొని కాల్పనిక స్వరం ఆనాడు పలికిందో, ఎప్పుడు స్వచ్ఛంద ప్రణయానికి అవరోధాలేర్పడ్డాయో, అప్పుడు నైరాశ్యాన్ని వరించారు. నైరాశ్యం పలాయనం కాదు - నిరాశనే వరించడం - “..ఓయి సంధ్యా సమీరణా...” “ఎత్తుకొని పోవరాదె, నన్నెచటికేని...” అన్న కృష్ణశాస్త్రిగారి అభిప్రాయం కూడా పెల్లి అన్న (“oh! Lift me as a wave, a leaf, a cloud-”) నన్నొక అలలాగ, ఒక ఆకులాగ, ఒక మబ్బులాగ తీసుకొని వెళిపో - అన్న అభిప్రాయానికి రూపాంతరంగా దగ్గరగా ఉంది. ‘నేను బ్రతక లేను, నేను ఏ మబ్బుల మీదికో వెళతాను’ అన్న అభిప్రాయం పెల్లి, కీట్స్ ల స్వచ్ఛంద ప్రణయ సిద్ధాంతానికి అనుస్కంధంగా పుట్టింది. దాన్ని కృష్ణశాస్త్రి గారు తన గొంతులో సవరించుకొంటే, ఇంచుమించుగా అదే కాలంలో స్వచ్ఛంద ప్రణయాన్ని తమ పద్యాల్లో చిత్రించిన వారు మన అబ్బూరి రామకృష్ణరావు గారు. ఆయనది చాలా స్పష్టమైన గొంతు. ఒకవైపు బసవరాజు అప్పారావు గారు “లోకముతో మన కేటికి లోలాక్షీ!” అంటుంటే, అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారు “ప్రేయసి లేచిరమ్ము...” అనే పద్యంలో ఈ స్వచ్ఛంద ప్రణయాన్ని - ఈ నిర్బంధాల్ని తెంచుకొనే గుణాన్ని ప్రబోధించారు. “ప్రేయసి లేచిరమ్ము...” అని “ఊహాగానము”లో చెప్పారు. అంతే కాదు. ఒక చిత్రమైన - చమత్కారమైన - భావకవులెవరూ ప్రయోగించని పారిభాషిక పదబంధాన్ని ప్రయోగించారు -

“మోమున మోముజేర్చి నినుముద్దిడు కోరిక లేదు...”

వైజ్ఞానిక సాధుభాషణములం దనియింపుము చాలు” అనే పద్యంలో ఒక సరికొత్త అంశాన్ని జత చేర్చారు. అది గమనించ గోరు తున్నాను. రామకృష్ణరావు గారు మిగతా కవుల్లాగ కాల్పనిక జీవన లహరిలో కొట్టుకుపోయినవారు కాదు. ఒక వైపు వయస్సంబంధమైన సహజ పరిణతిలో ఆయనలో కాల్పనికమైన అంశం ఉన్నా, ప్రధానంగా ఒక వైజ్ఞానికమైన అంశం ఉంది - మిగతా ఏకవుల్లో లేని intellectual weight అన్నది - అందుకే “వైజ్ఞానిక సాధు భాషణము”లతో తృప్తి పొందుదాం అంటే, intellectual discussions - అంతేగాని, సంయోగ స్పర్శ కలిగినటువంటి విషయం కాదు. రాయప్రోలు వారు - “కనుల నొండొరులను చూచుకొనుట కన్న... కొనరి ఏమోయి అని పిల్చుకొనుటకన్న” లో ఉన్నది సంగమానికి దారి తీసేది. దానికన్న గొప్పది “వైజ్ఞానిక సాధు భాషణము...”

ఇకపోతే, 'మల్లికాంబ' అని వస్తాశ్రయ కావ్యం రాశారీయన... "ఊహాగానము" అత్యాశ్రయ రీతిలో స్వచ్ఛంద ప్రణయాన్ని చిత్రించింది. ప్రణయలేఖల మూలకంగా కలిగిన భ్రాంతితో పండులాంటి సంసారంలో కలిగిన ఉపస్థానాన్ని చిత్రించిన రచన ఈ 'మల్లికాంబ'. ఈ కావ్యం చివర ఉన్న లేఖపై రాయప్రోలు వారి ప్రభావం మనకు కనిపిస్తుంది. ఈ రెండు అంశాల గురించి నా సిద్ధాంత గ్రంథంలో వివరంగా చెప్పాను.

ఇప్పుడు మరొకటి - అబ్బూరి వారిది - 'నదీసుందరి'. 'కిన్నెరసాని పాట'లకు ముందే రాసిన ఏకాంక రూపకం 'నదీసుందరి' అని మనం గుర్తు పెట్టుకోవాలి. 'నదీసుందరి' అనే రూపకంలో నాయిక నది అయిన కావేరి, నాయకుడు మునికుమారుడు అగస్త్యుడు... ఒక కన్య నదిగా మారిపోవడమనేది - తేడా ఉన్నా, ప్రియుడు మాత్రం రెండింటిలో సామ్యం. ఆ రకంగా 'కిన్నెరసాని పాట'లకంటే ముందుగానే ఇలాంటి కల్పన చేసిన వారు అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారు.

ఈ రకంగా కొన్ని కొన్ని అంశాలలో భావ కవిత్వ యుగానికి సంబంధించిన ధర్మాలను అనుసరిస్తూనే కొన్ని మార్గదర్శకంగా ఉన్న అంశాలను ప్రవేశపెట్టిన ప్రతిభ అబ్బూరి రామకృష్ణరావు గారిది. అయితే రామకృష్ణరావు గారు రాయవలసినన్ని రచనలు రాయలేదు. ఆయన కేవలం రచయితగా పురోగమించాలనే దృష్టి ఉన్నవాడు కాదని ఆయన జీవిత రేఖల్ని గమనించిన నాకు తెలుస్తున్నది. ఆయన హాస్య కుశలత్వంలో, చలోక్తులు విసరడంలో, సరదాగా మాట్లాడటంలో చతురుడు. ఇది నేను ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ అవతరించిన తరువాత వారితో ఉన్న సాన్నిహిత్యంలో గమనించింది - ఆయన ఎంత హాస్య కుశలుడో అంత అంతర్ముఖుడుగా, introvert గా కనిపించేవాడు. అనేక గ్రంథాలు చదివాడు. తర్కదృష్టితో చదివాడు. అజ్ఞేయవాదబుద్ధితో చదివాడు. ఆలోచించింది ఎక్కువ. అబ్బూరివారు ఆలపించింది తక్కువ అని నా అభిప్రాయం.

శ్రీశ్రీ కూడా - భావకవిత్వ వాహినిలో కొట్టుకుపోతూ 'ప్రభవ' లాంటి కవితా సంపుటి (విశ్వనాథ, కృష్ణశాస్త్రిల కవితానా ప్రతిధ్వనులుగా ఉన్న రచన) చేస్తున్న శ్రీశ్రీని అభ్యుదయ కవిత్వం వైపు మరలించిన వారు అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారు. ఆ రకంగా, అబ్బూరి పలికించే రామభద్రుడు అని నాకనిపిస్తూ ఉంది. ఈ పూర్వరంగం ఎందుకు చెప్పానంటే ఇవాళ అబ్బూరి రామకృష్ణరావు గారి శతజయంతి ప్రారంభోత్సవం కాబట్టి.

అబ్బూరి రామకృష్ణరావు గారి లో హాస్య ప్రియత్వం ఉందనుకున్నాం. (ఆ వారసత్వం వరదరాజేశ్వరరావు గారికి వచ్చింది). అయితే, పద్యం - కంద పద్యం రాసేవాళ్లు - చిక్కగా రాసేవాళ్లు చాలా తక్కువ. ఆ చిక్కగా రాసే వాళ్ళలో మాత్రాచందోగతితో కదను తొక్కే కంద పద్యం రాసేవాళ్లు మరీ తక్కువ.

"జిన్నాకును గాంధీజీ / కెన్నో పోలికలట అది ఎట్లన్నన్ లో/ నున్న తడల్లా ఒక్కడె ..."

అనేక చమత్కార పద్యాలుండొచ్చును. నేను ఇదే ఎందుకు పేర్కొంటున్నానంటే - నేను రెండు మూడు మాత్రమే పేర్కొంటాను, మిగతావి వదిలేసి - చాలా సూక్ష్మమైన అంశం ఉంది. బొమ్మకంటి వారు వ్యాఖ్యానం రాశారు. జిన్నా, గాంధీ ఇద్దరూ గుజరాత్‌లో పుట్టిన వాళ్లే. గుజరాతీ మూలవంశమే, వైశ్య వంశస్థులే. అంతవరకేకాదు. ఇక్కడ “లోనున్నతడల్లా” ఒకడే - “ఈశ్వర్ అల్లా తేరే నామ్” అన్న గాంధీ నిరంతర సూక్తి లోది. ఆ రకంగా అల్లాను ధ్వనింపజేసినటువంటి అబ్బూరివారి ప్రత్యేకత - అలాగే

‘పన్నగశయనుని కొలుచు ప్ర /

పన్నులు నేడన్ని యెడల భక్తా గ్రణలై ‘పన్నాగ’ శయను కొలుతురు .....

ప్రపన్నులు అంటే భక్తులు... ఇక్కడొక సంగీత పరమైన విషయం ఉంది - బొమ్మకంటి వారు చెప్పలేదు. ఇది హేళనగా కనిపిస్తుంది స్థూలంగా. పన్నగశయను డంటే నాగశయనుడు - శేషశాయి. ‘పన్నాగశయనుడు’ - ఏమిటిది - పన్నగ శబ్దం అవభ్రంశమా? ఓ సూక్ష్మం తట్టింది నాచిన్న బుర్రకి. పన్నగశయనుణ్ణి కొలిచి పాడేటప్పుడు - శాస్త్రీయంగా పాడేటప్పుడు ‘పన్నాగ శయనుడు’ అనడం సామాన్యంగా చూస్తూంటాం. అదే ఇందులోని చమత్కారం.

చివరిదశలో ఆయన చెప్పిన తమాషా పద్యం ఒకటి చూద్దాం.

“హిబ్బోను చిటిలి ఈగతి అబ్బూరి భరింపరాని వ్యధలకు పాలై

తల్లిబ్బగుచుండ కనియు అబ్బా! ఎటులోర్చితయ్య అఖిలాండపతీ!”

హిబ్బోను - హిప్+బోన్ - సంధి కలిపాడు - ఇంగ్లీషు - తెలుగు సంధి. అఖిలాండపతీ అని దేవుణ్ణన్నాడు. అజ్ఞేయవాది అయినా సరే - అజ్ఞేయవాదేమిటి, విజ్ఞేయవాదేమిటి - ఆఖరి నిముషాల్లో అంతా అటే వెళతారేమోనని నాకనిపిస్తుంది... శ్రీనాథుడు అవసాన దశలో - “కవినాజ కంఠంబు కౌగలించెను కదా పురవీధి ఎదురెండ పొగడదండ...” అన్న కష్టాల నిష్ఠూర్తితో - ఇది కూడా చేరుతుందేమో. శ్రీనాథుడు చివరి రోజుల్లో కష్టాల్లో కూడా చిరునవ్వుతో పద్యాలు ఆయన మీద ఆయనే చెప్పుకోవడం అనేది గొప్ప ఆత్మధృతికి నిదర్శనం. అట్లాంటి ఆత్మధృతి ఉన్నవాడు కాబట్టే ఆయన మీద ఆయనే చాటువు విసురుకున్నాడు అబ్బూరి.

చాటువుని చాలా మంది చోటువులంటారు చాటు పదం తెలుగు అనుకుని. అదికాదు. చాటు శబ్దానికి ప్రియమైన మాట అని అర్థం.

“చాటు ప్రాధి పిసాళ మాడెదవు తాతల్నాటి బాపండవో” అన్నాడు శ్రీనాథుడు. ఆ రకంగా చాటు పద్యాలు అక్కడక్కడ వారు విన్నవి, నోట్ చేసుకున్నవి ఈ సంపుటంగా తీసుకొచ్చిన సంపాదకుణ్ణి అభినందిస్తున్నాను...

డా. చందు సుబ్బారావు

‘తిరుగుబాటు’ నుంచి ‘తిరుగుబాటు’ దాకా

అబ్బూరి కవితా ప్రస్థానం

అభినవాంధ్ర సాహిత్య వేత్త, అభ్యుదయ సాహిత్యోద్యమ ప్రవక్త, ఆధునిక నాటక రంగానికి తొలి ప్రయోక్త అయిన అబ్బూరి రామకృష్ణారావు గారు జన్మించి మే, 20, 1995 కు 99 సంవత్సరాలు పూర్తయి శతజయంతి సంతోషం ప్రవేశిస్తుంది. ఆంధ్ర సాంస్కృతిక రంగానికి అనర్హతలను సమర్పించిన తెనాలి పట్టణం అబ్బూరివారిని కూడా పెంచి పోషించింది. ఆ మట్టిలో ఏగట్టి లవణ సాంద్రత వుందో, అచట మొలిచిన ప్రతి మొక్కా నవ్యతకు నాంది పలకటమే, ప్రతి చెట్టా ఉన్న గాలిని ఊడ్చిపెట్టి క్రొత్తగాలులు సృష్టించటమే. కొడవటి గంటి, చలం, త్రిపురనేని రామస్వామి, గోపీచంద్ల నుంచి బొల్లిముంత శివరామకృష్ణదాకా యావంతూరీ ఆధునిక సాహిత్యంలో ఒక్కో విభాగానికి ఒక్కో క్రొత్త కెరటాన్ని సమర్పించినవారే. ఈ సాహిత్యాభ్యుదయ ప్రస్థానానికి 1920 ప్రాంతంలోనే మేధా నేపథ్యం సమకూర్చిన పండితుడు, ప్రగతిశీలి, ద్రష్ట అయిన వారు అబ్బూరి రామకృష్ణారావుగారు.

జాతీయోద్యమం అప్పుడే తప్పటడుగులు వేస్తోంది. సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనానికి భారతీయ మేధాని వర్గం సమాయత్తమవుతోంది. సోవియట్ విప్లవం నుంచి ఆలోచనా తరంగాలు భారతదేశాన్ని తట్టిలేపుతున్నాయి. పాశ్చాత్యవిద్య వాడల్ని వీధుల్ని ముంచెత్తుతోంది. సంప్రదాయం సవిస్తరంగా వ్యాపించివున్న పరిస్థితిలో బ్రిటిషు రాజ్యధినేతలు మేధావుల్ని బుజ్జగించి బులిపిస్తున్నారు. ఏ రష్యాగాలి ఏ సంప్రదాయాన్ని తూలనాడుతుందో అవి వేయకళ్ళతో కాపలా కాస్తున్నారు. సంప్రదాయం వేరు కదిలితే బ్రిటిష్ రాజ్యవ్యవస్థానికి ఎక్కడ ముప్పువాటిల్లుతుందో అని అప్రమత్తంగా ఉంటున్నారు. ఆంధ్రాలో కమ్యూనిస్టు పార్టీ అజ్ఞాత శిశువుగా ఎక్కడోపుట్టి పెరుగుతోంది.

విశాఖలోని ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయంలో, అబ్బూరి గ్రంథాలయాధికారిగా రాధాకృష్ణ పండితుల పర్యవేక్షణలో కడుపులో చల్లకదలకుండా జీవిస్తున్నారని అందరూ అనుకుంటున్నారు. సమగ్ర మానవ కళ్యాణ దీప్తికి వెలుగు పాటలు పాడే మేధావి అబ్బూరి బయట ప్రపంచానికి అందాల పదబంధాల భావకవిగా మాత్రమే కనిపిస్తున్నారు.

“మిసిమి మబ్బులు వ్రేలుమేలిమి
ముసుగుతో నాకసము విచ్చెను!”

“తరలి రా ఆషాఢలక్ష్మీ
మెరుపుతీవలు తొలకు రథమున”

అనే ముత్యాల రత్నాల సరాల కవిమాత్రమే అనిపిస్తున్నాడు.

కళ్ళు కొందరికి కేవలం బాహ్య చక్షువులు. గ్రంథపఠనం కొందరికి బుజాలపై బరువు. చూచిన వాస్తవానికి చూచిన జ్ఞాన నేత్రం సమకూర్చే పుస్తకాల నుంచి సమస్త మానవ జీవన సమీక్ష చేయగల మేధ అరుదు. అబ్బూరికి ఆ అదృష్టం లభించింది. హేతు దృష్టి అలవడింది. కార్యకారణ వివేచన అలవాటయ్యింది. స్థితికీ, గతికీ తేడా తెలిసింది. నేటి ప్రపంచం నుంచి రేపటి శిశువు ఎలా ఉదయిస్తుందో అర్థమైంది. ఆ శిశుదయానికి మంత్రసాని తనమే ప్రగతిశీలతని అవగాహనయ్యింది. రహస్యంగా మార్క్సిస్టు సాహిత్యాన్ని రప్పించి చదివి, శిష్యులచే చదివించి, పంచి అందరికీ అందించే తిరుగుబాటు ధోరణికి నాంది పలికాడు. శిష్యవర్గంలో ఆనక వర్దిల్లిన మేటి రాజకీయ నాయకులూ, సాటిలేని కవులూ ఉన్నారు. అందులో అగ్రగణ్యుడూ, సాక్షాత్తు అభ్యుదయ యుగకర్తా శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు ముఖ్యుడు.

విశాఖపోర్టు కార్మికసంఘాన్ని స్థాపించటమూ, కార్మికులకు రాత్రి పాఠశాలలు నడపటమూ, ఇతర పెద్దలతో కమ్యూనిస్టు పార్టీశాఖ ప్రారంభించటమూ, సుందరయ్య, రాజేశ్వరరావు గార్లతో సంప్రదించటమూ, అఖిలభారత అభ్యుదయ రచయితల సమావేశాల్లో ప్రేమ్చంద్ యిత్యాదులను కలిసి చర్చించటమూ, ఆంధ్రలో దాని ప్రతిబింబానికి అంకురార్పణ చేయటమూ తిరుగుబాటుకు తిరుగులేని సాక్ష్యాల్లే. పోలీసు అధికార్లకు కన్నెర్ర కలిగినా పండితుడూ, ప్రతిష్టాత్మక వ్యక్తీ కావటంతో అబ్బూరిని దబ్బున దండించటం సాధ్యపడలేదు. అడుగు జాడ గురజాడగా ‘కన్యాశుల్కాన్ని’ జనశ్రేణుల కందిచటంలో అవిరళ కృషి సల్పినా, కాంగ్రెసు పార్టీ సమావేశాలకు హాజరయినా, కమ్యూనిస్టు వామపక్ష భావ సంపుటాలను రహస్యంగా యువకులకు చేరవేసినా, సోషలిస్టు రాజకీయ సాహిత్యాన్ని చదీచప్పుడు లేకుండా కుర్రవాళ్ళకు ఉప్పందించినా అబ్బూరి తిరుగుబాటు ధోరణి అందరికీ స్పష్టంగా తెలియలేదు. రాజభటులకు అసలే అర్థం కాలేదు ఏదో పాగవస్తుందన్న అనుమానం తప్ప. అసలునిప్పు అంటించనే అంటించాడు. శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావుకు లండన్ అభ్యుదయ రచయితల మేనిఫెస్టో అందించనే అందించాడు. శ్రీశ్రీ అల్లుకుపోయాడు. ప్రతిజ్ఞ గేయం రాసి అభ్యుదయ యుగావిర్భావానికి తిరుగులేని పునాదివేసాడు. తానే మేస్త్రి అయి శాస్త్రీయ రచనా ధోరణికి సంకల్పించాడు.

ఇదంతా నాటి భావకవి అబ్బూరి త్రికరణ శుద్ధిగానే చేసాడు. తాను వేసిన బీజంసంగతి మరచిపోయి ఆనక తన సాహిత్య యాత్రకొనసాగించాడు. రాజకీయంగా కాంగ్రెసు, అనంతరం యం. యన్. రాయ్ సాహచర్యంలో నవ్యమానవతా వాదాలకు తరలిపోయినా సాంస్కృతిక రంగంలో అద్భుతమైన అభ్యుదయ దృష్టిని సృష్టించాడు. భాషలో, భావంలో, రూపంలో, సారంలో అచ్చు గురజాడ పోలికలు అబ్బూరిని ఆవరించాయి. ఏ పనిచేసినా ఏమరకుండా ప్రగతిశీలతత్వానికి ప్రాణంపోశాడు. జలియన్ వాలాబాగ్ బుర్రకథ రాసినా, కన్నాశుల్కాన్ని ప్రయోక్తగా నటుడుగా వాడవాడలా ఆడించినా, హేతువాద భావనలు కురిపించినా గతానికి, మతానికి తలుపులు మూసి క్రొత్త ద్వారాలు తెరిపించాడు. భాషా పదకోశాల నిర్మాణం కావించాడు. విశ్వనాథాది కవిమేధావుల సంప్రదాయ ధోరణికి అడ్డుకట్టలు వేయించాడు. శిష్యులను పురికొల్పి ప్రప్రంచ సోషలిస్టు నాటక కర్తలయిన ఇబ్బన్, షా, గాల్స్ వర్నీ, చెహోవ్ నాటకాలను అనువదించి భారతీయ వేదికకు అనుసంధించి తెలుగునాట సనిస్తరమైన ఆధునిక నేపథ్యం సమకూర్చాడు. నిజమైన మేధావికి భావ ప్రపంచంలో అనుక్షణం వైవిధ్యం ఆటవస్తువుగా కనిపిస్తుంది. అబ్బూరివంటి 'బింబధ్వంసన' శీలికి అదే ఎదురైంది. రాజకీయం, సాహిత్యం "వన్ బై టూ" గా చరించేతత్వం ఆలవడింది. ఈలోగా మానవేంద్రనాథ్ రాయ్ ప్రపంచ కమ్యూనిస్టు యాత్రా సంగంభం పూర్తయింది. "కమ్యూనిజాన్ని మించిన మానవతా వాద సందర్భం" కు ఉద్యుక్తుడై నవ్యమానవతా సిద్ధాంత ప్రవక్తగా మారి రాజకీయ పంథాలను మార్చుకోవటమూ, త్వరత్వరగా అడుగులు వేయటమూ జరిగిపోయాయి. ప్రజాచైతన్యం, రాజకీయ పరిస్థితులను అన్వయించుకోకుండా మేధా జనిత తరంగాలు చాలా దూరం చేరవేసిన స్థితిలో రాయ్ అనుంగు మిత్రుడైన అబ్బూరి కమ్యూనిజానికి దూరంగా జరిగాడు. అటు కాంగ్రెసునూ కాదన్నారు. తిరుగుబాటు సమస్తం కలాలకూ, గళాలకు సంక్షిప్తమయి క్రమంగా సారాంశంలో విస్తవ ధోరణి లుప్తమైపోయింది.

అబ్బూరివంటి మేధావిచే కమ్యూనిస్టులను, కమ్యూనిజాన్ని తిట్టించాలన్న దుగ్ధతో కొందరు సాధారణ ప్రతిభాపంతులు చెవుల్లో జోరీగలై చేరటమో, కోరటమో జరిగింది. వార్తకృం ఆలోచనాలోచనాలను తిరుగుబాటు పట్టించాయి. అసహనం ముసలితనానికి తోబుట్టువు కాగా నిష్కారణంగా, నిర్దేశకంగా శ్రీశ్రీని, రష్యాను, సోషలిజాన్ని నిందిస్తూ కవితా రాసాడు తన శిష్యరత్నం శైలినే అనుకరిస్తూ

“పయనమైన పదినాళ్ళకె

పదినాళ్ళకె దారితప్పి

పోయానా నా నేస్తం ...

పారపాటీ తిరుగుబాటు

తిరుగుబాటు తిరిగిచాటు!" అనేసాడు.

ప్రతి పదినాళ్లకూ భావ పరంపరను మార్చిన అబ్బూరి శ్రీశ్రీని గాడితప్పినాడనటం విడ్డూరం. దారితప్పమని, తప్పించి, ఒప్పించి కొత్తమార్గంలో చొప్పించింది సాక్షాత్తు అబ్బూరివారే. 1954లోనే తిరుగుబాటు పారపాటనే పునస్సమీక్షకు హేతువూ కార్యకారణ సేతువూ లేవు.

“రష్యా గురుధూపంతో

రమణీయపు శివమెత్తిన

రణాచారి గణాచారి

రణగుణాల ధ్వనులురేగ

రష్యా ఋష్యాశ్రమమున

రాగిల్లిన కావ్యధార”

అంటూ అభిశంసిచాడు. రష్యాగురుత్వాన్ని రుష్యాశ్రమంగా స్వీకరింపచేసిన గురువర్యుడే శిష్యుణ్ణి నిందించాడు. శ్రీశ్రీ కవితలో ‘జీవనదీ మహిమ లేక - అంతో యింతో శైత్యం - అంతమించిన పైత్యం అందించినాయని” వాపోయాడు. ఆ “శైత్యపైత్యాలకు” మూలకృత్యమైన భావవిప్లవాన్ని అందించిన మహామనిషే తనతిరుగుబాటును ఉపసంహరించుకున్నట్లు అనటం విచిత్రంగా తోచింది. జీవనదీ సదృశమైన శ్రీశ్రీ కవితలో నీళ్ళు కన్పించలేదు అబ్బూరికి. మోకాలిలోతు గుంటల మధ్య మహాప్రవాహంలా నడిచిన శ్రీశ్రీ కవితా ధారకు ఇది నేను తెచ్చిన నది, నేనే భగీరథుడను అభినాంద్ర భీష్ముడను అని గర్వించటం పోయి నవ్యమానవతా వాదులకు సహజ గుణమైన చంచలత్వం పాడసూపింది. వారికి వెన్నతో పెట్టిన విద్యగా భాసించిన పరిహసం, వెక్కిరింపు తొంగిచూశాయి.

నయం, శ్రీశ్రీ ఆగ్రహించలేదు. పితృసమానుడైన అబ్బూరి ఆక్షేపణకు నవ్వుకుని ఉపేక్షించి ఊరుకున్నాడు. శ్రీశ్రీ ఆగ్రహంలో అద్భుత కవితా ధారప్రవిస్తుందికాని అభ్యుదయోద్యమ వైతాళికత్వం అందించిన అబ్బూరికి ఆమాత్రం గౌరవం యీయటం న్యాయమే.

‘పైరుపండి రాలినట్లు

ముసలియై లయించు జీవి

రాలి మరల వచ్చుననుట

రమ్యమైన యెండమావి’

అని పల్కిన అబ్బూరి పునర్జన్మ సిద్ధాంతానికి చావుగీతం పాడినట్లుకాదా.

‘జనం కోసం నాటకం, జనం మధ్య నాటకం, నిద్రపుచ్చేది కాదు

నాటకం, నిద్రలేపేది నాటకం -అది గురజాడ కన్యాశుల్కం’

అన్న అబ్బూరి ప్రజాతత్వానికి పరమవిశిష్ట స్థానం కల్పించినట్లుకాదు.

“తెలుగు దారి వెలిగించే

వెలుగుదారి తెలిగించే

క్రొత్త ప్రాత మాటలతో

మెత్తని పదముల బాడుచు”

అంటూ నవ్యతకు తపించిన మానవుడు చరితార్తుడు కాడా.

“శతసహస్ర యోజన సంహార కుతూహల చంచల

భావనాకురంగమని” కమ్యూనిస్టు గేయాన్ని, అది రాసిన శ్రీశ్రీని ఎలా ఆక్షేపించగలడు.

ఆక్షేపించి ఎలా సర్దుకోగలడు.

“ఈ చీకటి రాజధాని

కేలా యీ దండయాత్ర” అని ఎలా అభిశంసించగలడు. అది స్వనచ్చోవ్యాపారం అనిపించుకోదా. “అది వెలుగుల రాజధాని, అది గుణ విస్తృత రక్త ధమని, అది మానవ కళ్యాణధ్వని” అని వయఃప్రౌఢతలో చెప్పిన మహనీయుడు తనమాటలు తాను మ్రింగివేసిన వైనం అనిపించుకుంటుందిగాని సత్యం ఎలా అవుతుంది.

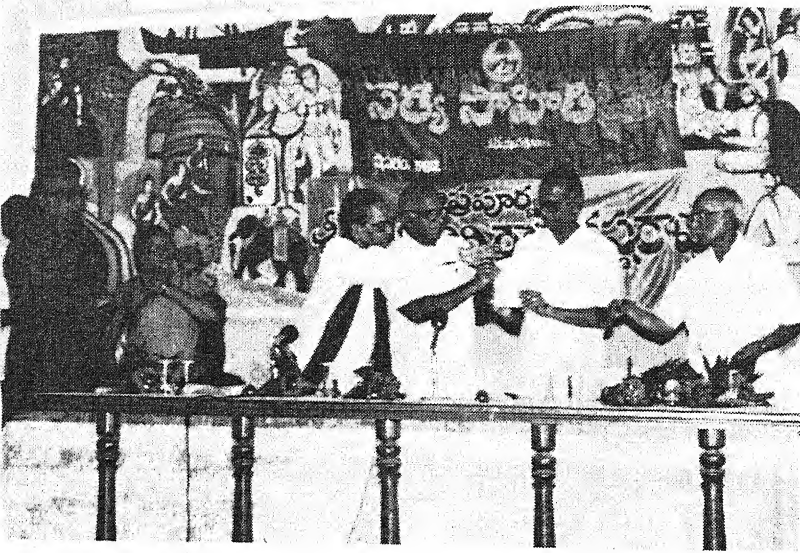
“మాయలేని మహిమలేని మానవుడే నాదైవం” అన్న అబ్బూరికి “సరిహద్దులు లేని సకల జగజ్జనులారా మనుష్యుడే నా సందేశం” అన్న శ్రీశ్రీ అక్షరాలా వారసుడూ, ముమ్మూర్తులూ ప్రతిరూపుడూ కాడా. అందుచేతనే శ్రీశ్రీకి కోపంకాక పితృదేవుడూ గురుడూ అయిన అబ్బూరి వ్యాఖ్యపై కేవలం సంతోషం కల్గింది. లేకుంటే ఒకనాటి తన నాయకుణ్ణి అనరాని మాటలనగలిగేవాడు, గురువుకు శాశ్వతంగా అప్రదిష్ట సమకూరేది. శ్రీశ్రీ చేసిన మంచిపని అతని మౌనం, వయోవృద్ధుడైన అబ్బూరి మానసిక సంవేదనలో మహత్వమేమీ లేదని గ్రహించి ఉపశమించి తన దోరణి, తన విశ్వాసం కొనసాగించటం మేలయ్యింది. ఒకింత ఆక్షేపించినా, నవ్యోద్యమాలను అనుక్షణం ఆఖరిక్షణం దాకా ఆశీర్వదించిన అబ్బూరి చిరస్మరణీయుడు. “తాను ముట్టని నవమహోద్యమము లేదు” అని బాలంత్రపు రజనీకాంతరావు గారనటం సమంజసమే.

చీకటి రోజుల్లో, భావ కవితా విహంగాల విచ్చలవిడి సుమకోమల సుగంధ వాయు విహారాల్లో సామాన్య మానవ సంక్షేమ సారస్వతానికి హారతిపట్టిన వైతాళికుడు అబ్బూరి.

“నోటి నిండ భుజింపగనోచికొనము
ఉదయగోతుల పాడ నోపెదము కాని”
నవ్వగీతా శుభాధ్యయనమ్ముజేయు
సోదరకుమారకు లెదురుసూచుచుండు”

రండి, పదండి అని పల్లవించిన అభ్యుదయ కవితాస్ఫూర్తి, ఆధునికి సాహిత్యకీర్తి అబ్బూరికి సమస్తాంధ్ర ప్రగతిశీల వ్యక్తులూ శక్తులూ సమిష్టి నివాళి అర్పించటం సమంజసం!

(అబ్బూరి శతజయంతి ప్రారంభోత్సవం సందర్భంగా ప్రచురితం - విశాలాంధ్ర 18-5-95)

అబ్బూరి శతజయంతి ఉత్సవం (1995 అక్టోబరు 29న విశాఖపట్నంలో) అబ్బూరి స్మృతికి అంకితం ఇచ్చిన శ్రీ జి. అచ్యుత రామరాజుగారి పుస్తకావిష్కరణ - ఎడమ నుంచి డా. గోపాలకృష్ణ అబ్బూరి, డా. మలయవాసిని, గ్రంథకర్త, శ్రీ సి. తిరుపతి రాజు, డా. ఎమ్. గోపాలకృష్ణ రెడ్డి, ప్రా. బి. సర్వేశ్వరరావు.

డా. చందు సుబ్బారావు

‘తాను తాకని నవ మహోద్యమము లేదు’

“వేసిన దారి వెంట వెళ్ళడం సులభం. పైగా పదిలం” - ఇలా అన్న వ్యక్తి మహాకవి శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు. అలాంటి మహాకవి ఆంధ్రలో ఆవిర్భవించడానికి దోహదం చేసిన నవయుగవైతాళికుల్లో ప్రథమ శ్రేణి మేధావీ, కవీ, పండితుడూ మరొకరు ఉన్నారు. సంస్కృతాంధ్ర భాషలతో పాటు ఆంగ్ల, వంగ భాషల్లో అనర్గళంగా ఉపన్యసించగలవత్త, ఆంధ్ర విశ్వ విద్యాలయానికి తొలి గ్రంథాలయాధికారి, పద లాలిత్యంలో, అద్భుతమైన భావపరంపరతో రాయప్రోలు వంటి వారికి సరిజోడుగా నిలువగల భావకవి ఒకరున్నారు.

ఆయన సంస్కృతాంధ్ర, ఆంగ్ల సాహిత్యాల్లో కూలంకషంగా ప్రజ్ఞ సంపాదించిన వ్యక్తి, రాధాకృష్ణ పండితుడికి స్నేహితుడు. ‘ఇది నిజమైన మేధావులకు సహజ గుణము’ అనిపించే ఏ అసాధారణ తత్వం అనుక్షణం మనస్సును తొలిచివేసిందో కాని ఆంధ్ర సాహిత్య సాంస్కృతిక రంగాన్ని ప్రభావితం చేయగలవ్యక్తి ఆవిర్భవించడానికి దోహదం చేసింది. ఆ వ్యక్తి పేరు అబ్బూరి రామకృష్ణారావు. 1896 మే 20న తెనాలితాలూకా చెముడుపాడు గ్రామంలో జన్మించిన ఈ అబ్బూరి శక్తి ఆధునికాంధ్ర సాహిత్యంలో ఓ మైలురాయిలా జ్వలించింది. ప్రజాసాహిత్యానికి చలివేందిరలా భాసించింది. నేటికీ శత జయంతికి చేరుకుంది.

“మోమున మోముఁ జేర్చి నిను ముద్దిడ కోరిక లేదు... వ్రేలుమల్లికాదామసువాసనా మధురతల్ పరికింపగ గాంక్షలేదు; నా ప్రేమకు దారి జూపగ వరించితి నాయలరించు నెచ్చెలీ” అంటూ ప్రణయ భావ వీచికలతో ఊహా ప్రేయసులను సేవించే భావకవికి ఎక్కడో మొహం మొత్తింది. భావ కవితా సామ్రాజ్యం అవిచ్ఛిన్నంగా సాగుతున్న రోజుల్లో “జన్మభూమి కాదు/సామాన్య సుమా ఆయమ/వనుమతిపై ఎగబడిన వల్లభులెందరు పెనగిరి” అనగల్గడం సామాన్య విషయం కాదు. కాల्పనిక కవుల ఊహా మోహ వ్యామోహ సమగ్రం మధ్య మనిషి గురించి ఆలోచించడం సర్వ కవులకూ స్వాభావిక విషయమూ కాదు. కవిత్యంలో నవ్యత్వాన్ని, మానవత్వాన్ని రంగరించడమే కాక సామ్యవాద సిద్ధాంతం ఊసుకూడా లేని తెలుగు నాట కమ్యూనిజానికి బీజం నాటాలన్న భావాంకురం సాధారణమైనవారికి సాధ్యమయ్యేదీ కాదు. “మనిషి మాట మరిచిపోయి... విడివిడిగా యెడపెడగా / తలబడగా ముడిపడగా / అవరించి తీవరించి అవరోధం కల్పించే / ఈ

చింతా దారిద్ర్యం / బెన్నడు మమువీడిపోవు" అని పరితపించే మహాజ్వల ప్రగతిశీల భావనకు అబ్బూరి వారు ప్రాణం పోశారు. చిలువలు పలవలుగా అనంతరం విజృంభించిన అభ్యుదయోద్యమానికి ఆంధ్రదేశంలో పితామహుడయ్యారు.

అది 1930 ప్రాంతం. ఎటు చూసినా బ్రిటిషు వారి పటుతర బానిస సంస్కృతి రాటుతేలి ఉన్న పరిస్థితి. కమ్యూనిస్టు రష్యా ఊసంటే ఉలికిపడే భయోద్విగ్నస్థితి. తెలుగునాట కమ్యూనిస్టుపార్టీ తల్లి గర్భంలో కదలాడుతున్న ఆ సమయంలో ఏదో కవిత్వం రాసుకునే ఓ కుర్రవాడు సర్వేపల్లి వారి కొలువులో జీతభత్యాల ఉద్యోగి. ఎంతకు సాహసించి ఎన్ని కార్యాలకు ఉద్యుక్తుడయ్యాడో తెలుసుకుంటేనే ఆశ్చర్యం వేస్తుంది. హిరేన్ ముఖర్జీ, అశ్వనీ కుమార్ దత్తు, జొన్నలగడ్డ రామలింగయ్య, పులుపుల శివయ్య, మాడభూషి, చండ్ర రాజేశ్వరరావు, పుచ్చలపల్లి సుందరయ్యగార్లతో ఆ కుర్రవాడికి రాత్రులు రహస్య సమాలోచనలు! అతడు పోర్టు ఉద్యోగులకు రాత్రి పాఠశాల నడిపాడు. తొలి కార్మిక సంఘాన్ని స్థాపించి వారికి కమ్యూనిస్టు సాహిత్యం రహస్యంగా అందించే ప్రయత్నం చేశాడు. వామపక్ష భావాల వ్యాప్తికి అనునిత్యం ఎడతెగని కృషివలత్వం, ప్రజలకు, ప్రజల భాషకు, ప్రజా సంఘాలకు, ప్రజా సాహిత్యానికి, ప్రజా సంస్కృతికి అంకితమై పని చేసే ఆ కుర్రాడు అబ్బూరి వ్యక్తిత్వంలోని అసాధారణ ప్రజ్ఞ ఎల్లలు దాటడం ప్రారంభించింది.

అఖిల భారత రాజకీయ, సాంఘిక, సాహిత్య మహాపాఠ్యాయులతో అబ్బూరి సన్నిహితంగా మెలిగారు. అఖిల భారత అభ్యుదయ రచయితల సంఘం ఆంధ్రలో కాలూనడానికి ఆయన కారకులు. మహా మేధావి, నవ్య మనవతావాది మానవేంద్రనాథ్ రాయ్ తో కలిసి భారత పునరుజ్జీవన సంస్థను కమ్యూనిస్టు రాజకీయాల్నుంచి కాంగ్రెస్ రాజకీయాల మీదుగా రాయ్ గారితో కలిసి రాడికల్ హ్యూమనిస్టు ఉద్యమ సంస్థాపనకు దారి తీయించింది. రాజకీయ తీవ్రోష్ట ప్రతాపంలో ఆవిరి కాకుండా ఆంధ్ర సాహిత్య రంగాన్ని పైతం ఉద్ధరించాలనే తాపత్రయం అవిరామంగా కొనసాగింది.

గురజాడ 'కన్యాశుల్కాన్ని' అపూర్వమైన నాటకంగా గుర్తించి నటుడిగా, ప్రయోక్తగా, కార్యదర్శిగా వందల ప్రదర్శనలు స్వయంగా జరిపించిన కార్యదక్షతకు నాందిపలికింది. 'నటాలి' సంస్థను స్థాపించి గురజాడతోపాటు ఆంగ్ల నాటక కర్తలు బెర్నార్డ్ షా, ప్లేక్స్ నీయర్ల నాటకాలనూ, గాల్స్ వర్రీ, ఇబ్సన్, చెహోవ్ నాటకాలను తెలుగు ప్రజలకు పరిచయం చేసింది. "జనం దగ్గరకు వెళ్ళే నాటకం కావాలి. జనాన్ని మేల్కొల్పే నాటకం కావాలి... నిద్ర పుచ్చే నాటకం అవసరం లేదు... చైతన్యం మహాయుధంగా ప్రవర్తిల్లాల్సి" అని భావించిన వైతాళికుడు అబ్బూరి.

అనుంగు శిష్యుడు శ్రీశ్రీకి లండన్ ప్రోగ్రెసివ్ రైటర్స్ మానిఫెస్టోను, లెనిన్, క్రోహోట్కిన్, ట్రాట్స్కోల రచనలను అందించి అభ్యుదయ కవిత్వాన్ని అందుకుని అల్లుకుసామ్మని ఉప్పందించిన వారు అబ్బూరివారే. 'అబ్బూరి నావిశ్వవిద్యాలయం, నా రెండో నాన్న' అని అనంతర కాలంలో శ్రీశ్రీ యిచ్చిన సాక్ష్యమే యిందుకు తిరుగులేని తార్కాణం. ఆయన ఎటుచూసినా కొత్తదనం, ఏంచేసినా నవ్యోద్యమ మనస్తత్వం, ఎప్పుడు ఆలోచించినా రేపటిపై చూపు, దేశంపై భక్తి, ప్రజలపై అనురక్తి, ప్రగతి శీలత వైపు ఎడతెగని దృష్టి, భావ వినిమయ విన్యాసంలో కుంభవృష్టి.

కవులూ, నాటకకర్తలూ, భాషావేత్తలూ, పండితులూ, సామ్యవాదులూ, సాంస్కృతిక వేత్తలూ అనునిత్యం అబ్బూరి వారిని కలుసుకొని ఆధునిక జీవనంపై పాఠాలు నేర్చుకునేవారు. అభ్యుదయ ఉద్యమంపై ఆజ్ఞలు స్వీకరించేవారు. భారతీయ సంస్కృతిపై మెలుకువలు గ్రహించేవారు. 'ఆయనను ఈనాడు కలుసుకుంటే, నేడు దేశంలో జరిగే ఉద్యమాలు రేపు ఎలా ఉంటాయో చెప్పగలరు" అని నార్ల వెంకటేశ్వర రావు గారు,

"ప్రబంధ పద్ధతుల పంజరం నుంచి ఆధునిక సాహిత్యానికి విముక్తి కల్గించిన వారాయన" అని విద్యాన్ విశ్వం,

"శాస్త్రీయ చారిత్రక దర్శన ఉన్న కర్ణధారి" అని ఏల్చూరి సుబ్రహ్మణ్యం,

"తన తరువాత ప్రవర్తిల్లిన అభ్యుదయ కవితా యుగదర్శనం అబ్బూరికి తప్ప అన్య భావకవులకు సున్న" అని కుందుర్తి,

"సాహిత్య ఎకాడమీల స్థాపనతో, పదకోశాల నిర్మాణంతో, భాషా విషయాలకు ప్రాణం పోసిన భాగ్యశాలి" అని భద్రరాజు కృష్ణమూర్తి,

"గుండె నిబ్బరంలో, ప్రభుత్వ దమనకాండను ఎదిరించే శక్తి సామర్థ్యంలో, చిత్తశుద్ధిలో నిరుపమానమైన వ్యక్తిత్వం కలవారు" అని రమణారెడ్డి,

"గురువు గారు అనే పదానికి అన్నివిధాల అర్హుడు, ఆధునిక సాహిత్యకారులకు కరదీపిక అబ్బూరి మాష్టారు" అని బూదరాజు రాధాకృష్ణ,

నాటకం ఎలా వుండాలో జనానికి చూపించిన ధీమంతుడు" అని ఎ.ఆర్.కృష్ణా వంటివారు ప్రశంసించారంటే...

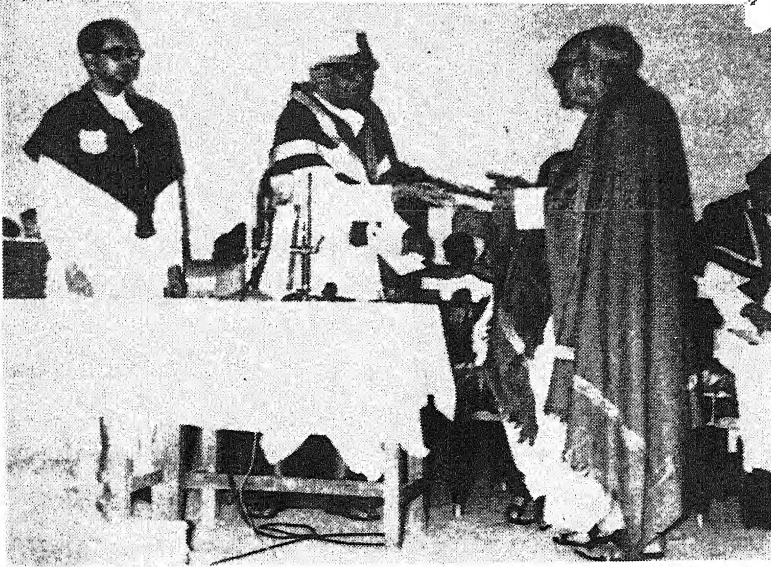
అలాగే

"ఊహాగానం, మల్లికాంబ, నదీసుందరి, జలియన్ వాలా బాగ్ రచనలు ప్రగతిశీల ఉద్యమానికి గుమ్మాలని" పురిపండా అప్పలస్వామిగారు కీర్తించారంటే అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారి వ్యక్తిత్వం ఎంతటిదో అర్థమవుతుంది.

యాభై సంవత్సరాల పాటు ఆంధ్ర సాహిత్యానికి అడ్డాన్నీ పరమార్థాన్నీ సూచించిన వ్యక్తిత్వం అబ్బూరి వారిది. నారాయణబాబు అనువాదాన్ని అసమగ్రమని మందలించినా,

శ్రీశ్రీ తీవ్రవాద ధోరణిని అభిశంసించినా, వచన కవిత్వాన్ని సంగీతతత్వం తెలుసుకోమని హెచ్చరించినా, ఆస్థానకవుల పాత్ర పరిమితమని సూచించినా, విశ్వనాథ సత్యనారాయణకు లక్ష్యశుద్ధి ఉన్నంతగా లక్ష్యసిద్ధి లేదని వ్యాఖ్యానించినా, అక్కిరాజు ఉమాకాంత విద్యాశేఖరుల విమర్శను సహృదయతతో స్వీకరించాలని వాక్రుచ్చినా అన్నివేళలా సాహిత్య శ్రేయోభిలాషి అబ్బూరి. ప్రజాసాహిత్య హితైషి అబ్బూరి. శ్రీశ్రీ నుంచి, రావిశాస్త్రి దాకా ప్రగతిశీల రచయితల కెందరికో ఆయన మార్గదర్శి. నిజం చెప్పుకోవాలంటే ఎందరో మహానుభావుల కన్నా అదృష్టవంతుడు. “అల విశ్వనాథకు లేదు.... రాయప్రోలుకు లేదు... మహాకవి, యుగ కర్తా శ్రీశ్రీ శిష్యుడైనాడన్నట్టి ఆవ్యోమపేశల మృదుకీర్తి... అబ్బూరి వంశస్వామికున్నట్లుగన్” అని చెప్పుకోవలసి వుంటుంది!

(అబ్బూరి శతజయంతి ప్రారంభం సందర్భంగా ప్రచురితం, ఆంధ్రప్రభ, మే 20, 1995)

శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణరావు గారికి ఆంధ్ర విశ్వ విద్యాలయం 1974లో ‘కళాప్రపూర్ణ’ బిరుదు ప్రదానం.

పాత్వారి వెంకటేశ్వరరావు

స్వతంత్ర ఆలోచనలు చేసిన అబ్బూరి

(ప్రసంగం)

ఆకాశంలో అక్కడక్కడ నక్షత్రాలు గుత్తులు గుత్తులుగా (క్లస్టర్ ఆఫ్ స్టార్స్) కనిపిస్తాయి. కొన్ని చోట్ల అవి ఎందుకు గుంపుగా ఉంటాయో, మరికొన్ని చోట్ల పలచగా, ఇంకా కొన్ని చోట్ల విసిరేసినట్లు అక్కడొకటి ఇక్కడొకటిగా ఎందుకు ఉంటాయంటే కారణం చెప్పలేము. అవి అలా ఉంటాయి. అంతే.

ఆకాశం లాగానే అనంతమైన కాలంలోనూ ఒక్కొక్క సమయంలో అనేకమంది మహావ్యక్తులు, ప్రతిభామూర్తులు జన్మిస్తారు. ఈ (1995) సంవత్సరానికి కాస్త అటూ ఇటూగా అలాంటి పలువురి శతజయంతి ఉత్సవాలు జరుపుకుంటున్నాము. విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, జాషువా, శివశంకరులు, దువ్వూరి రామిరెడ్డి, పింగళి, కాటూరి, కోలవెన్ను రామకోటేశ్వర రావు, జిడ్డు కృష్ణమూర్తి - ఇలా మరెందరో.

అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారు అలాంటి ప్రతిభామూర్తులలో ఒకరు. ఎందుచేతనో ఆయనకు రావలసినంత కీర్తి రాలేదనిపిస్తుంది. కీర్తి సంగతి అటుంచితే ఆయన రాయగలిగినంత రాయలేదందుకు - అని కూడా అనిపిస్తుంది. ఇతరుల చేత రాయించి, ప్రోత్సహించడమే ఆయన విధానంగా కనిపిస్తుంది. ఆ కాలంలో సమకాలీన సాహిత్యాన్ని లోతుగా అధ్యయనం చేసిన కొద్దిమందిలో ఆయనొకరు. “క్లాసిక్స్” చదవడమనేది అప్పటి ‘లిటరేచర్ స్టడెంట్స్’ అందరూ చేసిన పనే. “క్లాసిక్స్” అధ్యయనం పునాదికాగా దానిపైన ఆధునిక సాహిత్యాన్ని అధ్యయనం చేయడం ఒక మంచి భవనాన్ని నిర్మించడం అనుకోవచ్చు.

పాశ్చాత్య సాహిత్యాన్ని చదివిన భారతీయ రచయితలలో చాలామంది మీద పాశ్చాత్య రచయితల ప్రభావం పడింది. అలా పడకుండా ఆలోచనలలో స్వాతంత్ర్యాన్ని కాపాడుకొన్న భారతీయ రచయితల సంఖ్య తక్కువ. అబ్బూరి వారు స్వతంత్రమైన ఆలోచనలు చేసిన రచయిత. పాశ్చాత్య రచయితల భావాలను పారపాటున కూడా అరుపు తెచ్చుకోని వ్యక్తిత్వం ఆయనది. కాస్తో కూస్తో భారతీయ రచయితల, మేధావుల ప్రభావం మాత్రం ఆయన మూర్తి మత్సంగం మీద ఉంది.

సాంస్కృతికంగా, రాజకీయంగా, ఇంకా అనేక విధాలుగా దేశచరిత్ర ఒక మలుపు తిరుగుతున్న కాలంలో అబ్బూరి వారు జన్మించారు. తెలుగు సాహిత్య వికాసానికి ఏయే

ప్రక్రియ ఎలా వృద్ధి చెందాలనే విషయంలో ఆయనకు ఒక స్పష్టమైన అవగాహన ఉన్నట్టు కనిపిస్తుంది. ప్రత్యక్షంగా కంటే పరోక్షంగా ఆయన ఆధునిక సాహిత్య వికాసానికి కృషి చేశారు.

ఆధునిక తెలుగు రచయితలలో చాటువుల మీద దృష్టి స్రవించిన వారు చాలా తక్కువ మంది. అబ్బూరివారికి చాటువుల మీద ప్రీతి ఎక్కువ. ఎన్నెన్ని చాటువులు ఎటెటు పోయాయో చెప్పడం కష్టం. వరదరాజేశ్వరరావు గారికి తండ్రిగారి చాటువులు చాలా కంఠస్థం. ఆయన కూడా అన్నీ కాగితం మీద పెట్టి ఉండరు. చాటువులు రాయడంలో ఆయనది ఆంధ్రరత్న దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య గారి ఒరవడి. కవితా వ్యాసంగంలో రవీంద్రుని సౌందర్య దృష్టి కనిపిస్తుంది.

పాశ్చాత్య భావాలను మక్కికి మక్కిగా కొందరు దిగుమతి చేసుకొంటున్న కాలంలో స్వతంత్రమైన ఆలోచనలు చేసిన రామకృష్ణరావుగారు మన పాత సంప్రదాయాల పట్ల పైతం అదే విధానాన్ని పాటించారు. సాంప్రదాయకమైన ఆలోచనలకు, అలవాట్లకు బానిసలు కాకుండా ఉండడం సులభం కాదు.

దేశాన్ని మాతృమూర్తిగా భావించడం, అలా భావించి శ్లాఘించడం మనకు అలవాటు. రామకృష్ణరావుగారు నిస్సంకోచంగా ఈ ధోరణిని “బ్రేక్” చేశారు. కొత్త పుంతలు తొక్కారు. ఈ విధమైన స్వతంత్ర దృక్పథంతో సాహిత్య రంగానికి అబ్బూరివారు మరెంతో సేవ చేసి ఉండవచ్చు. కాని చేయలేదు - చేయలేకపోయారు.

నార్ల వెంకటేశ్వరరావుగారు, అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారూ సాహిత్య అకాడమీ ద్వారా ఎంతో చేయాలనుకొన్నారని విన్నాము. సాహిత్య అకాడమీ అవతరణ సమయంలో అది వారి చేతుల్లోకి రాకపోవడం ఒక చారిత్రక ఘట్టం. అకాడమీ “హైజాక్” అయిందకపోతే నార్లవారు, అబ్బూరి వారూ కలసి ఆధునిక ఆంధ్ర సాహిత్యానికి మరెంత సేవ చేసి ఉండేవారో!

(అబ్బూరి శతజయంతి సభలో ఆక్టోబరు 1, 1995)

“...అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారు సాంఘిక, సాహిత్య, వైజ్ఞానిక, కళా విభాగాలు కలిగిన ఒక సమగ్ర పత్రిక, చదివిన అందరిని మెప్పించిన పత్రిక. కాని అది ప్రతులు లేని పత్రిక...”

పాతూరి వెంకటేశ్వరరావు

(ఆంధ్రప్రభ సచిత్ర వారపత్రిక, సంపాదకీయం, 28.9.88)

భాష్కరకంటి శ్రీనివాసాచార్యులు

నేనెరిగిన అబ్బారి మేష్టారు

చాలా మంది తెలుగు కవులకంటె వారు వ్రాసిన కావ్యాలే గొప్పవి. తమ రచనల కంటె తాము మరింత ఉదాత్తులు, ఉన్నతులు, పరిణత వ్యక్తులు అనిపించే పోతనగారి వంటి కవులు బహుఅరుదు. అలాంటి ఆస్థురూపమైన కవులకోవకు చెందిన వారు అబ్బారి మేష్టారు.

చాలా మంది కవులకు కవిత్వం ఒక యశస్సాదనం; జీవనోపాధికి, ఐహిక అభ్యుదయానికి తోడ్పడే ఒక పరికరం. అంతేకాని వారి జీవితంలో వ్యక్తిత్వంలో అది ఒక భాగంకాదు. కవిత్వం కంటె జీవితమే ముఖ్యం అనుకునే కవులు నూటికి కోటికి ఒక్కరుంటారు.

ఈ సృష్టి తత్వం ఏమిటి? తన అస్తిత్వ వాస్తవికత ఏమిటి? మరణానంతరం 'నేను' అనుకునే తన చైతన్యం ఏదో రూపంలో మిగిలి ఉంటుందా? లేక మరణమే తన అస్తిత్వానికి ముగింసా? మానవ జీవిత ధ్యేయం ఏమిటి? ఇలాంటి సనాతన సమస్యలతో లోలోపల నిరంతరం సతమతమవుతూ ఆ ప్రశ్నలకు తనకు తానుగా సమాధానాలు అన్వేషించడానికి కవిత్వాన్ని ఒక సాధనంగా మాత్రమే భావిస్తారు అలాంటి సిత్య జిజ్ఞాసువులు. నాజీవితంలో నేనెరిగిన అలాంటి సిత్య జిజ్ఞాసువులు, నిర్లిప్తం (outsiders) గా జీవితాలు గడిపే వారు అని నేను విశ్వసించిన నలుగురిలో అబ్బారి మేష్టారు ఒకరు. తక్కిన ముగ్గురు : శ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ, శ్రీముంజాలూరి కృష్ణారావు, శ్రీ.బి.వి. సింగరాచార్య.

శ్రీరాయప్రోలు తో పాటు ఆధునికయుగంలో భావకవిత్వోద్యమ ప్రధాన వైతాళికులలో ఒకడుగా సాహిత్య చరిత్రలో ప్రసిద్ధి పొందినా, అట్టి ప్రతిష్ఠను తనకు చేకూర్చిన తన చిన్న నాటి కావ్యాలను చూసుకుని మురిసిపోవడంగాని వాటి ప్రచారానికి ఆరాటపడడంగాని ఆ ప్రతిష్ఠ పెట్టుబడిగా సమ్మానాలు చేయించుకోడంగాని చేయకపోవడం అబ్బారి మేష్టారి వ్యక్తిత్వ విశిష్టతకు ప్రబల నిదర్శనం!

ఒక సారి తన సమకాలికుడైన ఒక విఖ్యాతకవి శిష్యులు ఆయన వ్రాసిన కావ్యానికి గుడివాడలో ఒక రజతోత్సవ సభ ఏర్పాటు చేసి, ఆ సభకు మేష్టారికి ఆహ్వానం పంపారు. ఆయన ఆ ఆహ్వానం అందుకున్న సమయానికి ఆంధ్ర విశ్వ విద్యాలయం లైబ్రరీలో ఆయన ఆఫీసులో ఆయన ఎదురుగానేను కూర్చుని ఉన్నాను. ఆయన ఆ ఆహ్వానం చదివి తన సహజ తాత్త్విక ధోరణిలో నాతో ఇలా అన్నారు : "ఆచార్యగారూ! ఏమిటి ఈ

దేశంలో కవులకు తమ కావ్యాల మీద ఇంత వ్యామోహం? తమ కృతులకు ఆవిష్కరణోత్సవాలు, కల్యాణోత్సవాలు (కృతినమర్పణోత్సవాలు), రజతోత్సవాలు జరిపించుకుంటున్నారా గదా! మరి ఈ కవులు తమ జీవిత కాలంలోనే తమ కళ్ళ ఎదుటనే తమ కావ్యాలు ఎవ్వరూ చదవక మృత ప్రాయాలైన సంగతి కూడా గుర్తించి వాటి అంత్యకర్మకు కూడా, అంటే దహనోత్సవానికి కూడా ఎందుకు పూనుకోరు? కావాలంటే నాకావ్యాలకు ఎవరైనా అలాంటి అంత్యక్రియలు ఏర్పాటు చేస్తానంటే అందుకు నేను సిద్ధమే!" అన్నారు. భావకవిత్వాన్ని 'పులుముడు కవిత్వం' అని విమర్శించిన శ్రీ అక్కిరాజు ఉమాకాంత పండితుని విమర్శ సమంజసమైనదే అని అప్పటికే అబ్బూరి మేష్టారు గుర్తించారు. అబ్బూరి మేష్టారి 'మల్లికాంబ' మొదలైన కావ్యాలు ఒక దృష్టిలో గొప్పవే అయినా, ఆ కావ్యాలకంటే ఉన్నతంగా ఎదిగిన మేష్టారి వ్యక్తిత్వం ఆనాడు నన్ను ముగ్ధుణ్ణి చేసింది.

అప్పుడు ఏలూరు కాలేజీలో లెక్చరరుగా పనిచేస్తూ ఉన్న వెల్చేరు నారాయణరావు తరచు వాల్తేరులో మా ఇంటికి వచ్చి నాతో కొంత కాలం గడిపి వెళుతూ ఉండేవాడు. అతనితో ప్రస్తావనశంకా అబ్బూరి మేష్టారు అన్న ఈ మాటలను నేను చెప్పాను. సరదాగా అతడు 'కావ్య దహనోత్సవం' అన్న ఒక స్క్రిప్ట్ తయారు చేసి ఏలూరులోని వై.ఎమ్. హెచ్.ఎ. హాలులో దానిని ప్రదర్శింపచేశాడు. దానిలో ఒక కవి, ఒక అధ్యక్షుడు, ఆ కవి కావ్యానికి కృతిపతి మొదలైన వారు వస్తారు. అధ్యక్షుడుగా శ్రీ గరికపాటి మల్లావధాని, కవిగా శ్రీ వేలూరి వేంకటేశ్వరరావు నటించారట!

తరువాత ఆ వేలూరి వేంకటేశ్వరరావు న్యూక్లియర్ సైన్స్ లో ఎమ్.ఎస్.సి. చేయడానికి వాల్తేరు వచ్చి బంగోరె (బండి గోపాలరెడ్డి) ని కూడా తోడు చేసుకుని నా ప్రాణాలమీద కూచుని నా చేత మరొక కావ్య దహనోత్సవం స్క్రిప్ట్ ను తయారు చేయించాడు. దానిని ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం ఓపెన్ ఎయిర్ థియేటర్ లో ప్రదర్శించారు. ఏలూరులోని ప్రదర్శన, వాల్తేరులోని ప్రదర్శనకూడా ఆనాటి సాహిత్య వర్గాలలో కొంత సంచలనం కలిగించాయి.

ఒకప్పుడు - 1930-40 ప్రాంతాల దాకా శ్రీ దేవులపల్లి, నందూరి వంటి ఆనాటి యువకవులందరికీ నిత్య పారాయణ గ్రంథాలుగా అభిమానింపబడిన మేష్టారి చిన్నవాటి. రచనలు 1973 దాకా పునర్ముద్రణ కాక పోవడానికి ఆ రచనల పల్ల మేష్టారికి గల ఔదాసీన్యమే ప్రధానమైన కారణం. నేను అబ్బూరి మేష్టారికి అంతరంగిక మిత్రుడుగా, మిక్కిలి సన్నిహితుడుగా వాల్తేరులో గడిపిన రోజులలో (1957-61) బెజవాడ ప్రచురణ కర్త ఒకడు ఆయన గ్రంథాల పునర్ముద్రణకు అనుమతించమని తరచు ఆయనను

అభ్యర్థిస్తూ ఉత్తరాలు వ్రాయడం నాకు తెలుసును. ఎన్ని విధాలుగా అతడు ప్రలోభ పెట్టినా మేష్టారు అందుకు అతనిని అనుమతించక పోవడమూ నాకు తెలుసును.

మేష్టారితో నేను సన్నిహితంగా గడిపిన ఆరోజులలో తరచు మేష్టారు ఆయన పూర్వ చరిత్రలోని వివిధ సన్నివేశాలను గూర్చి, ఆయన చేపట్టిన ప్రతి ఉద్యమంలోను వైఫల్యమే ఆయనకు ఎదురు కావడం గురించి చెబుతూ ఉండే వారు. మొదట్లో కొన్నాళ్లు ఆయన రాజరాజేశ్వరి ఉపాసకులు. కాని, ఆ భక్తి ఎంతో కాలం నిలువలేదు. అశాంతితో దేశమంతా తిరిగారు. అరవిందాశ్రమంలో మదర్ ముఖంలో పవిత్రత కూడా ఆయనను ఆస్తికునిగా మార్చ లేకపోయింది. కొన్నాళ్లు శ్రీ దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య గారి అనుచరుడై చీరాల సమీపంలోని రామనగర్‌లో ఆయన ఇంటి ప్రక్కన ఇల్లు కట్టారు. కాని గోపాలకృష్ణయ్యగారి మాటల మీది నమ్మకం కూడా ఎక్కువ కాలం నిలువలేదు. కొంత కాలం ఆంధ్రలో కమ్యూనిస్ట్ ఉద్యమ ప్రారంభకులలో ఒకరుగా కమ్యూనిస్టులతో కలసి తిరిగారు. తరువాత కొద్ది కాలానికే ఆయన తీవ్ర 'కమ్యూనిస్ట్ వ్యతిరేకి' అయ్యారు. ద్వితీయ ప్రపంచ సంగ్రామ కాలంలో ఎమ్.ఎన్. రాయ్ కి సహచరుడై బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి అనుకూలంగా యుద్ధానుకూల ప్రచారానికి పూనుకొని, లిటిల్ థియేటర్ మూవ్‌మెంట్‌ను చేబట్టి 'కన్యాశుల్కం', 'ప్రతిమా సుందరి' మొదలైన నాటకాలను ప్రదర్శిస్తూ దేశమంతటా తిరిగారు. ఆ రోజులలో తెలుగు సాహిత్యపరులందరి విమర్శలకూ ఆయన గురి అయ్యారు. ఏ ఉద్యమం చేపట్టినా దానిలో హృదయపూర్వకంగా పాల్గొనడం, తరువాత కొద్ది కాలానికే ఆశాభంగం (disillusionment) ఆయనకు ఎదురు కావడం, ఆ ఉద్యమంలో నుంచి ఆయన బయటికి రావడం జరుగుతూ వచ్చింది.

అంధాభి నివేశంతో కూడిన మన రాజకీయ పక్షాలలోని సాధారణ సభ్యుల వంటి వారు కారు - అబ్బూరి, శ్రీ శ్రీ వంటి మహాకవులు. వారు ఏ రాజకీయ పక్షంతో కలసి ఎంత సన్నిహితంగా తిరిగినా వారు ఎప్పుడూ రాజకీయాలకు అతితులే! విశ్వశ్రేయస్సును అభిలషించే మానవతావాదులే!

అబ్బూరి మేష్టారు కమ్యూనిస్ట్ పార్టీలో ఉన్నప్పుడే శ్రీశ్రీకి గురువు అని, తరువాత మేష్టారికి శ్రీశ్రీకి మధ్య అభిప్రాయ భేదాలు ఏర్పడ్డాయని భావించే కొందరు వ్యక్తులు అమాయక భావనలను ఎవరూ పట్టించుకో నక్కర లేదు.

అబ్బూరి మేష్టారు కమ్యూనిస్ట్ పార్టీని వదలి, ఎమ్. ఎన్. రాయ్ సహచరులు అయిన తరువాత చాలా రోజులకు బహుశ: 1963 ప్రాంతంలో అనుకుంటాను - ఒకసారి మేష్టారు మద్రాసు వచ్చారు. ఆయన మద్రాసులో ఉన్న రెండు రోజులూ మేమిద్దరం కలసి తిరిగాము. మేము ఆరుద్ర ఇంటికి వెళ్లి శ్రీశ్రీకి ఫోన్ చేయగా శ్రీశ్రీ కూడా అక్కడకు

వచ్చాడు.. ఆ రోజున శ్రీశ్రీ అబ్బూరి మేష్టారి పట్ల చూపిన గౌరవం, మేష్టారు శ్రీశ్రీ పట్ల చూపిన అప్యాయత నేను ప్రత్యక్షంగా చూశాను. “శ్రీమాన్ మీ ఫాదరు నాకో మాదిరి నాన్నగారే” అని వ్రాసిన మాటల అంతరార్థం ఆనాడు నాకు బోధపడింది. అబ్బూరి మేష్టారికీ, శ్రీశ్రీకీ మధ్య ఉన్న అనుబంధం రాజకీయాలకు అతీతమైంది. అది ఎక్కువగా సాహిత్యసంబంధమైంది, ఆత్మీయమైంది.

1957లో నేను ఆయనను కలుసుకునే నాటికే ఆయన పూర్తిగా సినికల్గా తయారు అయ్యారు. అయినా నాలోని ఆదర్శవాది (idealist) పట్ల, న్యూరోటిక్ పట్ల ఆయన అమిత వాత్సల్యం చూపేవారు. ఆ 4, 5 సంవత్సరాలలో నేను ఎన్ని సార్లు ఆయన నుంచి దూరంకావాలని ప్రయత్నించినా, నా ప్రయత్నం ఆయన కొనసాగేసిపోయింది.

తెలుగులోనే కాక సంస్కృతంలోను, ఇంగ్లీషులోను కూడా విస్తృత గ్రంథ పఠనం చేసిన వారు మేష్టారు. నాచేత కూడా ఆయన ఆరోజులలో ఎన్నో గ్రంథాలు చదివించారు. గ్రాంథిక భాషకు ప్రతి ఆయన మేష్టారి అంతశ్చేతన వ్యావహారిక భాషకు అంత తేలికగా అలవాటు పడలేకపోయింది. వ్యావహారిక భాషలో ఏ రూపాలు వాడాలి, ఏ రూపాలు వాడ కూడదు అని అడుగడుగునా ఆయనకు సందేహాలు వస్తూ ఉండేవి.

విశాఖ రెవెన్యూతల సంఘంవారు ఒక మేనిఫెస్టోను తయారు చేయడం కోసం మేష్టారిని, నన్ను ఒక ఉపసంఘంగా నియమించారు. రోజూ 3,4 గంటల పాటు చర్చిస్తూ 2, 3 నెలలకు గాని ఆ మేనిఫెస్టోని మేము చేయలేక పోయాము. ప్రతి వాక్యము ఇద్దరికీ అంగీకారం అయితే తప్ప కాగితం మీదికి ఎక్కేది కాదు.

తాత్త్వికంగా చివరి వరకు మేష్టారు ‘అజ్ఞేయతావాది’ agnostic గానే ఉండిపోయారు. చివరి రోజులలో మరణ శయ్య మీద ఉండగా చెప్పిన ఈ క్రింది చాటుపులో కూడా మేష్టారి ఆ అజ్ఞేయతా వాదమే స్ఫురిస్తూంది.

“చచ్చి పోయి జీవి యెచ్చటి కేగునా?”

ఏమియగునో ఎవరి కెరుగరాదు!

ఎరుకలేని వార లేమేమొ చెప్పగా

విని తపించువారు వేనవేలు!”

తరచు మేష్టారు ఏదో ఉపనిషత్తులోని ఈ క్రింది వాక్యాలను ఉదాహరిస్తూ ఉండేవారు.

“సస్యమివ వచ్యతే - సస్య మివా జాయతే పునః” (ఏటేటాపండే పంటలాగ జీవి పుడుతూ గిట్టుతూ ఉంటాడు. మరుసటి ఏడు మళ్ళీ ఆ సస్యం లాగానే తిరిగి వస్తాడు).

దీనికి మేష్టారు చెప్పిన అర్థం “మనిషి తన సంతతి రూపంలో తన మరణానంతరం

జీవెస్తూ ఉంటాడు" అని. ఈ సిద్ధాంతాన్ని నమ్మి చివరిరోజులలో ఆయన తన సంతతి మీద మరింత మమకారం పెంచుకోసాగాడు. అయితే ఆత్మ నిత్యత్వ సిద్ధాంతంలో విశ్వాసం ఉన్న నేను మేష్టారి ఈ వాదాన్ని హర్షించలేకపోయాను.

ఒకసారి మేష్టారి జ్యేష్ఠపుత్రుడు వాణి కుమార్ కు హాట్ ఎటాక్ వచ్చినట్లు, ఆసుపత్రిలో చేర్చినట్లు మద్రాసు నుంచి మేష్టారికి తంతి వార్త వచ్చింది. ఆ వార్త విన్న తరువాత మేష్టారు ఎవ్వరికి చెప్పకుండా 10, 15 గంటల సేపు అదృశ్యం అయ్యాడు. అలా ఎందుకు జరిగిందో మరునాడు ఆయనే నాతో చెప్పారు. పెద్ద కుమారుడంటే మేష్టారికి చాలా ప్రేమ. అతనిని ఆసుపత్రిలో చేర్చిన వార్త విని ఆ నిస్సహాయ స్థితిలో ఆయనకు ఏమిచేయడానికి తోచలేదట! వెంటనే సింహచలం వెళ్లి, సింహాద్రి అప్పన్నకు సహస్ర నామార్చన చేయించి వచ్చారు. 10, 15 గంటల సేపు ఆయన కనిపించక పోవడంలో ఉన్న ఆంతర్యం ఇది.

నిస్సహాయుడైన స్థితిలో మనిషి ఎంతటి అజ్ఞేయతావాది అయినా, ఎంతటి నాస్తికుడైనా చేతులెత్తేసి భగవంతుణ్ణి వేడు కోడం తప్ప గత్యంతరం లేదు గదా అని అప్పుడు నేను అనుకున్నాను.

ఫ్రెంచ్ మేధావి వోల్టేర్ వ్రాసిన "Even if there were no God, it is necessary for man to create one" అనే వాక్యం అప్పుడు నాకు గుర్తు వచ్చింది.

మేష్టారు గొప్ప ప్రాసంగికులు. ఆయన మనస్సు నిత్య చలన శీలం గలది... ఒక సాయంత్రం ఆయన, నేనూ యూనివర్సిటీ నుంచి సిరిపురంలో ఉన్న వారి ఇంటికి నడిచివెడుతున్నాము. మౌలికమాన, అంతర్వీక్షణ (insight) తో కూడిన సంగతి ఏదో చెబుతూ చెబుతూ మధ్యలో ఆయన నాచేయి పట్టుకుని ఆపు చేసి, "ఆచార్యగారూ! నేను క్రియేటివ్ వర్క్ చేయడంలేదంటారు. నిజానికి మన ఈ ప్రసంగాలన్నీ క్రియేటివ్ వర్క్ కాదుటండీ?" అన్నారు.

కన్యాశుల్కం నాటకాన్ని గురించిన మేష్టారి అవగాహన చాలా గొప్పది. "కన్యాశుల్కంలో తక్కిన పాత్ర లన్నీ చీమూ, నెత్తురూ గల పాత్రలు. సంఘంలో మనకు నిత్యం కనిపించే ఒక నమూనాను మనకు గుర్తు చేసే పాత్రలు. కాని గిరిశం పాత్ర మాత్రం అలా కాదు. అది 'భావ' రూపమైంది. ఆ పాత్రను అభినయించడం చాలా కష్టం!" అనే వారు మేష్టారు.

ఇదే భావం మా అన్నగారు (శ్రీబి.వి. సింగరాచార్య) కన్యాశుల్కం మీద వ్యాసం వ్రాయాలని సంకల్పించి ఒక కాగితం మీద వ్రాసి పెట్టుకున్న నోట్సులో కూడా నాకు కనిపించింది. "అందరూ అనుకునేట్టు గిరిశం ఒక హాస్యగాడు, వంచకుడు, నీతి నియమాలు లేని దగుల్బాజీ అయితే ప్రేక్షకులు తక్కిన పాత్రలకంటే గిరిశం పాత్రనే

రంగస్థలం మీద ఎక్కువ సేపు చూడడానికి ఎందుకు ఇష్టపడతారు?" అని అతని ప్రశ్న. ఆధునిక యుగంలో ప్రపంచ సాహిత్యంలో వెలసిన 'అనమర్త నాయకుడు' unheroic hero గిరిశం అని అతని ప్రతిపాదన. గిరిశం నిర్లిప్తుడు, లోకాతీతుడు, ఒక ఔట్ సైడర్, ఓటమి అంటూ ఎప్పుడూ ఎరుగనివాడు, కన్యాశుల్కం నాటకం గిరిశం అన్న "Damn it కథ అడ్డంగా తిరిగింది." అనే మాటతో మరో నాటకానికి గిరిశం నాంది పలకడంతో ముగుస్తుంది. అందుకే కన్యాశుల్కం నాటకంలో గిరిశం పాత్రకు అంత ఆకర్షణ!

మేష్టారు భగవద్భక్తుడు అనిపించే పద్యం ఒకటి ఉంది. 1973 లో ఆయన కుమారుడు వరద రాజేశ్వరరావుగారు, మిత్రుడు శ్రీ బూదరాజు రాధాకృష్ణల బలవంతం మీద వెలువడిన 'ఊహా గానము, ఇతర కృతులు' అనే సంపుటంలో మేష్టారి ఈ క్రింది పద్యం చూడండి:

శా. "నేనే కాదు సమస్త భూత తతియున్ నిర్వేద భారమ్ముచే
నానాభంగుల లాలనీయ గతులన్ నాగీతమే పాడులో
కానీకమ్ములలోన లోన నొక హాహాకారముద్భూతమై
శ్రీ నారాయణ పాదనీరజ రజాశ్లేషమ్ము కాంక్షించెడిన్!"

ఈ పద్యంలో నిజానికి "శ్రీనారాయణ పాద నీరజ రజస్సు" మీది మేష్టారి భక్తి కాదు ప్రధానమైన అంశం. సృష్ట్యాది నుంచి పుడుతూ గిడుతూ వచ్చిన కోట్లాది జీవరాశిలో నేను కూడా ఒకణ్ణి' అనే ఆయన నిరహంకార భావాన్నే ఈ పద్యం ప్రధానంగా ధ్వనిస్తుందని నేను అనుకుంటున్నాను.

మేష్టారి పరిణత వ్యక్తిత్వాన్ని ప్రతి బింబించే రచనలు ఆయన చేయలేదు. చాలా రోజుల తరువాత ఆయన వ్రాసిన ఒక కవితలో ఆయనే చెప్పుకున్నారు- "మనసు లోని ఆలాపము మాటలలో మారిపోవు!" అని.

ఆంగ్ల కవి కీట్స్ అన్నట్టు "Heard melodies are sweet, but those unheard are sweeter" (Ode on a Grecian urn). ఆ వాక్యానికి ప్రతిధ్వనిగానే తెలుగులో శ్రీ కవికొండల వెంకట్రావు ఇలా అన్నారు:

"నా మంచి పాట నాలో నేనే
పాడుకుంటను - నే పైకి పాడన్!"

అబ్బూరి మేష్టారు అలా తనలో తానే తన మనస్సులోనే పాడుకున్న ఒక మంచి పాట;
ఒక మౌన గీతం!

డా. వేమూరి వేంకట రామనాథం

శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణారావు

శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణారావు గారిని గురించి నేను ఆయనను ఎఱిగిన రీతిని పురస్కరించుకొని క్లుప్తంగా వ్రాస్తాను. నేను ఆంధ్ర విశ్వ విద్యాలయంలో విద్యార్థిగా చేరినప్పటికీ ఆయన ఖ్యాతి గాంచిన కవి. తెలుగు శాఖలో అధ్యాపకులుగా - “సూటు” ధరించే ఒకే ఒకరుగా - ఉండేవారు. ఈ భౌతిక - అంశానికి లోతైన వైశిష్ట్యం ఉన్నది. ఆయన పలు భాషలను, వివిధ సంస్కృతులను పటిష్ఠముతో అవగాహన చేసికొని, తన ప్రవర్తనలో, అధ్యాపక సంప్రదాయాలలో, విద్యార్థుల పైని గల ప్రభావంలో అది ప్రతి బింబింప చేసేవారు.

నేను, రజనీ, జనమంచి రామకృష్ణ, ఏ.యస్. రామన్, కె.యస్. లక్ష్మణరావు కలిసి ఒక సారస్వత సమూహంగా మాకు మేమే తలచుకొనేవాళ్ళం. దానికి “మధుసాళి” అని రజనీ నామకరణం చేశాడు. (తరువాత దొర్లిన కాలంలో ఆ యాదృచ్ఛిక నామకరణంలోని ప్రాజ్ఞత కొంతగానైనా స్వయం విశద మయింది. అనుకుంటాను.) అబ్బూరి వారు ఇందులో ఎక్కడ వస్తారు; వచ్చారు, అంటారా? వినండి. ఆయన “వెనుక”నున్న సున్నితమైన ప్రభావం, మామీద. మమ్మల్ని ఒక ఫోటోలో కూర్చుండబెట్టి, తాను కూడ అందులో చుక్కల మధ్య పెద్ద వెలుగులాగా కలిశారు. ఆ ఫోటో తీయించిన తీరు, మమ్ము కూర్చోపెట్టిన కళాత్మక నైపుణ్యం ఇప్పటికీ నేను మరువను. దానికి, మా “మధుసాళి” ప్రత్యేకతకు, రెండు ప్రయోజనాలు కలిగాయి. ఒకటి, నా బోటి వారిలో సారస్వతపు ముద్ర పడ్డది, ఇక చెరిగి పోనట్లుగా. ఆ ఫోటోలో లేని మిత్రులు కొందరు మాతో సరళంగాను, పరుషంగాను స్పందించేవారు, తమ తమ యోగ్యతలను బట్టి.

ఉపాధ్యాయునికి, నిజమైన మిత్రునికి, పరిపక్వతగల వ్యక్తికి ఉండవలసి ఒక ప్రధాన లక్షణం సత్ - ప్రభావంకల్గి యుండటం. ఇది ఎందఱికో లేదు. అబ్బూరి వారి కది పుష్కలంగా ఉన్నది.

కొద్ది రోజులలోనే ఆయన విశ్వకళాపరిషత్తు గ్రంథాలయానికి అధిపతి అయినారు. ఆ రంగంలో ఆయన చక్కని సేవ చేశారు, పుస్తకాలు బూజు పట్టకుండా కాపాడటమేకాదు - ఇదీ, అంత తక్కువ పని కాదు - గ్రంథాలయం ఉపయోగించే నా బోటి విద్యార్థులకు, యువక - ఉపాధ్యాయులకు నిరంతరం ఉచితమైన, సరసమైన సలహాలు, మార్గదర్శకత్వం

ఒనగూర్చారు. నాకు వ్యవధి ఉన్నప్పుడల్లా వారి గదిలోకి వెళ్ళి వాడిని. లోకాభిరామాయణంలాగా మొదలిడిన సంభాషణ తటాలున బరువైన సారస్వత, సాంస్కృతిక, మనస్తత్వ ప్రేరక స్థాయిని అందుకునేది. ఆయనతో మాట్లాడుతూ ఉండటం కాలాన్ని సద్వినియోగం చేసికొనే ఒక మార్గంగా నాబోటి వారు తలచే వారారోజులలో.

సంభాషణ క్రమంలో ఏదో “తేలిక”గా ఆయన వదిలిన వాక్యాలు నిజానికి ఎంతో భావగర్భితంగా ఉండేవి. ఒక్క ఉదాహరణ. ఆ రోజులలో ఒకాయన మన పల్లెలలో ఉన్న పాతపాటలను..ఫణితులను ప్రోగు చేసే ఉద్యమంలో ఉన్నాడు. ఆయనకు కొందఱు సహాయకులు తయారయినారు. అబ్బూరి వారు అన్నారu, “వీరిలో కొందఱు ఎన్నో పాటలు తయారు చేస్తున్నారు” అని!

అబ్బూరి వారి కవిత్వం మీద విమర్శ - ప్రశంస అయినా వ్రాసే స్థలం, తరుణం కాదిది. కాని లోని ఉబలాటం ఆపుకోలేక, వారి చాటువులను గురించి మాత్రం రెండు మూడు మాటలు వ్రాస్తాను. వారి చాటువులు శాబ్దికంగా క్లుప్తంగా ఉన్నా, అర్థంలో గాఢంగా ఉంటాయి. ఉదాహరణకు:

“మొన్నకు ‘నిన్న’ (ప్రియమ్మట
‘నిన్న’కు మరి ‘నేడు’ (ప్రియము, ‘నిన్నా’ ‘మొన్నా’
అన్నిటికీ ‘రేపు’ (ప్రియమట
విన్నావా? ముళ్ళపూడి వెంకట రమణా!”

ఇందులోని అంతరార్థం, సంభవించిన పరిస్థితి కన్న ఏదో తటస్థమవుతుందనుకొన్న అవ్యక్త సంఘటన “ప్రియం”గా కన్పడుతుంది అని. భావి పైని ఆశ సూచించడమే కాక, సాధించే ధీరత్వం లేని వానికి, “భావ” కవిత్వపు కలలే ప్రియములవుతాయి అని ఇందులోని వివరణార్థం. అంతేకాదు “ప్రియము” అన్న పదంలో ఆ “భావం”. కేవలం ఆనందం కల్గించేదే కాని, తప్పని సరిగా “హిత”మైన దన్న నిశ్చయత లేదని కూడ ధ్వని. ఈ రకంగా కృతార్థత చెందలేని వానికి పగటికలలెంత “ప్రియత”ను కూర్చుతాయో నిరూపించారు.

మరొక చాటువు చూడండి:

“వెన్నెముక లేని కవులకు
పెన్నెరులును కురులు పగటి వేషాలున్ కన్
సన్న లలంకారము లట
విన్నావా? ముళ్ళపూడి వెంకటరమణా!”

ఇది ఏనాడో ఆయన చెప్పిన చాటువు. కాని దీని గూఢార్థం నేటికీ స్పష్టంగా ఉందని నా అభిప్రాయం. “వెన్నెముక లేని కవులు” అనగా పాండిత్య మూలంలేని కవులని చెప్పవచ్చు; సంస్కృతికి, భాషామతల్లి నిజస్వరూపానికి నోచుకోక ప్రగతి అనుకొంటూ విశృంఖలతకు లొంగిపోయే దౌర్బల్యభూయిష్టులయిన వారని చెప్పవచ్చు. కవితానికే కావలసిన భావన, కల్పన, అలంకారయుత వచోశక్తి లేని వారు ఎన్ని కృత్రిమమైన క్రొత్త భావాలు కనిపెట్టినా అవి “మార్పు” క్రిందకు వస్తాయి కాని, కవితాప్రగతి కాదు అని కూడ ఇందులో దాగిన భావం.

తుదినీ, అబ్బూరి రామకృష్ణారావుగారి మీద నాలుగు కంద పద్యాలు చెప్పి యీ చిన్న వ్యాసం ముగిస్తాను.

అబ్బూరి రామకృష్ణుని
కబ్బిన చనుబాల విద్య సార్థక కవితన్
కబ్బము లల్లుట సరి, కడు
పుబ్బించుట యును మహర్షపుల్లాడ్డోక్తీన్.

చేసెను పదలాస్యాకృతి,
చేసెను సచ్చాత్రవరుల శిక్షణ, నెఱిమై
చేసెను గ్రంథ సమీకృతి,
చేసెను సహకవి కుమార చిత్రము చిగురన్

చూచిన వారికి చిత్ర
ప్రాచీనాధునిక దృగీ విలాస ద్వయమై
తోచెన్ నా, డీ నాడో
ఆ చిత్రము కళలు గీత లైనటు తోచున్.

ఊహాగానముతో తం
త్రీహర్షికరుతులతో నదీ సుందరి శ
య్యా హావహాల గూరిచె
నాహార్య విశేషమట్టు లాండ్రమ్మునకున్.

అబ్బూరి ఛాయాదేవి

బహుముఖ ప్రజ్ఞాశాలి అబ్బూరి

(ప్రసంగ పాఠం)

అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారు, నాకు మామగారే కాదు. సాహిత్యంలో ఆత్మబంధువు. గ్రంథాలయ శాస్త్రంలో గురువు కూడా. అందుకే నాకు ఇక్కడ మీ ముందు నిలిచి మాట్లాడేందుకు అర్హత కలిగింది. 'అబ్బూరి' గురించి మాట్లాడాలంటే నా గురించి కూడా కొంత ప్రస్తావించక తప్పదు. అందుకు క్షమించాలి.

నేను అబ్బూరి రామకృష్ణరావు గారి పేరు మొదటిసారిగా విన్నది 1949-50లో రాజమండ్రి, గవర్నమెంటు ఆర్ట్స్ కాలేజీలో బి.ఎ, ఫస్టియర్లో ఉండగా. అప్పుడు తెలుగు లెక్చరర్ గా వున్న పి.ఎస్.ఆర్. అప్పారావు గారు కాలేజీ వార్షికోత్సవంలో 'నదీసుందరి' నాటకాన్ని ప్రదర్శింపజేశారు. ఆ నాటకం రచయితగా అబ్బూరి వారి పేరు మొదటిసారిగా విన్నాను. ఆయనతో బంధుత్వం 1953 ఆగస్టులో ఏర్పడింది - వారి రెండవ కుమారుడు అబ్బూరి వరద రాజేశ్వరరావు గారితో వివాహం జరగడంతో. మాది సాంప్రదాయకంగా పెద్దలు వెదికి కుదిర్చిన సంబంధం కాదు. మా యిద్దరికీ తెలిసిన సాహితీ మిత్రుల ద్వారా కుదిరిన సంబంధం. పెళ్ళికి కొద్ది గంటల ముందు దాకా రామకృష్ణరావు గారు నన్ను చూడటం గాని, మా నాన్నగారు వరద రాజేశ్వరరావుగారిని చూడటం గాని సంభవించలేదు.

కొడుకు తనతో సంప్రదించకుండా, మాటమాత్రమైనా ముందుగా తెలియజేయకుండా, సంబంధం నిశ్చయించుకున్నందుకు రామకృష్ణరావుగారు కొంచెం కించపడి అలిగిన మాట వాస్తవం. ఆయన జన్మతః సంస్కారి కనుక, తన బాధని సూటిగా వ్యక్తం చేయకుండా, "నీ ఇష్టం, నువ్వు ఎవర్ని చేసుకున్నా మాకభ్యంతరం లేదు. మా ఆశీస్సులు నీ కెప్పుడూ ఉంటాయి. నువ్వు వెళ్లి పెళ్ళి చేసుకో" అన్నారట ఫోన్లో- అంటే, తాము పెళ్ళికి రాలేమని సూచిస్తూ, అటు రాజేశ్వరరావుగారూ, ఇటు మా నాన్నగారూ అందుకు అంగీకరించలేదు. అసలే ఆ సమయంలో గోదావరిలో వరదలు ఉధృతంగా ఉన్నాయి. మొత్తంమీద ఇద్దరు ముగ్గురు బంధుమిత్రుల మధ్యవర్తిత్వంతో రామకృష్ణరావుగారు కుటుంబంతో సహా పెళ్ళికి తరలివచ్చారు. మా నాన్నగారిని కలుసుకుని, "మీరే కాదు, మేమూ వరద బాధితులమే!" అని చమత్కరించారు- గోదావరి వరదల వల్ల మేము బాధపడితే, వాళ్ళబ్బాయి 'వరద' వల్ల వాళ్ళ బాధపడుతున్నారని ద్వంద్వార్థాలు వచ్చేట్లు!

తండ్రి కొడుకులిద్దరూ హాస్యస్ఫూరకంగా చతుర సంభాషణలు చేసేవారు. అయితే రామకృష్ణరావుగారి హాస్యోక్తులు కాకరపువ్వోత్తులూ, మతాబాలూ; వరద రాజేశ్వరరావుగారివి మతాబాలూ, టాపాకాయలూనూ.

రామకృష్ణరావుగారికి మా నాన్నగారికి ఎన్నో తేడాలున్నాయి - ఇద్దరూ సంస్కారవంతులే అయినా. ఈ సందర్భంగా ఒక చలోక్తి గురించి చెప్పుకోవచ్చు - నా వివాహముహూర్తం వరదల సమయంలో కుదిరింది కదా, కొంతకాలంపాటు ఉత్తరాల రాకపోకల సౌకర్యం, రైళ్ళ రాకపోకల సౌకర్యం లేకుండా పోయింది. పెళ్ళి ఏర్పాట్లు కొన్ని టెలిగ్రాముల ద్వారా చేశారు మా నాన్నగారు. వరద రాజేశ్వరరావుగారికి మా నాన్నగారిచ్చిన టెలిగ్రాముల సంఖ్య చూసిన ఆయన మిత్రుడొకరు "మీ నాన్నగారు 'Man of letters' అయితే మీ మామగారు 'Man of telegrams' లా ఉన్నారు!" అన్నాడుట.

మా ఇంట్లో వాళ్ళకి సాహిత్యంలో అభిరుచి గాని ప్రవేశం అంతగా లేదు. నాకు స్కూల్లోనూ కాలేజీలోనూ ఉన్న గురువుల సాంగత్యం వల్ల సాహిత్యంలో అభిరుచి ఎక్కువగా కలిగింది. నా వివాహం అందుకు బాగా దోహదం చేసింది.

అంతేకాదు, నా జీవితంలో ముఖ్యమైన మలుపు తీసుకొచ్చిన సంఘటన మరొకటుంది. పెళ్ళిపాటికి M. A. (Political Science) చేశాను హైదరాబాద్‌లో. తరవాత నాలుగేళ్ళ పాటు సాహిత్య కార్యక్రమాలతోనే కాలక్షేపం చేశాను. ఉద్యోగం చెయ్యమని మా వారు ప్రోత్సహించినా, లెక్చరర్‌గా ఉద్యోగం చేసే ధైర్యం లేక (ఇప్పటికీ ఉపన్యాసం ఇవ్వలేను - అందుకే చదువుతున్నాను) నేను వెనుకంజ వేశాను. అప్పుడు లైబరరీ సైన్స్ కోర్సు చెయ్యాలనే ప్రతిపాదన వచ్చింది. ఆంధ్రా యూనివర్సిటీలో రామకృష్ణరావుగారు గ్రంథాలయాధికారిగానూ, గ్రంథాలయ శాస్త్ర విభాగానికి అధిపతిగానూ ఉన్నారు. అందుచేత వాల్తేరు వెళ్లి అత్రవారింట్లో ఉంటూ యూనివర్సిటీలో మా మామగారికి శిష్యురాలినయ్యాను. 1958లో డిప్లామా పొందాను. పరీక్షలు అయిపోయిన వెంటనే మేము ఢిల్లీకి తరలివెళ్ళిపోయాం. పరీక్షా ఫలితం ఢిల్లీలో ఉండగానే టెలిగ్రాం ద్వారా తెలిసింది. రామకృష్ణరావుగారు టెలిగ్రామ్ పంపించారు "Chaya passed" అని. ఢిల్లీలో మేము అర్ధరాత్రి నిద్రలో ఉండగా అందింది అది. మా ఇంటి గలవాళ్ళు మేమూ లాస్‌లో పడుకుని ఉన్నాం (ఆ రోజుల్లో బయట పడుకున్నా భయం ఉండేది కాదు. అటువంటి భీకర పరిస్థితులు లేవు). ఆ టెలిగ్రాముని ముందుగా అందుకున్న మా ఇంటి అతను మా వారిని లేపి, చాలా జాలిగా ముఖంపెట్టి 'పాపం, ఎవరు - అవిడీ?' అని అడిగాడు - passed అంటే Passed away అనుకుని!

నా ఉద్యోగ ప్రయత్నాలు మొదలయ్యాయి. అందులో రామకృష్ణరావుగారి ప్రమేయం

లేకుండా ఎలా ఉంటుంది! ఉద్యోగ ప్రయత్నాలు చేస్తున్నప్పుడు రామకృష్ణరావుగారు నాకొక సలహా ఇచ్చారు - ఎంత చిన్న ఉద్యోగమైనా నామోషీ అనుకోకుండా చేరమనీ, అనుభవం ముఖ్యం, అంతేకాని, జీతమూ, హోదా కావనీను. నా ఉద్యోగం దరఖాస్తులతో పాటు రామకృష్ణరావుగారు ఇచ్చిన Conduct Certificate ఎప్పుడూ ఉండేది.

మొదట్లో నేను ఢిల్లీలో లైబ్రేరియన్ హోదాలోనే ఉద్యోగంలో చేరాను. కానీ అది చాలా చిన్న లైబ్రరీ - డిఫెన్స్ సర్వీసెస్ వారి ప్రైవేట్ లైబ్రరీ - (బ్రిటీష్ వారు స్థాపించిన లైబ్రరీ అది - పాత కాలపు ఫర్నిచరు, సీలింగ్ వరకూ అలమరాలూ - ఒక ప్యూస్ - ముసలతను నిచ్చిన వేసుకుని ఎక్కి పుస్తకాలు తీసివేసాడు. అక్కడ 'డెసిమల్ క్లాసిఫికేషన్' ప్రకారం పుస్తకాలు ఏర్పాటు చేయబడ్డాయి. అయితే, తరవాత నేను చేరిన లైబ్రరీ చాలా పెద్దది - అదొక రీసెర్చ్ లైబ్రరీ - ఇండియన్ కౌన్సిల్ ఆఫ్ వరల్డ్ ఎఫైర్స్, ఇండియన్ స్కూల్ ఆఫ్ ఇంటర్నేషనల్ స్టడీస్ - ఈ రెండు సంస్థల సంయుక్త గ్రంథాలయం అది. సప్రహ్మాన్లో ఉండేది. అక్కడ డా. ఎస్. ఆర్. రంగనాథన్ సృష్టించిన 'కోలన్ క్లాసిఫికేషన్' సిస్టమ్ అమలులో ఉండేది. నేను ఆంధ్రాయూని వర్సిటీలో లైబ్రరీ సైన్స్ కోర్సు చేసినప్పుడు డ్యూయీ డెసిమల్ సిస్టమ్ గురించి ఎక్కువ వివరంగా నేర్పారు. తక్కిన పద్ధతు లన్నిటినీ స్థూలంగానూ, పరిచయ మాత్రంగానూ తెలుసుకున్నాం. ఉత్తరాదిని ఎక్కువగా కోలన్ సిస్టమ్ కి ప్రాచుర్యం ఉంది. నేను త్వరలోనే దాన్ని ఆకళింపు చేసుకున్నాను. దాని అభిమానిని కూడా అయ్యాను.

రామకృష్ణరావుగారు జోక్ చేసేవారు - డా. రంగనాథన్ సూత్రీకరించిన Five Laws of Library Science లో మొదటిది 'Books are for use' అనేది - దానికి స్పందిస్తూ రామకృష్ణరావుగారు So are cabbages"! అనేవారు. రంగనాథన్ ప్రారంభించి పదునెక్కించిన Depth Classification ని "Classification made difficult" అనేవారు నవ్వుతూ. హాస్యంగా మాట్లాడినా డా॥ రంగనాథన్ అంటే ఎంతో గౌరవం ఉండేది. Public Library movement లో రంగనాథన్ తో రామకృష్ణరావుగారికి సన్నిహిత సంబంధం ఏర్పడింది. డా. రంగనాథన్ కి ఫ్రియశిష్యుడైన శ్రీ గిరిజాకుమార్ తో కలిసి నేను పనిచేస్తున్నందు వల్లే కాక, నేను రామకృష్ణరావుగారి కోడలినిని తెలిసి నన్ను మరింత ఆప్యాయంగా చూసేవారు రంగనాథన్. అలాగే నేషనల్ లైబ్రరీకి చాలా కాలం లైబ్రేరియన్ గా ఉన్న శ్రీ కేశవన్ కూడా నన్ను చమవుగా పలకరించేవారు.

నేను పనిచేసిన ఇండియన్ స్కూల్ ఆఫ్ ఇంటర్నేషనల్ స్టడీస్, తరవాత జవహర్ లాల్ నెహ్రూ యూనివర్సిటీలో భాగం అయింది. 1974లో అబ్జూరికి ఆంధ్రాయూనివర్సిటీ 'కళాప్రవర్ణ' బిరుదు ప్రదానం చేసినప్పుడు ఆ సభకి ముఖ్య అతిథిగా అప్పటి

జవహర్‌లాల్‌ నెహ్రూ యూనివర్సిటీ వైస్ చాన్సలర్ డా. బి. డి. నాగ్‌చౌదరి హాజరయ్యారు. ఆ సందర్భంగానే ఆయనకి నేను అబ్బూరి కోడల్ని అని తెలిసింది.

సాహితీ రంగంలోనే కాకుండా, పుస్తకప్రపంచంలో కూడా 'అబ్బూరి' పేరు నాకు పోహదం చేసింది, గౌరవాన్ని పెంచింది.

నాకే కాదు, తమ శిష్యులైన వారికీ, ఇతర రంగాల్లో శిష్యుల్లాంటి అభిమానులకీ కూడా అనేక విధాల ప్రోత్సాహాన్నిచ్చేవారు. లైబ్రరీ సైన్స్‌లో నాకు సీనియర్ అయిన శ్రీ సి.వి. సుబ్బారావు మొదట కలకత్తాలో ఇండియన్ స్టాటిస్టికల్ ఇన్‌స్టిట్యూట్‌లోనూ, తరవాత న్యూఢిల్లీలోని ఇన్‌స్టిట్యూట్ ఆఫ్ డిఫెన్స్ స్టడీస్ అండ్ ఎనాలిసిస్‌లో ప్రధాన గ్రంథాలయా ఛీఫారిగానూ పనిచేసి, తన గురువులైన శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణరావు, డా. ఎన్. ఆర్. రంగనాథన్‌గార్ల సంస్మరణార్థం "అబ్బూరి - శియాలి రిసెన్స్ అవార్డ్" ని నెలకొల్పి, ఇండియన్ లైబ్రరీ అసోసియేషన్ ద్వారా 1993 నుంచి ప్రతి ఏటా గ్రంథాలయ, సమాచారశాస్త్రంలో ఉత్తమ పరిశోధన చేసిన వ్యక్తికి ఆ పురస్కారాన్ని ఇస్తున్నారు. ఈ రంగంలో ఇతర శిష్యుల్లో ఎంతో మంది ప్రముఖ స్థానాలకు చేరుకున్నారు. వీరిలో, మద్రాసు యూనివర్సిటీలో పనిచేసిన ప్రొ. గంగాధరరావు, అనంతపురంలో లైబ్రరీయన్‌గా పనిచేసి, జిల్లా గ్రంథాలయ వ్యవస్థను పటిష్టం చేసిన శ్రీ కె. ఎన్. ప్రకాశం, అబ్బూరి తరవాత ఆంధ్రాయూనివర్సిటీ లైబ్రరీయన్‌గా పనిచేసి, తరవాత రాష్ట్ర ప్రభుత్వంలో అనేక ఉన్నత పదవులను నిర్వహించిన ప్రొ|| కె. రామకృష్ణారావు, ఆంధ్రా యూనివర్సిటీ లైబ్రరీయన్‌గానూ, డిపార్ట్‌మెంట్ ఆఫ్ లైబ్రరీ సైన్స్ హెడ్‌గానూ పనిచేసిన డా. డి. వి. ఎన్. ఎల్. నరసింహరాజు, పుచ్చలపల్లి సుందరయ్య విజ్ఞాన కేంద్రం లైబ్రరీయన్‌గా పనిచేస్తున్న శ్రీ సూర్యనారాయణరాజు, మొదలైన వారెందరో ఉన్నారు.

ఇంట్లో భోజనాల దగ్గరా, బయట మిత్రుల దగ్గరే కాకుండా, క్లాసులో పాఠం చెబుతున్నప్పుడు కూడా సందర్భోచితంగా హాస్యోక్తులాడి, శిష్యుల్ని నవ్వనూర్చేవారు. ఆయన క్లాసులో పాఠం చెబుతుంటే మైమరచి వినబుద్ధి వేసేది. ఆయన పాఠం చెప్పే పద్ధతిలాగే ఆయన ఇంగ్లీషు కూడా ఎంతో సహజంగా, సరళంగా, సులభగ్రాహ్యంగా ఉండేది. ఆయన హాస్యోక్తుల్ని ఇప్పటికీ శిష్యులు తలచుకుంటూ ఉంటారు. ఈ మధ్యనే ఇండియన్ లైబ్రరీ అసోసియేషన్ తమ పత్రిక 'ఐ. ఎల్.ఎ. బుటెటిన్' ఏప్రిల్ - సెప్టెంబర్ 1995 సంచికని అబ్బూరి రామకృష్ణరావు శతజయంతి ప్రత్యేక సంచికగా ప్రచురించింది. అందులో శ్రీ సి. వి. సుబ్బారావు, డా. డి. వి. ఎన్. ఎల్. నరసింహరాజు ప్రభృతులు తమ వ్యాసాలలో అబ్బూరికి ఘనంగా నివాళులర్పించారు.

అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారు అందరు గ్రంథాలయాధికారుల వంటి వారు కారు.

వృత్తిరీత్యా ఎక్కడెక్కడి కొత్త పుస్తకాలూ, పత్రికలూ గ్రంథాలయానికి తెప్పించడం, చదవడం మాత్రమే కాకుండా, ఇతరుల చేత చదివించడం ఆయన ప్రవృత్తి కూడా. ఎందరో యువకులకు కొత్త పుస్తకాల ద్వారా ఆధునిక ధోరణులను పరిచయం చేసి, వారికి స్ఫూర్తిని కలుగచేసి, వారి జీవితాల్లో ముఖ్యమైన మలుపు తీసుకొచ్చారు. ఆయన వల్ల ప్రభావితం అయిన వారిలో మహాకవి శ్రీశ్రీ ప్రముఖుడు.

“శ్రీమాన్ మీ ఫాదరు నా

కో మాదిరి నాన్నగారె ...” అన్నారు శ్రీశ్రీ - వరద రాజేశ్వరరావుగారి కావ్యానికి ముందుమాటగా రాసిన పద్యాల్లో. తండ్రిని కవిగా, మేధావిగా అభిమానించిన పుత్రుడు ‘వరద’ తండ్రికి ఆయన కేవలం అభిమానే కాదు. ఆరాధకుడు, కూడా. శ్రీశ్రీ యే గాక ‘అబ్బూరి మేస్తూరు’ అంటూ అప్యాయంగా, సగర్వంగా శిష్యులమని చెప్పుకునే వారిలో ‘కళాప్రవూర్ణ’ డా. బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు, డా. కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు, డా. భద్రరాజు కృష్ణమూర్తి, డా. బూదరాజు రాధాకృష్ణ శ్రీ బొమ్మకంటి శ్రీనివాసాచార్యులు మొదలైనవారు సాహితీరంగంలోనూ, శ్రీ సోమంచి యజ్ఞన్నశాస్త్రి, శ్రీ మంత్ర శ్రీనివాసరావు, శ్రీ ఎ.ఆర్.కృష్ణ, డా. పన్నూరి రామారావు మొదలైనవారు నాటకరంగంలోనూ, శ్రీ ములుకుట్ల వెంకటశాస్త్రి, శ్రీ ఎ.ఎల్. నరసింహారావు మొదలైనవారు రాజకీయ రంగంలోనూ, డా. ఎ.ఎస్. రామన్ మొదలైనవారు జర్నలిజం రంగంలోనూ ఉన్నారు.

అబ్బూరి శిష్యుల్లో ఆపుడు డా. బూదరాజు రాధాకృష్ణ అబ్బూరి వ్యక్తిత్వాన్ని ఇలా చిత్రించారు -

“భిన్న వృత్తులూ, భిన్న ప్రవృత్తులూ గల అనేక వ్యక్తులు- అందులోనూ ఆధునిక యుగాంధ్ర సారస్వత సాంస్కృతిక రంగాల్లో అంతో ఇంతో లబ్ధి ప్రతిష్ఠలయిన వ్యక్తులు- అబ్బూరి ఆకర్షణకు లోనయినారు. ఆయన సేవా శుశ్రూషా సాహచర్యాల వల్ల ప్రభావితమయినారు. కవిగా, కథకుడుగా, నాటక ప్రయోక్తగా, నటుడుగా, రాజకీయ కార్యకర్తగా, గ్రంథాలయ పాలకుడుగా, భాషాభిమానిగా, బహువిధ ప్రజ్ఞావంతుడుగా, చమత్కార సంభాషణాకుశలుడుగా, సుమనస్కుడుగా అబ్బూరి రామకృష్ణరావు తన నాటి సమాజంలోని భిన్నరంగాల్లో ప్రవర్తించాడు... సమకాలిక భారతదేశంలో ఆయా రంగాల్లో సుప్రసిద్ధులయిన మహాపురుషులందరితోనూ ఆయనకు సంబంధాలున్నాయి. సమకాలంలోనే ఆంధ్రజగత్తులో సుప్రఖ్యాతులయిన విద్వాంసులెందరో ఆయన్ను గురువుగా గుర్తించారు. సమకాలీనంగా రాజకీయ సిద్ధాంతాలున్న పార్టీలన్నిటితోనూ ఆయన ఏదో సమయంలో కలిసి మెలిసి పనిచేశాడు. తెలుగునాటకరంగాన్ని ఉన్నతస్థితికి తెచ్చే ప్రయత్నంలో ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ ద్వారా పదప్రయోగకోశాలనూ,

మాండలిక నిఘంటువులనూ ప్రచురింపజేయడంలో, కళారంగాల్లోని ప్రచార ధోరణులను ఆరికట్టడంలోనూ ఆయన విపల ప్రయత్నమైనాడు. నచ్చని పనులు జరుగుతున్నప్పుడు వాటిని ప్రతిరోధించడానికి తిరుగుబాటు చెయ్యలేదు. తానే తప్పుకున్నాడు. మరో రంగంలో మరో విధంగా నిర్మాణాత్మకంగా కృషి చేశాడు. అంతే, ఎక్కడా ఎవరితోనూ ఘర్షణకి దిగలేదు. కీర్తి కాంక్ష ఏనాడూ లేని వ్యక్తి కాబట్టి పదవుల కెగబడలేదు. తన శిష్యులకు తానే శిష్యుడుగా ప్రవర్తించగలిగిన విసీతి సాధించాడు. తన శిష్యుల్లో తనను మించిన వారున్నారని ద్రోణాచార్యుడిలాగా గుర్తించాడు. అందుకే శ్రీశ్రీ తనకు గురుతుల్యుడని చెప్పుకున్నాడు... ఆయనతో మాట్లాడటమే ఒక ఎడ్యుకేషన్ అని పరిచయభాగ్యం పొందిన వారందరికీ తెలుసు... ఆయన మాట వరసకు ప్రయోగించిన కొన్ని పదాలు సాంకేతిక పదగౌరవం సంపాదించాయి. ఉదాహరణకు నిఘంటువుల్లోని 'entry/head/word/...' అనే పదాలకు పర్యాయంగా ఆయన కల్పించిన పదం 'ఆరోపం' పూర్వనిఘంటువుల్లో ఈ అర్థంలో ఆ పదం కనిపించదు. ఆయన నుంచి నేర్చుకోవలసిన విషయాలెన్నో ఉన్నాయి. వాటిలో ముఖ్యమైనది పాండిత్య సంపాదన కాదు. పాండిత్య వితరణ... గురుత్వం కాదు. జన్మాంత విద్యార్థిత్యం, ఔద్ధత్యం కాదు - మార్దవం" - అన్నారు బూదరాజుగారు.

నూతన పదాలను ప్రయోగించడమే కాదు. నూతన పద్ధతులను కూడా ఆవిష్కరించారు. 1932-33 లో ఆయన F.L.A., London -అంటే Fellow of Library Association of London డిగ్రీ - Ph.D తో సమానమైన డిగ్రీ పొందారు. ఆ డిగ్రీ కోసం సమర్పించిన సిద్ధాంత వ్యాసంలో అప్పుడు అనుసరణలో ఉన్న అంకెల బదులు తెలుగు అక్షరాలను- అచ్చులనూ, హల్లులనూ కలిపి వాడినట్లయితే విషయ విభజనకు వునాది విస్తృతమవుతుందనీ, విషయ సూచనకు సంక్షిప్త మాధ్యమం ఏర్పడుతుందనీ సూచించారు. తరవాత డా. రంగనాథన్ ఆదేరకమైన ఉద్దేశంతో ఆంగ్ల అక్షరాలనూ, వాటితో బాటు అంకెలనూ కలిపి తన కోల్ క్లాసిఫికేషన్ పద్ధతిని రూపొందించారు.

రామకృష్ణరావుగారు అసలు గ్రంథాలయాధికారి ఎలా అయ్యారో వరద రాజేశ్వరరావుగారు తమ గ్రంథాల్లో చక్కగా వివరించారు-"బందరు నుంచి కట్ట నుంచి రామలింగారెడ్డిగారి ఆహ్వానంమీద 1926 ఆగస్టులో రామకృష్ణరావుగారు బెజవాడ వచ్చారు. కట్టనుంచి రామలింగారెడ్డిగారితో పరిచయం మైసూరులో ఏర్పడింది. మైసూరులో రెడ్డిగారు విద్యాధికారిగా ఉండగా రామకృష్ణరావుగారు మహారాజా సంస్కృత పాఠశాలలో ఉన్నత విద్యాభాష్యం చేస్తున్నారు. అదే పాఠశాలలో పై తరగతి చదువుతున్న రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారితో పరిచయం అయింది. ఇద్దరూ సన్నిహిత స్నేహితులయ్యారు.

శర్మగారికి రెడ్డిగారితో పరిచయం ఉంది అప్పటికే. ఒక రోజున రెడ్డిగారు ‘మల్లికాంబ’ అనే కావ్యాన్ని చూపించి శర్మగారిని చదవమన్నారట. ఆ ‘మల్లికాంబ’ రాసిన కుర్రవాడు మా పాఠశాలలోనే చదువుతున్నాడని చెప్పారట. ఆ తరువాత ముగ్గురూ “ఒకరకంగా సహాధ్యాయులయ్యారు”. ముగ్గురూ కలిసి ప్రతిదినం మహాభారతాన్ని విమర్శనాత్మకంగా పరించేవారట.

ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయాన్ని బెజవాడలో ప్రారంభించగానే అందులో ఉద్యోగంలో చేరమని రెడ్డిగారు రామకృష్ణరావు గారిని ఆహ్వానించారు. విశ్వవిద్యాలయం కార్యాలయంలో గుమాస్తాల ఉద్యోగాలు తప్ప ఆరోజుల్లో మరో ఉద్యోగాలు లేవుట. అందుచేత రామలింగారెడ్డిగారు విశ్వవిద్యాలయానికో గ్రంథాలయాన్ని ఏర్పాటు చెయ్యాలని యోచించి దాని బాధ్యత రామకృష్ణరావుగారికి అప్పగించారు. గ్రంథాలయం కోసం వేరే మరొకచోటు అద్దెకు తీసుకున్నారట. అది ఈనాటి సుబ్బారావు పేటలో ఉండేదిట. ఒకబల్ల, ఒక కుర్చీ, రెండు బీరువాలతో రామకృష్ణరావుగారు గ్రంథాలయాన్ని ప్రారంభించారు. ఆయనకి సహాయంగా మరెవ్వరూ లేరు. రోజూ పొద్దున్నే పదిగంటలకివచ్చి ఆ యింటి దగ్గర పనిచేసే తోటమాలి సహాయంతో గ్రంథాలయాన్ని తెరచి, మళ్ళీ తనే ఇంటికి తాళం వేసి సాయంకాలం అయిదు గంటలకు నిష్క్రమించేవారట. గ్రంథాలయం ప్రారంభించడానికి పుస్తకాలు లేవు. గ్రంథాలయం కోసం వేరే నిధులు లేవు అప్పటికి. వైస్ ఛాన్సలర్ తన పరిధిలో నుంచి కొంత డబ్బు కేటాయించారట. మొదటిపుస్తకాన్ని రామకృష్ణరావుగారే స్వయంగా కొన్నారుట. అది ‘కన్యాశుల్కం’ గ్రంథం .

గ్రంథాలయంలో పుస్తకాలున్నా లేకపోయినా, గ్రంథాలయానికి చాలా మంది ప్రసిద్ధిపౌరులు వస్తూండేవారట. గ్రంథాలయంలోపల ఎలా ఉన్నా, ఆ ప్రాంగణం మాత్రం కన్నుల పండుగగా ఉండేదిట. వరదరాజేశ్వరరావుగారు చిన్న కుర్రవాడిగా ఉన్నప్పుడు రెండుమూడు సార్లు వెళ్ళారట. ఆ యింటి యజమానురాలు తన ఇంటిని ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయం వారికి అద్దెకిచ్చినందున గర్వించడమే కాక, తన సొంత ఖర్చుతో ఆ యింటి ముందర తోటను అందంగా పూలమొక్కలతో తీర్చిదిద్దేదిట. ఆ ప్రాంగణంలో ప్రవేశించగానే అనిర్వచనీయమైన అనుభూతి కలిగేదని రాశారు వరద రాజేశ్వరరావుగారు.

నాలుగేళ్ళ తరవాత విశ్వవిద్యాలయాన్ని వాల్తేరుకి తరలించారు. అక్కడ సువిశాలమైన గ్రంథాలయం నిర్మించడానికి ప్రయత్నాలు ప్రారంభించారు. వైస్ ఛాన్సలర్ రామలింగారెడ్డిగారు ఇంగ్లండులోని కేంబ్రిడ్జ్ యూనివర్సిటీలో ఎం. ఎ. డిగ్రీ సొందినవారు. ఇప్పుడు తన అధీనంలో పున్న విశ్వవిద్యాలయాన్ని కూడా కేంబ్రిడ్జ్ ఆక్స్ ఫర్డ్ యూనివర్సిటీల్లా మలచాలని ఆయన ఆశించారు.

రామకృష్ణరావుగారు ఇంగ్లండు వెళ్ళకపోయినా F.L.A. డిగ్రీ పొంది, ఆంధ్రా యూనివర్సిటీలైబ్రరీని బ్రిటిష్ యూనివర్సిటీలైబ్రరీల స్థాయిలోనే తీర్చిదిద్దాలనుకున్నారు. ఆంధ్ర, సంస్కృత, ఆంగ్ల భాషల్లో వారికున్న పాండిత్యంతో, విస్తృత విషయ పరిజ్ఞానంతో తమ గ్రంథాలయాన్ని ఉన్నత ప్రమాణాల్లో తీర్చిదిద్దగలిగారు. ఈనాడు యు.జి.సి. పరిధిలో ఉన్న విశ్వవిద్యాలయాల గ్రంథాలయాధికారులకున్న ప్రాఫెసర్ హోదా, పెద్ద జీతం ఆనాడులేవు. అయినప్పటికీ, గ్రంథాలయాధికారిగా “ఆచార్యులకు ఆచార్యుడు” పించుకుని, పరిశోధక విద్యార్థులకు స్నేహపూర్వక మార్గదర్శిగా అందరి మన్ననలకూ పాత్రులయ్యారు. పండితుడిగా, మేధావిగా డా. కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి, డా. సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్, డా. వి.ఎన్.కృష్ణల ఆత్మీయతా పూర్వక ప్రశంసకీ, స్నేహానికీ పాత్రులయ్యారు. ఇంట్లో పిల్లల్ని కూడా స్నేహితులుగా సమభావంతో చూసేవారు. తన అభిరుచులనూ ఆశయాలనూ వారిపై రుద్దకుండా, వారి వారి ప్రత్యేకతలను గమనించి అందుకు అనుగుణంగా వారిని ప్రోత్సహించేవారు. డా. గోపాలకృష్ణ - అబ్బూరి మూడవకొడుకు ఇలా అంటాడు: “కళకు సంబంధించిన ఏ వ్యాసాన్నయినా, పుస్తకాన్నయినా తాను చదివి, నచ్చితే వెంటనే నాచేత చదివించేవారు మా నాన్నగారు. పాబ్లోపికాసో వంటి ఆధునిక చిత్రకారుల చిత్రాలనూ భావాలనూ నాకర్థమయ్యేలా వివరించేవారు. హెర్బర్ట్ రీడ్, ఎరిక్ న్యూటన్ గ్రంథాలను చదివించారు. యూరప్ లో వచ్చిన రిన్నెజాన్స్ యుగంలో ప్రారంభమైన సాహిత్యరీతుల్ని గురించి కూడా చెప్పడంతో, సాంస్కృతిక రంగం గురించి నాకొక సమగ్రమైన అవగాహన కుదిరేలా చేశారు.....” అని.

1956లో హైదరాబాదులో ఆంధ్ర యువతీ మండలి తరుపున నేను ‘పనిత’ అనే చిన్న మాసపత్రికని నిర్వహిస్తున్న రోజుల్లో ‘Women and the world today’ అనే లేబర్స్ పుస్తకాన్ని వాల్టేరు స్టేషన్ లో కొనిచ్చారు నాకు రామకృష్ణరావుగారు.

ఆయన ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయంలో పని చేస్తుండగానూ, పదవీ విరమణ చేశాక హైదరాబాద్ లో స్థిరనివాసం ఏర్పరుచుకున్నాకకూడా అప్పుడప్పుడు న్యూఢిల్లీకి వస్తుండేవారు - ముఖ్యంగా కేంద్ర సాహిత్య అకాడమీ, సంగీత నాటక అకాడమీ సమావేశాలకు హాజరుకావడానికి. సాహిత్య అకాడమీ కోరిన మీదట, రవీంద్రనాథ్ ఠాగూర్ నాటకాలను 1962లో బెంగాలీ నుంచి తెలుగులోకి అనువాదం చేశారు. ఆ సమయంలో కొన్నాళ్ళు ఢిల్లీలో ఉంటూ అనువాదం కొనసాగించారు. అయితే ఆయన బొటనవేలు వాచి చాలా నొప్పి పెట్టేది. రాయలేకపోయేవారు. అప్పుడు నాకు డిక్టేట్ చేస్తే నేను రాస్తుండేదాన్ని. బెంగాలీ పాఠాన్ని దగ్గర పెట్టుకుని అప్పటికప్పుడు తడుముకోకుండా అనువాదాన్ని నాకు డిక్టేట్ చేసేవారు. రాయడంలో ఎక్కడ తప్పులు దొర్లుతాయోనని నేను భయపడుతూ

రాసేదాన్ని. అదొక పరీక్షలా అనిపించేది నాకు. అయినా, ఆయన బొటనవేలికి నొప్పి పుట్టడం నా అదృష్టం అనుకున్నాను!

1966లో న్యూఢిల్లీలో 'మృచ్ఛకటిక', 'కన్యాశుల్కం' నాటక ప్రదర్శనలు జరిగాయి. నాట్య విద్యాలయ రిపర్టరీ ప్రదర్శనలకు ప్రయోక్త అబ్బూరి. ఆ నాటక ప్రదర్శనలు చూడటానికి రాలేకపోయిన ఆనాటి రాష్ట్రపతి డా॥ సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్ గారు మృచ్ఛకటిక నాటకాన్ని రాష్ట్రపతి భవన్ ఆడిటోరియంలో తమ కోసం ప్రత్యేకంగా ప్రదర్శించవలసిందని కోరారు. అప్పుడు రాష్ట్రపతి భవన్ ఆడిటోరియంలో అబ్బూరి కోడలిగా ఫ్రంట్ సీట్ లో కూర్చునే భాగ్యం కలిగింది. తరవాత టెలివిజన్ లో ప్రసారమైంది ఆ నాటకం. తెలుగునాటకం ఢిల్లీ టెలివిజన్ లో ప్రసారం కావడం అదే ప్రథమం.

1970లో అబ్బూరి న్యూఢిల్లీలోని నేషనల్ స్కూల్ ఆఫ్ డ్రామాలో కాన్వోకేషన్ ఉపన్యాసం ఇచ్చారు. ఆ సభకు వెళ్లడం, తరవాత అబ్బూరితో కలిసి ఎన్.ఎస్.డి. వారు ప్రదర్శించిన బైచ్చో నాటకాలను చూడటం ఒక విచిత్రమైన అనుభవం.

1972లో మరొక సంఘటన జరిగింది. రామకృష్ణరావుగారు ఢిల్లీలో ఉండగా జరిగింది. కర్నూలు నుండి ఒక తెలుగు దినపత్రికని నడపాలనీ, దానికి అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారు ప్రధాన సంపాదకులుగా ఉండాలనీ మిత్రబృందం ప్రింటర్స్ ప్రైవేట్ లిమిటెడ్ అనే సంస్థ నిశ్చయించింది. ఆ దినపత్రికకి పేరు ఏంపెట్టాలో నిర్ణయించే బాధ్యతని అబ్బూరికే అప్పజెప్పారు. ఇంగ్లీషులో 'టుడే' అనే మాటకి తెలుగుపదం - దినపత్రికకి పెడితే బావుంటుందని అలోచిస్తూ మా మామగారు నాతో కూడా చర్చించారు, (ఆ సమయానికి మావారు అక్కడ లేరు. లేకపోతే నాకా ఛాన్స్ దొరికేదికాదు!). 'ఇవాళ', 'ఈరోజు', 'ఈదినం', 'నేడు' - ఇలా అనుకుంటూండగా 'ఈనాడు' అని ఆయనే అన్నారు. 'ఈనాడు' అని అబ్బూరి సూచించిన పేరునే నిశ్చయించారు. ప్రచారానికి లీఫ్ లెట్స్ అచ్చువేయించారు. వాటి కాపీ ఒకటి మాదగ్గర ఇంకా వుంది. కాని, ఏవో కారణాలవల్ల ఆ దినపత్రికని ప్రచురించాలన్న ఉద్దేశాన్ని విరమించుకున్నారా మిత్రబృందంవారు. తరవాత వేరొకరు పూనుకున్నారు.

అబ్బూరి సంపాదకత్వంలో ఆ దినపత్రిక రాకపోవడం దురదృష్టం. ఆయనకున్న రాజకీయ అనుభవం, పరిజ్ఞానం, సామాజిక దృష్టి, భాషాజ్ఞానం, పాండిత్యం - అన్నీ ఉపయోగపడి ఉండేవి. చీరాల సత్యాగ్రహంలో దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్యగారితోనూ, రెండవ ప్రపంచ యుద్ధకాలంలో ఎం.ఎన్. రాయ్ తోనూ కలిసి పనిచెయ్యడం గురించి ఒక రేడియో ఇంటర్వ్యూలో ప్రసావిస్తూ, "నాకు ప్రధానంగా జీవనలక్ష్యం సాహిత్యంలో అగ్రస్థానం సంపాదించడమని గాదు. అది ఏం ప్రధానంగా లేకపోవటం వల్ల జీవనాన్ని

సాక్షకం చేసుకుందామనేటటువంటి ఉద్దేశంతో అహోరాత్రాలూ పాటు బడుతూ వుండటం చేత దీని మీద నాకు దృష్టి ఎక్కువగా వుండేది. తక్కిన సాహిత్యరచనలుగాని, సాహిత్య వ్యాసంగంగాని, ప్రాసంగికంగా ఉండేవి." అన్నారు అబ్బూరి.

1978లో మేము జవహర్‌లాల్‌నెహ్రూ యూనివర్సిటీ కేంపస్‌కి మారిన సంవత్సరానికి- మా అత్తగారిని మామగారిని హైదరాబాదునుండి ఢిల్లీకి రప్పించాం - మ దగ్గర అట్టిపెట్టుకోవడానికి. అక్కడికి వచ్చాక రోజూ కేంపస్‌లో మా ఇంటి పక్కన ఖాళీస్థలంలో వాహ్యాళికి వెడుతూండేవారు. ఆయన నీరసంగా వున్నప్పటికీ, చుట్టు పక్కల అందరికీ పరిచయమయ్యారు. నాకు చాలా ఆనందంగా గర్వంగా అనిపించేది. ఆంధ్రా యూనివర్సిటీలోని నా గురువుని నేను పనిచేసే జవహర్‌లాల్‌ నెహ్రూ యూనివర్సిటీకి రప్పించి సేవ చేయగలుగుతున్నందుకు. కానీ దురదృష్టవశాత్తూ వచ్చిన కొద్ది నెలలకే బాత్‌రూమ్‌లోకి వెడుతూ కాలుజారి పడ్డారు. తుంటి ఎముక విరిగి, ఏడున్నర నెలలపాటు మంచాన పడి ఉన్నారు. ఆ గదిలో మంచంమీద ఇటూ అటూ తనంతట తాను కదలలేని స్థితిలో పడుకుని, జైలులో ఉన్నట్లుందని బాధపడేవారు. ఆయన అన్నమాటల స్ఫూర్తితోనే, ఇతర అనుభవాలు కూడా జోడించి 'జైలు' అనే కథ రాశాను నేను పది సంవత్సరాల తరవాత. అయితే, అబ్బూరి మంచంలో వుండి అప్పుడప్పుడు బాధపడుతున్నా, ఆయన తన పరిహాస ధోరణిని గాని, ఆలోచనా సామర్థ్యాన్నిగాని, కవితా ప్రతిభనిగాని పోగొట్టుకోలేదు. ఎవరైనా కాస్త విసుక్కున్నట్లు కనిపిస్తే, 'ఒక ఔన్ను సేవకి ఒకప్రాండు విసుగు!' అనేవారు చిరునవ్వుతో. దిన పత్రికలూ, పుస్తకాలూ చదివి వినిపించమనేవారు. డా. ప్రభాకర్ పరకాల ఆరోజుల్లో జవహర్‌లాల్‌నెహ్రూ యూనివర్సిటీలో విద్యార్థి హాస్టల్లో ఉంటూ రోజూ మా ఇంటికొచ్చి, అబ్బూరికి పేపరు చదివి వినిపించడం, ఆయనతో రాజకీయాలు చర్చించడం, ఇతర విధాల సేవలందించడం చేసేవాడు. అతను ఒక్క రోజు రాకపోతే అబ్బూరికి తోచేదికాదు. జి.వి.జి. కృష్ణమూర్తిగారూ, ఇతర ప్రముఖులు కొందరు వచ్చి ఆయనతో కాలక్షేపం చేసి వెళ్లేవారు. సి. వి. సుబ్బారావు వంటి శిష్యులూ, మావిళ్ళపల్లి వేణుగోపాలరావు, మావిళ్ళపల్లి రాజ్యలక్ష్మి, డా. రమేష్ బాబు, డా. కరుణ వంటి అభిమానులూ తరచువచ్చి ఆయన్ని మంచిమూడోలో పెట్టేవారు. ఒకసారి బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారూ, డా. కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు గారూ, వి.ఎస్. రమాదేవిగారు, తరవాత పురిపండా అప్పలస్వామిగారూ వచ్చారు. పురాణం సుబ్రహ్మణ్య శర్మగారు వచ్చి అబ్బూరితో చాలా సేపు కబుర్లు చెప్పి, ఆయన అప్పుడప్పుడు ఆశువుగా చెప్పిన పద్యాలను తీసుకు వెళ్లి ఆంధ్రజ్యోతి సచిత్రవారపత్రికలో ధారావాహికంగా అచ్చువేశారు. అబ్బూరి పోవడానికి రెండుమూడు రోజుల ముందు కూడా అద్భుతమైన పద్యం చెప్పారు:

“చచ్చిపోయి జీవి యెచ్చటి కేగునో
ఏమి యగునో ఎవరి కెరుగరాదు
ఎరుక లేని వార లేమేమొ చెప్పగా
విని తపించువారు వేనవేలు!”

తండ్రిపైన ఎనలేని అభిమానం ఉన్న వరదరాజేశ్వరరావుగారు 1973లో అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారి కవిత్వా సంపుటాన్ని “ఊహాగానము, ఇతరకృతులు” అనే పేరుతో, దొరికిన అచ్చైన కవితలన్నిటినీ సేకరించి పుస్తకంగా తీసుకువచ్చారు. తండ్రి పోయేలోగా ‘నదీసుందరి’ కావ్యనాటికని కూడా అచ్చువేయించాలని ఎంత ప్రయత్నించినా కుదరక చివరికి పోయాక ప్రచురించగలిగారు. ఢిల్లీనుంచి వచ్చేసి హైదరాబాదులో స్థిరపడిన తరవాత ఎంతోకృషి చేసి డా. అబ్బూరి గోపాలకృష్ణ సంపాదకత్వంలో “అబ్బూరి సంస్మరణ” అనే గ్రంథాన్ని అబ్బూరి 1933లో స్థాపించిన ‘నాట్యగోష్ఠి’ సంస్థ తరపున ప్రచురించారు. ఆ పుస్తకాన్ని ఆవిష్కరించడానికి 1988లో ఒక విలక్షణమైన సంస్మరణ సభ ఏర్పాటు చేశారు. అబ్బూరి కవితల్ని గానం చేయించడంతోబాటు, కన్యాశుల్కంలోని ఒక దృశ్యాన్ని రా.వి. శాస్త్రి, పురాణం, ఎ.ఆర్. కృష్ణ కనకాల దంపతులు, ప్రొ. హనుమరావ్, శ్రీ మావిల్లపల్లి చక్రవర్తి వంటి రచయితలు, నటులు, మేధావుల చేత ప్రదర్శింప జేశారు. ఆ చిరస్మరణీయ సంస్మరణసభలో పద్యపఠనం, కావ్యగానం చేసిన, చేయించిన వారిలో డా. బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారూ, శ్రీ పాలగుమ్మి విశ్వనాథంగారూ కూడా ఉన్నారు.

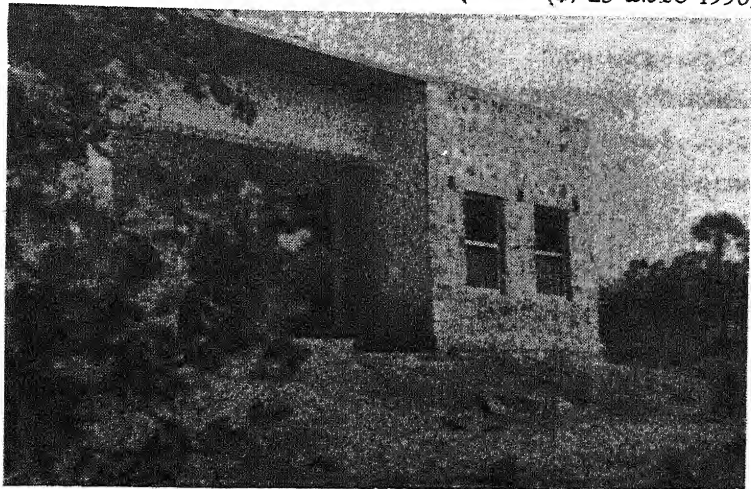
అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారి శతజయంతి ఉత్సవాన్ని మరింత విలక్షణంగా ఘనంగా జాతీయ స్థాయిలో చెయ్యాలనుకున్నారు వరదరాజేశ్వరరావుగారు, కానీ కాలం కలిసిరాలేదు. ఆయన లేకున్నా, ఆయనిచ్చిన స్ఫూర్తితోనే నాట్యగోష్ఠి ఉద్యమాన్ని కొనసాగిస్తున్నాం.

శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణరావు, శ్రీ అబ్బూరి వరద రాజేశ్వరరావుగార్ల సంస్మరణార్థం “అబ్బూరి బ్రష్టు”ని స్థాపించాం. అందులో కొందరు బంధుమిత్రులు సభ్యులుగా వున్నారు. రామకృష్ణరావుగారి “ఊహాగానము, ఇతర కృతులు” పుస్తకం కాపీలు అయిపోయాయి. అందుకని 1994 అక్టోబర్‌లో దాన్ని పునర్ముద్రించింది అబ్బూరి బ్రష్టు. అబ్బూరి శతజయంతి సందర్భంగా నాలుగు పుస్తకాలను ప్రచురించింది అబ్బూరి బ్రష్టు. వాటిలో రెండు అబ్బూరి రచనలు - ఒకటి ‘అబ్బూరి చాటువులు’ అనే పుస్తకం- ఈ చాటువులకు శ్రీ ‘బావు’ వ్యంగ్య రేఖాచిత్రాలు వేశారు. శ్రీ బొమ్మకంటి శ్రీనివాసాచార్యులుగారు వ్యాఖ్యలు రాసి ఆ సంపుటానికి సంపాదకత్వం వహించారు. రెండవది ‘మంగళసూత్రం’ అనే పుస్తకం. ఇందులో 70 సంవత్సరాల క్రితం అచ్చయిన అబ్బూరి అపరాధ పరిశోధక నవల, ‘సూర్యరాజు చెప్పిన కథలు’ మొదలైన కథలూ సంకలితమయ్యాయి.

అబ్బూరి శతజయంతి ప్రారంభోత్సవ సభ 1995 మే 20న పుచ్చలపల్లి సుందరయ్య విజ్ఞాన కేంద్రంలో ఘనంగా జరిగింది నాట్యగోష్ఠి ఆధ్వర్యంలో. ఆతరువాత ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు నవంబర్ లో 'శతజయంతి కవుల సప్తాహంలో' ఒక రోజున అబ్బూరి శతజయంతి సభ జరిపింది. 1995 జూన్, నవంబర్ నెలలలో విశాఖ సాహితీ, సత్యసాహితీ సంస్థలు విశాఖ పట్టణంలో అబ్బూరి శతజయంతి ఉత్సవాన్ని జరిపాయి. గత అక్టోబర్ 1వ తేదీన శ్రీ త్యాగరాయగానసభ - నాట్యగోష్ఠి సంయుక్త ఆధ్వర్యంలో అబ్బూరి శతజయంతి సభ మరొకటి జరిగింది. అందులో అబ్బూరి గీతాలను ప్రముఖ గాయనీ గాయకులు గానం చేశారు. ప్రసిద్ధ చిత్రకారులు శ్రీ కేతా చిత్రించిన అబ్బూరి తైలవర్ణ చిత్రపటాన్ని ఆవిష్కరించడం జరిగింది. అబ్బూరి శిష్యుడు శ్రీ సోమంచి యజ్ఞన్న శాస్త్రి రచించిన ఒక హాస్యనాటికని ఆనాడు శ్రీ మావిల్లపల్లి చక్రవర్తి దర్శకత్వంలో ప్రదర్శించారు. ఇప్పుడు విజయవాడలో జరుగుతున్న పుస్తక మహోత్సవం సందర్భంగా అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారి శతజయంతి ఉత్సవాన్ని జరపడం, అందులో అబ్బూరి గురించి మాట్లాడే అవకాశాన్ని నాకివ్వడం అమిత సంతోషాన్ని కలిగిస్తోంది. నాకీ అవకాశాన్నిచ్చిన ఉత్సవ నిర్వాహకులందరికీ నా ధన్యవాదాలు.

(విజయవాడలో జరిగిన పుస్తక మహోత్సవంలో జనవరి 5, 1996న నిర్వహించిన అబ్బూరి రామకృష్ణరావు శతజయంతి ఉత్సవం సందర్భంగా)

(విశాలాంధ్ర, 25 జనవరి 1996)

అవ్ లాండ్స్, వాల్తేరులో ఒకనాటి అబ్బూరి స్వగృహం.

అబ్బూరి జీవిత కాలక్రమణిక

(1896-1979)

శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణరావు 1896 మే 20 న తెనాలి తాలూకా అనంతవరం గ్రామంలో అక్షీనరసింహశాస్త్రి బాపమ్మ దంపతులకు జన్మించారు. బాల్యం తాతగారి ఊరు చెముడుపాడులో గడిచింది.

1909 లో తెనాలి హైస్కూల్లో అయిదవ ఫారం చదువుకున్నారు. ఆ సంవత్సరం హైస్కూల్లో ఉండగానే 'జలాంజలి' అనే కావ్యఖండికను రచించారు. అది 1912లో 'ఆంధ్రభారతి' లో ప్రచురింపబడింది.

1910-11 లో సికింద్రాబాదు మహబూబ్ కాలేజీలో మెట్రిక్యులేషన్, పార్టీ బాషాధ్యయనం చేశారు.

1911లో వడ్ల మూడి రుక్మిణమ్మతో వివాహం జరిగింది.

1912-13 లో బందరు నోబుల్ కళాశాలలో ఎఫ్.ఎ. చేశారు.

1914 లో మైసూరు మహారాజా సంస్కృత పాఠశాలలో చదువుకున్నారు. 1915లో 'మల్లికాంబ' అనే అము కావ్యం ప్రచురింపబడింది. 1916లో వీణా శేషణ్ణ వద్ద విద్యాభ్యాసం చేశారు. 1916 లోనే 'ఊహాగానము' అనే కావ్యఖండికను రచించారు. 'ఊహాగానము - పూర్వప్రేమ' 1918-19లో ప్రచురింపబడింది.

1917-18 లో కలకత్తా సిటీ కాలేజీలో బి.ఎ.చేశారు.

1918-19 లో హేరంభవంద్రమిత్రా వద్ద విద్యాభ్యాసం చేశారు.

1919 లో 'ఆంధ్రపత్రిక' సారస్వతానుబంధంలో 'అభినవ కవితా ప్రశంస' మొదలైన వ్యాసాలు వారివి ప్రచురితమయ్యాయి.

1920 లో 'కృష్ణాపత్రిక'లో ప్రారంభమైన 'రసమంజరి' శీర్షికన 'నదీసుందరి' కావ్యనాటకం ప్రచురింపబడింది. స్వాతంత్ర్య సమరంలో దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్యతో కలిసి పని చేశారు. దుగ్గిరాల ప్రోత్సాహంపై 1920లో 'జలియన్ వాలాబాగ్' జంగం కథ రచించారు. దాని ప్రదర్శన ప్రభుత్వ నిషేధానికి గురి అయింది. 1921లో కాంగ్రెసు మహాసభలకు మార్చి 30న 'రామదండు' తో హాజరయ్యారు.

1923 లో 'సూర్యరాజు చెప్పిన కథలు', 'కల్పనాకథలు' 'కృష్ణాపత్రిక'లో అచ్చయ్యాయి. 1923లోనే 'శారద' మాస పత్రికలో 'మేఘాలేఖ్యములు' (కథ) ప్రచురింపబడింది. ఆ పత్రికలోనే 'హనుమంతరాయ చిత్రకళా మందిరము' అనే వ్యాసం ప్రచురింపబడింది. 'కన్యాశుల్కం' ప్రదర్శనపై అబ్బూరి వ్యాసం అనామకంగా ప్రచురింపబడింది.

1924లో 'మంగళసూత్రము' అనే అపరాధ పరిశోధక నవల ప్రచురింపబడింది.

1925లో రామ విలాస సభవారి 'కన్యాశుల్కం' నాటక ప్రదర్శనకు తోడ్పడ్డారు.

1926 ఆగస్టులో బెజవాడలో ఆంధ్రా యూనివర్సిటీ స్థాపన కాగానే డా. సి. ఆర్. రెడ్డి ఆహ్వానంపై లైబ్రరీలో గ్రంథాలయాధికారిగా చేరారు. 1930లో యూనివర్సిటీలో పాటు విశాఖపట్నానికి తరలి వెళ్లారు.

1931లో ఆంధ్రా యూనివర్సిటీ డ్రమెటిక్ అసోసియేషన్‌ను ప్రారంభించారు. 1932లో 'జస్టిస్', 'హ్యూమిడ్ రాంపెంట్', 'కన్యాశుల్కం' నాటక ప్రదర్శనలు నిర్వహించారు. 1932లోనే విశాఖ రేవు కార్మికులకు రాత్రి పాఠశాల నడిపారు.

1932-33లో ప్రైవేటుగా ఎఫ్.ఎల్.ఎ డిగ్రీ పొందారు.

1933లో 'నదీసుందరి' పుస్తకం ప్రచురింపబడింది. 1933లో నాట్యగోష్ఠిని స్థాపించి నాట్యగోష్ఠి ఉద్యమాన్ని ప్రారంభించారు. నాట్యగోష్ఠి ఆశయాలను అనుసరించే 'నటాలి' సంస్థను స్థాపించారు.

1933లో బొంబాయిలో కమ్యూనిస్ట్ పార్టీ కార్యదర్శి జోగ్గేకర్‌తో సమావేశమయిన తరువాత విశాఖలో కమ్యూనిస్ట్ పార్టీ స్థాపించారు. రేవుకార్మిక సంఘాన్ని కూడా స్థాపించారు.

1936లో వర్తమాన లేఖక సంఘాన్ని స్థాపించి, దానికి అధ్యక్షత వహించారు. అఖిల భారత అభ్యుదయ రచయితల సంఘం ప్రచురణ 'ఇండియన్ లిటరేచర్' పత్రిక సంపాదక వర్గంలో ఒకరుగా ఉన్నారు.

1940 లో స్థాపించబడిన అఖిల భారత రాడికల్ డెమోక్రాటిక్ పార్టీ జాతీయ కార్యనిర్వాహక వర్గ సభ్యులయ్యారు. 1941లో తెనాలిలో రాష్ట్ర రాడికల్ డెమోక్రాటిక్ పార్టీ జాతీయ కార్యనిర్వాహక వర్గ సభ్యులయ్యారు. 1942 అక్టోబర్‌లో మద్రాసులో పాసిస్ట్ వ్యతిరేక ప్రచారోద్యమాన్ని నడిపించారు.

1942 లో ఇబ్సెన్‌నాటకం 'ఎ డాల్ఫిన్ హౌస్'ను 'బొమ్మరిల్లు'గా అనువదించారు. 1943లో 'ధాన్యలక్ష్మి' అనే నాటకాన్ని రచించారు. (ఈ రెండూ ఇప్పుడు లభ్యం కావడం లేదు.)

1944 లో 'కన్యాశుల్కం', 'ప్రతిమా సుందరి' నాటక ప్రదర్శనలు అనేక సార్లు ఆంధ్ర రాష్ట్రమంతటా నిర్వహించారు.

1949 మొదలుకొని వివిధ పట్టణాల్లో జరిగిన గ్రంథాలయ సభలకూ సమావేశాలకూ హాజరయ్యారు. 1950లో యూనివర్సిటీలో లైబ్రరీ సైన్సు బోధన ప్రారంభించి, ఆ బోధన శాఖకు కూడా ఆదినత్యం వహించారు. 1955 నుండి రాష్ట్ర కేంద్ర గ్రంథాలయాల స్థాపనకై ప్రణాళికలు తయారు చేయడంలో ప్రముఖ పాత్ర వహించారు.

1952లో విశాఖ రచయితల సంఘం కార్యకలాపాలలో భాగంగా గురజాడ వర్తంత్ర ఉత్సవాలకు అధ్యక్షత వహించారు. విశాఖ రచయితల సంఘ అధ్యక్షుడిగా 1957 లో 'సన్నయ పద ప్రయోగ సూచి' వృత్తి పదకోశానికి కావలసిన పదజాల సేకరణ ప్రణాళిక, ఈ శతాబ్దంలో తెలుగు సాహితీ ప్రచురణల సూచిక, మొదలైన వాటికై కృషి చేశారు.

రాష్ట్ర సాహిత్య అకాడమీ స్థాపనకై ఆశయాలు, నియమావళి రూపొందించారు. వివిధ పదకోశాల నిర్మాణానికి తీర్మానాలు తీసుకునేందుకు కారకులయ్యారు.

1957 లోనే కేంద్ర సాహిత్య అకాడమీ అభ్యర్థనపై రవీంద్రనాథ్ టాగూర్ నాటకాలను ('రక్తకలహి' 'రాజా') అనువదించారు. 1958లో రవీంద్రుని నాటకాలను ('ముక్తదూర', 'బ్రహ్మచారి సమితి')

అనువదించారు. అదే సంవత్సరం తిక్కన పద ప్రయోగ కోశం రాష్ట్ర అకాడమీ తరపున తయారు చేశారు.

1959 ఆంధ్రా యూనివర్సిటీ నుంచి ఉద్యోగ విరమణ చేశారు.

1959 లోనే హైదరాబాదులో 'నాట్య విద్యాలయ'ను స్థాపించి, ఆ సంస్థ ఛైర్మన్‌గా సంవత్సర పరిమితి గల సర్టిఫికేట్ కోర్స్‌ను ప్రారంభించారు. ఆ సంవత్సరమే 'కన్యాశుల్కం-కథాద్వయ సమ్మేళనం' అనే వ్యాసం ప్రచురింప బడింది. సోమంచి యజ్ఞన్న శాస్త్రి రచించిన 'పెద్దమనుషులు' నాటకాన్ని 1960లో హైదరాబాద్‌లో ప్రదర్శించారు. ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ నిర్వహించిన నాటక సదస్సు సందర్భంగా ఇండియన్ నేషనల్ థియేటర్ పక్షాన 1960 డిసెంబరులో 'కన్యాశుల్కం' నాటక ప్రదర్శన జరిపారు.

తెలుగు ఛందో వికాసం గురించి పరిశోధన జరగాలని అకాడమీలో 1960లో ప్రతిపాదించారు.

1961లో ఆంధ్రా యూనివర్సిటీలో 'కన్యాశుల్కం', 'ఎర్రగన్నేరు' ('రక్తకరలి') నాటక ప్రదర్శనలు జరిగాయి.

1962 మార్చిలో ఉగాది నాడు హైదరాబాదు పబ్లిక్ గార్డెన్స్‌లో నూతన వద్దతి రంగాలంకరణతో 'కన్యాశుల్కం' నాటక ప్రదర్శన జరిపారు. అదే సంవత్సరం సెప్టెంబరులో గురజాడ శతజయంతి కమిటీ పక్షాన, ఆంధ్రప్రదేశ్ నాట్య సంఘం పక్షాన రవీంద్ర భారతిలో రెండు ప్రదర్శనలు ఏర్పాటు చేశారు.

1962 లోనే అబ్బూరి రాసిన 'కన్యాశుల్కం- పూర్వోత్తర ప్రతుల పరిశీలన', 'హాస్ట్ మన్ అండ్ అప్పారావు', 'సంక్రాంతి - సమ్ రిప్లైక్స్' అనే వ్యాసాలు ప్రచురింపబడ్డాయి. 1963లో కాంటెంపరరీ తెలుగు రైటింగ్ అనే వ్యాసం ప్రచురింపబడింది.

1963-64లో 'కన్యాశుల్కం' నాటకాన్ని మరో రెండు సార్లు హైదరాబాదులో ప్రదర్శించారు. అంతేకాక, 1964లో నాట్య గోష్ఠి తరపున గుంటూరులో మరో రెండు ప్రదర్శనలు జరిపించారు. 1964లో బెన్సెలైలో, శాహజీ రచన 'సతీదాన శూరం' అనే యక్షగానాన్ని ప్రదర్శించడానికి ప్రయత్నాలు ప్రారంభించారు.

1965 లో 'మృచ్చకటిక' నాటకాన్ని నాట్య విద్యాలయ రిపర్టరీలో భాగంగా ప్రప్రథమంగా రవీంద్ర భారతిలో ప్రదర్శించారు. 'నాటక ప్రయోగం' పై ఇంటర్వ్యూ ఇచ్చారు. తరువాత హైదరాబాదులోనే కాక, న్యూఢిల్లీలో ఆలిండియా పైసార్స్ అండ్ డ్రాఫ్ట్ సొసైటీ హోల్లో కూడా ప్రదర్శించారు. 'మృచ్చకటిక' ను న్యూఢిల్లీలో రాష్ట్రపతి భవన్‌లో డా. సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్ సమక్షంలో ప్రదర్శించారు. బెలివిజన్‌లో మొదటిసారిగా ఆ తెలుగు నాటకం ప్రసారమైంది. బెలివిజన్‌లో అబ్బూరిని ఎస్.హెచ్. వాత్యాయన్, ఎం.ఎన్.కపూర్లు ఇంటర్వ్యూ చేశారు.

దక్షిణ భారత నటీనట సమాఖ్య ఆధ్వర్యాన వర్లడ్ థియేటర్ డే ఉత్సవం సందర్భంగా 1966 మార్చి 27న ప్రసంగించారు.

యునెస్కో ఆధ్వర్యాన న్యూఢిల్లీలో జరిగిన అంతర్జాతీయ నాటక గోష్ఠి 'ఈస్ట్ వెస్ట్ సెమినార్'లో భారత ప్రతినిధిగా ప్రతినిధి వర్గంతో పాటు పాల్గొని ఉపన్యసించారు. వివిధ దేశాల నాటక ప్రదర్శనలకు హాజరయ్యారు. ప్రఖ్యాత బ్రిటిష్ నటీమణి ఛైరెక్టర్ మిస్ జోన్ లిటిల్ వుడ్‌తో ప్రాచ్య పాశ్చాత్య నాటక

శైలుల గురించి చర్చించారు. అబ్బూరి తలపెట్టిన నాగార్జునాచార్య జీవితం గురించిన నాటకం విషయం కూడా చర్చించారు. సదస్సులో బ్రెష్టావాలను సమర్థిస్తూ ప్రసంగించారు.

1967లో ఆంధ్రప్రదేశ్ థియేటర్ అసోసియేషన్ (ఆప్టా)ను స్థాపించారు. అధ్యక్షుడిగా ఎన్నికయారు. ప్రథమ మహాసభ సందర్భంగా అబ్బూరి రచన 'ముఖ్యమంత్రి' నాటకాన్ని (బెర్నార్డ్ షా నాటికకు అనుసరణ) గాంధీ భవన్ లో రాష్ట్ర ఎన్.జి.వో సంఘం ప్రదర్శించింది. చెహోన్ రచించిన 'వార్నిక్ తృనం' అనే నాటకానికి అబ్బూరి అనుసరణ కూడా ప్రదర్శితమైంది. 'ప్రజాశత్రువు' (ఇబ్సెన్ నాటికకు అనుసరణ) ను కూడా రచించారు.

1967 లోనే కేంద్ర సంగీత నాటక అకాడమీ ప్రచురణ సలహా సంఘ సభ్యులయారు.

1969 లో కేంద్ర ప్రభుత్వం, కేంద్ర సాహిత్య అకాడమీల ఆధ్వర్యంలో రంగస్థల నిఘంటువు నిర్మాణ సంఘ సభ్యులయారు. ఆ నిఘంటువు హిందీలో ప్రచురింపబడింది.

1970 లో తెలుగు అకాడమీ తరపున రంగస్థల నిఘంటు నిర్మాణానికి సంపాదకత్వం వహించారు.

1970 లో నేషనల్ స్కూల్ ఆఫ్ డ్రామా (న్యూఢిల్లీ) కాన్వేషన్ సందర్భంగా ఉపన్యసించారు. జర్మన్ దర్శకులు కార్ల్ నెబర్తో గోస్టి జరిపారు. బెర్ట్ బ్రెష్టా నాటకాల రిహార్సల్స్ ని పరిశీలించడం, బ్రెష్టా నాటకాల ప్రదర్శనలు చూడటం జరిగింది.

1972లో పౌర హక్కుల సభకు అధ్యక్షత వహించి విశ్లేష రచయితల అరెస్టును నిరసిస్తూ ప్రసంగించారు.

1973 లో 'క్షిప్తానము, ఇతర కృతులు' కావ్య సంపుటి ప్రచురింపబడింది.

1974 లో ఆంధ్రా యూనివర్సిటీ నుంచి 'కళాప్రసార్లు' బిరుదును పొందారు.

1974లోనే 'వారం రోజులు వాల్తేరులో' అనే శీర్షికతో డా. బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు అబ్బూరిని ఆలిండియా రేడియో కోసం ఇంటర్వ్యూ చేశారు.

1975లో ప్రపంచ తెలుగు మహాసభలు ఇవ్వదలచిన తామ్రపత్రాన్ని నిరాకరించారు.

1976 లో అభ్యుదయ రచయితల సంఘం సన్మానించింది.

1978-79 లో 'ఆంధ్రజ్యోతి సచిత్ర వారపత్రిక'లో అబ్బూరి చాటువులు ధారావాహికంగా వెలువడ్డాయి.

1979 ఏప్రిల్ 26న ఆఖరి పద్యాన్ని చెప్పారు. ఏప్రిల్ 30న మరణించారు.

అదే సంవత్సరం అబ్బూరి మరణానంతరం 'నదీ సుందరి' పునర్ముద్రణ జరిగింది. 1994లో 'క్షిప్తానము, ఇతర కృతులు' ద్వితీయ ముద్రణ జరిగింది. 'అబ్బూరి చాటువులు' అబ్బూరి శతజయంతి ప్రారంభం సందర్భంగా 1995 మేలో పుస్తకంగా ప్రచురింపబడింది. ఈ సందర్భంగానే 'మంగళసూత్రం' నవల (పునర్ముద్రణ)తో పాటే 1923 నాటి అబ్బూరి కథలు కూడా సంకలితమై పుస్తకంగా వెలువడింది.

అబ్బూరి కుటుంబ చిత్రణ

అబ్బూరి లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి - బాపమ్మ

అబ్బూరి రామకృష్ణరావు - రుక్మిణమ్మ

వాణీకుమార్ - సత్యవతి

అనిల్కుమార్ - డానా

నీలతార - శ్రీనివాస్

సత్యరూప

సునిల్కుమార్ - సీత

సాయిప్రశాంత్

సాయిప్రీతి

నిర్మల్ కుమార్ - రేవతి

అపూర్వ

ఆదిత్య రామకృష్ణరావు

సుచిత్ర - దత్తు

వరద రాజేశ్వరరావు - ఛాయాదేవి

రాజ్యలక్ష్మి - సత్తిరాజు కృష్ణారావు

గోపాలకృష్ణ - ప్రమీల

హరి

శ్రీనాథ్ - వసుంధర

సత్యపియ

కృష్ణపియ

శివప్రియ

సుజాత - చింతపల్లి వెంకటరమణమూర్తి

రవీంద్ర - పద్మ

మహతి

శ్రేయస్

పద్మ - బాలాజీ

ఛాయా జానకి - తిమ్మరాజు శివరాం

రుక్మిణి

S. Krishna Rao

Abburi: An astrological study

Sri Abburi Ramakrishna Rau garu

Birth: 21.5.1896 3.12 A.M. (20.5.1896 night) (L.M.T.) $16^{\circ} = 80\frac{1}{2}^{\circ}$ Demise: 30.4.1979.

Sayana, clockwise chart

Mars $29^{\circ}.26'$	Asc 21°	Venus $16^{\circ}.51'$,	Sun $0^{\circ}.20'$, Neptune $17^{\circ}.5'$, Mercury $21^{\circ}.36'$, Pluto $12^{\circ}.2'$,
Rahu $29^{\circ}.4'$			
X 16°			Jupiter $3^{\circ}.44'$ Ketu $29^{\circ}.4'$
	^K Saturn $14^{\circ}.42'$ ^R Uranus $22^{\circ}.10'$		Moon $8^{\circ}.45'$

There are six main features in the horoscope of Sri Abburi:

1. The Ascendent is in the dynamic sign of Aries, suggesting that he was always active in some way or another. And whatever he undertook, was done whole heartedly. But Mars the Lord of the Ascendent being placed in the 12th house, the house of loss, and afflicted by Mercury and Neptune, Sri Abburi could not achieve what his sign promised.

Incidentally the Ascendent sign of his wife, Smt Rukminamma, happens to be Libra, his 7th house and its Lord Venus is placed in its stable sign of Taurus which happens to be his second house. But here Venus happens to be afflicted by his Uranus. So she was

often worried about his varied interests which she could not share because she was not educated. This was particularly the case during his dangerous and secret communist activities. Yet they got on tolerably well and brought forth a large family.

2. Sri Abburi's third house is in the mental sign of Gemini, occupied by a Satellium of four planets including its Lord Mercury, which strengthened his intellectuality. Of the other three, Sun endowed him with idealism, Neptune aesthetic refinement and Pluto Originality. Any house in a horoscope with a Satellium distinguishes that sign, which happens to be an intellectual one and a third house.

Any serious affliction in a double bodied sign, especially Gemini, usually causes lung problem and Abburi had been afflicted twice with T.B. because as already mentioned, the Lord of his Ascendent Mars is afflicted both by Mercury and Neptune, the ruler of the natural 12th sign, a sign of sickness, containing Mars, the Lord of the Ascendent.

3. However of the satellium Sun is in a dissonent good aspect to Mars, as well as in full good aspect to Jupiter, Lord of the 9th house, placed in the Sun's own sign. This Jupiter also is in dissonent good aspect to Mars. These two good aspects not only saved him from the two T.B. attacks, but had generally maintained his varied interests at an enlightened level. Moreover the placement of Jupiter in the 5th house well aspected by the Lord of the sign, explains Sri Abburi's great interest in the theatre and his varied interests in the field. The Natya Goshti, one of the several institutions he founded, still survives. All his children who survived beyond adulthood have decently settled in life.

4. It is significant that the two luminaries are mutually afflicted. As such he neither aspired for, nor succeeded in the material sense. But the other good aspects, especially, Sun-Jupiter good aspect and the placement of Venus in its own sign and Sri Abburi's 2nd house always kept him above want.

5. The Sun-Jupiter good aspect also explains that his goals were always exalted with a philosophical touch. Thus he finally gravitated to Humanism, through M.N.Roy, the founder of Radical Humanism in India.

6. Finally, Saturn and Uranus are in conjunction in his eighth house, the house of longevity. This caused the accident in his last days which finally ended his life. Thanks to the third house strength, almost till the last moment he was conscious and also reeled out spontaneous poetry. Because of the same third house prominence most of his close friends were much younger than him, attracted by his sparkling personality, lighted up with humour and human knowledge.

శ్రీ కృష్ణదేవరాయ భాషానిలయం (హైదరాబాదు)లో మే 1979లో జరిపిన 'అబ్బూరి సంతాప సభ'లో అబ్బూరి పటానికి పూలమాల వేస్తున్న శ్రీ పరకాల శేషావతారంగారు. పటం వెనక డా. బూదరాజు రాధాకృష్ణ.

W. Chandrakanth

A Legend During His Lifetime

He grew a beard once to become a revolutionary operating from jungles with his dream of radically transforming the society. If he wanted to be branded as a writer and writer only, it was possible. If he wanted to be only a dramatist, he could. A poet? Yes. A scholar? Yes. A playwright? Yes. A producer? Yes. A radical humanist? Yes.

Abburi Ramakrishna Rau, attained the rare status which comes within the reach of only very few - a legend during his lifetime. Born on May 20, 1896, to Sri Laxminarasimha Shastri and Bapamma at Anantavaram village of erstwhile Tenali taluq, he got schooled at Tenali and Secunderabad. He did his FA from Bandar college and studied Sanskrit at Maharaja Sanskrit School, Mysore. He learnt to play Veena from Veena Sheshanna and went on to study BA at Calcutta and completed FLA in Library Science privately. He joined the Andhra University library department in 1926 at the invitation of Sir C. R. Reddy, and retired in 1959.

Abburi's literary pursuits began in 1909 with '*Jalanjali*' while he was in Fifth Form at Tenali High School. Continuing story writing and essaying (*Abhinava Kavita Prasamsa*), he began to interact with stage personalities in 1925. While, his literary pursuit took into its gamut many forms of literature like drama, essays, short stories, poetry, analysis, articles, editorials, comparative studies in drama, contemporary Telugu writings, dictionary on stage, translations of famous works of writers like Chekov, Abburi, the tireless perfectionist and a dreamer he was, also plunged himself in freedom movement. Abburi's friends recall that conversing with him (he always split your sides with laughter, they say) itself was an education. He was a scholar in Telugu, Sanskrit, English and Bengali.

Probably Abburi's greatest contribution was to the field of drama. For him stage was different as it had a social purpose. His '*Nadi Sundari*' meaning 'river nymph', a play about Kaveri, daughter of the Rishi, Kavera, was successfully produced by Mrs. Durgabai Deshmukh in 1925.

He had translated and adapted Gogol's 'Government Inspector', Ibsen's 'A Doll's House', Chekhov's 'Anniversary' and all the plays of Tagore. '*Mrichchakatikam*', the famous Sanskrit classic, adapted in Telugu was hailed as an engrossing play of contemporary significance.

Abburi Ramakrishna Rau, who was the guiding spirit of the Andhra Pradesh Natya Sangam, the Hyderabad branch of the Bharatiya Natya Sangh, staged this and another successful venture of his, Gurazada Appa Rao's '*Kanya Sulkam*' throughout the country.

Abburi's genius had a magnetic effect on people who could not resist showering accolades on him. His statement 'the well-being of the society is my well-being', is amply reflected in his works. Instruction in Natyavidyalaya was always based on the ever growing, ever-changing community theatre, unfettered by props, which acted as a candid and clear mirror of social life.

In his own words 'we need a theatre movement in this country similar to the Abbey Theatre of Dublin during the time of J. M. Synge and Lady Gregory. At the time there was a community of ideas and a community of men at the Abbey, which forged poetic, contemporary and viable dramatic forms. Playwrights and theatre artists collaborated and religiously studied folk attitudes, prejudices, speech forms and reflected them in the Irish theatre. We need just collaboration between artists and scholars to rejuvenate the theatre in this country'.

Abburi's quest in this direction began in 1933 itself when he started the movement called Natya Goshti which was a kind of research institute in which folk dialects, rural theatre forms and ways of life were studied with a view to providing useful raw material for prospective playwrights. He was not just a pro-

ducer, but also an actor and made a mark in '*Kanya Sulkam*'. His troupe 'Natali' toured Andhra extensively during the Second World War. It was through this troupe that the works of Bernard Shaw, Shakespeare, Chekhov and Ibsen, came to be known to the Telugus.

Critics hailed his poetry as 'highly mature and metrically skillful' (*Jalaanjali*) and 'marked by a refreshing tenderness of sentiment and response to the beauty of nature.' His lyricism might remind some of the Malayalam poet Kumaran Asan' (*Mallikamba*). One great trait in him was his absorption power. Right from the classical Telugu trinity (Nannayya, Tikkana and Eranna) back home to Tagore and Sri Aurobindo and the Persian poet Nizami, he could take in the best from all these.

He was an experimentalist par excellence who was at home with every verse form of the Sanskrit based *vrittas* and *seesapadyams* of classical Telugu to songs and couplets as also free verse and new verse.

Andhra University honoured him with a 'Kalaprapoorna' aptly. His contribution to Library Science Department was unparalleled.

Abburi's name should come first in the Communist movement in Andhra Pradesh. It was he that brought books on Communism to the Andhra University Library and spread the movement actively involving himself in the underground activity. The late Chandra Rajeswara Rao, a stalwart of the movement got the encouragement from Abburi.

Abburi's life was a journey from Tagore to Arabindo Yogi to M.N. Roy. In fact he was one of the earliest associates of Roy. He came into contact with Roy in jail and left the CPI to join the Royist group and later when the Radical Democratic Party was formed he became one of its leading personalities. He was one of the founder members of the Indian Renaissance Association founded by Roy.

A founder-member of the All-India Progressive Writer's Association, Abburi presided over its Patna session. He was

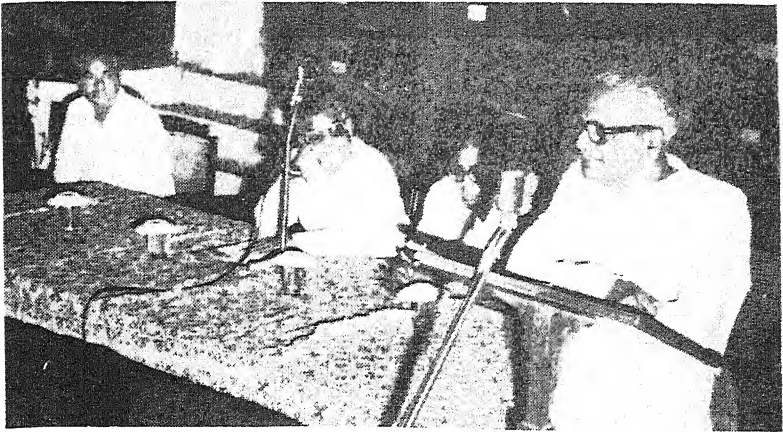
also the editor of its journal 'Indian Literature'. He participated in Chirala Satyagraha and organised Vishakhapatnam Port Workers Union.

In his latter days Sri Sri became known for what he was, a revolutionary poet, it was thanks to the untiring efforts of Abburi that he got ingrained himself in London Progressive Writers Manifesto, Lenin, Kripotkin and Trotsky etc.,

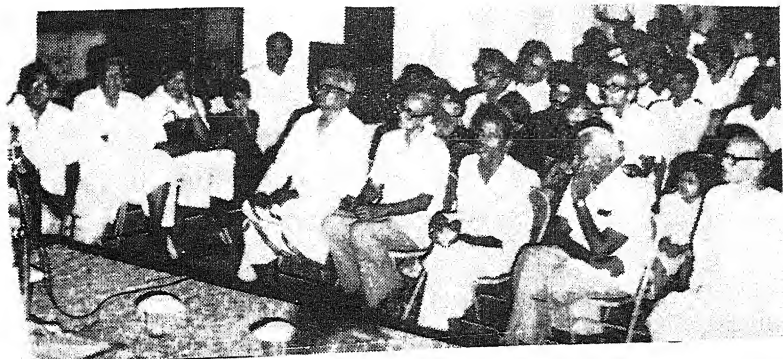
Abburi Ramakrishna Rau, an illustrious son of Andhra, passed away into history on April 30, 1979, at the age of 83.

His birth centenary was celebrated here on Saturday.

(The Hindu, June 2, 1995)

అబ్బూరి సంతాప సభలో ప్రసంగిస్తున్న జస్టిస్ ఆవుల సాంబశివరావుగారు

అబ్బూరి సంతాపసభలో కూర్చున్న వారిలో శ్రీ చదలవాడ పిచ్చయ్య, శ్రీ కుందుర్తి అంజనేయులు, శ్రీ అబ్బూరి వరద రాజేశ్వరరావు ప్రభువులు.

Dr GVSL Narsimha Raju

Remembering Ramakrishna Rau Abburi

The job of a librarian, people often feel, is confined to the four walls of the library. But an ideal librarian goes beyond the mechanical duties and attracts, invites, inspires and implores the users who in their turn contribute to the human knowledge and progress. Abburi Ramakrishna Rau who served the Andhra University Library for nearly three decades was one such person.

On April 26, 1926 the Andhra University was formally inaugurated at Vijayawada (then known as Bezawada). On August 30, 1926 the Senate of the University was inaugurated and on the same day Abburi joined the University service at the invitation of its first Vice-Chancellor Dr. C.R. Reddy to look after its library. It appears the first book he accessioned was his own personal copy of Kanyasulkam a classic social play by Gurajada Appa Rao.

Born on May 20, 1896 at Anantavaram of Tenali Taluk in Andhra Pradesh Abburi Ramakrishna Rau passed his matriculation from Mehabub College, Secunderabad. His earlier education was at Tenali till he passed his Fifth Form. He passed FA (Intermediate) from Noble College, Bundar (now called Machilipatnam). Then joined the Maharajah Sanskrit College, Mysore in 1914. Finally, he passed BA from Calcutta City College, Calcutta as a Non-collegiate student during 1918-1919. After joining the Andhra University Library during his service he passed FLA of the Library Association, London as a Corresponding Member of the Association.

Abburi's academic career at Secunderabad, Mysore, Calcutta and Shanti Niketan gave him the advantage of exposing himself to different languages and cultures across the country. He was well versed in Sanskrit, Hindi, Bengali, Kannada and English.

In his own mother tongue Telugu he won reputation as a scholar, poet, critic and playwright.

"Ramakrishna Rau was one of the greatest pioneers of modern Telugu literary movement. He made a mark as a Telugu poet in the twenties of this century, in fact his name is the second to be mentioned in any account and evaluation of modern Telugu poetry." (*Radical Humanist*, May 1979)

"His greater love was theatre. He made a mark in this field not merely as a writer, but as a producer and even as an actor, notably in Gurazada's "*Kanyasulkam*" ..... He fostered the dream of building a strong and enthusiastic theatre movement in Andhra. He was one of the very few personalities who were keenly and critically conscious of the mechanism of social change and the scope and significance of theatre" (*Link*, May 6, 1979)

Abburi wielded immense influence directly on several Telugu poets, critics, playwrights, stage actors and directors. 'He was an enchanting conversationist and a very engaging speaker in English and Telugu'. Dr. V.S. Krishna, who was Vice-chancellor of the Andhra University for nearly a decade (late Vice-chairman, UGC) was regularly visiting the library and spending an hour or so with Abburi before going to his office chambers after the lunch break.

Abburi was an active and efficient organiser of associations and social and political groups, together with Munshi Premchand, Mr. Ahmed Ali, Mr. Sajjad Zaheer and Mr. Hiren Mukerji who became his friend at the All India Progressive Writer's Association in Lucknow in 1936. He was also a Member, Editorial Board of its Journal *Indian Literature*. He was founder member of the Andhra Pradesh Sahitya Akademi and a member of the Central Sahitya Akademi.

Earlier in 1933 he initiated a theatre movement in the name 'Natya Ghosti's and in 1943 a dramatic association by name 'Natali' to carry the movement further. He founded in 1967 the Andhra Pradesh Theatre Association and was its founder President. During the Second World War he was touring all over

Andhra with 'Natali' giving dramatic performances under the National War Front Programme.

A close associate and personal friend of M.N. Roy the Radical Humanist, Abburi was active with labour movements also. He organised a night school for port workers in 1932 and founded the Port Workers' Union and the Communist Party unit of Visakhapatnam in 1933. He was also one of the founder members of the Indian Renaissance Association founded by M.N. Roy.

Abburi Ramakrishna Rau who began his political career at the age of 25 by joining the 'Rama Dandu' of All India Congress, moved towards Communism and Radical Humanism. However, in 1966 at the age of 70 he was reported saying "I am a humanist actually and believe in a partyless democracy... I am no longer interested in politics and stand against all parties" (*Time of India*, March 14, 1966)

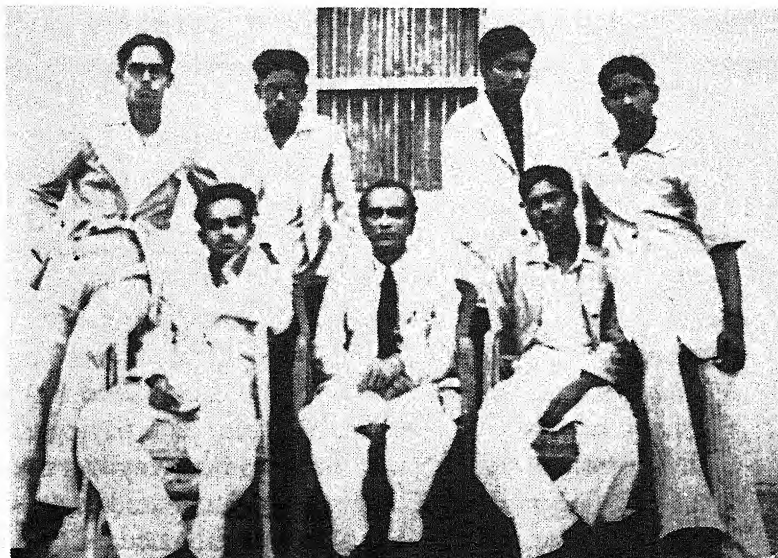
His organising abilities gave a direction and shape to the Andhra University Library and the Library School attached to it. As librarian he attracted intellectuals and shaped some of them as great writers and social workers. He himself was writing from his teenage and translated works of Rabindranath Tagore, Ibsen and other poets and playwrights. He compiled and edited a concordance of Nannaya who is known as Adikavi (First Poet in classical Telugu literature). He was a member of the committee which brought out a dictionary in Hindi on stage and stage craft on behalf of the Central Sangita Natak Akademi. He himself edited a similar dictionary in Telugu for the Telugu Akademi of Andhra Pradesh.

As a teacher, whether it is teaching Telugu in that Faculty, which he was doing for sometime, or; teaching Library Science at the Library's Library School, he had endeared himself as a great teacher with a fund of knowledge. His humour in the class room and personal interaction with his students is often quoted by his students even now.

When Abburi died in New Delhi on April 30, 1979 at the age of 83 the media at Delhi and Hyderabad paid rich tributes on his life and achievements. At the time of his demise he was survived by four sons and three daughters. His second daughter-in-law Smt Abburi Chaya Devi retired as Deputy Librarian of Jawaharlal Nehru University, New Delhi. Sri C.V. Subba Rao, a student of Abburi and Ranganathan, Ex-Senior Librarian, Institute of Defence Studies and Analysis instituted "Abburi-Shiyali Research Award" under an endowment to the Indian Library Association for best published research effort in India in the field of LIS by a member of the profession. This award came into effect from 1993.

In Abburi Ramakrishna Rau's life and dedication to the cause he loved most we see a great and versatile personality. Remembering him in his Birth Centenary year we can regain confidence in ourselves and realise that there are unlimited opportunities for a librarian to play a key role in social change.

('ILA bulletin', April - September 1995 which paid special homage to Abburi on the occasion of his Birth Centenary.)

C.V. Subbarao

Abburi : A Jewel not in the crown

It is unusual to have combinations of so many excellences in one single human being, as in Abburi Ramakrishna Rau who was born a century ago. It is the magic of time that many giant intellectuals were born during 1875-1900 period that created the intellectual ferment in India, viz., Sri CV Raman, Meghnad Saha, PC Mahalanobis, Dr. SR Ranganthan, Mahatma Gandhi, Jawaharlal Nehru, Subhash Chandra Bose, MN Roy, Satyen Bose *etc etc*.

Like Karl Marx who could not become a lecturer in any University of Europe, Abburi Ramakrishna Rau could not become a regular Lecturer in Telugu, in which language he held prominent position in public esteem. A sheaf of verses he wrote in youthful 19, were prescribed for study at MA classes, which fact attracted Dr. CR Reddy, the versatile founder-Vice-Chancellor, who brought him to the Andhra University Library.

Being a Marxist Revolutionary during the Independence struggle, he would have been in prison, but for the fact that a close relation was a sub-collector of the district. In that fervor of youth he wrote poetry, that led a new strain of poetry called 'Chayavadulu' (chasing shadows), falling in between 'Romantic Poets' and 'Viraha Kavulu' ie., unrequited Lover-poets.

He was a Dramatist of renown, playing challenging roles in the famous drama of Gurazada Appa Rao, like Ramappantulu in 'Kanyasulkamu' and toured all over Andhra, during the Second World War to support the British effort, according to the partyline of Roy. He organised the Dock Workers Union at Visakhapatnam Dock Yard and conducted many 'secret society meetings' of CPI, till he disbanded them, after having come under the influence of MN Roy, and became a 'Royist'. Perhaps the Revolutionary spirit he imbibed in Calcutta student days, in the City College, when in dire poverty, he roamed the College

street at 9 PM to get food at cheap rates, from the shops, that would have been consigned to the street otherwise. Being at Calcutta he could talk fluently Bengali, and dressed like an Indian, in dhoti-jubba, a protest of Indians to the 'Babudom', that they were no less honourable in Indian dress and speaking Indian languages. He looked more elegant in the dhoti-jubba and carried hoary dignity on his light shoulders and thin frame.

Being in the Library, he privately prepared and appeared for the 'Fellow of Library Association' of London and became an FLA, the present day equivalent of Ph D, then. His suggestion in his thesis, that Indian Alphabets could be better used for classification, ie., the letter 'Ka', could be Subdivided into 'ka', 'kā', 'ki', 'kī', 'ku', 'kū', 'kri', 'krī', 'ke', 'kē', 'kai', 'ko', 'kō', 'kau' ...ie. the provision of 14 subdivisions for every consonant for all the 20 consonants, which was highly commended, for it would contribute to a subdivision, the notation being a single letter, but different. This is a field in classification not yet worked out to full potential.

Though the University Librarian, his room was full of Telugu Research Scholars, seeking his guidance and discussions at great depths in the language. His Library staff held him in awe and veneration, and instinctively obeyed, whatever be the instructions. Overtime work (ofcourse without payment) was an assignment of honour, as a sign of confidence of Prof Abburi. He was a man of few words, but conclusive in statements, that never left any doubt.

When I joined for Diploma in Library Science in 1953 August, he was retired and re-employed, and I was just 20 years then. After finishing MA (Economics), I examined myself. I had a ravenous desire for reading and my estimate was that it would need Rs. 150 per month. Those days a Lecturership gave just Rs. 250 and nothing would be left to myself! Teaching a syllabus to students I did not like, for a research bent of mind was setting the directions. When I was searching for a profession, an advertisement of 'Andhra State' (to be formed), for Librarians

came to my attention. I could spend public money and quench my thirst! My ideology being Democratic Socialism, I found that the Library is the vehicle to lead Indian Democracy to the full growth of freedom. Against all counsels of my Father, I chose the new profession. At the interview, I was found suitable, and I joined the Andhra University in August 1953, as a Deputation candidate, drawing a pay of Rs. 106.

In the first class, we were asked to write 'Why we wanted to be Librarians'. My classmates short-circuted me by making me wait for their call to submit my essay, but gave theirs earlier, till I was reminded by Abburi, as to the cause of my delay. I was surprised, sat for Saturday and Sunday and gave mine on Monday. The next week the scripts were given with comments, and discussed in the class. At the end I raised my hand that my script was not given. He wanted me to meet him in his chamber.

I gave the script late, and it went to 15 pages, which could perhaps be an offence. I waited for the Professor to enter. After full 15 minutes of the class, which was an 'age' for me, he entered. Again he asked for my qualifications etc. I smelt a rat, and asked whether my paper is corrected. To which the reply was 'I found myself incapable of correcting your paper'... He returned my paper, as it is. 'I have gone through your paper. It is very mature. There is nothing for me to correct. Will you walk with me to my house, we will talk on the way'. His hand gently placed on my shoulders, and we walked through the corridors of the Library. He told me then that I didn't need to attend classes, as I could prepare my own 'notes'. He extended the liberty of meeting him, whenever I wanted to discuss the subject. He told the same thing to the other teachers, who were working in the Library. I was astounded, felt deeply grateful, and did not know how to use the liberty.

.... How intimate Professors were in Andhra, and how far distant they were at Madras! Many teachers being Nationalists, their teaching was dedicated, not from a distance... I saw in Prof Abburi, a master craftsman. Even in his first draft, no correction

could be made, it was finished-fine expression. He wrote very few verses, but they were known for their beauty and perfection.

His lectures were wonderful expositions in Classification. Once I was struggling in the class to compromise on DC numbers, and despartely asked whether the numbers could not be combined? Pat came the reply 'My friend, had you been born 25 years ago, the credit of UDC would have gone to you. The intimacy he carried through, to the extent that he sent a testimonial, to the Railway Station, through a Library Staff member, so that I could reach Calcutta, with his testimonial.

He never failed to let me know his visits to the Sate Library Committee at Kurnool, when 'Andhra State' existed, and briefed me what had transpired. For occasions I invited Paturi and Abburi to be my guests, so that some good could come out of the State Library Committee meeting.

I hesitated to take the interview in Archaeological Survey of India, for a vacancy of Assistant Librarian in the South Eastern Circle, Vishakhapatnam, since my teacher Sri Vasudeva Rao was also a condidate. He wrote by next post which reached me by 'Air', and looked that ink was not yet dry, encouraging me to take the interview. My coming to Visakhapatnam was to have an opportunity to do Research under Prof Abburi. We did discuss desultorily the Devanagri Alphabet for use in Classification Scheme. He was past 65 then, and was thinking of laying down the charge.

Once I did ask him as to why he did not move out of Andhra into the National field. With his scholarship he would have contributed immensely. He pointed to his house and family and told me that movement is obstructed by the need to have a place and a house, for the family to grow.

Circumstances beyond me, whisked me away to Calcutta, ... Even there he was a lot of help.

As the seat of the National Library, Calcutta was looked upon as the leader in the Profession. Mr. X impressed and charmed

many Indian Librarians, by his inimitable speech, discipline and grace in management, that was rarely possessed by any other Librarian, since then to do-day. Calcutta's cultural circles and Library circles, had Mr. X every where, and on every tongue. As his deputy Shri YM Mulay was steady at the helm, a good and kind man, under the shade of the effulgent Sun. I tried to get into the National Library, Mr Mulay being our External examiner of Andhra University School of Library science. I found Mr X imposing and never allowing any discussion, even though he be wrong. Being the candidate I had limitations, and being the Chairman of the Selection Committee, what Mr X said was law! After two interviews, I was advised to change my profession, which I had chosen, by Mr X!

Though thoroughly disappointed at my first exposure to the National level, I thank my stars now, that I had not been employed in the National Library. Those who were selected had to end there, toeing the line, lost their independence, and could not move forward. During Mr X's period NL was at least talked about, but after Mr X it became a dead-sea of talent, which Mr X covered up skilfully...

IASLIC convened a meeting to discuss 'Indic names', and I was invited. Mr B sengupta of NL, projected as expert at international level (IFLA) held the opinion that standardisation of spellings of the Surnames of Indian Authors who have written in Roman Script, is the solution for the entry of names in the catalogue. India was preparing for the Paris conference of IFLA, to add its bit to Lubetzsky's Cataloguing Principles. I found no Surname element in the South Indian Names, and hence questioned the solution as ineffective. Many IASLIC Seniors, to test me, and call the bluff, advised me to write a paper, and hold a discussion.

Hence a paper was attempted, which took more than six months, and another 6 months to check conclusions by letters, visits to home being exploited to consult Sanskrit Pundits, who agreed with my conclusions. In the white heat of effort, I used

to wake up after a dream, check the Classified Catalogue Code, for the evidence to support the dreamy conversation with Dr. SR Ranganathan. The Dreams strangely turned out to be facts. Hence I wrote to Dr. SRR, who confirmed my trend of thought and results, and gave guidance, in letters. My paper on Andhra Authors was ready, opposing Standardisation. When I sent the paper to IASLIC Bulletin for publication Shri GB Ghosh replied that it would be a good paper for the 'Indic Names Seminar' that would be held in early 1960.

That a paper opposing Standardisation had become news. In my youthful enthusiasm, I too canvassed for my paper. Mr Mulay warned me to keep off the controversy, but I could not understand what it really meant. Mr X and National Library friends demanded withdrawal of my paper, in order to become the first author of their joint paper. I upheld my first page, and asked them to write whatever they liked. I was advised that it would not be good for my career, which also went beyond me to understand. When I stepped into the NL, suspicion was writ large, for eyes followed wherever I went. A Section of Bengal Library Association encouraged by Shri Phani Bhushan Ray supported me. Word went round that Dr. SRR had set me up as his agent at Calcutta! I felt miserable, and liked to be out of focus, but Dr. SRR advised courage and assured of my being in the right. In that lonely conflict it was revealed to me that 'All the support in the World, without Truth being on my side, is useless; All loneliness with Truth on my side, will triumph'. This revelation came in a bus, and my restlessness quietened, and took to the consequences with determination.

Prof Abburi came to Calcutta for Rabindranath Tagore's Centenary, with a project of Andhra Pradesh Sahitya Akademi and met Mr. X. Immediately he rang me up at the Indian Statistical Institute to meet him without delay. When I met the same evening, he took me aside and asked as to why I was ruining myself? He hoped that once in Calcutta, I could get into the right side of Mr. X and build myself up. He was a powerful

man, and opposing him was inviting ruination. He wanted Subba Rao be saved, and he offered to build bridges, if I could listen to him.

I told him that I now knew what he meant by ruination, which was because of my paper on 'Andhra Authors'. I invited Prof Abburi to my house.... would accompany him to Mr. X and apologise for my indiscretion. The next day he spent with us. I gave my paper, and all the letters of Dr. SRR. He spent two hours, and then called me and my wife. We went with folded hands, for the judgement will be pronounced. 'I am proud of you. You have done nothing wrong. I will support you and stand by you. Do not be afraid'. With tears, myself and my wife took the dust of his feet... That was the proudest moment of my life, which I treasure to this day. To stand by Truth and Research, I had to pay a price. I am proud that I had paid it, and did not bend my head, to the monarch of my times.

Teacher-Student relationship was full of love and affection. What made Prof. Abburi Ramakrishna Rau worry about me? In spite of all the truth on my side, how I was ready to surrender before his judgement! How impartial Prof Abburi Ramakrishna Rau was, even opted against powerful persons, and when he had no power! That was his Character. That evening Mr X saw us together at the NL gate. A man who invited Prof Abburi for lunch, did not even stop his car! The next day with sheer humour, Prof Abburi left Mr X helpless and low, unable to rebut his humorous shafts. I sat silent. The highest honour that any one could get in his life time, I had got. Dr SRR and Prof Abburi approving my Research, and vested interests opposing it!

His induction into Librarianship was because of a Catalogue of 5000 books of Jayapore Raja's Library. Soon after retirement, he realised his ambition of compiling the Concordance of 'Nannaya', the first Telugu Author who began translating Mahabharata. Abburi was satisfied to be 'No. 2' and never aspired for 'No 1' position, in any sphere. He knew Dange but remained a second man, He knew MN Roy, but remained a

second man, he was a pioneering Poet but did not forge ahead in that line. Even as a Librarian he was content to be in Andhra, and never went for any Conference, in those days when ILA was in formation and Andhra lead the Library movement from Vijayawada. But he showed his strength in the shadows, and fought shy to be in the forefront.

There is no student in Library Science from Andhra University in his time, on whom he did not leave a lasting imprint. I learnt one practical dictum, be above the position you occupy and let the chair get the honour, not vice-versa. A Librarian is an honour to the Institution, got into our bones. In every social gathering, all eyes were on him, to give life to the meeting.

Among the many successful students of Abburi, Sri Gangadhara Rao, who worked as Professor in the Madras University was one student. Mr KS Prakasam, Abburi often remembered, as he helped immensely in the construction of his house at Waltair. He retired as Regional Librarian at Anantapur, having established Anantapur District Library System on sound footing. Prof K Ramakrishna Rao who succeeded Abburi was also his student, who took charge after his return from USA. Later he became a Professor of Para-psychology and Vice-Chancellor of Andhra University. Mrs Chaya devi was also his student, won a name for herself as the Deputy Librarian of Jawaharlal Nehru University, New Delhi. Sripati Naidu was my classmate, and stood Ist Class First of the batch. He retired as the Professor and Head of the Department of Sri Venkateswara University, Tirupati. A Prabhakar Rao one of his students, retired as Assistant Librarian, National Library, Calcutta.

Prof Abburi Ramakrishna Rau chose to come to Delhi with his wife, to be with his second son Varada Rajeswara Rau, the husband of Mrs Chayadevi, who lived at JNU Campus. We went to him. His hands were shaky, and he used to miss steps. Fell and was bedridden. He recognised us instantaneously, and talked in Bengali, A change had come over him - a non-believer in God and a Communist; he developed the faith that Satya Saibaba as

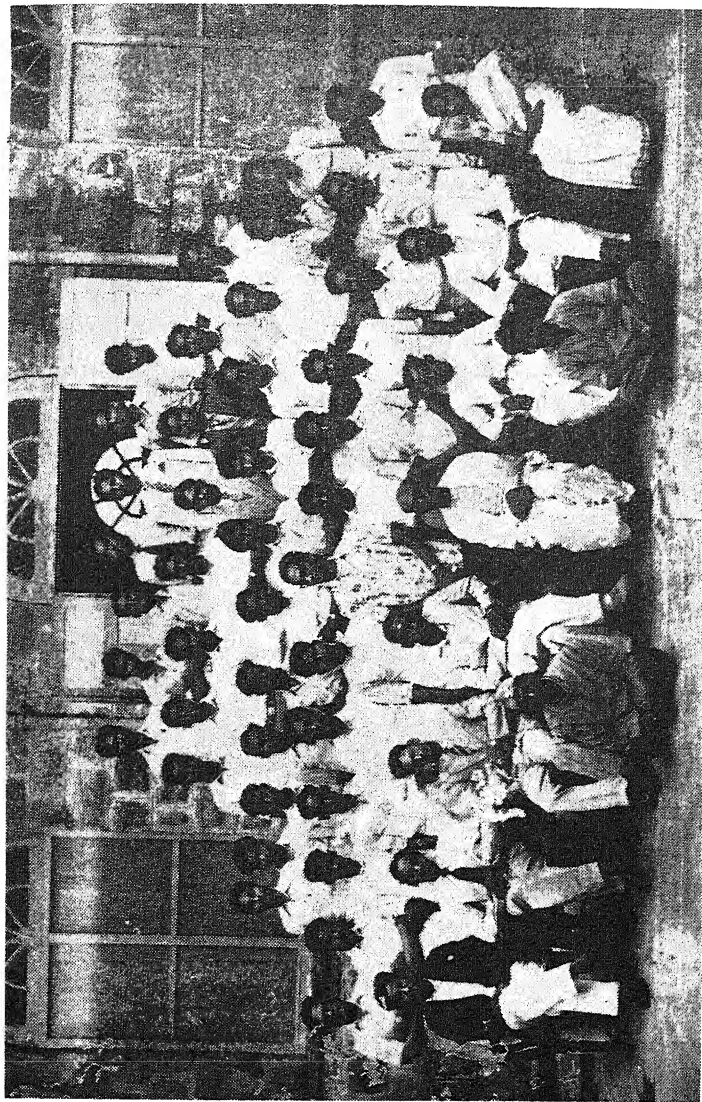
God and Saviour. Mrs Chayadevi borrowed some of Satya Sai literature, and requested us to sing some Bhajans for him... The inevitable end came, and shook all the near and dear ones... He was cremated at Nigambodh Ghat Electric Crematorium. For them who knew him, his demise made a world of difference. All the brilliance and achievement comes down to zero level, nearer the end, and dependence on God becomes real.

We thought of honouring Prof Abburi by a Memorial volume, which did not materialise. Varada Rajeswar Rau, Chayadevi, myself and my wife collected Rs. 400/- as initial capital. When I won the best article award of ILA, 'Abburi-Shiyali Award' was initiated for best Research publication by any Indian Librarian or Information Scientist, biennially. Initially the amount given was Rs 10,000/-. Now it is Rs 25000/- after I received the retirement benefits. The Royalties of my books would go to the fund. My two, 'too-great' Teachers are not forgotten.

(Revised article of the Author originally published in the ILA bulletin'. April - September 1995)

“గ్రంథాలయ శాస్త్రవేత్త ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయ గ్రంథాలయ రూపశిల్పి శ్రీ అబ్బూరి.”

- ఐ. సూర్యనారాయణరాజు

అంధ్రాయానిస్ట్రేట్ గ్రంథాలయశాస్త్ర శాఖాధిపతి అబ్దుల్ గఫార్, పిదపూర్, ఇరువురూ
(195-?)

డా. ఎన్. ఇన్నయ్య

శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారితో కాసేపు కాలక్షేపం

నవంబరు 30 వ తేదీ సాయంత్రం 6 గంటలకు ఆలపాటి రవీంద్రనాథ్, నేనూ కలసి అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారిని పరామర్శించటానికి వెళ్ళాం. హైదరాబాద్ లోని మలక్ పేటలో ఒక చిన్నయింట్లో శ్రీ అబ్బూరి కాలక్షేపం చేస్తున్నారు. 80 ఏళ్ళ ప్రాయంలో మానసిక్ ల్లాంత్ ఒక గంటసేపు ఎన్నో విషయాలు ముచ్చటించారు. విశాల దృక్పథంతోనే గాక, వైజ్ఞానిక దృష్టితో కూడా శ్రీ అబ్బూరి యీ వయసులో విషయాల్ని పరిశీలిస్తున్నారు. ఫలోక్తులు, సామెతలు, కథలు చెబుతూ విషయాల్ని సరళంగా విడమరచటం ఆయన స్వభావం. ఆనందంగా కాలం గడవటం అబ్బూరికి ఎంతో యిష్టం.

మీ రెప్పుడైనా వినోభా భావే నవ్వుతుండగా చూశారా? అని అడిగారు మమ్మల్ని. గాంధీ అట్లాగాక నవ్వుతూ ఉల్లాసంగా ఉండేవాడన్నారు. నేనొక జోక్ వేస్తున్నానని చెప్పేవారంటే అబ్బూరికి అపహాస్యం. జోక్ వేస్తే విని మనం నవ్వాలి గాని, దానికి ఉపోద్ఘాతం అవసరం లేదంటారు.

ఎన్నో విషయాలు - జాతీయ, అంతర్జాతీయ సంగతులు, లోకికమైన ముచ్చట్లు చెప్పింది చెప్పకుండా, అట్లా నెమ్మదిగా, నవ్విస్తూ చెబుతుంటే, అబ్బూరి దగ్గర కాలం యిట్టే గడిచిపోతుంది. వార్తకృపు లక్షణాలు ఎక్కడా కనిపించవు.

మాట్లాడుతుంటే ఒక సందర్భంలో చైనా ప్రస్తావన వచ్చింది. మావో చైనాను సమైక్య పరచటంలో విజయం సాధించాడు. తన తరువాత కూడా అట్లాగే అట్టి పెట్టాలని ప్రయత్నిస్తున్నాడు. కాని చైనాలో మావో అనంతరం ఎట్లాంటి పరిస్థితి వస్తుందంటే అదేదో శాస్త్రుల కథ వలె ఉంటుందన్నారు.

ఏమా కథ? చెప్పమన్నాం.

తనకు తెలిసిన ఒకానొక పురాణ శాస్త్రులున్నాడట. ఆయన తన ఇరువురు కుమారుల నిమిత్తమేగాక, 4 తరాలకు అక్కరకొచ్చే ఆస్తి సంపాదించి పెట్టాడట. కాని కుమారులకిస్తే అప్పుడే సర్వనాశనం చేస్తారని, బ్రష్టు స్థాపించాడు. తండ్రి అనంతరం కుమారులు ఆస్తి అనుభవిస్తున్నారు. వారికి సంతానం లేనందున కొన్నాళ్ళకు బ్రష్టు ఆస్తి వీరికి సంక్రమించిందట. అది లభించిన ఆరునెలలకు ఆస్తి హరించిపోయిందట.

చైనా గతీ అంతే నటారా? అంటే, అంతేమరి అన్నారు అబ్బూరి, టాపిక్ ఉండుండి హిందూయజం పైకి పోయింది. అసలు హిందువు అనేది అర్థం లేని మాట అంటున్నారు అబ్బూరి. ఎవరు హిందువు? చార్వాకుడు హిందువే. బౌద్ధుడు హిందువే, ముస్లింలను కూడా హిందువులనటానికి మనకు అభ్యంతరం లేదు - వారు చేరరు గాని - అంటారు

వ్యంగ్యంగా అబ్బూరి. మనతత్త్వంలో బుద్ధిజం చాలా హేతు బద్ధమైనదన్నారు. లోకాయతుడు నీతిమంతంగా హేతుమంతంగా ఉన్నాడన్నారు. ఆచారాల్ని వెక్కిరించిన తీరు వివరించారు. గ్రాండ్ ప్లాం లో పెడితే ఫస్టుప్లాంకు పిండం చేరటం లేదు. ఇక స్వర్గానికి ఎక్కడ పోతుందంటాడు లోకాయతుడు. నిజమే గదా అన్నారు అబ్బూరి.

ఏదో ఉపనిషత్తులో ఒక కథ ఉందంటూ శ్రీ అబ్బూరి యిలా చెప్పారు. ఒక కుర్రవాడు రుషివద్దకు వెళ్ళి ఉపనయనం చేయించమని అడిగాడట. నీ కులగోత్రాలు, తండ్రి ఎవరో తెలియనిదే వీల్లేదు, కనుక ఆవివరాలు కనుక్కొమ్మన్నాడట. ఆ కుర్రవాడు తల్లిని అడిగితే నేను పరిచారిణిగా తిరిగే దాన్ని, కనుక నీ తండ్రి ఎవరో తెలియదు, కుల గోత్రాలు తెలియవు అన్నదట. ఆ మాటలే రుషికి చెప్పాడట కుర్రవాడు. నిజం చెప్పావు గనుక నీవు తప్పక బ్రాహ్మణుడవే అయివుంటావు అని ఉపనయనం చేయించేశాడట. దీనికి శంకరాచార్యుడు కొత్త వ్యాఖ్యానం చేశాడట. తండ్రి అహోరాత్రులు నిర్విరామంగా యజ్ఞయాగాదుల్లో మునిగి ఉండటం వలన అతన్ని కుల గోత్రాలు అడిగే వ్యవధి తల్లికే లేక పోయిందట! ఇట్లాగే ప్రతీదీ హేతుబద్ధం చేయటానికి మనవాళ్లు ప్రయత్నించారని అబ్బూరి వ్యాఖ్యానించారు.

జయప్రకాశ్ ఉద్యమం మాటే మంటారన్నాం.

అతనికి నైతిక బలం ఉన్నది. కాని సమయజ్ఞత, సమ్యక్ దృష్టి లోపించాయి అన్నారు అబ్బూరి. ప్రతిపక్షాలు అతన్ని వాడుకోవటానికి ప్రయత్నిస్తున్నాయి. అదెలా నిరోధించగలడు? పోతే మంచో చెడో, ఇందిరా గాంధీ దేశానికి ఒక ప్రతిష్ఠ తెచ్చి పెట్టింది. ఆమె తప్ప గత్యంతరం కనిపించటం లేదు. తండ్రి వెంట తిరుగుతూ అన్నీ జాగ్రత్తగా పరిశీలించి, అందరి స్వభావం అవగాహన చేసుకున్నది. అదీ ఆమెకు కలసి వచ్చిందంటారు అబ్బూరి. కాంగ్రెసు సోషలిస్టు పార్టీ పెట్టమని తాళీదులు పంపించాడట జయప్రకాశ్ 1934లో. ఆంధ్రలో అబ్బూరితో సహా అందరూ కమ్యూనిస్టులే చేరారట. జయప్రకాశ్ వచ్చి చూస్తే ఎటు పరికించినా కమ్యూనిస్టులే ఉన్నారు. కనుక రాజకీయాల్లో యీ లోతుపాతులు అతనికి తెలియవంటారు అబ్బూరి.

కీట్స్ పెల్లి వలె 30 ఏళ్ల లోపలే రాసేదేదో రాసేసి, చచ్చిపోదామని అబ్బూరి అనుకునేవారట. ఆ తరువాత 50 ఏళ్ళు బ్రతికాం అంతా వృథా జీవితమేగదా అంటారు. అయితే జీవితాన్ని సుఖమయం చేసుకోవచ్చన్నారు. గ్రీక్ ప్రసిద్ధ నాటక కర్త సోఫోక్లిస్ అన్నాడట- 30 ఏళ్ళ బ్రతికితే చాలని. కాని అతను 90 ఏళ్ళు బ్రతకటమేగాక జీవితంలో అన్ని సుఖాలు హాయిగా అనుభవించాడట. అట్లాంటివాడే యీ మాటలు చెప్పాడంటారు అబ్బూరి. ఒక మాసం క్రితం అబ్బూరి (పెద్ద) కోడలు చనిపోయారు. అట్లాంటి విషాద ఫుట్టాలు చూడకపోతే పరవాలేదు అన్నారు.

డా. బూదరాజు రాధాకృష్ణ

మహామనీషి అబ్బూరి

పందొమ్మిదో శతాబ్దంలో పుట్టి ఇరవయ్యో శతాబ్దంలో ఉదాత్తసాహితీ సృష్టిచేసి నిన్న మొన్న కన్నుమూసిన కళాతపస్వి అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారు. ఆయనే ఒక సన్నుతిలో చెప్పిన రెండు చరణాలు ఆయనకు బాగా అన్వయిస్తాయి.

“వెనుదిరిగి విలోకిస్తే కనిపించిందొక సత్యం,

జీవించిన ప్రతిక్షణం పూర్ణ మక్షరం నిత్యం.”

ఇటీవల ఒక్కనెల గడువులో ముగ్గురు మహనీయులు ఇహలోకం వదిలిపెట్టారు. వారు రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ, అబ్బూరి రామకృష్ణ రావు, గుడిపాటి వెంకటచలం. నిద్రాణమైన తెలుగుజాతి వారికి నివాళులర్పించటానిక్కూడా సమాయత్తం కాలేదు! బహుశా అబ్బూరి సన్నుతి ఒకటి ఇక్కడ అనుసంధేయ మనుకుంటాను.

“నిన్నూ నన్నూ యెరుగరు

అసంబద్ధ యశోవాంశ

నేటి కొత్త పూజారులు

పరచింతాపరాజ్ఞాఖిత

పరిచిత కంఠస్వరాలు

ప్రబలే ఈ నగరంలో

చెవులకు పండుగ చేయవు,

ఏమున్నది తుదకు ఫలం?

అటూ ఇటూ నిర్మించిన

అంతులేని ధనవిపాన

కొత్త కొత్త రహదారులు,

అనాగరక నాగరకత,

ఆ వెనుకటి సుధాస్మృతులు

ఈ రోదలో ఎలా మనం

వేరొక రుతి విననీయవు

మనుగడ సాగించగలం?”

ఈ ముగ్గురూ ఈ మాటే అనుకొని దాటి పోయి వుంటారు. అయితే ఈ సమాజంమీద వారికి ద్వేషంలేదు, అపార విచారముంది. అబ్బూరి మాటల్లోనే

గతంగడిచిపోయిందని

ఏలా ఈ ఆనుతాపం,

కాలం నర్తకి, బహుశా మారుస్తున్నది రూపం”

ఈ శతాబ్దిలో ఇంతదాకా తెలుగుసాహితీకి వెలుగు చూపిన పెద్దలెందరితోనో నాకు ఇంతో అంతో ప్రత్యక్షపరిచయ ముంది. ఇంటాబయటా వారు పలికిన పలుకులూ, చేసిన చేతలూ, రాసిన రాతలూ విన్నాను, చూశాను, చదివాను. మానవత ప్రచారంచేస్తూ

దానవులుగా ప్రవర్తించినవారి నెరుగుదును. దేశమాతకు అంజలిస్తూ కన్నతల్లికి అన్నం పెట్టని వారిని ఎరుగుదును. విష్ణువనినాదాలిస్తూ విభవాల్లో తలమునకలైనవారి నెరుగుదును. జాతీయ సాహితీ సంస్కృతులను ప్రశంసిస్తూ వాటిని ప్రతిబింబించే సాహిత్యంలో అక్షరం చదవని, చదివినా ఒంటపట్టని సజ్జనులు నాకు తెలుసు. అలాకాక నిర్మోహ సమృద్ధుజ్ఞతో అందరితోనూ మంచిగా వుండి వారివారి దౌర్బల్యాలకూ దురభిమానాలకూ దూరంగా వుండి మానవజాతి శుభాంతుల కోసం నిత్యజీవితంలోనూ నిజరచనల్లోనూ ఆక్రోశించిన కొద్ది మందిలో అబ్బూరి

ఒకరు, ఆయన మాటల్లో

“మనిషిమాట మరిచిపోయి

మనుగడలకు దూరంగా,

మట్టినేల పైని మమత

మానవులన వైముఖ్యం

మట్టిగడ్డ కాదు

మానవ జాతి పురోగతి”

జననీ జన్మభూమిశ్ర

స్వర్గాదపి గరీయసీ,

జన్మభూమి జననికాదు

సామాన్య సుమా ఆయమ.

వసుమతియగు ఆమె కొరకు

నల్లబు లేందరు పెనగరి?...”

మానవజాతి వర్గ విద్వేషకారణంగా రక్తపాతం జరుపుతున్నప్పుడు, జాతి సమష్టి ప్రయోజనాలను గురించి ఆలోచించటం మానినప్పుడు, సజీవ మానవుణ్ణి మరిచి నిర్జీవస్తుపూజ చేస్తున్నప్పుడు అబ్బూరి హృదయం స్పందించింది. కలం కదిలింది.

“మనిషిమాట మరిచిపోయి

మరిచిపోయి మనిషిమాట

కార్మికులూ కర్షకులూ

ధార్మికులూ ధనవతులూ

విడివిడిగా ఎడవెడగా

తడబడగా ముడిపడగా

ఆవరించి తీవరించి

ఆవరోధం కల్పించే

ఈ చింతాదారిద్ర్యం

ఎన్నడు మము వీడిపోవు”

అని ఆయన బాధపడ్డాడు.

“మాయలేని మహిమలేని,

మానవుడే మన దైవం”

అని అబ్బూరి విశ్వాసం.

మానవజాతి పురోగతి కోసం చేసే ఏ ఆలోచనైనా, ప్రయత్నమైనా ఆయనకు అభిమానాస్పదం.

“అంతులేని ఈ జీవన

కాంతారాంతముల నీ

చింతా దీపం బెంతటి

చిన్ని చిన్ని వెలుగిడినా,

అంతేచాలు నంతేచాలు

అంతకన్న లేదు మేలు.....

‘ఈ అనంత పరిష్కం
మెచ్చటి కచ్చటికే సరి.

అజ్ఞాతాజ్ఞేయాలకు
అజ్ఞానంతో నేస్తం!”

అని అబ్బూరి అబ్బూరపడ్డారు.

పురోగమన శీలమైన మానవజాతి వెనుదిరిగి చూడదని, చరిత్ర పునరావృతంకాదని, వర్తమాన భవిష్యాటను మరిచి గతంకోసం గతుక్కుమనటం ఎండమావుల్లో దప్పిక తీర్చుకోవటమనీ అబ్బూరి అనుమానం.

“పైరు పండి రాలినట్లు
ముసలియై లయించుజీవి
రాలి మరలివచ్చు ననుట
రమ్యమైన ఎండమావి

వచ్చేదొక కొత్త పైరు
పండేదొక కొత్తపంట
దీనిపైన శ్రద్ధ లేక
దానికేల కడుపుమంట?”

అని ప్రశ్నిస్తాడాయన.

తన అభిప్రాయాలు ఎంత తీవ్రమయినా సుకుమార భాషలో సున్నితంగా చెప్పటం అబ్బూరి ప్రత్యేకత. ఆయన ఈ సంయమనానికి ప్రధాన కారణం ఆపారమైన లోకానుభవ శాస్త్రజ్ఞానాలు. లోక శాస్త్రాద్యవేక్షణం లేని కవిత నిష్ప్రయోజనకరమనే ‘రాజశేఖర’ మతం మీద అబ్బూరికి అంతులేని గౌరవముంది.

ఆయన సంస్కారానికి దారి తీసిన విద్యా సాంస్కృతిక సంబంధాలను స్థూలంగా సమీక్షిద్దాం. 1896 మే 20వ తేదీన గుంటూరు జిల్లాలో పండితవంశంలో జన్మించిన రామకృష్ణరావుగారు బందరు నోబుల్ కళాశాలలో, మైసూరు సంస్కృత కళాశాలలో, శాంతిని కేతనంలో 1919 దాకా విద్యాభ్యాసం చేశారు. బందరులో భోగరాజు పట్టాభి సీతారామయ్య, తిరుపతి వేంకటకవుల వంటి రాజకీయ సాహితీ వేత్తల పరిచయభాగ్యం కలిగింది. మైసూర్లో రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణ శర్మ, కట్టమంచి రామలింగా రెడ్డి గార్లతో సాహచర్యం లభించింది. శాంతిని కేతనంలో ఉండగా అరవిందఘోషవంటి అనేక విద్యనూయకులతో స్నేహం కలిసింది. భిన్నమనస్తత్వాలకు ఆలోచనా ధోరణులకు ఆయన అలవాటుపడ్డారు. 1919 నుంచి రెండేళ్ళపాటు చీరాలలో ఆంధ్ర రత్న దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్యగారి నిత్య సాహచర్యంలో స్వరాజ్యోద్యమంలో చీరాల పేరాల వనవాసంలో పాల్గొన్నారు. అయిదోపాఠంలో ఉండగా రచించిన ‘జలాంజలి’ 1914లో ఇంటర్ విద్యార్థిగా పున్నపుడు అచ్చయింది. అప్పుడే వారి ‘కిశోర ప్రేమానుభవ ఫలిత’ మైన తొట్టతోలి విషాదకావ్యం ‘మల్లికాంబ’ వెలుగు చూసింది. మైసూరులో ఉండగా బీజావాసనం జరిగిన వారి కమనీయకావ్యం ‘నదీసుందరి’. అయితే అది 1923కు గాని రచితంకాలేదు - 1933 నాటికిగాని ప్రచురితం కాలేదు. “మల్లికాంబ” నాటికి భావకవితా ధోరణులు

‘రూపుకట్టలేదు.’ శాంతినికేతన్‌లో చదివేనాటిది ‘క్షిప్రగానం’. ‘ఆంతర ప్రేరణకు, నిరాడంబరతా భావనాబలాలకు’ ఆ కావ్యం నిదర్శనం. అందులోని ‘అప్రాప్తమనోహరికి’ అనే ఖండిక తరవాతి తరం భావకవులెందరికో ఆదర్శమయింది. ఆ కాలంలోనే ‘ఆంధ్రపత్రిక’ వారికి నచ్చుచెప్పి ఆధునికాంధ్ర కవితారీతులను ప్రచారం చేయటానికి ‘సారస్వతానుబంధం’ పెట్టించి ఆ శీర్షిక కింద మొదటివ్యాసంగా తమ ‘అభినవ కవితా ప్రశంస’ ప్రచురించారు. 1919లో రాసిన ‘జలియన్ వాలాబాగ్’ బుర్రకథ ఆంధ్ర దేశమంతటా బహుళ ప్రచారంపొంది ఆంగ్ల ప్రభుత్వనిషేధాలకు గురయింది. 1923 ప్రాంతంలో ‘కృష్ణాపత్రిక’లో రసమంజరి అనే అనుబంధం పెట్టించిన అబ్బూరి ఆ శీర్షిక కింద మొదటి రచనగా ‘సూర్యరాజు కథలు’ రాశారు. అప్పటికి కథానికా సాహిత్యం సాహితీ ప్రతిష్ఠ సంపాదించలేదు తెలుగుదేశంలో. వారే 1924లో ‘మంగళసూత్ర’ మనే అపరాధ పరిశోధక నవల రాశారు. కనబడని భావముల సువాసనలు, వైజ్ఞానిక సాధుభాషణములు, శేషముపల్లవితమ్ములో సరళభావములు’ తమ రచనా లక్ష్యాలన్నారు అబ్బూరి వారు.

1926 నుంచి అబ్బూరి వారి జీవితం మలుపు తిరిగింది. ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్ స్థాపనకాగానే ఆర్ట్స్ విభాగంలో మొట్టమొదటి ఉపాధ్యాయులైనారు. తరవాత నాలుగేళ్ళకు గ్రంథాలయ నిర్వాహకులుగా పదవి స్వీకరించి గ్రంథభాండాగారం ‘కొల్లగిడుతూ’ ముప్పైనాలుగేళ్లు పని చేశారు. ‘అబ్బూరివారితో మాట్లాడటమే ఒక ఎడ్యుకేషన్’ అని కపిల కాశీపతి, సోమంచి యజ్ఞన్న శాస్త్రులు చెప్పిన మాటలు ఆ ఉద్యోగంలో ఉండి ఆయన గడించిన అపార విజ్ఞానానికి ప్రతీకలు.

అంతవరకూ సంస్కరణవాదులుగా వున్న రామకృష్ణరావుగారు 1930 ప్రాంతాలనుంచి తీవ్రవాదులయినారు రాజకీయ దృక్పథంలో. తొలితరం ఆంధ్రకమ్యూనిస్టు మహానాయకులు చాలా మంది ఆయన ద్వారా పార్టీలో ప్రవేశించినవాళ్లే. కాని వారికి వీరిపద్ధతులు నచ్చలేదు. 1936లో మున్షీ ప్రేమచంద్ అధ్యక్షతన జరిగిన అఖిలభారత అభ్యుదయ రచయితల ప్రథమ సదస్సులో పాల్గొని, సంఘ సంస్థాపకుల్లో ఒకరయి, ఆ సంఘ పత్రిక ‘ఇండియన్ లిటరేచర్’ సంపాదకుల్లో ఒకరైనారు. ఆ కాలంలోనే వారి దృష్టి కవిత నుంచి నాటకకళ మీదికి మళ్ళింది. 1933లో నాట్యగోష్ఠి స్థాపించారు. ద్వితీయ ప్రపంచయుద్ధకాలంలో ‘నటాలి’ అనే నటీనటబృందంతో ‘కన్యాశుల్కం, ధాన్యక్షిత్తి’ రూపకాలను ఆంధ్రదేశమంతటా పర్యటించి ప్రయోగించారు. రామప్పంతుల వేమం కట్టారు. శ్రీశ్రీ, వంటి వర్ధిష్ణువులెందరినో చేర దీశారు. 1939లో ఎం.ఎన్.రాయ్, తర్కతీర్థ లక్ష్మణశాస్త్రి జోషీ, సచ్చిదానంద వాత్సాయనులతో కలిసి Indian Renaissance Association స్థాపించారు. 1954లో ‘కవిత’ లో ప్రచురితమైన వారి రచనల్లో వారి

పూర్వాభిప్రాయాల్లో వచ్చిన పరివర్తన కనిపిస్తుంది. 1962లో రవీంద్ర నాటకానువాదాలు చేశారు.

భారతదేశంలో తలయెత్తిన ప్రతి సామాజిక రాజకీయ సాహిత్య సాంస్కృతికోద్యమం తోనూ ఆయనకు ఇంతో అంతో ప్రత్యక్ష సంబంధముంది. ఛాందసుల నుంచి నేటి దిగంబర కవులవరకూ ఎవరిని ఆయన ద్వేషించలేడు. సాహితీ సమితితో గాని, సాహిత్య అకాడమీతోగాని, నాట్య సంఘంతోగాని, ఏ సంఘంతోనైనా ఆయన తొలి రోజుల్లో సంబంధం పెట్టుకొన్న తరువాత తాము తప్పుకొని ఇతరులకు స్థానమిచ్చారు. పదవీవ్యామోహంలేదు. కీర్తి కామనలేడు. సంపాదన తృప్తిలేదు. నమ్మి మోసపోయారు. అనేకులతో అనేకసమయాల్లో నవ్వుకొని సరిపుచ్చుకొన్నారు. నిర్మమత్వంతో నిర్వికారంగా నిరాడంబరంగా జీవితం గడిపారు. ఆయన దేవికీ తలవొగ్గలేదు. నిరీక్షణ విచక్షణాలవల్ల నిర్మోహదృష్టివల్ల నిర్విప్లవ వల్ల తమ రచనలు బండ్ల కెత్తలేదు. కాని వందల సంఖ్యలో కవి కుమారులను నటినటులను ప్రోత్సహించి అభివృద్ధికి తెచ్చారు. ఆయన చమత్కారి. సరసుడు. కవితారీతిలో జీవితగతిలో హుందాతనం సోగొట్టుకోలేదు.

‘మరణం పిలిచింది నన్ను నానా విధభాషలతో’ అనే సన్నుతిలో ఆయన జీవధర్మాన్ని జీవన ధర్మాన్ని జీవిధర్మాన్ని ఏనాడో అవ్వనించారు. కాసుకు కొరగాని కవిత చెప్పి కనకాభీషేక మపేక్షించి కానివసులకు సిద్ధపడే మహా పురుషులున్న ఈ కాలంలో కళాప్రపూర్ణ బిరుదాన్ని కాలదన్ని, సాంఘిక మర్యాదలకు ప్రలోభపడని నిస్సంగులు ఏ కొద్దిమందో ఇంకా మిగిలివుంటే వారిలో అజ్ఞురి ఒక్కరు - వారూ ఇప్పుడు లేరు! ఆయన చమత్కారానికి సృష్టించిన ‘సన్నుతి’ (sonnet), ఆరోపం (entry), ఎంగావా (ఎండా గాలీ వానా)’ వంటి మాటలనేకం బహుళవ్యాప్తికి వచ్చాయి. అనేక రంగాల్లో ఆయన శిష్యులు జీవించే వున్నారు. అజ్ఞురివారు ఎం. ఎన్. రాయ్ గతించినప్పుడు చెప్పిన సన్నుతి చివరి వాక్యాన్నే ఇప్పుడు మా వంటివారు చెప్పకోవలసివుంది: ‘నీ ఆనుయాయులై నీవై సాగింతురు నీసమరము!’

(నవభారతి, మే 1979)

అజ్ఞురి సూక్తి

ప్రభుత్వానికి ప్రజల మీద విశ్వాసం పోయింది. త్వరలో వాళ్లమీద విశ్వాస రాహిత్య తీర్మానం తెచ్చి కొత్త ప్రజల్ని యెన్నుకోవటం మంచిదికదూ.

డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి

అబ్బూరి సంస్కరణ

(అబ్బూరి సంస్కరణ సభలో చేసిన ప్రసంగంలో నుంచి)

... అబ్బూరి వారి సంస్కరణ ఈనాడు జరుపుకుంటున్నాం. ఆయన నాటక ప్రయోక్తగా, ప్రధానంగా నాటక రంగానికి సేవచేసిన వ్యక్తిగా చెప్పుకోవలసినదెంతో ఉంది. అయితే, కవిగా మాత్రమే నేను చెబుతాను. మిగతావి మిగిలిన మిత్రులకు వదిలేస్తాను.

భావకవిత్వ యుగంలో రచనలు చేసిన అబ్బూరి వారి దృష్టి అభ్యుదయ కవిత్వ యుగంలోకి చొచ్చుకొని పోయింది ఏనాడో. మిగతా అందరూ ఒక ఎత్తు, ఈ రకంగా అబ్బూరి వారొక ఎత్తు - రాయప్రోలు, కృష్ణశాస్త్రి, వేదుల, నాయని మొదలైన కవులందరూ భావకవిత్వ యుగంలోని రకరకాల ప్రభావాల ముద్రలున్నవారు. అబ్బూరి వారి మీద కూడా మొదటి రోజుల్లో ఆ ముద్ర ఉంది.

ఆ ముద్రతోనే ఆయన 1933లో 'నదీ సుందరి' అనే ఏకాంక రూపకం రాశారు. అందులో కావేరి అనే అమ్మాయి అగస్త్యుడు అనే ఒక అబ్బాయిని ప్రేమిస్తుంది. వారు ఒక పాదరింట్లోకి వెళతారు. ఇది ఎందుకు చెబుతున్నానంటే 'నదీసుందరి' అనే ఏకాంక రూపకంలో ఒక అమ్మాయి నదిగా మారడం, ఒక ప్రేమికుడుండడం - ఈ రెండు లక్షణాలూ దీని తరువాత వెలువడ్డ 'కిన్నెరసాని పాట'లులో ఉండడం - వస్తురీత్యా, ఇతివృత్తం రీత్యా గొప్ప పేరు పొందిన 'కిన్నెరసాని పాట'ల కంటే 'నదీ సుందరి' ముందుగా రావడం విశేషంగా భావిస్తున్నాను. అయితే దీని కంత ప్రాచుర్యం రాలేదు. అబ్బూరివారి మిగతా రచనలకూ రావలసినంత ప్రాశస్త్యం రాలేదు. రాసింది తక్కువ. మోషించింది కూడా తక్కువే. ఆధునికత, నవ్యత ఏరకంగా మన సాహిత్యంలో తీసుకురావాలనే తపన తప్ప, తన రచనలను ఎక్కువగా ప్రచురించాలనే దృష్టి రాయాలనే దృష్టి భావకవుల పంక్తిలో అగ్రశ్రేణిలో ఉండాలనే దృష్టి ఆయనకు లేదు. నేను ముందే మనవి చేశాను - ఆయన దృష్టి భవిష్యత్తులో ఉందని - అగామి అభ్యుదయ కవిత్వ యుగంలో ఉందని.

అప్పకవి కవులను రకరకాలుగా విభజించాడు - ఆర్థికుడు, శోచకుడు, మార్దవుడు - అని పేర్లు పెట్టాడు. కవులలో ఆర్థిక జాతికి చెందినవాడు economy మీద దృష్టి ఉన్నవాడు, అంటే పదాల పాదుపుమీద దృష్టి ఉన్నవాడు. అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారు

కూడా 'ఆర్థిక' జాతికి చెందినవాడు కాబట్టి ఆయన గుండెలో ఎన్ని రాసుకున్నాడో గాని, కాకితంమీద రాసింది చాలా తక్కువ. మన సమకాలిక కవుల్లో కూడా ఆర్థికులు చాలా మంది ఉన్నారు. వాళ్ళని చమత్కారంగా 'రాయని భాస్కరులు' అంటూ ఉంటారు. ఆయన రాసింది చాలా కొద్ది పద్యాలు - వాటిపై ప్రణయ కవిత్వ ముద్ర ఉన్నవి - వాటిలో ప్రసిద్ధమైనది ఆ రోజుల్లో - "ప్రేయసి! లేచి రమ్ము, చివురించిన మావుల క్రింద శీతల చ్చాయలలోన ...." అనే పద్యం రాసిన తక్కువ పద్యాల్లో ప్రణయ కవితా శాఖకు శిరోమణిగా ఉన్న పద్యం అది. ఎప్పుడూ ఉదాహరింపదగిన పద్యం.

అందులో ఒక మాటన్నారు - నాకిప్పటికీ ఆశ్చర్యంగా ఉంది - నేను ముందన్న మాటకి ప్రోద్బలం కలిగిస్తుంది- "వైజ్ఞానిక సాధుభాషణములం దనియింపుము నన్ను" - చాలా కొత్త ప్రయోగం. భావకవిత్వ ఆవరణలో ఈ పదబంధప్రయోగం లేదు. మనం - let us have intellectual discussion - అనేభావం అది. ఆయన బాగా ఇంగ్లీషు సాహిత్యం చదువుకున్నవాడు - అప్పటికే అత్యంత ఆధునికుడు.

.... "కనుల నొండొరులను చూచుకొనుటకన్న... కొనరి ఏమోయి..." అని రాయప్రోలువారంటే, ఆయన అంటున్నాడు - "వైజ్ఞానికసాధుభాషణములం దనియింపుము..." అని. మనం intellectual conversation లో సంభాషణలో తృప్తి పొందితే చాలు - అన్నాడు. ఆ రకంగా భాషలో, భావంలో, పద ప్రయోగంలో ఆధునిక తత్త్వం ప్రవేశపెట్టిన వాడు - ప్రయోగ వైవిధ్యం ఉన్న గేయాలు రాశాడు శ్రీ అబ్బూరి.

అప్పటికే మిశ్రగతిలో గురజాడ ముత్యాలసరాలు ప్రసిద్ధికెక్కాయి. ఈయన నవ్యత కోరుకునే మనిషి కాబట్టి - "పూజా శిరీషముల..." అనే గేయంలో ముందు రెండు మాత్రలు పెంచి రాశాడు. గురజాడలో కూడా ఒకచోట ఉంది. దేశమును ప్రేమించు ..."లో "దేశాభిమానం..." - గురజాడలో చందః స్థాలిత్వం ఉందని కొందరు భ్రమపడ్డారు. "దేశాభిమానం.." - 'దే' మీద తాళం వేసి పాడతారు. అది సరైందికాదు. 'శా' మీదే తాళం పడుతుంది.

కావాలని ఉద్దేశ పూర్వక ప్రయోగాలు చేసేవాళ్ళు గొప్ప కవులు. ఆగామి దృష్టి ఉండేవాడు అలాంటి ఉద్దేశపూర్వక ప్రయోగాలు చేస్తాడు. అబ్బూరి 'పూజా శిరీషము లేరుకొంటివి పోయి వచ్చెదా? జవ్వనీ! తేజో నిలీన దృగంచలమ్ముల తేటిచూచెదవెవ్వని?' లో. అలాంటి ప్రయోగాలు చేశాడు. ఇందులో, ప్రతి పాదానికి ముందు రెండు మాత్రలు కూర్చి ఎత్తుకోవడమే కాకుండా, తరువాత దాని నిర్వహణలో ఉంది చమత్కారం. ఆరుద్ర తదనంతరకాలంలో చేసిన అంత్యప్రాసల చమక్కులు ఈయన ఇక్కడ చేశాడు.

“పోయి వచ్చేదో ? జవ్వనీ! ..... తేటి చూచెదవెవ్వని?”

విలక్షణమైన అంత్య ప్రాస. రా.వి. శాస్త్రి గారు సూచనప్రాయంగా చెప్పినట్లుగా, భావ కవిత్వ ముద్ర కుత్తుక బంటిగా ఉన్న శ్రీ శ్రీని మరో మార్గానికి మళ్లించిన మహనీయుడు అబ్బూరి. భావ కవిత్వముద్రని సడలించి, రాసున్న అభ్యుదయ కవిత్వం వైపుకి మళ్లించి, ఎన్నెన్నో ఆంగ్ల గ్రంథాలను సూచించి, మేనిఫెస్టోనిచ్చి ‘ఇది నువ్వు చదువు’ అని శ్రీశ్రీకి స్ఫూర్తినిచ్చిన మేధావిగా అబ్బూరి వారు చిరస్మరణీయులుగా ఉంటారు....

(ఆగస్టు 28, 1988)

‘అబ్బూరి సంస్కరణ సభ’ (హైదరాబాదు) 1988 ఆగస్టు 28న ‘అబ్బూరి సంస్కరణ’ పుస్తకావిష్కరణ చేసి ప్రసంగిస్తున్న శ్రీ రాచకొండ విశ్వనాథశాస్త్రి, వేదిక పైనున్న ఇతరులు - ఎడమనుంచి శ్రీ నోమంచి యజ్ఞన్న శాస్త్రి, డా. సి. నారాయణరెడ్డి, శ్రీ నగ్గుముని.

ఉత్పల సత్యనారాయణాచార్య

నవ్యాంధ్ర సాహిత్యంలో హరివిల్లు అబ్బూరి

తెనాలి తాలూకా అనంతవరంలో జన్మించిన అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారికి సికింద్రాబాదుతో చిరకాల సంబంధముంది. సికింద్రాబాదు మహబూబ్ కాలేజీకి ఒకప్పుడు సో రఘుపతి వెంకటరత్నం నాయుడుగారు ప్రిన్సిపాలుగా ఉండేవారు. ఆ కాలేజీ విద్యార్థి అబ్బూరి.

అబ్బూరి కవితా నాటక రాజకీయ రంగాలలో ఎంత ఎత్తుకు ఎదిగినా, ఎంత దూరం తిరిగినా తరచూ సికింద్రాబాదులోనే కనిపిస్తుండేవారు.

ఇప్పుడెక్కడున్నాడో నా బాల్య మిత్రుడు పెండ్యాల సత్యనారాయణ (ఆంధ్రరత్న దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్యకు దగ్గరి బంధువు) అబ్బూరి పద్యాలను అత్యంత మనోజ్ఞంగా చదివేవాడు. మా ఇద్దరికీ కవితాభిరుచి కలిగించినవి అబ్బూరి పద్యాలే.

పద్యకావ్య రచనలో ఛాందసపు దోరణులను, యక్షగానాలు మెట్టులను అవతలకు నెట్టి ఆంధ్రసాహిత్య స్రవంతిని పూలతోటల్లోకి మల్లించినవారిలో అద్వితీయుడు అబ్బూరివారే అని చెప్పాలి. రసరమ్యమైన వ్యక్తీకరణకు, మనోహరమైన భావనకు, మధురమైన శైలికి ఆయన కవిత పెట్టింది పేరు.

“ప్రేయసి! లేచిరమ్ము, చివురించిన మాపుల క్రింద శీతల / చ్చాయలలోన...”

అబ్బూరి “కాపుపాట” పద్యాలు ఆనాటి యువకులనెందర్నో కాలేజీ చదువులకు స్పృశి చెప్పించి కవితా రచనకు పురికొల్పాయి. అబ్బూరి ప్రభావమో ఏమోకాని, ఆనాటి విద్యార్థులు ఎఫ్.ఎ (ఇంటర్మీడియట్) లోకి రాగానే చాలామంది ఆంగ్ల విద్యకు స్పృశి చెప్పినారు. నవ్యాంధ్ర సాహిత్యాభిరుచి, జాతీయ ఉద్యమానురక్తి వారిని ఆకట్టుకొనేవి.

అబ్బూరి శ్రీశ్రీకి గురుతుల్యుడు. శ్రీశ్రీకి మాతన పంథా చూపిన ఆచార్యుడు. ఆధునిక కవితా విహాయసంలో హరివిల్లు లాగా కనిపించేవారు అబ్బూరి. ఆ కాలంలో గానీ, ఈ కాలంలో అంతటి బహుజ్ఞత గలవాడు మరొకరు లేరనడంలో అతిశయోక్తి లేదు. సంస్కృతాంధ్రాంగ్ల వంగ భాషల్లో కూలంకష పాండిత్యంగల మహామనీషి అబ్బూరి.

అబ్బూరి “ఊహాగానం”లోని పద్యాలు రత్నహారాల్లాగా మెరుస్తుంటాయి. మల్లెపూల చెందుల్లాగా పరిమళిస్తుంటాయి. “కాపుపాట” శృంగార భావమే కావచ్చు. ఎంతో రమణీయమైన భావం. రమణీయమైనదంతా శృంగారమే అంటే మరిఒప్పక్కోక తప్పదు.

భావకవితా యుగమే దేశాభ్యుదయానికి పచ్చనాకు తోరణాలు కట్టింది. మనుష్యుని

హృదయాన్ని మరింత మార్దవం చేసింది. ప్రేమను పండించింది. అనురాగ వాత్సల్యాలను వెల్లివిరియజేసింది. ఆ కాలాన్ని భావకవితా యుగమని పేర్కొంటే అదే పది కాలాలపాటు వర్తిల్లినట్లుంటే బాగుండేది. ఇప్పటి కవిత ఇంతగా వెర్రితలలు వేసిది కాదేమో అనిపిస్తుంది.

శ్రీశ్రీకి మార్గదర్శకుడైన అబ్బూరి అభ్యుదయం పేరుతో చెలామణి అవుతున్న కవితలను చూచి వ్యధపడ్డాడు. “పొరపాటీ తిరుగుబాటు” అనే సుదీర్ఘ కవితలో మానవతా దృక్పథాన్ని అలవరుచుకోవలసిందని ఉద్బోధించారు. గురుజాడ దేశభక్తి గీతంలోని అంతరాధాన్ని వివరిస్తూ దేశభక్తులు తమ పొరపాట్లను దిద్దుకోవాలన్నారు. సంకుచిత జాతీయవాదం నుంచి సమగ్ర మానవతావాద దృక్పథం వైపుకు మరలండని ఆదేశించారు. భయద మహాప్రస్థానంలో దారితప్పిన తన నేస్తానికి ఉజ్జ్వల మానవతా మార్గానికి రమ్మని స్నేహ హస్తమిచ్చాడు అబ్బూరి.

“నా దేశం నా రాష్ట్రం / నా పట్నం నా జిల్లా
మట్టి గడ్డ కాదు కాదు / మానవజాతిపురోగతి”

ప్రాచ్య పాశ్చాత్య కవితారీతులను క్షుణ్ణంగా తెలిసిన మహామనీషి, క్రాంతదర్శి అయిన అబ్బూరి కవితకు చందస్సు, లేదా లయ ఉండటం తప్పనిసరి అంటారు. వచన కవితను ఆయన అంగీకరించరు. ఎంత కంఠస్థం చేసినా రెండు మూడు పంక్తులకంటే వచన కవిత గుర్తుండదు. అలవోకగా కంఠస్థం కావడం కవితా జీవనక్షణాలలో ఒకటి.

అబ్బూరి నిగర్వి. సంభాషణ చతురులు. సరసోక్తి ప్రియులు. ఆయన ఒక చలోక్తి విసరి మనవైపు చూస్తారు. మనం నవ్వి నవ్వుడు మన నవ్వులో తన నవ్వును మేళవిస్తారు. వెన్నెల విరియిస్తారు. ఆయన మాటలు ఎంతసేపు విన్నా తృప్తితీరదు.

సికింద్రాబాదులో త్వరత్వరగా వెళుతూ దారిలో ఎదురైనప్పుడు “ఎక్కడ కూర్చుందాం ఇక్కడక్కడ పార్కుంటూలేదే? అనేవారు. రైల్వేస్టేషన్లో కూర్చోని గంటల తరబడి మాట్లాడేవారు.

“నిన్న కనబడలేదేం?” అన్నారు మరొక నాడు. నేనాశ్చర్యపోయాను. నన్నింతగా ఆయన ప్రేమిస్తాడనీ, గుర్తుంచుకొంటాడని అనుకోలేదు. ఆయన ఆత్మీయత మరపురానిది. ఏ సభలో ఉన్నా, సభ ముగిసిన తర్వాత ఆయన నేరుగా నా దగ్గరకు వచ్చేవారు. అబ్బూరివారి అల్లుడు, నాకు చిర పరిచితుడు అయిన సత్తిరాజు కృష్ణారావుగాని, కుమారుడు అబ్బూరి వరదరాజేశ్వరరావుగాని నా గురించి ఒక మంచిమాట చెప్పి ఉంటారేమో అనుకొన్నాను. మా ఇద్దరి పరిచయాన్ని చూసి ఒకసారి కృష్ణారావుగారు మీ ఇద్దరికీ ఎలా పరిచయమయిందని ఆశ్చర్యపోయారు.

“ఇది జననాంతర సౌహృదం” అన్నారు అబ్బూరి.

(ఆంధ్రభూమి, 13 మే, 1990)

Dr. A.S. Raman

Sri Abburi Ramakrishna Rau

The Abburi Trust has brought out the second edition of his collected works. The first was out in 1973. Even the present volume (*Uhaganamu...*) doesn't contain many of his well known writings, apart from the wealth of unpublished material he must have bequeathed to his heirs. Hopefully, the volume is only the first of a series. In this context, I must express my grateful admiration to his quietly efficient and discreetly resolute daughter-in-law, Chaya Devi, the worthy wife of a worthy husband, Varada Rajeswara Rau. Apparently and appositely, she has made it her life's mission to project two great literary luminaries, her father-in-law, Ramakrishna Rau, and her husband, not through inelegant and intemperate exercises in promotional publishing, but through judiciously identified and tastefully presented selections from the corpus of their writings.

Ramakrishna Rau was one of the unsung heroes of the "New Wave" in Telugu literature, dating from the second decade of the present century. The leaders were the Trimurtis of the movement, Abburi, Rayaprolu and Devulapalli Krishna Sastry, identified as pioneers of *Bhavakavitvam*, a stupidly coined dismissive term --- Can there be *Kavitvam* without *Bhavam*? ---. The term is as absurd as Transcendental Meditation --- Is not all meditation transcendental? Of the three, the Brahma of the Trinity, Abburi, was the least known because of his low profile and low key style of functioning. He created a new awareness among the people and left it at that because temperamentally he was against anything explicit or overt, hating to force anything down one's resistant throat, Krishna Sastry, the Maheswara of the Trinity, danced with the energy and exuberance of one possessed on the new stage created by Abburi, while the presence of Vishnu, Rayaprolu, was serene and gracious. It must

be said to the credit of Abburi that he didn't miss much of the action, because his interests were theatre, politics, social reform, library science, teaching, east-west interaction, etc. However, what little he wrote was of exceptional quality. It was so good that it was greeted with an approving nod even by such a ruthless and brutal critic of the "New Wave" as Akkiraju Umakantam whose *Netikalapu kavitwam* imposed capital punishment of all those skimmers of words, those destroyers of traditional, time-tested literary values, the so-called modern poets. Krishna Sastry and Rayaprolu were the principal targets of his lethal attacks. So one can imagine how good a creative person should be in order to be readily and unreservedly acceptable to both the *avant-garde* and the Establishment.

Abburi wrote in an elegantly eclectic idiom which represented a unique synthesis of Krishna Sastry's romanticism, Rayaprolu's lyricism, Viswanatha's classicism and Sri Sri's humanism. No wonder that he appealed to readers at all levels and with all backgrounds. And yet, his impact was not strong because of his limited output as well as his extra-literary preoccupations. In turn, his literary output was limited, because he believed that whatever he wanted to say he had already said in whatever was available to the public and had nothing more to say. He would rather sit back and watch the ascent and descent of man critically and, where possible, right the wrongs committed by the latter. Abburi was more a literary activist than an active literary hack. He wanted everyone to be constantly on the move, in whatever he or she chose to say or do. To be on the move was, in his opinion, to be alive. Naturally, Abburi was always bursting with ideas .... new ideas, revolutionary ideas, the one being more radical than another.

I had known him personally for more than 40 years. The man immediately cast a spell over me, when I first saw him from a distance as a student at Waltair. He looked so different and distinguished with those around him in muted monosyllables. Later, I realised how naughtily articulate he was in the company

of those who were close to him. I had the privilege of being one of them. The sharpness of his comments, the freshness of his jokes, the soundness of his literary and artistic responses, the eloquence of his silences...

One felt so much at peace with oneself in the presence of this extraordinary man endowed with such a healthy mind and such a healthy heart. One of his favourite jokes used to be 'ఉన్న డబ్బు పెట్టి పర్సె కోన్నట్లు.' Favourite, but he himself would hate to repeat it whatever the provocation. When others repeated it, he would just smile detachedly.

When I became Editor of the Illustrated Weekly of India, I decided to take the earliest opportunity of contacting him purely from a selfish motive... to use him as my literary adviser. The opportunity came sooner than expected when in 1961 or 62 I happened to visit Hyderabad to meet local writers and artists. Krishna Sastry had arranged a small get-together at his residence. Among those who attended it were Rallapalli Anantakrishna Sarma, Bezawada Gopala Reddy, Palagummi Padmaraju and of course Abburi Ramakrishna Rau. So I was very happy when after the party Abburi took me to a bar and we spent about three hours together talking about this and that. From then on we were regularly in touch with each other. Whenever I wanted an article on any aspect of Andhra culture, he was my only source and unfailing one at that. I published so many of his articles that I lost count of them. I was particularly happy that I was able to motivate him to write once again this time in an international language and for an international audience.

What struck me most in Abburi as a writer was his severe, self-discipline which enabled him to produce only the very best of writing and nothing but the best. He achieved a very nice blend of the old and the new in his writing... the poise of the one and the passion of the other, the sensuousness of the modernist and the serenity of the classicist.

*(Telugu version published under 'Raman Column',
Andhra Prabha Illustrated weekly, November 2-4, 1994)*

Dr. Prema Nandakumar

Gentle-Giant of Modern Poetry

Way back in the early fifties when I used to meet Abburi Ramakrishna Rau almost daily, I had no idea that he was a Dawn-Spark of modern Telugu poetry. He was but the neighbourhood uncle who always made you feel at home whether it was among the pile of books in the Andhra University Library or in the Uplands cottage in which he lived. He could keep a child's mind enthralled with the ways in which his wife (Rukminamma, the dear neighbourhood auntie) made elaborate preparations for the annual avakai storage or with tales of Andhra Ratna Gopalakrishnayya. By the time I learnt that he was a significant poet, dramatist and a Royist, my personal contacts had ceased as I had gone far away from the picturesque Uplands in Waltair. Thus a second edition of '*Uhagaanamu, itara krutulu*,' a thoughtful republication of Abburi's poems is most welcome to draw closer to this gentle giant of Telugu poetry's modern era.

Not all the poems of Abburi are here. Though a sparse writer, Abburi's poetic career spanned six decades. But a good deal of his poetry remains untraced. For instance, the second part of his *Jalanjali* and the entire narrative poem *Trisanku* (except for a solitary verse) appear to be lost for ever.

Jalanjali (1914), the work of the adolescent Abburi cast in traditional diction celebrates life by drawing one far away from the madding crowd. *Mallikamba* (1915) is a romantic vision of Mother Nature (the creeper-proud jasmine, the water-backed lily) that signifies the importance of love as a power that moves the sun and the stars. The *Mallikamba* collection has even a trans-expansion of two lines from Sri Aurobindo's *Ahana*: "Come then to Brindavan, soul of the joyous; faster and faster-follow the dance I shall teach thee with Shyama for slave and master".

With *Uhagaanamu* (1918), Abburi's diction marked a big change. The words ceased to be interlocked, and romantic

imagination was injected with the touch of tears in mortal things.

Uhagaanamu contains several nobly-articulated eulogies to the great children of India: Tikkanna Somayaji ("whose poems reply the rythms of Krishna's waves and the playful dalliance of Tungabhadra's flow to the Telugu ears"), Sri Aurobindo ("wonderful phrase-maker") and Sarojini Naidu ("songs that guide us gently"). 'Prithivi-prasamsa' is Abburi's *Bhu-Suktha*.

The Bengali connection is strong in Abburi's poems. '*Poorva Prema*', a long narrative is based on the myth of Manasa Devi. Having spent some time in Santiniketan, Abburi translated a few dramas of Tagore. Some of the songs transcreated from *Red Oleanders*, *The Bachelor's Club*, *The King of the Dark Chamber* and *Muktha Dhara* have been included in this collection.

The western poetic form of the sonnet has been cleverly trans - changed as Telugu '*Sannutulu*' by Abburi. *Sannutulu* they are too, being instruments of sincere praise or imaginative recordation. A gem - like homage to M.N. Roy precedes other sonnets on death and eternity:

*"The night Manavendranath Roy died
A thousand eyes watched in silent shock
As cows that had forgotten to graze. Mother Earth
Of Humanism trembled. How low the breeze!
Explaining the core of devotion of God and the land,
Rising at a time when humanity bowed to Untruth,
Wielding Reason as the bridge for crossing problems,
He gave a clarion-call for enlightened mankind.
Within the minds of millions of Indians
He lit the scientific temper of New Humanism
Through his thought - provoking words
And sought hard to disseminate his gathered wisdom.
Great Soul! Manavendra! Your life is eternal.
Your successors will continue the battle you have begun."*

While the *asti-kalash* of Abburi's mortal remains rests in peace alongside Manavendranath Roy's samadhi in picturesque Dehradun, we have *Uhagaanamu* to murmur over: "Yes, few indeed, but roses were his works."

(Weekend Newstime, November 20, 1994)

Achanta Janakiram

Basavaraju and Abburi

(From his 'Survey of modern Telugu poetry')

The real renaissance in Telugu poetry may be said to have begun round about the year 1909 - when poets influenced by Keats, Byron, and Shelley began to express themselves in chaste Telugu which was mostly lyrical and pastoral. Passion as was embodied in the earlier prabandhas and kavyas was substituted by a type of platonic love. Literary movements in Bengal greatly influenced these young writers. Rabindranath Tagore was their idol. Generally speaking, while all the earlier poetry was poetry of Imagination, the new poetry was poetry of Experience. Among these new poets two stand out very prominently, Basavaraju Apparao and Abburi Ramakrishna Rau.

Basavaraju Apparao

Basavaraju wrote with a gay abandon; but later, certain events took place in his life which rendered his outlook rather pathetic: This strangely resulted in evolving great sympathy for the poet and whatever he wrote during this period, has found a permanent place in modern Telugu poetry. One of his earlier works is about the famous Taj Mahal and is often quoted as an example of very sincere thought expressed in very simple language. His "Taj Mahal" runs thus:

మామిడి చెట్టును అల్లుకొన్నదీ

మాధవీ లతాకటీ

యేమా రెండిటి ప్రేమసంపదా

ఇంతింతనలేమూ;

చూడ లేని పాపిష్టి తుపానూ

ఊడబీకె లతనూ

మోడై పోయీ మామిడి చెట్టూ

మొగము వేల వేసే

ముచ్చటైన ఆకులు కాయలనే

వెచ్చనీ కన్నీళ్ళోద్రో

పచ్చనాకులా బొమ్మరింటిలో

పండొక్కటి రాల్చి

మామిడి చెట్టూ మాధవీలతతో

మాయలో గలసింది

కామితమిచ్చే మామిడివండు

కవులకు మిగిలింది?

A Malati creeper wound itself very affectionately round a Mango tree. It is impossible to describe their great mutual affection. But an ugly storm, envious of their love, tore away the creeper from the stems of the supporting Mango tree. Bereft of its beloved creeper the Mango tree sunk into a great gloom and began to wither away. But before the tree itself fell down through incessant pining for the creeper, it dropped a fruit of great beauty that is continuing to endow generations of succeeding poets with great inspiration to describe the tragedy that took place.

Another poem of this gifted poet is about Maha Vishnu (Sri Krishna) cradling himself all alone on a banyan leaf during the great Deluge.

ఒంటిగా నుయ్యాల లూగితివా

నాముద్దు కృష్ణా

జంటగా నను బిల్వదగదోయా

కంటి కంటా జలమయంబై

మింటి వరకును నేక రాకై

జంట దొరుకని మహాప్రళయపు

టింటిలో వటవత్ర డోలిక

నొంటిగా నుయ్యాల లూగితివా

నాముద్దు కృష్ణా

జంటగా నను బిల్వ దగదోయా

జనములన్నియు కాలయోనిని

మొగము లెఱుగక నిద్ర బోవగ

నగు మొగముగల ముద్దు బాలుడ

వగుచు జోలల బాడు కొంచు

నొంటిగా నుయ్యాల లూగితివా

నాముందు కృష్ణ

జంటగా నన్ను బిల్వదగ దోయా?

"Why did you not call me to keep you company"? he asks.

"when all the worlds were past asleep in the lap of time with a benign smile on your beautiful face, you drifted alone on the banyan leaf; why did you not call me to keep you company?" questions the poet.

Abburi Ramakrishna Rau

He may be described as the first great, modern poet who sang of Love, instead of passion. He can use very simple words as well as employ rather elaborate language to suit his mood at the time. His pastoral poem, perhaps the first one of its type, runs thus:

కాపుపాట

(వేయసి! లేచిరమ్ము, చివురించిన మావుల క్రింద శీతల
చ్చాయలలోన యావన వసంత శుభోదయ మయ్యె నవ్వుచున్
చేయికి జేయిజేర్చి, పెఱచింతనలన్ మఱపించు రాగముల్
దీయుచు వాసనల్ పరిమళించెడు చోటులయందు బోవగన్

.....

పాడుట కొప్పవేసి, పడవల్ నడపించెడు యేటితోవలె
చూడగవద్దు, లేత మనసుల్ తడి సేసెడు చెట్ల చాటునన్
గూడిన మేను లానుకొన కొమ్మల కాకుల వోలె నొక్క మా
టాడక కూరుచుంద మనువైన పోలమ్ముల గట్టు నీడలన్

"Come away with me, my beloved!" says the lover, "it is the dawn of Spring within the mango garden of tender leaves; we shall inhale together the fragrance of fresh flowers in bloom, wandering hand in hand, forgetting all worries, singing sweet songs of joy ..... if, however, you do not feel like singing, we shall avoid going towards the bank of the canal in which boats are plying; we will sit together side by side like two twin leaves on a hanging bough, not breaking the silence with a single word to each other!"

Abburi Ramakrishna Rau has another poem to his credit, which, perhaps for the first time in modern Telugu poetry, distinguishes passion from love.

మోమునమోముఁ జేర్చి నిను ముద్దిడు కోరిక లేదు; నీదు వ
క్షో మృదు శయ్యపైని శిరసుం గెడ వాలిచి, వ్రేలు మల్లికా
దాసు సువాసనా మధురతల్ పరికింపగఁ గాంక్షలేదు; నా
వ్రేమకు దారిఁ జూపగ పరించితి నా యలరించు నెచ్చెలి:

"I desire not to kiss you touching your cheek with mine; I desire not to breath the fragrance of the garland that adorns your breast; I only pray that you guide me on the path to love you my sweet friend!"

(Andhra Mahila Sabha magazine, 'Vijaya Durga', July 1979)

Abburi Ramakrishna Rau

'About Myself'

Interviewed by 'Mini'

(In an impromptu interview by Abburi's five year old grand daughter 'Mini' [Rukmini Timmaraju] (U.S.A.) recorded in July 1978)

M : Tatayya!

R : Yes!

M : Can you tell me a story?

R : I told you a story about 'rainbow'.

M : Yeah... but tell me a story about something else.

R : No, do you remember the story about 'rainbow'?

M : Yeah, I remember, but tell me a story about something else.

R : ...I know only about myself... I too was quite young like you once upon a time. When I was very young, my mother used to carry me in her lap, and used to tell everyone that I would become a big government official. My father was a village Munisif. My mother used to say...

M : What is that word '*muni*'...? What he did?

R : Village *Munisif* he did.

M : Actually what he did?

R : He does everything for the village. He punishes those who are guilty... pre warns... If anything goes wrong, reports are made to him.

M : Oh! Did you live in a forest, or a city or a country?

R : It is a beautiful village, having three roads and there is a lake with fresh drinking water. My mother used to go to the lake to bring a pitcher of water in the morning. The other water was supplied by the servants. We had a number of cattle... giving plenty of milk... she used to make all kinds of sweets with the milk.

M : Yeah!

R : Would you like to stay in a village like that?

- M : Yeah... Did you have cows there? Did your mother get the milk from the cows?
- R : Yes, Plenty of them. Nearly ten of them used to give milk... plenty of milk, butter milk, butter...
- M : Well, what else?... How old were you when you were... just like me?
- R : I remember I was six years old. When I was seven or eight, I was sent to School. And, in the school... on the bare ground, a pile of desks... we didn't have crayons or black boards. Only a piece of chalk....
- M : ...How can they write?
- R : A little sand or a little dust is sprinkled so that, when you move the finger ...it leaves an impression...
- M : ...Pretend there is a paper... the colour of the table shows... I know that... you sat on the floor and...
- A : Only on the floor, cross-legged ... no chairs ... the teacher also used to squat on the floor crossing his legs.
- M : It was a she or a he - the teacher?
- R : He. His name was Subrahmanyam.
- M : Oh! He had the same name as...
- R : Come on, ask me some more questions.
- M : Well, when you were ten, what did you do?
- R : I went to school, I told you... every day... the school was seven miles away from my native place. I used to walk every day seven miles in the morning....
- M : And in the meanwhile..
- R : Listen, what I am telling you is... I had to walk seven miles to reach the school, and walk seven miles back to reach home.
- M : I know, I know that. See, I don't have to walk, but now I have to walk to school.
- R : On the way we had to cross three canals. Every time we had to walk in the water, we used to remove our clothes and after reaching the other bank put on our clothes. We had to cross three canals - three small canals full of water - so deep - the water came across the chest ... put our books and clothes on our head, slowly cross the canals...

M : yeah...

R : ...go to school, come back from the school relieved... what you call, a dry ... clean water... no roads... only water... because we were surrounded by our fields.... what you call playground.....

M : I know, but see....

R : My mother used to ask us to go to the fields and pick up whatever vegetables we wanted. We used to go and pick... all kinds of vegetables were grown in our fields. We used to sit in the double bullock-cart, drive the cart... fill it up with vegetables and bring them back... ask my mother to prepare for me whatever curry would come of it.

M : But, did you have sisters or brothers or just sister or brother?

R : I had four sisters and four brothers.

M : They came with you? Did you all go to the fields and pick... you know there were five boys and you were ... one boy...

R : I was the last child of the family. So my brothers and sisters were married, settled down in the villages nearby.

M : But you didn't...

R : I didn't have a brother or a sister to accompany me to school. I was the last one. When I was ten, I lost one of my brothers in Secunderabad - Hyderabad. I studied up to my tenth year....

M : At Hyderabad you stayed, and you went to school in Hyderabad....

R : ...very little...

M : But you were in Visakhapatnam... and did you get... in Visakhapatnam...

R : Late in life...

M : Did you go to a beach nearby Hari's house?

R : ...We used to take sea-bath...

M : You had children when you went to the sea and have a bath?

R : Yes. Every week we used to... one day a heavy wave threatened us... till we settled down on the shore...

- M : But what happened to your children?
- R : We were out of danger luckily, the wave receded and then, after that we never had...
- M : ...then anything happened to your children?
- R : Nothing happened by God's grace...
- M : ...When did you get married and how many children did you have?
- R : I got married in the year 1911, that is to say, I was fifteen and my wife was nine years old.
- M : That means you were a child really...
- R : Absolutely! It was a child marriage. I did n't want to marry. My mother insisted that I should and I obliged...
- M : You found a *child* to marry! (laughter)
- R : I had twelve children.
- M : Twelve children! How many girls and how many boys in the children?
- R : All of them didn't survive. Only seven survived.
- M : But how many girls were there and how many boys were there?
- R : There were four girls....
- M : No, that was your sisters and brothers. How many children did you have?... and did your wife have?
- R : ..Three daughters and four sons.
- M : That means there are more boys in the family... what are their names?
- R : Vanikumar, Varada Rajeswara Rau, Gopala Krishna and Srinath are my sons. Rajya Lakshmi, Sujata and Chaya Janaki...
- M : Chaya Janaki is Chayatta?
- R : Chayatta is my daughter-in-law. She is the wife of my second son... my daughter-in-law.
- M : She is signing as Chaya Janaki..
- R : Your mother's name is Chaya Janaki, and Chayatta's name is Chaya Devi.
- M : Yeah, I had mistaken her for Chaya Janaki.

(Sri Abburi's voice had already deteriorated by the year 1978. Some of his words were not clear. The in audible words are indicated by dots.)

Abburi Ramakrishna Rau

Contemporary Telugu Literature

A small essay on a large topic presents certain difficulties. There are so many writers that deserve mention and to make a list of them with brief explanatory comments will be pointless. I must therefore protect myself with the plea that this is in no sense a history but a brief account of some of the leading characteristics of contemporary Telugu writing. Yet in considering this subject a few authors have however to be mentioned. In this matter I have leaned heavily upon the literary fashion current in Andhra today, but have tried to avoid the tendency to view the literary scene narrowly, mistaking prominence for uniqueness. Minor literary figures are often aggressively overpraised at birth-day celebrations and dedication ceremonies. If all that is said on these occasions were true there are scores of writers deserving world renown, living today but unfortunately is not the case.

By far the greater difficulty is that the curse of Babel still pursues literature in this country. There are very few translations either from one Indian language into another or from the Indian languages into a world language like English. Ideas from distant lands have crossed the seas and have entered contemporary writing at various levels in this country, through the medium of English. We find variations and vulgarisations of T.S. Eliot, Sartre and Joyce but we know so little about literatures in our neighbouring states. There are many abrupt unfamiliarities between the different linguistic regions, kinship sometimes yielding to a sudden disjointure. There is much truth behind the oft repeated jibe that there are Telugu, Tamil, Hindi and Bengali literatures but no Indian literature. It is only translation on an extensive scale that can bring about an interchange of ideas and improve our standards of taste leading to a larger and more enriched life and literary effort. An essay like this meant for the

non-Telugu reader, can only be a tell-tale description hardly convincing if some atleast of the works mentioned are not available in translation.

Poetry is still the dominant literary form in Andhra today. Assemblies of poets are popular and draw big audiences. Poets, especially those that can declaim their verse impressively are honoured more lavishly than others. There are so many writers of verse in Andhra today that the late Dr. C.R. Reddy presiding over a large meeting convened to celebrate the appointment of Chellapilla Venkata Sastry as the first Telugu Laureate remarked that if he threw a stone at the audience it would hit a poet!

The Telugus as a social community are by nature neither clannish nor parochial. They are not capable of an excessive patriotism blinded by prejudice. They are extremely receptive to new ideas and are even prepared to forget their separate identity and merge themselves in communities other than their own. The worst that can be said of them is that they are credulous. The upsurge of regional patriotism among them is a recent phenomenon brought about mainly by lack of political and economic opportunity. The high-priest of this patriotic fervour is Rayaprolu Subba Rao whose seventy first birth-day was recently celebrated with pride by a large number of his admirers. There is no doubt that when he sang that "the glory of Andhra is not dead" it found an echo in the hearts of thousands. It also brought into existence a host of imitators. But this eulogy of Andhra uniqueness has the unfortunate consequence of distortion and over simplification of issues. By contrast an earlier poet and play-wright Gurajada Apparao whose centenary celebrations are being held all over Andhra this year has given utterance to sentiments which have a universal appeal. His song "Love the country" can be adopted as its national anthem by any country in the world. Its theme is a call for the unity of mankind and the need for a good life. It is good augury for the future that after long years of neglect he is coming back to his own and his influence on the younger generation is steadily

growing. His literary output is small consisting of one full length play, two unfinished plays, half a dozen short stories, five story poems and a handful of songs and short poems. Everything he touched he adorned. In the play '*Kanyasulkam*' he assailed the social evils of his day in a dialogue of matchless grace. Characters who are nearly equal in importance are grouped together and the individual shrinks in importance. The collective hero of the play consists of overdriven, worried and restless men and women making the best of their situation in life. The play is by no means perfect. Nevertheless it attains greatness by virtue of its humour, excitement and an under-current of compassion which, runs through the whole play. Its greatest virtue is that it is still popular on the stage. Besides being a creative writer Apparao was a crusader in the cause of spoken Telugu in the distinguished company of Gidugu Ramamurthi. In his poems and stories he discarded the decorative language of Telugu verse which became an artificial convention and sought the genius of the common word, of even the conversational rhythm of Telugu for the purposes of verse expression. The diaries and journals he has left behind reveal a mind that is sensitive to all the progressive trends in the world around him. There is no doubt that his influence is bound to grow as it conforms to the progressive movements which took more towards the future than to the glory that has passed.

Subbarao himself was a rebel against an outworn and conventional way of writing which tradition had allowed to continue long after its usefulness was at an end. He broke away from the excessive regimentation involving set descriptions of nature and human emotions and heralded a movement of Romantic revival as he chose to call it. He produced short poems woven round incidents real and imaginary, in quick succession. His verse had a novelty and charm about it which appealed to the new generation. The metrical forms and the language he used are traditional so that the transition from the old to the new was rendered easier than in the case of Apparao. His chief title to

fame, I am inclined to think, will rest on poems like "Tenugu Tota" and a large number of lyrical pieces enshrining love and the natural beauty of the rural scene in Andhra. Later in life he developed a partiality for a kind of metaphysical writing filled with airy and intangible symbols and imagery. The Romantic element he and his followers have helped to foster has been overplayed and it is as a reaction against this that Sri Sri appeared on the scene. Sri Sri is essentially the spiritual successor of Apparao whose efforts to widen the scope of literary expression both in form and content he has succeeded in taking many steps further. He has thus helped to restore the continuity of modern Telugu poetic tradition which was in danger of being broken up by the Romantic interlude that followed Apparao. Pathabhi, Arudra, Kundurti, Ajanta, Tilak and others who have laboured in this direction deserve fuller critical attention than is possible in this short essay.

Among writers who turn towards various types of traditionalism Viswanatha Satyanarayana is in a class by himself. His versatility and large literary output are impressive. Although essentially a poet, he has written twenty or more full length novels, over a dozen plays and a number of learned critical essays. His magnum opus, "*Ramayana Kalpa Vriksha*" is not a translation but an entirely new composition written round the main incidents of the Sanskrit epic. Its style has ruggedness and power about it but simple passages of great lyrical beauty abound throughout the poem. The elegy on the death of his first wife is a moving and impassioned poem. His earlier poems like the '*Kinnerasani*' songs and '*Kokilamma Pelli*' which are among the best pieces that he has ever written have great lyrical charm and are immensely popular among all classes of readers. His prose although modelled on the classical pattern is simple, direct and forceful. It is used with telling effect in his earlier novels in unravelling complex human situations and in describing the beauties of natural phenomena. Viswanatha is a controversial figure in the field of contemporary Telugu literature. There are

those who say that he is an exponent of reaction, sectarianism and revivalism and others who uncritically rank him as the truest representative of Indian culture. Neither of these statements is wholly true. There is no doubt that he has unbounded admiration for our ancient culture and institutions as he understands them. He is less interested in innovation than in conservation and today the past is his favourite tense. The irrational extravagance of his latest novels is exasperating. But in spite of all this he has the extraordinary gift, of understanding and accommodating opposing points of view. His sympathy and even affection for the younger writers who have little in common with him are well known. His preoccupation in later life with a rigid classicism is an intellectual exercise unrelated to his real nature as a creative artist. Despite this intellectual determination which he brings to the fulfilment of his classical ends the poetry which emerges cannot be called entirely classical; it is only partly so. It is as if despite all his purposes, the spirit of the times has occasionally possessed him.

Krishna Sastri the romanticist *par excellence* has with two slender volumes of verse, '*Krishna Pakshamu*' and '*Urvashi*' emerged as one of the significant figures of contemporary Telugu literature. Some of his earlier poems are morbidly sentimental and pessimistic wherein he airs his soul-sickness. There is a certain theatricality and mystic attitudinising in his manner. He is a dreamer of extravagant dreams and unearthly beauty and has striven to communicate his unique intuitions in a highly individualised style full of the soft sounds and cadences of the Telugu language. It is as a writer of exquisite songs that he is widely popular in the country. Not a little of this popularity is due to his nieces - the gifted sisters Anasuya and Sita - who have not only set them to music but have given them wide publicity by rendering them in their own inimitable and bewitching voices in many learned assemblies all over Andhra. It is a pity that Krishna Sastri has placed all his gifts in this direction at the disposal of the motion picture and the All India

Radio in which he is now employed. I do not think it is a gain to the Cinema, as a poet of the first rank is singularly out of place in the motion picture industry of today but is clearly a loss - may be not a total loss - to Telugu literature. At this point so many names crowd in to be remembered - Rami Reddy, Joshua, Nanduri Subbarao, Dasaradhi, Narayana Reddy - to name only a few - that I must resist the temptation of making a catalogue and pass on.

It must be said that the novel as a vehicle of exploring the personality, motives and sentiments of men and women has not yet come to its own in Telugu. Most of the novels published are loosely knit stories lacking unity of plot or purpose. An additional handicap is that the battle between the modern and the classical dialects has not yet been completely won by either side. It is not because the issues have not been cleared. On the contrary the modern dialect has won wide recognition and there is no opposition to it worth the name. But the varying forms of verbal and case inflections and dialectal usages are so mixed up in the same author's writings that most of the prose lacks consistency and unity of style and grammar. Although he may be of some help, it is not the grammarian that can remedy this situation. Only an outstanding creative artist writing extensively on a variety of topics can create a norm free from inconsistencies which can be followed by others. Till then each author will have to work in isolation, as he is now doing, to find a suitable literary container for his experience.

'*Malapalli*' by Unnava Lakshmi Narayana has been acclaimed as an outstanding novel written in the popular modern style. Although its central plot is borrowed bodily from an obscure English novel "East Lynne" by Mrs. Henry Wood, several episodes mirroring the Telugu social scene have been woven into the story. The historic non-violent struggle initiated by Mahatma Gandhi, the sacrifices made by the ordinary folk in response to the call of the leaders, the Andhra rural scene in all its beauty and poverty are all depicted faithfully with skill and

deep insight in terms of actual experience. The language used is a blend of the upperclass and the rural dialect of the Guntur District. While a number of quaint words have been used, the salty idiomatic native usage has eluded the author in a number of situations he has described. Despite these draw-backs, the novel marks a memorable attempt to portray the motives and sentiments of ordinary men and women in a rapidly changing world. Adivi Bapiraju who tried his hand at painting and poetry, has written a number of novels which have won recognition in many quarters. His work is vitiated by his mutually overlapping interests, the painter's terminology invading his prose and poetry and his poetic exuberance blurring and distorting his vision as a painter. His novel 'Narayana Rao' which won the Andhra University award is a good example of his work. Gopichand has a surer insight into the functions of novelist and in his "*Asamardhuni jeevitha yathra*" has attempted with a large measure of success the aimlessness and frustration of the individual struggling against fate and circumstance in a hostile environment. The same deep understanding of human nature and good craftsmanship is seen in the two volumes of his short stories. Butchibabu is another writer of great promise whose novel "*Chivaraku Migiledi*" although obviously inspired by Somerset Maugham's "*Human bondage*" is a penetrating study of the guilt complex that pursues human beings trapped in situations beyond their control. The meaning and message of life after which they restlessly hanker comes to them as a mockery in the form of a blank sheet of paper which contains nothing. The author brings to bear on the writing of his novels and stories an experience gained by wide reading and observation. Lata is a novelist who has over twenty novels to her credit. She belongs to the line of uninhibited writing first made popular by Gudipati Venkatachalam the champion of women's emancipation and sexual liberty. Chalam beside being a rebel against conventional morality and social injustice is an outstanding writer of vigorous Telugu prose which he has used with great

effect in his numerous stories, plays and essays. He has of late veered round to the cult of Bhakti. Residing at the Ramanasramam of Tiruvannamalai he calls the faithful to prayer and occasionally issues dire warnings about world catastrophies which always seem to be round the corner. The characters in Lata's novel are mostly extroverts who do not hide their emotions or opinions. They walk out of marriages when they cease to be satisfying sexually or socially. They consider people who refuse the call of the flesh as leading warped lives. But all the same they are interesting, even loveable characters although seemingly distracted and harassed all the time. Lata is a writer of fluent and powerful prose and if only she does not rush from novel to novel by the lure of an enticing plot or situation, she may attain a greater depth than is found in her work. Balivada Kantarao is an unassuming writer of simple and forceful Telugu prose flavoured with the native idiom current in the district of Visakhapatnam. His straight and unadorned narratives describing the lives of ordinary men and women working in fields and factories have a quiet dignity about them. "*Goda meedi bomma*" and "*Daga padina tammudu*" are good examples of his work. Among the younger generation Bhaskarabhatla, Pothukuchi Sambasiva Rao, Singaraju Linga Murthi are a few among many others who are opening new paths in the field of modern Telugu fiction.

More than any other literary form the short story has become a deft instrument in the hands of Telugu writers in mirroring the contemporary situation in Andhra. Here no foreign clichés or schools of thought have interfered with its free and unfettered development. There is depth, suggestiveness and fidelity to the life around as also exquisite craftsmanship in quite a number of stories appearing from time to time. It is no exaggeration to say that atleast a hundred stories which can stand comparison with the best stories in other languages, can be selected from those written during the last three decades. It is in this field that good translations should be attempted without delay. The Telugu short story began to attract the attention of other linguistic regions

ever since Padmaraju's "*Gali vana*" secured an international award, although it is not a lone swallow. Gurazada Apparao and Sripada Subrahmanya Sastri before him and Kodavatiganti Kutumba Rao, Rachakonda Viswanatha Sastri are among the most distinguished practitioners of this literary form. Sulochana Rani, Ranganayakamma, Banumathi,... have added distinction to this form by their contributions.

It must be admitted that in the field of drama we have not been able to make as much headway as was expected of us. Before the modern movement in drama had time to stabilise itself there has been a massive invasion from the Cinema. This invasion submerged drama in the West also but there the institution of drama was fully alive to what it was losing by the advent of films, whereas in our country the illusion still persists that the Cinema is the higher form of drama. Dramatic writing depends upon efficient projection and enrichment by stage art and good theatre is lacking in many places. Despite these handicaps a great many plays which have won popular esteem have been produced in recent years. Among the favourites may be mentioned Rajamannar's "*Tappevaridi*", Kopparapu Subbarao's "*Alli Mutha*", Muddukrishna's "*Anarkali*", Korrapati's '*Kamala*', Nandi's '*Arani*', Narla's one act plays in "*Kotta Gadda*", Ramadas's "*Punarjanma*", Narasaraju's "*Weelunama*" an adaptation of Sean O'casey's '*Juno and the Paycock*' and S.M.Y. Sastri's adaptations from Shaw and Gogol "*Viswam Pelli*" and "*Mahanubhavulu*".

I am uneasily aware that in trying to put too much in too short a space I have left many gaps unfilled as for example our delightful humorists like Mokkapati and Mullapudi and enlightened critics like Rallapalli. But I hope that enough has been said to show the never ending stream of vital energy that underlies every form of literary creation in Andhra today.

(*Illustrated Weekly of India*, May 26, 1963)

Abburi Ramakrishna Rau

Contemporary Telugu Literature

[2]

While the writers and poets of an earlier generation are still active on the field, a much younger set of writers have since arrived on the scene bringing a fresh and brilliantly new aura with them. They are using a language spoken by the man of the street and they are writing chiefly for him unlike their predecessors who had the cultured few in their mind. Popular education brought all this difference and enlarged the reading public. These younger writers have no need to sing in praise of their mother land or cry their allegiance for her. These writers are fighting against poverty and other social evils that are bothering the millions at home. Their vision also is considerably enlarged for they are now more concerned with man and the various problems he is facing in living an intense life. Hence the tendency towards realism away from the extremes of the romanticists of the earlier generation.

In the early half of this century, poetry was the most practised form of literature in Telugu. It can be compared to the romantic era in English literature, in its abundance of gifted poets and in its defiance of the old order. It was then that the Telugu literature brought forth a band of out-standing poets like Rayaprolu, ... Devulapalli and a little later Sri Sri and Sistla. Their poems were experiments that unfolded endless possibilities for the younger poets. But most of these poets can be said to have retired into the shadows of silence, but for a lyric cry now and then to let us know that they still reacted to the world around them. Unfortunately we don't have a single poet of their stature among the great army of talented poets that are practising their art today. Of this large number of competent, bad and indifferent poets Tilak, Narayana Reddy and 'Ajanta' deserve mention.

Devarakonda Balagangadhara Tilak, the most gifted of today's

poets is truly philosophical, and profound in thought and expression. His style is always gay and polished. His poems have an evocative quality that is hard to explain. He uses a vivid and easily intelligible imagery. This fine poet, who was snatched rudely away by death on the 1st of July this year was perhaps the only poet right now who could have saved Telugu poetry from falling out of grace, given a few more years to live. He remains, however, incomparable because his originality sets him apart from all other poets of our time. A poet of great charm and simplicity is Dr. Narayana Reddy, whose songs are frequently broadcast by the AIR. He writes poems of personal experience and poems recording his immediate reaction to scenery and events. 'Ajanta' is the most distinguished among the angry poets of Andhra. There is an elusive quality about his poems that puzzles and attracts. His imagery is breath takingly new, and he has the capacity to make his words sing.

Recently, a group of six angry young poets, who call themselves Digambara Kavulu brought out a volume of interesting poems. They all have exotic pen-names like Nagna Muni, Bhairavayya, Cherabanda Raju and are extremely serious about what they are doing. There is certainly a great deal of anger in their poems and a deep set desire to shock people. We cannot, of of course, dismiss them simply as a group who made the biggest noise in our time or their work as a bit of experimental writing, for they are sincere and quite talented poets. Moreover they seem to have captured the imagination of young poets in other Indian languages, notably in Hindi.

This is the age of the newspaper and the magazine and so perhaps the age of prose as even the poets have broken free from the fetters of prosody, are experimenting in free verse. With so many literary magazines around, each competing with the other to hold the interest of the reader, no wonder that novel has emerged as the most popular form of literature. Each magazine has to serialize a novel in order to keep the strength of its readers steady. And as the majority of the patrons of these magazines

happen to be the young men and women mostly coming from the middle class, these magazines have to cater to their taste. That's perhaps the reason why we see so many social novels - novels that deal with problems faced by the society and the individual - around. Along with the emergence of social novel there came a number of women writers. The Telugu reading public's partiality to these novels written by women can be explained by saying that after all women are best suited to write them with their keen observation of men and manners, their down - to- earth practicality and avid sense of humour.

Muppala Ranganayakamma, the most distinguished among the novelists of today appeals both to the popular and literary sections of the reading public. An honest novelist, Ranganayakamma is the most conspicuous realists who takes her art very seriously. She is not a maker of romance who pictures life as man dreams or desires it to be. She writes about men and women whose lives are hopelessly complicated by the society and the meaningless traditions imposed on them by it. In "Pekamedalu" (House of cards) she tells the brave story of Bhanu the Every woman of today, the young woman who thinks her life her own and is unable to come to a compromise with people who belong neither to yesterday nor today. In "Balipeetham" the best work of the writer so far, and one of the very fine novels of recent times, we are told of Aruna, the young Brahmin widow, who marries a handsome young Harijan without fully taking in the consequences. Their marriage breaks when Aruna finds herself incapable of reconciling with the hard reality that by her marriage she stepped into a Harijan household, members of which are not all as educated and as sophisticated as the boy she married. The tendency to analyse the problems of life and to teach the method by which these problems may be solved, finds the fullest expression in the novels of Ranganayakamma.

Though realism is much in vogue one should not forget the novel of Romance that is very popular among certain sections of

the reading public. Of such novelists the most popular and outstanding is Koduri Kausalya Devi. Her novels take the reader to a colourful world of virtue, beauty and comfort. Her characters are larger than life, her heroes are too efficient, too good to be true; her villains and vampires are the ones, one sees on the celluloid. Her many novels which include "Shantiniketan", and "Chakrabhramanam" are very popular. After all, people have a right to escape occasionally, into a dreamland where it comes out right in the end always to help themselves endure the crashing boredom of modern existence.

However popular the novel might be, the growth of short story to reasonable heights is obvious. Though short story reached its' zenith in *Mahakavi* Gurazada, still we have writers of his calibre who are always on the go. There is a great deal of experimentation done in this field and the best short stories today are not in any way inferior to their counter parts in either English or any of the European languages. notable among these short story writers is Rachakonda Viswanatha sastry who has also written a novel "Alpajeevi" in the stream of consciousness technique. His profound understanding and deep sympathy for the working class and the lower middle class is obvious in his works. He is often angry but not bitter or cynical. He is a good craftsman and is consummate in his art.

Rachakonda minus anger is "Binadevi". This writer, in stories like "Erra ribbanu mukka", "Radhammapelli agipoyindi" and the "Sixth sense", succeeds in bringing characters and situations remarkably alive. He is an accomplished narrator and to add to this he has a great sense of humour which is characteristic of all his writings.

Ranganayakamma, the novelist, is also a competent short story writer. Once again she chooses to write not about politics or high romance but of the little affairs in family life. She goes about energetically to prove and to teach. Perhaps that's the reason why some times she falls sadly away and tells an

unpleasant story that serves no artistic or useful end.

A story teller who is always pleasant to read is Paluvayi Bhanumathi. She popularised, through a series of short stories, the much hated mother-in-law. The mother-in-law of Bhanumathi is a loveable old woman, very human, a bit eccentric and immensely interesting. Bhanumathi writes beautifully and easily. This effortlessness is characteristic of yet another woman writer Yaddanapudi Sulochana Rani who comes under the category of 'Pop' writers. She does not represent life as it is but as she likes it to be. In her stories the handsome virile men of no particular occupation and the beautiful coy women flit across the stage in colourful costumes.

When a poet tries his hand at prose, the result often is exciting. Devarakonda Balagangadhra Tilak, the poet and the play-wright, also attempted a number of short stories, which are unequalled as yet, for their verbal beauty and elegance of style. His stories have unusual themes and highly interesting characters. In stories like "Devudini chusina vadu" and "Sitapati katha" he probes the subtlest areas of human psychology.

While Bhanumathi writes in a comic vein about the mother-in-law, Mullapudi Venkataramana is noted for his Wodehousian humour. He writes on as many subjects as are under the sun, in a style peculiarly his own. He could be as cutting as Oscar Wilde and as simple as Wodehouse. His adventures of "Budugu" (an Andhra Denis the menace) is loved by all Andhras. Besides writing in this humorous way, he is an artist with a purpose. His "Girisam Lectures" and Bethala panchavimsathika" a political satire, are devastatingly critical of life and letters and politics. Another young critic who excels in satire is Nanduri Parthasarathy. His "Rambabu diary" and other critical essays are very popular. 'Arudra' a noted critic and a poet in his own right, is doing the laudable work of writing the history of Telugu literature in several volumes.

It is important to note that we are living in an age of science.

The rapid advancement in sciences and technology is accompanied by the growing intellectual curiosity about rockets and space. To satisfy this thirst for knowledge about the recent scientific discoveries many fiction magazines are publishing nonfictional or scientific essays quite regularly. This trend has become increasingly noticeable in the past few years. Among nonfictional writers Dr. Gali Bala Sundara Rao and Dr. Mahidhara Nalini Mohan are the most prominent.

Most of the major writers are not taking drama as a serious art form through which they can voice their deep feelings and convictions. It probably has something to do with the present theatre movement in Andhra. Of the few plays that have come out in the recent times, the majority is not literature. These dole out plays with flimsy plots and little drama. They take the pseudo-realistic themes like the Five Year Plans, Harijan uplift, social welfare and national defence. Melodramatic and slogan raising characters abound in these badly constructed plays. Two or three really stage worthy plays have come from the pens of Bhamidipati Radhakrishna, Gollapudi Maruthi Rao and Rachakonda Viswanatha Sastri. Very little is done in this field and one wishes that the leading writers of today take more interest in this form of literature.

Any survey of recent literature must conclude with an explanation if not an apology. It cannot be exhaustive and the best one could do is to select a few important writers for discussion to the exclusion of many who are perhaps of equal or greater power. After the elders these are the voices that at this moment, make themselves heard.

(Illustrated weekly of India... 1966?)

II

అబ్బూరి - కవిత్వం

ABBURI - POETRY

శతజయంతి రచనలు, ఇతర రచనలు

CENTENARY WRITINGS & OTHER WRITINGS

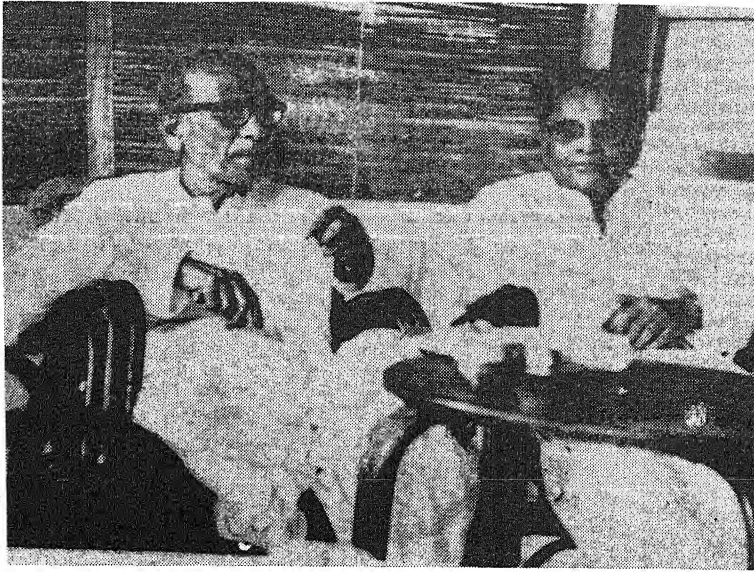

(చిత్రకారుడు శ్రీ బాపు)

జిన్నా బ్రంద్ బామ్మ
కన్నె కిక్కిమ్మిచ్చు కందొరెన్న
పన్నిచ్చిన అబ్బొకి
ఎన్నో ఇచ్చగించు ఎంకంటుల్లా!

శ్రీకాంతశర్మ, ౧౦. 5. 75

అబ్బూరి శతజయంతి ప్రారంభోత్సవ సభకు స్వయంగా రాలేక, శ్రీ ముల్లపూడి వెంకటరమణ ప్రత్యేకంగా 'అబ్బూరి'పై రాసి పంపిన పద్యం. దీన్ని శ్రీ ఇంద్రగంటి శ్రీకాంతశర్మ సభలో చదివి వినిపించారు.

అబ్బూరితో దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రి

“అప్పటికే అబ్బూరి రామకృష్ణరావు “మల్లికాంబ” “ఊహాగానము” లోని కొన్ని పద్యాలు మా అందుబాటు లోనికి వచ్చి మమ్మల్ని అమితంగా ఆకర్షించాయి...”

“ఇక్కడే అబ్బూరి రామకృష్ణరావుని గూర్చి చెప్పాలి. ఇతని దొక ప్రత్యేక కంఠస్వరమే కాని ప్రతిధ్వని కాదు. సాగసుగా సంస్కృతంగా ఉంటూ నవ్వంగానూ ఉంటుంది ఇతని వాణి. కొత్త చందస్సులను గడుసుదనంగా వాడాడు. “నీకుల యులివుల్ శ్రవోయుగళిలో కరినమ్ముగ మ్రోగు” ననే మల్లిక గాథా, ‘కాపుపాటా’, ‘అప్రాప్త మనోహారిణి’, ‘తిక్కన్న’ , ‘పృథివీ ప్రశంస’ - ఇవన్నీ పదే పదే పఠిస్తూ ఒక పంక్తి అయినా వదలుకోలేని మేలిమి బంగారు ముద్ద ఈయన కావ్యం అనుకునే వారం”.

దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రి

(‘పాతిక సంవత్సరాల తెలుగు కవిత్వము.’ (భారతి; 1948) - ‘అప్పుడు పుట్టి ఉంటే’

- (వ్యాస సంపుటి), ఓరియంట్ లాజన్, 1993) విశ్వేంద్రయ ప్రచురణ, 1965;

డా. ఏబ్యూరి మురళీధర రావు

“రజాశ్లేషం”

1973 హేమంతంలో అనుకొంటాను, దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారి ఇంటికి వెళ్ళాను. ఆ రోజుల్లో కృష్ణశాస్త్రిగారి ఇల్లంటే సాహిత్యకులందరికీ సంగమతీర్థరాజం. గోష్ఠీ వినోదం కరణలతో అయాచితంగా అనిమేషత్వం సిద్ధిస్తుండేది. మేడ మెట్టెక్కి నేను కాలింగ్ బెల్ నొక్కేసరికి భగవంతుడే మందీర ద్వారాలు తెరిచినట్లు కృష్ణశాస్త్రిగారి తలుపుతీసి ఆప్యాయనంగా పలకరించి లోపలి గదికి తీసుకొని వెళ్ళారు. అప్పటికే అక్కడ పిలకా గణపతి శాస్త్రిగారున్నారు. వారిద్దరూ మాట్లాడుకుంటూ ఉంటే నేను ఆంధ్రదేశం భావకవిత్వపు ఇంద్రజాలంలో మంత్రముగ్ధమై ఉండిన కాలపు కవితాసవితల సన్నిధిరూపమైన పెన్నిదిని స్వాయత్తీకరించుకొంటూ కేవలానుభవానందమూర్తినై ఉన్నాను. అంతలో ‘పోస్ట్’ అని కేక వినిపించింది. శాస్త్రిగారికి ఉత్తరాలను అందుకోవటమంటే దేవుల పల్లి సోదరకవులు పితాపుర సింహాసనాసీనులైనప్పుడు చెప్పిన పద్యాలలో అంతటి సంతోషం. రాజహంసగారు ఉత్తరాల కట్టను అందుకొని, లోపలికి తెచ్చి కృష్ణశాస్త్రిగారి చేతిలో ఉంచారు. అందులో బుక్ పోస్టు ప్యాకెట్టు ఒకటున్నది. శాస్త్రి గారు దానిని ఎవరు పంపినదీ చూడకుండానే, నిరాసక్తంగా దారాలను తప్పించి ప్లాస్టిక్ జాకెట్టుతో ఎర్రని అట్టపైని గిట్టు లక్షరాలను చూసి అద్భావాక్కుతో విభ్రాంతులై, చకచక పేజీలు తిరగేసి, పుస్తకాన్ని కన్నుల కద్దుకొని, గుండెలకు హత్తుకొన్నాడు. గణపతి శాస్త్రిగారు ఆ ఆత్మీయతకు చకితులై, “ఏదండీ, ఆ పుస్తకం, ఇలా ఇవ్వండి” అని చేయజాపారు. శాస్త్రిగారు పువ్వురేకులా ఆ పుస్తకాన్ని అరచేతులలో నిలుపుకుని గణపతి శాస్త్రి గారికి అందించారు. వారు పుస్తకాన్ని తెరిచినప్పుడు ప్రక్కన కూర్చొని ఉన్న నేనూ చూశాను.

అది అబ్యూరి వరదరాజేశ్వరరావు గారు ఢిల్లీనుంచి పంపిన శ్రీ రామకృష్ణారావుగారి “ఊహాగానము, ఇతర కృతులు” ప్రథమ ముద్రిత ప్రకాశిత సువర్ణసంపుటం.

గణపతి శాస్త్రిగారు పుస్తకాన్ని చూస్తుండగా కృష్ణశాస్త్రిగారు ఆ పద్యాలను చదవమని స్క్రిబ్లింగ్ ప్యాడ్ పై వ్రాసి చూపాడు. గణపతి శాస్త్రిగారు సుశ్రావ్యమైన కంఠస్వరంతో అందంగా చదివారు.

“నేనే కాదు...”

పద్యాన్ని చదివి ముగించి శాస్త్రిగారు ఆర్థనిమితిత నేత్రులై, ‘శ్రీ నారాయణ పాదసీరజ రజాశ్లేషం’ అన్నారు. ‘అబ్యూరివారు’ - అంటూ సంద్విగంగా శాస్త్రిగారికేసి చూశారు. నేను సకారాంత శబ్దాలను అకారాంతాలుగా ప్రయోగించటానికి శ్రీహర్షుని ద్విరూపకోశం ముఖ్యాధారం, అందులో రజశ్శబ్దం ఉన్నదో లేదో తెలియదు, అన్నాను.

రజశృజ్జం సకారాంతం కనుక లోప యకారాలు వచ్చి రజ ఆశ్లేషం, రజయాశ్లేషం అనే రెండు రూపాలే కాని రజాశ్లేషం కాజాలదని గణపతి శాస్త్రి గారి భావం అన్నమాట. కృష్ణశాస్త్రిగారు వెంటనే ఎర్రన్న యశశృజ్జాన్ని అకారాంతంగా ప్రయోగించాడు కదా, ఆ పద్యం చదువు' అన్నారు. ఆ పద్యం నాకు స్ఫురింపక ఖసూచకంగా చూస్తున్నాను. కృష్ణశాస్త్రిగారే ఆ పాదాన్ని వ్రాసి గణపతి శాస్త్రిగారికీ నాకూ చూపించారు. నాకు తెలుగులో వేలకొద్దీ పద్యాలు వచ్చును. అయితే ఏదీ నియతంగా చదువుకోలేదు. చక్షూరాజీవ యుగంబు, భద్రాయిత మూర్తి అని చూసి నేర్చుకోవటమే కాని తాళ్ళు దారాలూ తెలీవు. “నేనూ ‘ఈ లోకమ్ము దరిద్రతా కృపణతా హింసారంసా రుషోద్వేలోల్లాలము లందు ముగ్ధి’ అనివ్రాశానే కాని నియమాలూ గణాలూ చూసుకోలేదు. మా అబ్బూరి అలా కాదు. గొప్ప పండితుడు, మహా మహా పండితుడు ఏది వ్రాసినా పరమ గంభీరంగా ఉంటుంది. ఎంతో గుండెల్ని కుదిపివేస్తే కాని వ్రాయడు. వ్రాసిన ప్రతి అక్షరం ఆచి తూచి వ్రాసిందే. మాకందరికీ గురువు. నేను దేశమంతా సభల్లో తిరిగినప్పుడు పాడిన పద్యాలే ఇవి.” అని ఎంతో ఆవేశంగా వ్రాశారు. ఆ పంక్తులను మేమిద్దరమూ చదువుతుండగా - ‘మహా మహా’ ల తర్వాత హంసపాదు పెట్టి మళ్ళీ ఒకసారి ‘మహా’ అని వ్రాసి underline చేశారు. ‘అబ్బూరి ఊహాగానము అని వ్రాశాడు. విశ్వనాథ అయితే ఊహాగానము అనాలంటాడు’ అని వ్రాశారు! చాలా కాలం తర్వాత ఊహాగానం సామవేదం లోని ప్రపాఠమని ఆ శీర్షిక అంతరార్థం నాకు బోధపడింది).

ఆ ఆవిష్టమనస్కృత నుంచి తేరుకొనేదాకా ఊరుకొని, కృష్ణశాస్త్రిగారు పుస్తకాన్ని చేతులతో గుండెల కద్దుకొని, ‘ఎంత మంచిపని చేశాడు, వరద!’ అన్నారు. (అన్నారంటే, వ్రాసి చూపారన్నమాట). హైదరాబాదులో ఎవరో సన్మానం చేస్తానంటే, ఆ సభలూ సన్మానాలూ నాకు అక్కర్లేదన్నాను. మరీ మరీ బలవంతం చేశారు. సభానిర్వహణ విషయమై నా నియమాలు ఇవీ: సభ ఎక్కడ జరిగినా ఫర్వాలేదు. ఎంత మంది వచ్చినా రాకపోయినా ఫర్వాలేదు. నేను సభాస్థలి ప్రాంగణంలోకి అడుగుపెట్టేసరికి వేదిక మీద మా అబ్బూరి, రాయప్రోలు ఆసీనులై ఉండాలి. నేను వేదిక మీదికెక్కి అబ్బూరి కాళ్ళకు మ్రొక్కి, రాయప్రోలు పాదాభివందనం చేసి, ఇద్దర్నీ కౌగలించుకొని, పుష్పమాలలు వేసి, ఆ తర్వాత నేనూ కుర్చీలో కూర్చోనాలి. సభ దరిదాపుల్లో ఎక్కడా మంత్రులూ పండులూ ఉండటానికి వీల్లేదు - అన్నాను’ అని కలకల నవ్వారు. (కొన్నాళ్ళకు ఆ సంగతినే ‘కృష్ణశాస్త్రి జ్ఞాపకాలు’ అన్న పేరుతో ఒక వ్యాసం వ్రాస్తే నేను పెయిర్ చేసి ఇచ్చాను.) ‘అందరికీ ఇటువంటి అదృష్టం ఉండదు. నా పద్యాలూ సంకలనం చెయ్యలేదు. తండ్రి ఋణం అంటూ ఏదైనా ఉంటే, పూర్తిగా తీర్చుకొన్నాడు వరద’ అన్నారు.

దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రి, అబ్బూరి రామకృష్ణారావు గారల ఛాయాచిత్రాన్ని చూడగానే వచ్చిన జ్ఞాపకాలకు అక్షరాంకనం ఇది.

డా. చేకూరి రామారావు

‘ముత్యాల సరం’లో ప్రయోగం

... అప్పారావు గారు ఒకచోట

“దేశాభిమానం నాకు కద్దని

ఒట్టిగొప్పలు చెప్పకోయ్”

అని రాశారు. ముత్యాలసరం నడకకు ఈ గేయంలో మొదటి అక్షరం ఎక్కువవుతుంది. శా అనే అక్షరం మీద ఊనికతో చదివినప్పుడే ఈ గేయం ముత్యాలసరం నడకలో ఇముడుతుంది. అప్పారావు గారి ప్రయోగం కావాలనే చేశారో, అప్రయత్నంగా వచ్చిందో తెలీదు. ఎందుకంటే ఆయన రచనల్లో ఇటువంటి ప్రయోగం ఇంకొకటి దొరకటం లేదు.

బహుశా అప్పారావుగారి ఈ ప్రయోగమే అబ్బూరి రామకృష్ణారావుగారికి ప్రేరణ ఇచ్చి ఉండవచ్చు. ఈ రకం ప్రయోగాన్ని గేయమంతా ఉపయోగించి ముత్యాలసరం నడకలో ఒక కొత్త భేదాన్ని సృష్టించారు.

పూజాశిరీషములు

పూజాశిరీషము లేరుకొంటివి

పోయివచ్చెదో జవ్వనీ

తేజోవినీల దృగంచలమ్ముల

తేరి చూచెద వెవ్వనీ

ఆనందవస్త్రములే కుమారుం

డల్లు తెల్లగ నల్లగా

ద్యానంపు హైందవగీతి నెవ్వం

డల్లు నల్లగ తెల్లగా

ఆలింపు పాడెధ నాంధ్రకోమలి

యార్ద్ర హైందవ గీతులన్

పాలింతునెల్లడ భావపుష్పిత

నవ్యశయ్యా రీతులన్

ఇది అబ్బూరి రామకృష్ణారావుగారి ఊహాగానము (1918) అనే ఖండకావ్య సంపుటిలోది.

శ్రీశ్రీకి బహుశా అబ్బూరి రామకృష్ణారావుగారి ప్రేరణ కావచ్చు. “హారతి” అనే

పేరుతో 1980లో ఒకగేయం ఇదే విధంగా రచించారు.

హారతి

ఈ తామసీ నిశ్శబ్దహృది మన

కిర్పర కు స్వాగతముగా

శ్వేతస్మితామృత శిశిరపీచీ

శీకరము లోలయించగా
 చేతస్సముద్ర తరంగ నాట్యము
 లై తలంపులు తరలగా
 ఆతంకమింతయు లేక నీ కొర
 కాలపించెద గీతముల్.
 నాతో విశాల విహాయసాల వి
 నూతనాద్యములకు నినున్
 శీతాంశుశీతల కిరణతంతుల
 నూతగాని కొనిపోవుదున్.
 ఏతెంచుచున్నవి కొముదీ రమ
 ణీయ వీణాగానమున్
 ప్రోతస్సలన్ ద్రవియించు కైరవ
 సూనముల నవగంధముల్
 జ్యోతిర్మనోజ్ఞము లీ పవిత్ర ము
 హూర్తముల్ మన భాగ్యముల్
 వీత ప్రపంచ వ్యధాత్ములమై
 వెల్లిపోదము వెన్నెలన్.

అబ్బూరి రామకృష్ణారావుగారూ, శ్రీశ్రీగారూ ఒకే నియమాలను పాటిస్తూ వీటిని రచించారు. ఒక్కో చరణంలో ప్రతి అర్థభాగంలోనూ 28 మాత్రలుంటాయి. సరిపాదం చివర ఉండాలన్న గురువు బేసిపాదం మొదటికి చేరింది. ఈ బేసి పాదాలలో ప్రాసనియమన్నీ వీరిద్దరూ పాటించారు. రెండురెండు పాదాల మధ్య యతిని నియమంగా ఇద్దరూ పాటించినట్లు లేదు...

(ఆధునిక కవిత్వంలో ముత్యాల సరాలు. గురజాడ - దేవులపల్లి సాహితీ సమారాధన ప్రత్యేక సంచిక హైదరాబాదు: చైతన్య సాహితీ సమాఖ్య 1983. పే. 11-14.)

“ఆంధ్ర సాహితీవేత్తలలో అభ్యుదయ భావాలను నాటి, మహాకవి శ్రీశ్రీకి అభ్యుదయ మార్గాన్ని చూపిన అభ్యుదయ సాహితీవేత్త శ్రీ అబ్బూరి.”

- ఐ. సూర్యనారాయణరాజు.

భద్రరాజు కృష్ణమూర్తి

అబ్బూరి

ఆంధ్ర విశ్వకళాలయము వాసికి విధాత
విజ్ఞాన ఫని పదవీ విముఖుడు
ఆంధ్రాంగ్ల సంస్కృతా లాకళించిన మేటి
భావకవిత్వమ్ము పట్టుగొమ్మ
రాజకీయాల సారమెరింగిన విరాగి
ఉత్తమ సంస్కారి యోగిసముడు
బూదరాజుకు నాకు బుద్ధినేర్చిన ఒజ్జ
మృదు వచశ్రుతురు డభ్యుదయవాది
అట్టి అబ్బూరి మాష్టారి కిట్టి వ్యాస
సంపుటిని అంకితము చేయు సమయమందు
నాదు దీవన లభినందనమ్ములందు
కొమ్ము; గురురుణంబును తీర్చుకొంటివోయి!

(డా. బూదరాజు రాధాకృష్ణ తమ 'సాహితీ వ్యాసాలు' అనే గ్రంథాన్ని అబ్బూరి రామకృష్ణరావు గారి స్మృతికి అంకితం చేసిన సందర్భంగా ప్రా. భద్రరాజు కృష్ణమూర్తి 3.5.90 తేదీన రాసిన పద్యం)

* * *

నందూరి రామకృష్ణమాచార్య

అబ్బూరి

వెలుగు వెదకు కొనుచు - తెలుగు సాహితీ దాటి
ఎగురునట్లు - నన్ను - ఎవడు తీర్చె?
అద్వితీయ ధిషణు - అబ్బూరి గృహనాము
రామకృష్ణరావు - ప్రస్తుతింతు.

(కవితాప్రభాస : పద్య సంకలనము, 1991)

అబ్బూరి రామకృష్ణరావు

కొన్ని పద్యాలు

“అరువై నిండుట కింక తొమ్మిదో పదో అల్పంబు లయ్యున్నైలల్
జర సర్వాంగములందు నిల్చె తన రాజ్యం బప్పుడే; వార్ధక
స్ఫురణమొక్కడె కాదు తోడయి రుజాక్షోభము తీండించు; స
త్వరమే పంచత నొందుటంచితము కాదా నాకు?.....

... చావంటే యిష్టం లేక పంచత్వమన్నాను. ఆ రెండింటికీ ఏవిటో భేదం?...”

(డా. భద్రరాజు కృష్ణమూర్తి అమెరికాలో ఉండగా ఆయనకి అబ్బూరి 28.2.56 న తన
లేఖలో రాసిన పద్యం)

*

తానార్జించిన దానితో బ్రతుకుటే ధర్మము సంసారికన్
నేనీ ధర్మము నెన్నడు న్మరచి పోనే లేదు గానీ సుతుల్
శ్రీనిష్ఠాతులు భాగ్యవంతులయి తండ్రిన్ భోగిగావించునా
శ్రీ వాల్మీకియై యుత్త మోత్తమముగా చింతింతు...

నానా సద్గుణ రాశియై తనరియున్ నా భార్య అప్రాజ్ఞ, స్త
స్థానమొన్నడు వీడి వేటోకరితో సఖ్యము సాధించి తా
నానందింపదు; బంధు మిత్రులెవరావ్వనించినన్ పోదు; సం
తానమ్మన్న విరక్తయై కనలు నజ్జనాన....

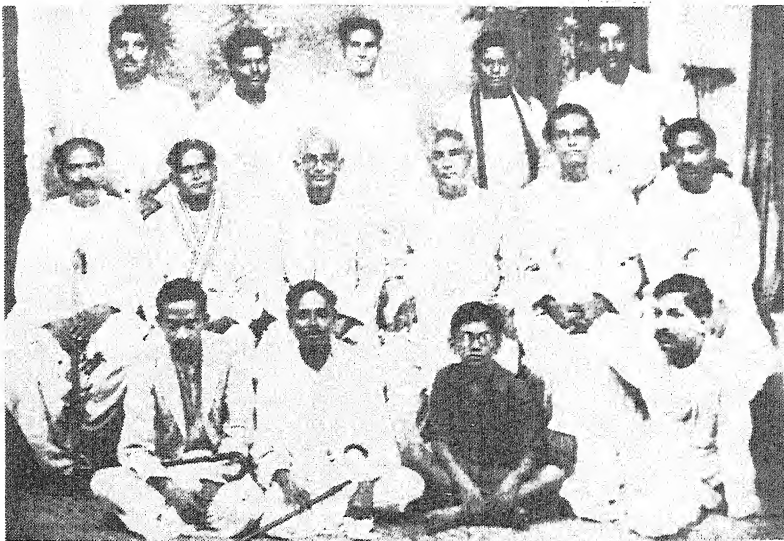
తన వారన్న పరాయి వారనిన భేదంబిండుకేన్లేక పె
త్తనమున్నిల్పునొకప్పు; వేటోకపుడేతద్ బిన్న మర్యాదతో
తన వారిన్ పెఱవారిగా దలచి చింతన్మున్న....

(అసంపూర్ణం)

*

వలపు బిడ్డ వోలె బంగారనుచు పిల్చి
శిరసు నెల్ల మరల మరల నిమిరి
అన్నమాటలిప్పి ‘ఉన్నానుగా నేను
వలదు భయము నీకు వలదు భయము’.

(1975-76 ప్రాంతంలో ‘శివం’ ఆవరణలో (హైదరాబాదు) భగవాన్ సత్యసాయిని
సందర్శించినపుడు జరిగిన సంఘటనని తలచుకుంటూ ఢిల్లీలో 1979లో అనారోగ్యంతో
మంచం మీద ఉన్నప్పుడు చెప్పిన పద్యం)

'కవి మిత్రులు' (1933 - 1935 ప్రాంతం)

ఎడమనుంచి కుడికి -

నిలబడినవారు - 1. సున్నం వీరరాజకవి. 2. స్థానాపతి సత్యనారాయణ శాస్త్రి. 3. వెంపటి సత్యనారాయణ. 4. విశ్వనాథ నరసింహం. 5. తెలియదు.

కూర్చిలో కూర్చున్నవారు - 1. తెలియదు. 2. అనంతపంతుల రామలింగ స్వామి. 3. పింగళి లక్ష్మీకాంతం. 4. తెలియదు. 5. అబ్బూరి రామకృష్ణరావు, 6. పురిపండా అప్పలస్వామి.

కింద కూర్చున్నవారు - 1,2. తెలియదు. 3. అబ్బూరి వరద రాజేశ్వరరావు. 4. పూడిపెద్ది వెంకట రమణయ్య.

అబ్బూరితో అభిమానులు - అబ్బూరికి కుడివైపున డా. భద్రరాజు కృష్ణమూర్తి, డా. కొత్తపల్లి
 వీరభద్రరావు, ఎడమవైపున డా. బూదరాజు రాధాకృష్ణ వెనక - మధ్యలో డా. చేకూరి రామారావు,
 కుడివైపున డా. హెచ్. ఎస్. అనంతనారాయణ, ఎడమవైపున డా. పోరంకి దక్షిణామూర్తి.

అబ్బారి రామకృష్ణరావు

అభినవ కవితా ప్రశంస

లోకైక మోహనమగువిద్యానగరమున వెన్నెల దినములలో నొకనాటి సాయంకాలము నందు వినోదార్థమై వచ్చిన వయోవంతుడును, రూపవతియగు తన సఖియును, గలసి మెలసి పొడిచిన చంద్రుడస్తమించు వరకును తెలుగు పాటలను పాడుకొనుచుండిరి. ఆనాడు దేవరాయల విద్యానగరమున వెన్నెలల వెదజల్లిన సాహిత్య దీపమిప్పుడు వెలుగుటయేలేదు. ఆ నాయకీ నాయకుల పాటలెన్నడో స్మృతివధమును దాటిపోయినవి. కావ్యసృష్టికి ప్రేరేచు మన హృదయము వేదనలయందేనాడో యే క్షణమో వినిపించును గాని, ఎడతెగని ప్రేమాతిశయముతో నా సరస్వతి నూపురద్వని పినరాదు. తెలుగు కావునకును, తెలుగు ప్రభువునకును అవ్యయమగు తన యానందమును చెటి సమానముగఁ బంచపెట్టిన సామ్రాజ్యలక్ష్మి మనల నీనాడు చిన్న చూపుచూచుచున్నది. అయితే, తెనుగు హృదయమున నింకను నైజములగు భాగ్యకాంక్షలంతరించలేదు. సాహితీ స్నేహితులగు రాజ ప్రముఖుల సంతతి యందు మఱల రస జిజ్ఞాస తల యెత్తినది. అభినవ కవితకిదియే యారంభవేళ.

కాలవశమై యీ నూతనాభిలాష ధూళి ధూసరిత మగు ప్రచ్ఛన్న వేషముతో నింతవరకును సంచరించుచున్నది. పశ్చిమ విజ్ఞాన మొక వంకను, వంగ భాషా సాహిత్యమింకొక వంకను బలవంతమగు రయోద్ధతితో మన జ్ఞానకాంక్షను తమ ఇష్టమువచ్చినట్లు పలికించిన మాట సత్యమే కాని మన కదివరకు లేని వైదగ్ధ్యమును క్రొత్తగా తెచ్చిపెట్టలేదు. పైగా మనయందుదయించిన “నవీన మానసీయ సల్లాపము నందలి యనురక్తి చాల వఱకు మరగుపఱచినది. అందువలననే యభినవ కవితా ప్రారంభముల కివి విఘ్నప్రాయములు కాని దోహదములు కానేరవు. ఎవరేమన్నను, వంగసాహిత్యము భారత సంప్రదాయమునకు చాల దూరముగనే నడచుచున్నది. అనగా పశ్చిమమునందలి వ్యామోహమును వంగ స్వభావముగ నన్వయించుకొనుచున్నది. రసికాగ్రేసర చక్రవర్తియగు నరవింద ఘోషగారి తాత్పర్యమును గ్రహించియే కాబోలు, వంగసాహిత్యమింకను చీకటిలో ప్రాకులాడుచున్నదని వచించియున్నాడు. ఏదియెట్లున్నను సాధకు లెప్పుడును గురుపీఠము నలంకరింపదగరు. సిద్ధులే యందుల కర్హులు. ఈ సిద్ధాంతము నొక కొంత యాదరించినచో పాశ్చాత్యుల సాహిత్యమే వంగసాహిత్యము కన్నను మనకు అవశ్యము అనుసరణీయమని గోచరింపగలదు. ఎందుకనగా

చిరకాలమునుండి, విశ్వప్రయత్నముతో నచ్చ ప్రాకృత హృదయము చేసిన తపస్సు ఫలించి నేటికి స్వయం ప్రకాశమైనది. సంశయ రాహిత్యమును గాంచినది. ఇందువలన కర్తవ్యమంతయును ముగిసినదను నర్థముకాదు. జన్మజన్మాంతరములనుండి కోరుకొనుచున్న భారత సాంగత్యమభ్యున్న వెంటనే రసపిపాస తీరిపోదు. ఇంతకు మునుపున్న వేదనాలాపములు నశించి కవి హృదయమున నానంద రూపమున నవతరించును. లీలా మానుషుడగు మునీశ్వరుడై మానవ హృదయ మెంతవఱకు తన మందిరముగ నంగీకరించునో యా గడియ వఱకు కవి యొక్క కాంక్ష చల్లారదు.

వంగ భాషా సాహిత్యము సాధకస్థితి యందే తన యాత్రా పథమును వెదుకు కొనుచున్నదని చెప్పియుంటిమి. ఈ మార్గాన్వేషణమునకు తగిన సంస్కార సంపత్తి ఇంకను జతపడలేదు. పరమార్థమును గ్రహింపజాలక త్రొక్కిన త్రోవ నెల్ల 'నేతి' 'నేతి' యిదికాదిది కాదని విసర్జించుచున్నది. అయినను నా యన్వేషణమున వంగ హృదయము రాలిపోవు పండుటాకుల నడుమ కిసలయమువలె తన యవగుంఠనములను విదల్చుకొని బయటికి వచ్చుచున్నది. ఈ వసంతాకమును గాంచి మన తెలుగువారు మోహితులగుట సహజము. కాని స్థాయి గుదురని, యభిలాష పరిపరి విధముల పోవుచుండును. నిమోన్నతములందు పడిలేచుచుండును. ఆ గతిని మనమనుసరించి పోజాలము. ఒక వేళ యనుసరించినను అంధులమై మన యభిమానము నమ్ముకొని పోవలసిన గతి పట్టును. చిరస్థాయిని గాంచి యారితేరిన ఇంగ్లీషు వాఙ్మయము మాత్రమట్లు కానేరదు. ఇది మన సంప్రదాయములకు సంపూర్ణ యుగ విరుద్ధమే యైనను, మన లక్ష్యమును వర్ణించక పోయినను, రంగుల రాశియగు భారత సంసారమును చిత్రింపక పోయినను, స్వతంత్రేచ్ఛను నిర్బంధించు నవకాశము లిందు తక్కువ. ఇందు చిత్త విభ్రమము నొందించు వక్రమార్గములు కాన్పింపవు. ప్రసన్న హృదయముతో తిలకించిన వారికి నిర్మలజల పరిపూరితములైన సరస్సులేకాని యెండమావులే జాడ వెదికినను గానరావు. ఇందలి సౌందర్యము రసిక హృదయమును మోహలతచే బంధింపదు. కాని తారతమ్య దృష్టి నొనగి నిజ స్వభావము తీర్చి దిద్దుకొన నవకాశమును కల్పించును. అభినవ కవితా పరాయణులీ రహస్యమును యథాతథముగా గ్రహింప జాలకున్నను, స్థూలముగా నన్వయించుకొనిరని చెప్పనగును.

ఉదయ కిరణము లింకను మన కావ్యకుటీరముల వెలుగగ లేదనుట మాత్రము విధితము. నాయకా నాయకుల వాలకమున తెనుగు మూర్తి కనుపింపదు. వారి యన్యోన్యమున తెనుగు హృదయము వికసించుట లేదు. సల్లాపములు చెవి కింపైనను, సహృదయ హృదయానంద మబ్బుట లేదు. పరవశమగు హృదయమునకు స్వచ్ఛంద

గమన మలవాటు. అందువలననే చిరకాలము నుండి సంఘితములగు సంప్రదాయముల నెల్ల మఱచి పోసెంచినట్లు కాన్పించుచున్నది. ఈ మాయ యెన్నాళ్లో నిలువదు. బలవంతమగు తెనుగు స్వభావము, తన శరీరము నెన్నడో యలంకరించి నేడు మాత్రము బంధించుచున్న తీగలనన్నిటిని త్రెంచుకొని యభోచితమగు నభ్యుత్థానమును గాంచును. ఆపరిణామము ప్రాప్తించు నపుడే యభినవ కవుల కష్టములు ఫలించినట్లుగును.

మునుపటి వికాల విశ్వమునకు వెలియై, కొయ్య బొమ్మల నే పూజించుచున్న మనకు నలుపురతో తలయెత్తి తిరుగ నీశ్వరాజ్ఞయైనది. మన స్వగృహముల నుండి కల్యాణ విహారమునకై వెడల బోవుచున్నాము. మన ప్రయాణము నందంత పాడుగును గృహవాసనలు మన హృదయ పుష్పములందు పరిమళించుచునే యుండును. అభినవ కాంక్షలును వదలిపోవు.

ఈ యవస్థయందే తెనుగు హృదయము ఎటు పోవుటకును పాలుపోక చకితమై నిలచి యున్నది. తన పూర్వాపరములను సమన్వయ దృష్టితో చూడజాలకున్నది. గత జీవన సంపత్తి యంతయు వినర్జనీయమా? యను కృత్రిమ సంశయముచే వేధింప బడుచున్నది.

ఈ ద్వైదీభావము నూతన పరిశోధనకుఁ గారణమైనది. మారుమూలల నణగియున్న విజ్ఞానము ప్రకాశవంతమై బయటికి వచ్చి ఆంధ్రుల యభిమానమును పోషించుచున్నది. ఆ పాటలయందును పద్యముల యందును మన భావి భాగ్యోదయము యొక్క దృవి యస్ఫుటముగా వినిపించుచున్నది. దీక్షా పరతంత్రులగు కవుల నేకులు బయలు దేరుచున్నారు. వీరందరి భాగ్య మెట్లుండునో మనమూహించలేము. కాని వీరి ప్రేమా ప్రయాసలు మాతృమందిరమున చిరస్మరణీయము లనుటలో సందేహమేమున్నది.

వంగ కవివతంసుడగు బంకిమ చంద్రుడు తరుణ వయస్కులగు తన దేశీయులనిట్లు సంబోధించెను: దైన్యమును వీడి మీ యాత్మగత వృత్తాంతము నంతయు మీనేర్చిన పలుకులతో నివేదింపుడు. మీరేది వ్రాసిన నదియే సాహిత్య మగును. శాశ్వతానందమును చేకూర్చునత్రమ కావ్యరచన మీ కాలమున సాధ్యము కాక పోయినను, ఆచరణమునే రానున్న కవి చంద్రునకు మార్గదర్శకులై రనుటకన్న యభినవ కవులేమి గౌరవము కాంక్షింతురు? ఇంతటితో అభినవ కవితా ప్రశంస యందలి యుపోద్ఘాత ప్రాయమగు నీ వ్యాసము ముగిసినది.

2

ఇంతకు మునుపు, తెనుగు స్వభావము నవ్య కావ్య రచనలందంత పరిస్ఫుటముగ కనుపించుట లేదను భావము మన కుదయించినది. మన సంప్రదాయమును పాటింపకయే తన త్రోవ తానేగుచున్న దానివలె భ్రమ గొలుపుచున్నదని మన కావ్య ధోరణిని గూర్చి

సూచించబడినది. ఈ సందర్భమున స్వభావ నిర్వచనము చేయుటకు పూర్వమే యొక విశేషమును గమనింప వలసి యున్నాము. తెనుగు స్వభావ మనునటువంటి లక్షణ లక్షితముగు నొక విషయము కావ్యకర్తకు సంపూర్ణముగ మనోగతము కానక్కర లేదు. ఎందుకనగా కవి తన రసావేశావస్థయందు మగ్నుడై కావ్య సృష్టి కుపక్రమించునప్పుడు అతీతుడై స్వభావమును కాసించి దాని కిదివరకు లేని యింకొక భంగి నాపాదించ శక్తి గలిగియుండును. కవి వాక్యములే శాసనములై జాతియొక్క స్వభావము నప్పుడపుడేర్పరింప సమర్థములై యుండును గాని, లక్షణ బద్ధమగు స్వభావమతని బంధింప జాలదు. అయితే యా సుప్రసన్నుడగు మహాకవి మానవ సంసారమునకు బహిర్గతుడై యందలి కర్తవ్యమును శాసించుచున్నాడని మాత్రము కాదు. జాతి యొక్క సంస్కార వాసన లంత మాత్రముననే యతని యందంతరించిపోవు. ఆయన నియామకముల యందు విశేషవైపరీత్య ముండదు. ఉన్నయుద్ధానమే నూతన తరులతావుపుష్పశోభితమై నూతనాకృతిని దాల్చి పరికిణీ విడిచి పావడా కట్టిన వయసు పడుచువలె తానే తనకు భిన్నమైన దానివలె మునుపటి చక్కదనమును మరపించు సౌందర్యముతో ప్రకాశించుననుట మాత్రము సత్యము.

భావములనంతములై యనంత రూపముల ప్రకాశితము లగుచుడును. ఈ నానారూపములును తమ తమ యాకృతులందు పరస్పరభిన్నములై ప్రత్యేకములై యుండును. ఈ భిన్న వ్యక్తుల స్వభావములయందు యోగ్యాయోగ్య సాధుత్వాసాధుత్వ విచారణను నెఱపి సూత్రాత్మయుగు జాతి స్వభావమే మార్గానుసరణమున నిర్ణయింపఁ బడినది? అను సంగతి విచారణీయాంశము. అనాది నుండియు మన దేశ మధ్యమున సిద్ధపురుషులుదయించి మనధర్మము నన్ని శాఖల యందును నిర్ణయించియున్నారు. ఈశ్వరాంశసంభూతుడగు మనువు విధించిన ప్రకారమే మన యనుష్ఠానములు నేటికిని ప్రశస్తములగుచున్నవి. ఈనాటికి మనకు గంధి [గాంధీ] మహాత్ముని ధర్మప్రవృత్తి ప్రత్యక్షనిదర్శనముగ నున్నది. ప్రభుత్వపు ప్రబల శాసనము లన్నిటినతిక్రమించి నిరుత్తరులమై గంధి మహాత్ముని యాజ్ఞ శిరసావహించుచున్న భావమే మానవ వ్యక్తుల స్వభావ సముద్రమును బైటికి తెచ్చును. ఇందువలననే యీశ్వర సామ్రాజ్యమున ప్రతి రాజధానియును తన యనన్య విలాసమును నిలుపు కొను చున్నది. ఈ జాతి స్వభావ మాంధ్రుల యందేయే లక్షణములతోవిరాజిల్లు చున్నదియు చర్చించుట మన ప్రస్తావనము కాదు. ఈ విచారణ కేవలము రసమునకు సంబంధించినది కవి కంతగాలేదు. అందువలననే ప్రాసంగికముగ నవ్యకవితా విచార సందర్భమున నీ విషయమెంత యసమగ్రముగ నున్నను చెప్పక తప్పినది కాదు.

అబ్బూరి రామకృష్ణరావు

పీఠిక - 'పూలమాల'

(స్థానాపతి రుక్మిణమ్మ. ప్రథమ ముద్రణము - 1933)

స్థానాపతి రుక్మిణమ్మగారి వయస్సు పదునెనిమిదేండ్లు. ఈమె విద్యాశాలలందుగాని, పండిత గురువుల సాన్నిధ్యమున గాని విద్య నభ్యసించియుండలేదు. స్వయం కృషి వలనను, భర్త సహవాసమునను సేకరించిన పూలతోనే 'మాల' గ్రుచ్చినది. నిరర్థకములగు నాచారములతోను, నీరసములగు శాకపాకములతోను నానాటికి జుష్పించి పోవుచున్న తెనుగు సంసారమున మరల సరసములగు నూతన నిబంధనలతో సాహిత్యము మొలకెత్తు చుండు టెవ్వరి కానంద హేతువుకాదు?

ప్రథమ ప్రయత్నమయ్యు, నీ కావ్యగుచ్ఛము నందచ్చటచ్చట విరళముగా నుత్తమ కావ్యనిర్మాణమునకు వలయు సామగ్రి కాన్పించుచునే యున్నది. ఎచ్చటను స్థాయిగానక నానా మార్గములు త్రొక్కుచున్న నేటి కవుల రచనలయందు కన్న, పూర్వకపుల రచనలయందే రుక్మిణమ్మ గారికి పక్షపాతము మిక్కుటముని పాఠకులెఱుంగ గలరు. ఈమె మొల్ల, తరికొండ వెంగమ్మ, ముద్దుపళని వలెనే "సుభాస్యంది లేఖనితో" నవ్యయానంద కందములగు కావ్యముల నిర్మించి యాంధ్రుల మన్ననలకుఁ బాత్రులగు గాకయని నా యాశీర్వాదము.

వాణి (అబ్బూరి వాణీకుమార్) సెలవలకి వెడుతూ సంతిసి, షానీ తనతో విశాఖపట్టణం తీసుకు వెళ్లేడు. వాల్తేరులో బీచ్ ఒడ్డున వాళ్ళ బంకాళా. షాకి సముద్రం దగ్గర అంత హాయిగా ఆడుకోవడం అదే మొదలు. రామకృష్ణారావుగారు, ఆయన భార్య రుక్మిణమ్మగారు - కనబడని సంస్కారం వాళ్ళది. ఎంతో అన్యోన్యంగా వుండేవాళ్ళు దంపతులిద్దరూ. ఆమె అందంగా వుండేవారు.

సంతికి రామకృష్ణారావుగారంటే ఎంతో ఇష్టం. అది ఒక వింత ఇష్టం. ఆయన భార్య ఆయన దగ్గరకొస్తే సహించలేక పోయేవాడు పాపం! అర్థం చేసుకుని ఆవిడ దూరం దూరంగానే వుండేది. కర్మం చాలక ఆమె ఆయన్ని తాకితేసరి, సంతికి కోపం వచ్చేది. ఒకనాడు వాళ్ళు మాటలాడు కొంటుంటే సంతికి కోపం వచ్చేసింది. వెళ్ళి సముద్రంలో పడతానని కూర్చున్నాడు. అప్పుడు మెల్లగా బ్రతిమాలి ఇంటికి తీసుకు వచ్చారు అందరూ. అందువల్లే తొందరగా ఇంటికి వచ్చేయ్యాల్సి వచ్చింది షారిస్ కి, సంతికి. వాళ్ళ స్నేహం, విశాఖ అందం నిజంగా ఎంతో గొప్పవీ, విలువైనవి.

పారిస్

(అ. సూర్యనారాయణ. 'పారిస్ జీవితం' నుంచి)

అజిత్ దత్తా

కవిత

అనువాదం : అబ్బూరి రామకృష్ణరావు

నీలగగన మెన్నటికీ
నేలపైకి తరలిరాదు
ఆకాశము వైపునకే
చాచిన చేతులు రెండూ
చాచినట్లే నిలచియుండు

నింగి పొంగి నిండారిన
నీలారో రాశి నుండి
అందరాని ఆ నీలిమ
యెట్లొ నొక్కింత తెచ్చి
చేతుల రెండిటి తోనూ
ఆననమున మేని నిండ
అలముకొనంగలన యేని
అంతయింతో తెలియనేను
భూమీ సీమాంచలముల
భూరుహముల తుదలు చదలు
దేశముగా మిన్ను మన్ను
నొక్కటైన చక్కదనము.

క్షౌరామణీ భాగ్యరేఖ
కావిరంగులోవ్రాసిన
భిక్షాక్షరములు రెండే
ఇచ్చటి యీ కటిక నేల
నిస్సారమూషరమ్ము
ఒకరి నొకరు పోరగల్చి

కబళించిన యంత వట్టు
బలవంతునిదే రాజ్యము.

ఎంత యెంతగా నూర్చు
ప్రాంతమ్ముల కెగిరిపోవ
తలపెట్టిన నేమి ఫలము
పోవున దొక పుట్ట యెత్తె!
ఏయనంత సీమలకో
యేగుదమను కొన్న వేళ
ఇహబంధము వెనుక కీడ్చు.
పడకటింటి చీకటి గది
ప్రమదావని మానవునకు

ఏమైనా ఒక్కొక్కపుడు
నీల జలధి వరద వాటి
నేల పైకి దిగు వేళల
భవపాశముల వల ద్రోసి
పైకి పోదమనిపించును.
కేలుదోయి నింగికెత్తి
యాలోచన సాగింతును:
“కదియరాని ఆ నీలిమ
హృదయమ్మున మేళవింప
గల్గితినా లభించును
స్వర్గ ద్వారము తెరువగ
జాలునట్టి యుపకరణము.

అట్లుగాక జన్మమెల్ల

అన్వేషించిన గానీ

కన్పింపదు స్వర్గార్

హణ సోపాన పరంపర!

ఏ సీమల కానరాదు

స్వర్గ సీమ చుంబించెడు

శిఖరము గల కాంచన గిరి!"

అయిన నేమి ఊర్వలోక

మాకర్షణ సేయునన్ను

ఆకస్మిక జలప్లావ

మాశాంతములందు నింపి

నా గృహస్థలీ మోహము

నాశన మొనరింప నెంచు

నేలపైకి దిగి రాదని

నేనెఱుగుదు స్వర్గ సీమ.

కానీ అటు వైపునకే

చాచిన చేతులు రెండూ

చాచినట్లే చాచియుండు.

(బెంగాలీ కవి అజిత్ దత్త రచించిన 'ఉద్దాహ్' అన్న కావ్యఖండీకకు తెలుగు అనువాదం -
రచనా కాలం - ?)

అబ్బూరి చాటువు

వెటకారంగా అడిగాను

జటకావాణ్ణి పిలిచి

ఆరణాలు కావాలంటావు నీ

కారణాలేవో చెప్పమని

అణాలడుగంటి పోయినై

రుణాలు పెరుగుతూ వున్నై

పైసాలెన్ని పోగుచేసినా

సీసానిండకుండా వుంది -

రణాలకే కారణాలైనప్పుడా

రుణాలకే ముంటాయన్నాడు -

* * *

Abburi Ramakrishna Rau

Poems

Translated by
Velcheru Narayana Rao &
David Shulman

1

We should have come long ago
to this city. That old banyan tree
was a quiet, private place.
It's still there. Then we were young.

Look, the gate to the temple
with its golden spire.
The priests are new here:
they don't know us.

We can't hear the music
of friendly voices. New roads
point that way and this,
but memory blocks
all other sounds.

Greed for incongruous fame,
reluctance to think about others --
what else do we get in this city?
Thirst for wealth,
culture that is not culture--
too much noise.

Why grieve for the past that has gone?
Time is a dancer.
She's changing her costume.

(1996)

(తెలుగు మూలం)

1

ఏనాడో రావలసిం దీ వారణపురికి మనం
ఆ విశాలవటవృక్షం నిశ్చలనిభృతాగారం
ఇంకా నిలిచే ఉన్నది. నాడు మనకు చిన్నతనం
అల్లదుగో! స్వర్ణశిఖరదేవమందిరద్వారం

నన్నూ నన్నూ ఎరుగురు నేటి కొత్తపూజారులు
పరిచిత కంఠస్వరాలు చెవులకు పండుగ చేయవు
అటూ ఇటూ నిర్మించిన కొత్తకొత్త రహదారులు
ఆ వెనకటి సుధాస్మృతులు వేరొక రుతి విననీయవు

అసంబద్ధయశోవాంఛ పరచింతాపరాజ్ఞాన
ప్రబలే ఈ నగరంలో ఏమున్నది తుదకు ఫలం?
అంతులేని ధనపిపాస అనాగరకనాగరకత
ఈ రోదలో ఎలా మనం మనుగడ సాగించగలం?

గతం గడిచిపోయిందని ఏలా ఈ అనుతాపం?
కాలం నర్తకి, బహుశా మారుస్తున్నది రూపం!

(1970)

2

నేనే కాదు సమస్త భూత తతియున్
నిర్వేద భారమ్ముచే
నానాభంగుల లాలనీయగతులన్
నాగీతమే పాడు లో
కానీకమ్ములలోన లోన నొక హా
హాకారముదూతమై
శ్రీనారాయణ పాదనీరజ రజా
శ్లేషమ్ము కాంక్షించెడిన్,

(1933)

2

Not just I, the whole world
sings that very song

with the heaviness of despair,
in the many tones of love.

From deep inside the worlds--
a cry for help, a longing
to touch

the feet of God

(Houston. 1996)

Translated by
Srinivas Rayaprol

3

It is true, how many times have I called you by name
How often have I sighed for you
And stood in the shadows outside your door
Broken hearted and alone have I trod on this path of life
Knowing that your lamp will not light the citadel of my life
That pollen will not fall from the flowers of your feet
That your form cannot be contained in the tumult of
my thought

That you cannot rest in the babble of my words
That these esoteric doctrines of the Didactics
I will turn a deaf ear to
That this futile exercise of living
Is but a baseless tragic tale

But looking back, the truth that I can perceive
Is that every minute I breathe is an eternity. (1996)

3

నిజమే నిన్నెన్నిసార్లు పేరుపెట్టి పిలిచానో
 నీకోసం పరితపించి నిట్టూర్పులు విడిచానో
 ఎన్నిసార్లు తెరచాటున నీ వాకిట నిలిచానో
 నిరాశతో ఒంటరినై బ్రతుకుబాట నడిచానో

నా జీవనమందిరాన వెలుగదు నీ దీపమనీ
 నీ చరణాంబుజపదాగరేణువులే రాలవనీ
 నా తలపుల సందడిలో నిలువదు నీ రూపమనీ
 నా నుడువుల సవ్వడిలో నీవు నిలువజాలవనీ

రహోవార్త లందించే రక్తసి తాత్త్వికుల బోధ
 వినీవినని వేడుకతో పరిణతాత్మచింత మాని
 ఈ జీవిక వ్యర్థశ్రమ నిరర్థకవిషాదగాఢ
 ఈ మనుగడ నిరాధార మని అనుకొన్నానుగాని

వెనుదిరిగి విలోకిస్తే కనిపించిం దొక సత్యం
 జీవించిన ప్రతిక్షణం పూర్ణ మక్షరం నిత్యం

(1970)

4

మరణం పిలిచంది నన్ను నానావిధభాషలతో
 తరుణం రాలేదని నే నిరసించా నాపిలుపులు
 అయినా అరమర లేదని అరచిం దది ఘోషలతో
 జయనాదం చేయకు మరి తెరిచే ఉన్నవి తలుపులు.

అనుదినమూ క్షణక్షణం మరణించే నాకోసం
 అనుక్షణం ప్రతిదినమూ జీవించే నన్ను చేరి
 ఏలా ఈ అసంబద్ధహాస్యాస్పద పరిహాసం?
 లీలామానవుడ నేను నిలుపుము నీ విజయభేరి.

4

Death has invited me in its myriad tongues
 I have ignored saying it is not yet time
 Even so do not hesitate, it shouted in my ears
 The doors are open, do not voice your Victory

Every moment every day that I die for
 Each day, each minute that I live for
 Why do you mock at me so?
 I am not immortal, Go proclaim your triumph

My wandering mind is lost in your clamour
 Do not welcome me with your worn voice
 Spread sweetness in your heart, your gait
 And fill these moments with your fragrance

Do not falsify that Death has had its day
 Do not besmirch me that I am your destroyer. (1996)

5

These gardens these lakelets
 these enchanting hillocks
 these sunset hours these sandy beds
 these moonwashed nights
 these mundane delights

How can I cast them away
 and stand like sculpted stone?
 Somehow, my dear
 This my mind will not accept
 and my heart is submerged in sorrow.

(1996)

తిరిగితిరిగి మతి చలించి తిరిపెమెత్తునీ రుతిలో
 అరచిఅరచి విరిగిన నీ అహ్వానము చాలింపుము
 రామణీయకమ్ము చిమ్ము నీవిదలో నీ గతిలో
 తమకమ్ములు గుబాళించు తరుణమ్ముల సాలింపుము

మరణం మరణించిం దను మాయమాట రాసీయకు !
 నీ హతకుడ నేనేనను నిందను నాపై వేయకు !

(1966)

5

గీతిక

ఈ యుద్ధానము లీ సరోవరము లీ
 యింపైన నెత్తమ్ము లీ
 సాయంవేళలు పైకతస్థలులు జ్యో
 త్స్నారాత్రు లీ లోకిక
 శ్రీయెల్లన్ విడనాడి వేదికపయిన్
 శిల్పాకృతిన్ నిల్వగా
 నాయుల్లం బదియేమొ తల్లడిలి చిం
 తామగ్న మయ్యెం జెలీ !

(1942)

శ్రుతి

బ్రతికియున్న వారికన్న
 చచ్చినవారే యెక్కువ
 కద! ఈ యల్పసంఖ్యపై
 ఏలా నీకీ మక్కువ?

అనలేదా కాళిదాసు
 అజవిలాపగాధలోన
 “మరణము ప్రాణులకు ప్రకృతి
 జీవితమే వికృతి, కాన

6

Refrain

MORE than the live
 Are the Dead
 Why then must you yearn
 For these few?

'Not life but Death
 Is Creation's true Nature,'
 Kalidasa has said somewhere,
 'So let each moment of breath
 Be an unparalleled gift.'

After ripeness comes the fall
 So man must old and then drop.
 But he must return, you say!
 Well then, let's say it's a sweet mirage
 Lovely and full of nothing.

What comes is a new seed, a fresh crop
 So why not love the living
 And wipe out your wistfulness
 For that what is gone

For Tomorrow is less precious
 Than Today
 Else why this fondness
 For the fading few.

(Modern Indian poetry. Kavita, New Delhi, 1958)

7

The night that Manavendra Nath Roy died

Fear stared with a thousand eyes
 Like cows that had not grazed
 While gentle breeze blew softly around
 The universe of Man lay bewildered and dazed.

క్షణమైనా ఊపిరితో
జీవించేయెడల ప్రాణి
మహాలాభ మనుకోవలె
ఇదే బుద్ధోత్తముల వాణి”

పైరుపండి రాలినట్లు
ముసలియై లయించు జీవి
రాలి మరల వచ్చుననుట
రమ్యమైన యెండమావి.

వచ్చే దొక కొత్తపైరు
పండే దొక కొత్తపంట
దీనిపైని శ్రద్ధలేక
దానికేల కడుపుమంట?

ఏమన్నా నేటికన్న
రేపటివిలువే తక్కువ
అందువల్ల కానోపును
అల్పసంఖ్యపై మక్కువ!

(1954)

7

మానవేంద్రనాథరాయి మరణించిననాటి రాత్రి
భీతిలి పచ్చిక మేయని గోవులవలె నిక్కిచూచె
వేయికనులు, మానవతామహితమహాభూతధాత్రి
కళవళించె, మందగతిని కమ్మని తెమ్మెరలు వీచె

దైవభక్తి దేశభక్తి వికటంగా విస్తరించి
అసత్యాన్ని పూజించే తరుణంలో తేచినిలిచి
హేతువు సేతువుగా భవపారావారము తరించి
పయనించే త్రోవకు జిజ్ఞాసువులను చేరబిలిచి

While the practitioners of falsehood
 Preached Patriotism and Godhood
 He gathered the seekers of truth
 And led them down the path of knowledge
 Across the sea of life
 Over the bridge of Reason.

Millions of minds he filled
 With the light of his knowledge
 And the flame of a new born Humanism
 Moved them with his writings
 Stirred their thoughts
 And shared the toils of his experience.

O Master Mind ! O Manavendra !!
 Your life has no death
 For your followers will become you
 And carry on your battle.

(The Radical Humanist, January, 1980)

Translated by
R.C. Rajasekhar

8

THINK of the distance and the sorrow
 of the journey we make
 between our life and our death
 think again of our wonder, flickering and futile,
 at the stellar code of the spying sky
 and the dance of ruin in the atom's resplendant heart

Between star and the star yawns a vastness
 and we move orphaned in space
 for the distance and the distaste that grow
 between loveless lips and love's warm breath
 set at naught thoughts of life
 here and beyond

అసంఖ్యేయభారతీయమనోమందిరాల నిలిపె
విజ్ఞాన ప్రదీపాన్ని నవమానవతాజ్యోతిని
కదిలించే రచనలతో ఆలోచన మేలుకొలిపె
పంచిపెట్టె శ్రమించి తా నార్జించిన అనుభూతిని

మహామతీ! మానవేంద్ర! నీ చరిత మజరామరము
నీ అనుయాయులె నీవై సాగింతురు నీ సమరము

(1966)

8

జననం మరణం మధ్యా
సాగే యీ ప్రస్థానం
దూరమెంత ? భారమెంత?
క్షిణుల కందని తారా
వ్యాహ్ లవలోకించీ
అణువణువున మణిగియున్న
మణిరోచిర్నివహముల
విలయభయంకరనృత్యం
విలోకించి విలోకించి
వెలయించే ఆశ్చర్యం
విలువయెంత ? నిలువయెంత?
తారకు తారకు దూరం
నిరాధారసంచారం
వలపులేని నవయువతీ
చలితాధరమునకూ నీ
నులివెచ్చని యూపిరికీ
గల దూర మనంతంబై
దుస్తరమై దుస్సహమై
తోచే వేళలలో నీ
దూరాలోచన లన్నీ
దూరీకృతములు కావా? ....

Yet the wave we ride is a fact
 and the dream we dream is a truth
 warm and living in the hug of Time
 Suffice the glimmers of brief candles
 in the woods of life, dark and limitless.

(Modern Telugu Poetry, Kavita, Hyderabad, 1956)

9

ALONG what paths you journey
 in which garden of spring your home
 which horde of septic serpents your company?

Your form which flickers
 in the cradle of light swinging by the green bough
 and the lightning of your laughter
 which bouquets fragrances
 flow in at times and flood my soul
 waking a symphony merited in a far off birth

And at times, with dishevelled hair
 donned in dread garb and decked with garlands of flame
 you strut the ends of the earth
 while its bowels and the sky tremble in horror
 Are my life's infernoes bursting and breaking
 or is the string of clouds of heaven's light
 sending me its gift of shower?

(Modern Telugu poetry, Kavita, Hyderabad, 1956)

Translated by:
R. Appala Swamy

10

Come, dearest, we will walk away
 to where the trees weave bowers
 Of coolest shade; and we will breathe

నీ కథిరోహించిన యీ అల
 నిత్యం శాశ్వతము సుమా
 నీ కల్పించిన యీ కల
 నిజం నిజం వాస్తవికం.
 అంతులేనీ యీ జీవన
 కాంతారాంతరముల నీ
 చింతాదీపం బెంతటి
 చిన్ని చిన్ని వెలుగిడినా
 అంతేవాలు సంతేచాలు
 అంతకన్న లేదు మేలు

(1954)

9

ఏ త్రోవల పయనించెదవు

ఏ త్రోవల పయనించెద వే నిశీభశయ్యలపై
 శయనించెద? వే యెలదోటలలో నీ యావాసము?
 ఏ కరాళపన్నగీసమూహము నీ సావాసము?
 తరుశాఖాలంబితమై తూగు వెలుగుటుయ్యలపై
 చంచలించు నీ రూపము, పరిమళములు కదంబించు
 నీ విలోలమందహాససాదామని యొక్కసారి
 నా యంతస్పీమలందు వెల్లువయై వరదవారి
 ఏ జన్మాంతరసాహ్వాదమో నాలో మేళవించు.
 మఱి వేటొకవేళ ముక్త కేశవై దిశావిశాల
 వీధీవేదిక లదరగ విక్రమించి విలపింతువు
 విషమవేషధారిణివై జ్వలామాలికలు వ్రేల
 భూనభోంతరాళములు కొందలింప విహరింతువు
 నా జీవనపాతాళము పెల్లు వెల్లివిరిసె నేమో?
 నాకధునీజలదమాల జడివానలు కురిసె నేమో?

(195-?)

*

the scents of fresh-blown flowers:
 Spring season is in progress now
 and breezes move like wands
 To make enchantment for young lovers,
 come, let's join hands;
 We'll chase away care with our song
 till valleys overflow
 In time-unvisited retreats
 which we two only know.
 We'll make the day completely ours,
 O captress of my heart!
 Till at eventide towards milking time
 we with our kine depart!
 Let cattle graze and go their ways
 while you with blushes blaze,
 I'd swing with you upon a bough
 upon this day of days
 Where no one comes to violate
 our lovers' privacy,
 While I explore your soul of soul's
 maidenmost secrecy,
 If love flames to a peak
 and you feel song's impertinence,
 We'll keep away where the boatman's chorus
 cannot chafe our sense,
 At noon we'll lean close each to each
 and let the liquid breeze
 Moisten our mated hearts
 as it flows through a row of trees,
 On an embankment, as leaf linked to leaf
 on leaf-stalk grows
 We'll scorn all speech and taste the bliss
 which only silence knows.

(Modern Telugu poetry. Kavita, Hyderabad, 1956)

కాపుపాట

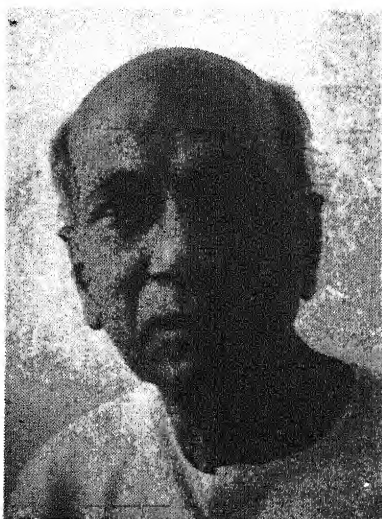
ప్రేయసి! లేచిరమ్ము చివురించిన మాపుల క్రింద శీతల
చ్చాయలలోన యౌవనవసంతపుభోదయ మయ్యె నప్పుచున్
చేయికిఁ జేయిఁ జేర్చి పెఱచింతనలన్ మఱపించు రాగముల్
దీయుచు వాసనల్ పరిమళించెడు చోటులయందుఁ బోవఁగన్

వ్రాలిన సంజలన్ మరలివచ్చెడు గోవులఁ బాలు తీయఁగాఁ
దోలెడు దాఁక, త్రాడులును దుత్తలు నావలఁ బెట్టి సిగ్గులన్
సోలెడు చిన్నదాన! యెటుచూచిన నెవ్వరు లేనిచోట ను
య్యాలలనెక్కి యూఁగ మనసయ్యెడు నీవును నేను వేడుకన్

పాడుట కొప్పవేని పడవల్ నడిపించెడు యేటి త్రోవలే
చూడఁగవద్దు, లేతమనుసుల్ తడిసేసెడు చెట్లవాటునన్
గూడిన మేను లానుకొన కొమ్మల కాకులవోలె నొక్క మా
టాడక కూరుచుంద మనువైన పాలమ్ముల గట్టునీడలన్

(1918)

* * *

श्रुति

अनु.

डॉ. भीमसेन 'निर्मल'

जीवित से अधिक मृतक
फिर क्यों यह ममता
इन अल्पसंख्यकों पर?
कहा नहीं क्या कालीदास ने
'अजविलाप' गाथा में
'मरण है प्रकृति
जीवन ही विकृति'
रहो क्षण-भर भी जीवित
समझो उसे महाभाग्य
है यही बुद्धिमत्ता।
पक कर गिर जाए फसल (ज्यों)
देही भी पक कर लीन होगा,
गिर कर फिर लौटेगा
हूँ! यह तो सुन्दर मृगतृष्णा!
आनेवाली है नई फसल, नई उपज
कर वर्तमान से प्रेम
छोड़ अतीत का रोना।
आज से कल का मूल्य अधिक
यही होगा कारण
अल्पसंख्यकों पर ममता का।

(చిత్రకారుడు శ్రీ ల. సైదరాజు)

III

అబ్దురి - కార్పనిక వచన సాహిత్యం

పురాణం సుబ్రహ్మణ్యశర్మ

అబ్బూరి కథలు, అపరాధపరిశోధక నవల

భావ కవిత్వ ఉద్యమాన్ని ప్రభావితం చేసిన అబ్బూరి రామకృష్ణరావు గారే అప్పటికి అంతగా ప్రాచుర్యం పొందని కథలూ, నవల వ్రాసి సామాన్య పాఠకులకు చేరువయ్యారని గుర్తించాలి. మచిలీపట్నం రంగభూమి. బ్రాహ్మణులలో నియోగి వర్గం వారికి చెందిన 'సూర్యరాజు' వంటి పేర్లు కొన్ని కనిపిస్తాయి వీరి కథల్లోనూ, నవలలోనూ. వీటిలోని సాంఘిక చరిత్రను అధ్యయనం చేయవలసిన అవసరం ఎంతయినా వుంది. వీరి కథలు - 'సూర్యరాజు చెప్పిన కథలు', 'కల్పనా కథలు', 'మేఘాలేఖ్యములు' అనే శీర్షికలక్రింద 'కృష్ణాపత్రిక', 'శారద' పత్రికలలో 1923లో ప్రచురితమయ్యాయి. 1924 లో 'మంగళ సూత్రము' అనే అపరాధ పరిశోధక నవల ప్రచురితమైంది. ఇవన్నీ సరళ గ్రాంథికంలో వ్రాసినవి. ఇవి 'మంగళసూత్రము' పేరుతో 1995లో వెలువడిన పుస్తకంలో పునర్ముద్రితమయ్యాయి.

'సూర్యరాజు చెప్పిన కథలు'

'సువర్ణభూమి', 'ముత్యాల మేడ', 'గోపకుమారుని కథ' 'కామినీ కాంచనములు', 'స్వర్ణమునకు జాబు వ్రాసిన కథ', 'చిన్న నాటి చెలిమి' - ఇవి 'సూర్యరాజు చెప్పిన కథలు' - 'సూర్యరాజు చెప్పిన కథలు' శీర్షిక క్రింద 1923 జూలై నుంచి 'కృష్ణాపత్రిక'లో వారంవారం అచ్చయినవి. ఇవి ఆరు చిన్న కథలు.

'సూర్యరాజు చెప్పిన కథల' లో ఆకర్షించేది అతని దేశద్రిమ్మరితనం, సముద్రయానం మీద ఆకాంక్ష. ఆంధ్రులు సముద్రయానం చేసి దూరదేశాల వారితో వాణిజ్య తదితర సంబంధాలను ఏర్పాటు చేసుకునే వారనే సంగతి ఎంతో ఉత్సాహాన్ని యిప్పటికీ కలిగిస్తుంది.

రామకృష్ణరావు గారు కవులు గనుక 'కావ్యభాష' వీరి రచనలలో గోచరిస్తుంది.

'సువర్ణభూమి': వాడేవు గ్రామ ప్రసిద్ధి, విద్యానగరం ప్రస్తావనలతో, రచయిత సూర్యరాజు వృత్తాంతాన్ని ప్రస్తావిస్తున్నారు. ముఖ్యంగా దేశాటనం చేయడం మీద (ఆడ్వంచర్స్) కథలు అల్లడం పాశ్చాత్య సంప్రదాయం. ఈ కథలు చెప్పే సూర్యరాజు వంశస్థులందరూ సముద్రయానం చేసినవారు కావడం ఆసక్తికర విషయం. తెలుగు వారికి బర్మా (రంగూన్)తో సంబంధాలుండేవని అందరిరిగినదే ('రంగమెల్లిపోతానే నారాయణమ్మా, నీకు రంగు చీరలు తెస్తానే నారాయణమ్మా' అనే పాట గుర్తు)

ముత్యాలు, చందనం దిగుమతి చేసుకునే వారట. మణులు, బంగారం కూడా దిగుమతి అయేవిగా కనిపిస్తున్నది. తన తల్లి వలన పూర్వుల నౌకాయాత్రల గురించి తెలుసుకున్నాడు. స్వతంత్ర రాజ్యంలో సూర్యరాజు తన పూర్వుల సాహసాలు అతణ్ణి ఉత్తేజపరిచినవి. స్వతంత్రం వస్తే తిరిగి స్వేచ్ఛగా నౌకాయానం చేయవచ్చునని అతని ఆలోచన. 'సాగరభేదము' అనేది వారి పూర్వుల ఓడపేరు. ఆ ఓడను సూర్యరాజు అనే కుర్రవాడు 50 వేలకు కొనడం, దాని మీద నౌకాయానం చేయడం స్వాతంత్ర్యేచ్ఛకు సంకేతం. కొత్త ద్వీపాలను కనుగొని అక్కడ ఏదో చేయాలనే తాపత్రయం కనుపిస్తుంది. అన్నిటి కంటే అది ముఖ్యం అన్నమాట. కథలో యీ ఉద్దేశం స్పష్టమవుతుంది.

'ముత్యాలమేడ' : సూర్యరాజు తన ప్రయాణంలోని విశేషాలను స్త్రీలకు, వృద్ధులకు, ఆ బాల గోపాలానికి చెప్పేవాడు. వడుకు నూలు ఉత్తరీయము వల్లె వాటుగా వేసుకునేవాడని వర్ణించారు. ఉత్తరీయ ధారణ ఆనాటి ముఖ్యమైన ఆచారం. స్త్రీలకు పవిత్ర వల్లె ఉత్తరీయం మగవారికి వీధిలో ముఖ్యమైన అవసరం. చంటిబిడ్డ - రాజ్యలక్ష్మమ్మ కొడుకు మరణం అనే విషాదపు జీర అన్ని కథలలోనూ వస్తుంది. బహుశా రామకృష్ణరావు గారి జీవితంలో యిటువంటి చిన్న దుర్ఘటనలు జరిగి వుండవచ్చు. ఆవిడకు రెండవకుమారుడు కలుగుతాడు. ఆ పిల్లవాడు అన్నయందు అనురాగం కలవాడుగా రూపొందుతాడు. రాజ్యలక్ష్మమ్మ మరిచి పోవాలనుకున్న సంగతుల్ని అన్నీ గోపి అనే యీ పిల్లవాడు తవ్వుతూ వుంటాడు. మృత బాలకుని పటం బొమ్మలలో పెట్టి ఆడుకుంటూ వుంటాడు గోపి. అతని కలలో ఒక ముత్యాలమేడ, అందులో గతించిన అన్న వున్నట్లు, తనని రమ్మని పిలుచునట్లు కలవస్తుంది. చివరకు యీ పిల్లవాడు కూడా పోతున్నానని కన్నుమూస్తాడు. చిన్న పిల్లలలో వుండే ప్రేమను, అతని కిష్టమైన దానిని చిత్రించారు రచయిత.

'గోప కుమారుని కథ' : రామకృష్ణరావుగారు ఆనాడు మన జీవితంలోనే మంచి మంచికథలు వున్నాయని, జీవితమే వస్తువు కాదగినదని అప్పటి సాహిత్య ప్రపంచానికి కనువిప్పు కలిగించారు తమ రాతలతో. తమ యింటిలో ఒక మామిడి మొక్కను నాటి దానిని జాగ్రత్తగా ప్రాణ సమానంగా సాకుతూ వుంటారు. గొల్లపాలెంనుంచి వచ్చిన చిన్న గొర్రె పిల్ల ఆ మొక్కని తుంచి తినేస్తుంది. ఆ గృహస్థుడికి కోపం వచ్చి ఆ మొక్కని తుంచినందుకు ప్రతి చర్యగా. ఆ గొల్లవాని కొడుకుని ఎత్తుకు వస్తాడు. ఆ పిల్లవానితో వారికి ఆపేక్ష పెంచిన మమకారం వంటిది ఏర్పడుతుంది. శత్రుధనం అనుకొని ఎత్తుకొని వచ్చిన పిల్లవాడు తమ వాత్సల్యానికి నోచుకున్నాడు. ఆ పసివాని వలన మత కులాచారాలన్నీ బూటకాలుగా పటాపచలననని చెప్తారు. ఆనాడు యిటువంటి ప్రయత్నం విప్లవాత్మకం

అని గ్రహించాలి. ఇందులో 'కన్న ప్రేమ' కంటే పెంచిన ప్రేమ గొప్పది అని శాకుంతలం నుంచి 'కోట్' చేస్తూ చెప్తారు రచయిత. తన కుమారునికి ఒక నేస్తాన్ని తెచ్చి పెట్టినట్లు యితని భార్య ఎంతో లాలనగా ఆ పిల్లవానిని చూస్తుంది. ఇందులో 'తరవాణి' ప్రసక్తిని తెచ్చారు రామకృష్ణరావుగారు. అది గోదావరి జిల్లాల సొత్తనే భ్రమ నాకు తొలగిపోయింది! ఆ తల్లి ఎంతో బాధ పడుతూ తన పిల్లవాడు తప్పి పోయినాడనుకకుని బాధ పడుతూండగా ఆ గృహస్థుడు గొల్లపిల్లవానిని తల్లి వద్దకు చేరుస్తాడు. "ఒకింత పెంచిన తపోధనులే యిటునుండ నెంతగా కుందుదురో తమంత తమ కూతుల బాయు గృహస్థులక్కటా" అని శాకుంతలంలోని కణ్ణమహాముని వేదనతో కథ ముగుస్తుంది.

'కామిని కాంచనములు': ఇది ఒక రకమైన 'ఫేటసీ', ఓ భూత గృహంలో ఒక రాత్రి సూర్యరాజు నిద్రించినపుడు ఆ గృహంలో వున్న దయ్యం చెప్పిన కథ. ఆ దయ్యం తన తండ్రి గురించి, అతని కాంచన దాహం గురించి ఒక కథ చెబుతుంది.... ఆమె తండ్రి ధన కాంక్షకు వారసురాలై ఎంతవున్నా తృప్తి పడక కాంచన ఖడ్గాలతో పాడుచుకుని భీభత్సంగా ఆనందించేది. వారి పూరికాలువలోపడి చనిపోయి దయ్యముయి, ఆభవనంలో తిరుగుతూ వుంటుంది. ఆ భవనంలో వుండే వారినందరినీ పారద్రోలి అక్కడ తనక్కతే పిశాచమై తిరుగుతున్నానని తనేచెప్పుంది.

'స్వర్గమునకు జాబు వ్రాసిన కథ': బర్మానుండి జావాకి ఓడ వెళ్తు వుండగా సూర్యరాజుకి రామచంద్రుడు అనే దేశద్రుమ్మరి తనగురించి చెప్పుకొన్న కథ యిది. సముద్రమధ్యంలో చెప్తాడు. తల్లి బలవంతం మీద పెళ్లిచేసుకుంటాడు. పిల్లడు పుడ్తాడు. ఆమె పూర్ణచంద్రుడనే నాలుగేండ్ల కొడుకును అప్పగించి చనిపోతుంది. తనో ఆవిడో చావాలని తన కుండేదని అతను చెప్పుకుంటాడు. ఆ పిల్లవాడిని పెంచడం కష్టమైనా ఎలాగో సహిస్తాడు. పదేళ్లవరకు పెరిగి ఆ కుర్రవాడు కాలం చేస్తాడు. ఒక పర్యాయం ఆకుర్రవాడు తన చనిపోయిన తల్లిని వుద్దేశించి వ్రాసిన ఉత్తరం కనిపిస్తుంది. తన నెవరూ సరిగా చూడటం లేదని ఆ పిల్లవాడు తల్లితో చెప్పుకుని, ఆమె వద్దకు వచ్చేస్తానని చెప్పుకుంటాడు....

చాలా కథలలో ఎక్కువగా చావులతో కూడిన విచారం చోటుచేసుకున్నది.

'చిన్న నాటి చెలిమి': ఇది సూర్యరాజు సముద్ర సంచారం ఆపాక జరిగిన కథ. 1923లో - హైదరాబాదు మహామ్మదీయ రాజధాని. ఇందలికథ హుస్సేన్ సాగరం ఒడ్డున జరిగిందట. అతని మిత్రుడు శ్రీనివాసశర్మ చెప్పిన కథ - (సికింద్రాబాదులో ఆనాటికే రైల్వే ఆఫీసులున్నట్లు తెలుస్తుంది) మూడేళ్ళ పసికూనని వదలి తల్లి మరణించింది. ఆ పిల్ల మల్లికాంబ. ఆ పిల్లను చేరదీసి సాకి మంచి పోషణ కల్పించింది శ్రీనివాస శర్మ అన్నగారి భార్య. శ్రీనివాస శర్మ మల్లికాంబతో బాల్యంలో చెలిమి. వారు విడిపోవునపుడు

కొండపల్లి బొమ్మను మల్లికాంబకు కొనియిస్తాడు. తరువాత చాలా కాలానికి శ్రీనివాసశర్మ తిరిగి హైదరాబాదు వచ్చినపుడు మల్లికాంబ తండ్రిపోయాడని, ఆ అమ్మాయి ఎక్కడో వివాహమై వుంటున్నదని వింటాడు. ఈ యువకుడు హుసేన్ సాగర్ ప్రాంతంలో సరదాగా తిరుగుతూ వుంటాడు. అక్కడ ఒక చోట కూలబడి రహస్యంగా ఏడుస్తున్న ఒక స్త్రీని చూస్తాడు. ఆమె వితంతువు. పిల్లవాడు నీటి వైపు పోతుండగా ఆ పిల్లవాడిని ఆపి, ఎత్తుకొని తెచ్చి, పరధ్యానంలో వున్న తల్లికి అందిస్తాడు. ఆ పిల్లవాడి వద్ద ఒకప్పుడు మల్లికాంబకు యిచ్చిన కొండపల్లి బొమ్మను చూసి ఆమెను గుర్తుపడ్తాడు. 'మల్లికాంబ' అని పిలుస్తాడు. ఆమె యితనిని గుర్తుపట్టింది. ఆమె భర్త పెళ్లయిన కొద్ది కాలంలో గతిస్తాడు. ఆమె జీవితం కష్టాల పాలయింది. ఈ విధంగా యిద్దరూ కలుసుకోవడం ఒక అనూహ్య సంఘటన.

ఇటువంటి సామాన్య జీవిత సంఘటనలు కథలకు పనికి వస్తాయని రామకృష్ణరావుగారు ఆనాటి సాహిత్యలోకానికి చూపించారు. కథలకు కొత్త కిటికీలు తెరిచారు.

'కల్పనాకథలు'

'పూలోయమ్మపూలు', 'రాజవేళిర చరిత్రము', 'అంత్య నిష్కరము', 'ముసిలోడిమయిమరా' - ఈ నాలుగు 'కల్పనా కథలు' కథలు కూడా 'కృష్ణాపత్రిక'లో అచ్చయినవే. 'కృష్ణాపత్రిక' వంటి పత్రికలలో కథలు మొదలైన కాల్పనిక సాహిత్య వచన ప్రక్రియలను ప్రచురింప చేయడంలో ప్రథములు రామకృష్ణరావుగారి.

'పూలోయమ్మపూలు' : పూలమ్మే 20 ఏళ్ల స్త్రీ జీవితం యిందలి యితీవృత్తము. రామకృష్ణరావుగారికి ఆ వయసులో ఎదురైన, వున్న విషాద సంఘటనలేమో ఆయనచే స్మశానమును, చనిపోయిన బాలబాలికల మృత దేహాలను స్ఫురింప జేసినవి. పడుచు కన్నెల పాడెల ప్రస్తావన కూడా బాధాకరం. అవి మృత జీవులకు పరలోక సౌభాగ్యాన్ని సూచించినవట. చందన వల్లి పూవులు మరణము వలనే జీవితము కూడా కామితార్థమని పించినవట. ప్రాదు సోపటానికి రాలిన పూలు అన్నీ ఏరుకొని ఆమె పాడిన పాట చాలా బాగుంది, అది అమృత తుల్యం. ఆ పాట పూవుల చావులకై విలపించేపాట -

"పాడే! పాడే! బంగారుతల్లి! / భూమిపై రాలేటి పూవులపాట

రాలిపోయిన పూలు నేల పాలాయె ..."

చందన వల్లి ప్రేమించిన ప్రియుడు రామచంద్రుడు. "ప్రథమ రాగోదయ సౌభాగ్యముతో తన సౌందర్యమును రామచంద్రుని పాదములయందు సమర్పించినదట..." "ఈ పూలపై గల ప్రేమయే అతనిని చందనవల్లి సాంగత్యమును కాంక్షింప చేసె"నట. రామకృష్ణరావుగారి భావుకత్వం యిందులో విచ్చుకున్నట్లు కనిపిస్తుంది.

'రాజశేఖర చరిత్రము' : ఇది మరొక రాజశేఖర చరిత్ర - వీరేశలింగం గారిది కాదు. ... ఈ రాజశేఖరం తన మేనమామ కూతురు జయలక్ష్మిని వివాహమాడ నిరాకరిస్తాడు. ఈ నిరాకరణకు ఆనాటి కొందరు యువకుల మనఃప్రపంచానికి వివేకానందుని అధ్యాత్మిక శంఖారావమే కారణం. ఈ 'మేనల్లుడు' వైరాగ్యవశం చేత నిరాకరించగా, మేనమామ రామరావు తన కుమార్తెని ఏ విప్రునికో యిచ్చి తిరుమలలో వివాహం చేయాలనే సిద్ధయంతో పున్నట్లు చెప్తారు రచయిత. అడపిల్లను వదిలించుకోవటం తల్లిదండ్రులకు నాటికే నేటికీ సమస్యే. అక్కడ తిరుపతిలో అలవోకగా రాజశేఖరుని కలియడం వలన - ఏమి ప్రమాదం వస్తుందో నని మేనమామ ముఖం మాడ్చుకుంటాడు. రాజశేఖరం బెత్తమును తిప్పుకుంటూ జయలక్ష్మికి దర్శన మివ్వటం యిప్పటి వారికి కొంచెం ఆశ్చర్యంగా వున్నా అది ఆనాటి విలాసమని సరి చెప్పుకోవాలి. వంగదేశం, ప్రాచీనా మందిరాల ప్రస్తావనను బట్టి ఆనాటి వాతావరణాన్ని, ఉత్సాహాన్ని మనవారు బెంగాలు నుండి గ్రహించే వారని తెలుస్తుంది.

మొదట వివాహ ప్రయత్నాన్ని తప్పించుకోవడానికి అతను తిరుపతి ప్రాంతాలకు ఎవరికీ చెప్పుకుండా వెళ్తాడు-పలాయనం. వేళకన్నం లేకుండా వేదాంతం రుచించదని తిరుపతిలో తిరిగి అతనే గ్రహిస్తాడు. అటువంటి పలాయన చిత్తుడు వేదాంత మార్గం తనకు సరిపడదని గ్రహించి, జయలక్ష్మిని చూడగానే (పన్నెండేళ్ళ పిల్ల యువ్వనంలో ప్రవేశించి నిండు వక్షంతో వుందట!) పెళ్లాడాలని నిశ్చయించుకుంటాడు. పెళ్లాడి, భార్యతో సుఖంగా సంసార యాత్ర ఆరు సంవత్సరాలు చేస్తాడు. క్రమంగా సంసారంలో ఏర్పడే దైనిక సమస్యల బాదల వలన భార్య అంటే మొహం మొత్తిపోతుంది. ఇద్దరు కొడుకులు కలిగారు. పిత్రార్జితం హరించుకుపోయింది. జయలక్ష్మి అందం అతనిని మత్తెక్కించుట లేదు. వికృతంగా కనిపించనారంభించింది. ఆమె తల్లి దండ్రులు యీ దంపతులకు సాయం చేసే స్థితిలో లేరు. తండ్రి వచ్చి వీరి పేదరికాన్ని గమనించి కూతురుని యింటికి తీసుకుపోతాడు.

సన్యాసమన్నా, సంసారమన్నా రెండూ అసంపూర్ణాలే. జయలక్ష్మికి జబ్బుగా వుంది. చూసిపామ్మని మావగారి వద్దనుంచి జాబు వస్తుంది. ఇతను ఆమెను చూసేసరికి ఆవిడ మరణ వేదన పడుతూ వుంది. నిన్ను విడిచి ఒక గడియైనా బతక లేక వచ్చానని భర్త అంటాడు. జయలక్ష్మి 'నేను కూడా ఇక నొక గడియ యైనను బ్రదుకజాలను' అని ప్రాణాలు వదిలేస్తుంది. అప్పుడతనికి లోకం నిర్దీవంగా కనిపిస్తుంది. అది ఆమెమరణం వలన వచ్చిన స్వేచ్ఛ భయంకరమైనదని రచయిత గుర్తు చేయడం చాలా బాగుంది. ఆ రోజుల్లో వ్యక్తి సంపాదనా పరుడు, ఉద్యోగి కాకపోయినా పిత్రార్జితం వుంటే పిల్లనిచ్చి

ఆమెను వొదుల్చుకునే వారు. 1923 నాటి కొందరు యువకుల మనఃప్రవృత్తిని చక్కగా యిందులో విశ్లేషించారు.

‘అంత్యనిష్ఠురము’ : ఈ చిన్న గల్పిక వంటిది calf love కు సంబంధించినది. కొడవటి గంటి కుటుంబరావు గారు ‘లేగదూడ ప్రణయ’మని అన్నారు. ఒక పుడు యువకులకు తమ కంటే పెద్ద వారైన స్త్రీలతో పరిచయం, స్నేహం ఏర్పడి ఏవో ఆశలు, కోర్కెలు హృదయంలో పెంచుకోడం సహజంగా జరుగుతుంది. ఆ ఆడపిల్లలు గబగబ ఎదిగి పెద్దవారవుతారు దైహికంగా. మగపిల్లల జ్ఞానం వికసించదు. అందుచేత ఆడపిల్లలపై ఏవో ఆశలు పెంచుకుని వారి స్నేహాన్ని మరోలా భావించి భంగపడతారు. అదే దీని యితీపుత్రం. మన సంఘంలో పూర్వం పెళ్లికి, పిల్లను కాపరానికి పంపడానికి మధ్య చాలా ఎడం వుండేది. ఆ మధ్య కాలంలో చిన్నపుడు చెలిమి చేసిన కుద్రాడు పెళ్లయిన పిల్లను - నాకు నిన్ను పెళ్ళి చేసుకోవాలని వుంది - అని రహస్యంగా మనసులో మాట చెప్తాడు. చిన్నప్పటి నుంచి తనది సోదర ప్రేమ అని పదిహేనేళ్ల జానకి పదకొండు పన్నెండేళ్ల నాగేశ్వరరావుతో అంటుంది. ఆ వెర్రి పిల్లాడు నాగేశ్వరము - నన్ను మొదట్లోనే నువ్వు ఎందుకు వారించలేదు - అన్నట్లు అడుగుతాడు. పరిచయాలు, స్నేహాలు వేరు. దాంపత్య ధర్మం వేరు. ఆ సంగతి స్త్రీలకు తెలిసినట్లు మగవారికి తెలియదు.

‘ముసిలోడి మయిమరా’ : ఈ కథా శకలం కృష్ణాపత్రిక 1923 నవంబరు 24 న ప్రచురితం. నిండు యవ్వనంలో వున్న బాల వితంతువులా వున్నదని ఇంద్రావతి నదిని గూర్చి రామకృష్ణరావుగారు ప్రస్తావించడం ఆలోచన కలిగిస్తుంది. గోదావరి నీరు ఇంద్రావతి నదిలోని మురికి నీటితో కలిసే కూడలిని రచయిత వర్ణిస్తారు. శిరోంచీ అనే వూరి వద్ద కొన్ని మట్టిదిబ్బలు వున్నాయి. ఒక రాయిని తవ్వి పెకలించగా ఒక శిలాఫలకం కనుపించింది రచయితకు. పాత కాలపు తెలుగు పాళీలిపిలో వున్న రాగిరేకు బయట పడుతుంది. (ఆ కాలంలో శాసనాలు తవ్వి పరిశోధనలు నలబి పురావైభవానికి చెందిన సంగతులను బయట పెట్టడం ఒక ఆలవాటు. గురజాడ కూడా శాసన పరిశోధనలో మగ్గుమయారు) ఆ రాగి ఫలకం ఆధారంగా ఒక కథ బయట పడుతుందని రచయిత అన్నారు. శిలా ఫలకం తర్వాత ఒక శిల్పం శతవృద్ధులా గోచరించిందట. రెండు వేల సంవత్సరాలకు పూర్వం జరిగిన కథ బయట పడిందట. ఆ జీర్ణ మానిసి ‘ముసిలోడి మయిమరా’ అని అరచినట్లు, తన వృత్తాంతము చెప్పబోయినట్లు రచయిత ప్రస్తావించారు. ఆ కథ ఏదో చెప్పకముందే ‘యూపేజీలో సశేషము’ అన్న ప్రకటన వెలువడింది!

‘మేఘాలేఖములు’

ఈ రచనను ప్రచురించిన ‘శారద’ అనే పత్రిక 1923 నుండి మచిలీపట్నం నుండి వెలువడేది. భావ కవితవు రుచులు తెలుగుదేశం ఇంకా ఆరగించలేదు. వ్యావహారిక భాష

యింకా పండితులు, విద్యాలయాలు అంగీకరించలేదు. ఉన్న కొన్ని పెద్ద పత్రికలు శిష్ట వ్యవహారాన్ని పాటించేవి. అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారు ప్రారంభకులు. ప్రకృతి సౌందర్యానికి పరవశులు కావడం సహజం. వర్షవర్ష మహాకవి ప్రకృతి సౌందర్యాన్ని వర్ణించిన అనాటి మహాకవి గదా! చైత్ర మాసంలో ప్రకృతిని అవలోకించడం ముఖ్యమైనది. మేఘాలు అనేక ఆకృతుల్లో రూపాల్లోపున్నట్లు కనిపించి క్షణంలో మారిపోతాయి.

ఈ రచనలో -కోల్పోయిన వేణుఅనే తమ్ముని రూపం ఆకాశంలో పున్నట్లు, ఆ తమ్ముని రూపం చూడాలని, కనిపించేటట్లు చేయమని భగవంతుని అనేక మాట్లాడుతూ ఉన్నట్లు రచయిత తన స్వగతం (సాలిలొక్తి) లో వ్యక్తం చేస్తున్నాడు. ఒక తమ్ముని బాల్యచేష్టలను జ్ఞాపకం చేసుకోవడం ఇందులో ముఖ్యమైన సంగతి. రాలిన పూలు మళ్ళీ వికసిస్తాయని తమ్ముడు అన్నముక్క అన్న జ్ఞాపకం చేసుకుంటాడు. ఈ స్వగతంలో ఆముదం దీపం ప్రసక్తిని బట్టి ఆ కాలానికి అక్కడ విద్యుచ్ఛక్తి లేదని మనం గ్రహించాలి. జ్వరం వచ్చి వేణు అనే పిల్లవాడు కాలం చేయడం, గతించిన పిల్లవాడు పరమాత్మను చేరుకున్నట్లు, అతను చూపిస్తున్నట్లు యిందులో వర్ణితం. 'మేఘాలేఖములు' అనే ఖండిక ఒక 'ఎలిజీ' వంటిది. బహుశా రామకృష్ణరావు గారు చిన్నతనంలో పొందిన అన్నగారి వియోగాన్ని ఈ రకంగా ధ్వనింప చేశారు.

‘మంగళ సూత్రము’

అబ్బూరి రామకృష్ణరావు గారి ‘మంగళ సూత్రము’ అనే నవల ఒక ప్రత్యేక పరిస్థితిలో (తమ పిల్లలికి ‘మశూచి’ సోకినప్పుడు రాత్రిళ్లు కాపలా కూర్చుని) రాసినది. 1924లో ప్రచురితమైన ఈ నవల ఎక్కడో పోయి చాలా చాలా ఏళ్ల తరువాత దొరకడం వల్ల దీని ఆకర్షణ ఎక్కువైంది. శ్రీశ్రీ గారి చిన్ననాటి మొదటి నవలా ప్రయత్నం కూడా అటువంటిదే. ఇద్దరి నవలలూ డిటెక్టివ్ నవలలు (అపరాధ పరిశోధక నవలలు) కావడం ఒక విశేషం.

అంటే - తెలుగులో నవలా రచన ప్రారంభదశలో డిటెక్టివ్ నవలలు రాయడం కొందరికి ప్రత్యేక ఆకర్షణ అన్నమాట.

‘మంగళసూత్రము’ నవల చాలా విచిత్రమైనది. గురజాడ అప్పారావుగారు మధుర వాణిలో - వేశ్య జీవితం ఆనాటి సంఘంలో భాగమై ఉన్నందున దానిని చాలా నేర్పుగా చిత్రించారు. తరువాత బెంగాల్ నుంచి మనకు దిగుమతి అయిన చింతామణి నాటకంలో వేశ్యల పాత్ర ప్రాముఖ్యం కలిగి ఉంది. మృచ్చకటికం నాటకంలో వసంత సేన పాత్ర ఎల్లరెరిగినదే.

ఈ ‘మంగళ సూత్రము’ వేశ్య గృహవర్ణనతో ప్రారంభమవుతుంది. అది వేశ్యలకు మన సంఘంలో గల ప్రాముఖ్యాన్ని సూచిస్తుంది. వేశ్యలని లేకుండా చేయడం కోసం

“యాంటీ నాచ్” ఉద్యమం వీరేశలింగం గారు ప్రారంభించి పెద్ద యుద్ధం చేశారు. అయితే రచయితలు వేశ్యాజీవితాన్ని గ్రహించడం ఏమి సూచిస్తుంది? 1. వేశ్యలే విద్యావంతురాళ్ళు; 2. సంఘంలో ప్రముఖులంతా వేశ్యలని మరగటం ఒక గౌరవలాంఛనంగా భావింపబడే కాలం అది; 3. వేశ్యల ఇళ్లు నానావిధాలైన సాంఘిక విశేషాలకు పుట్టినిల్లు.

ఈ ‘మంగళ సూత్రము’ నవలలో ఒక వేశ్య భవనానికి “కేళీనికేతనము” అని పేరు. అది ఒక గొప్ప ఆనంద సౌధం. ఆ కేళీ నికేతనాన్ని నిర్వహించే స్త్రీ రత్నవల్లి అనే వేశ్య. ఆవిడ పూర్వ కథలో మంచి బ్రాహ్మణ వంశంలో జన్మించి, చిన్నతనంలోనే భర్తను కోల్పోయి, విపరీతమైన సాహసంతో ఈ వృత్తిని పదహారేళ్ళప్పుడు స్వీకరించింది.

అయితే రామకృష్ణరావు గారు ఆవిడ శరీర సౌందర్యం అంతగా వర్ణించుటకు వీలులేదని రాశారు. ఆవిడ శరీర సౌభాగ్యం అపూర్వం కాదు అన్నారు. ఆమె కేశరాశి యందు కూడ ప్రత్యేకమైన మోహన శక్తి ఏమీ లేదన్నారు. ఆమె మందస్మితం ఏ రసమిట్టి మోసపుచ్చలేదు. చూపులలో గాంభీర్యం లేదు. ఆమె నేత్రాలు రెప్పపాటు కొకరీతిగా మారుతూ ఉంటాయిట. ఆమె సౌభాగ్యం అదేనట. మరొక సుగుణం ఏమిటంటే ఆవిడ వాక్ ధోరణి అన్ని సందర్భాలలో అద్భుతంగా ప్రవహిస్తుందట. దానికి అందరూ నశులవుతారట. ఆమె అధికారానికి అదే కీలకం.

మోహాన్ని కాక దాని ఆవాసాన్ని ఆవిడ అనుసరిస్తుందట. ఆవిడ రామమూర్తి అనే యువకుణ్ణి నిష్కళంకంగా ప్రేమించింది. అలా ప్రేమించటమే ఆవిడ లోపమని కవి చమత్కరిస్తున్నాడు. రామమూర్తిని గాఢంగా ప్రేమించటం వృత్తిరీత్యా ఆమెకు లాభదాయకంకాదు. కాకపోయినా అన్నీ వదులుకొని అతని కోసం ఎదురు చూస్తున్నది. ఇది ఈ నవల ప్రారంభం.

సంక్షిప్తంగా ఈ నవల లోని కథ ఇది : రామమూర్తి తనను విడనాడి పోతాడేమోనని ఆమెకు విచారం. అతను జగదేక సుందరుడుట. అతడు తనని విడనాడ కూడదు, తను అతనిని వదిలేయాలి గాని, అది ఆవిడ కర్తవ్యం అనుకుంటుంది. ఆవిడ తమ్ముడు రాజశేఖరం అని ఒకడున్నాడు, వాడు నూరు రూపాయలు కావాలని అడుగుతాడు. ఆ సంగతి రత్నవల్లి చెప్పగానే నూరు రూపాయలు ఇచ్చి అతన్ని పంపించమంటాడు రామమూర్తి. ‘వల్లి’ వద్ద రామమూర్తి తీసుకున్న పాటో ఒకటి, ఆమెకు అతను రాసిన ఉత్తరాలూ ఉన్నాయి. అవి ఇచ్చేయమని అడుగుతాడు. ఆమె ఇవ్వనంటుంది. రత్నవల్లి రామమూర్తి కపట నాటకాన్ని గ్రహిస్తుంది. రామమూర్తి ఆచారవంతులైన బ్రాహ్మణ కుటుంబంలోని వాడని చెప్పి, అతనిది వైదిక శాఖ అని ఆ పాత్రయొక్క శాఖను కూడా

రామకృష్ణరావు గారు సూచించారు. ఈ రామమూర్తి చదువు సంధ్యలు లేని పోకిరి. 20 ఏళ్లు నిండకుండా ఊళ్లోని వేళ్ళ అంతఃపురాలన్నీ ఇతనికి విలాస గృహాలు అయ్యాయి. రత్నవల్లి మీద మోహించే తన ఐశ్వర్యం అంతా రామమూర్తి ఆవిడకు అర్పించేశాడు. అతని దుర్గుణాలు అతని ఆకృతిలో కనిపించనట. అతడు జ్ఞాన శూన్యం కాదు. విద్వాంస సంపన్నుడి వలె పైకి కనిపించగలడు.

ఈలోగా రామమూర్తికి వేలూరు నుంచి కనీసం లక్షరూపాయలు తెచ్చే పిల్ల సంబంధం ఎన్నికై, నిశ్చయం చేసుకోవలసిన పరిస్థితి ఏర్పడింది. ఈ వివాహం విషయంలో రామమూర్తికి రత్నవల్లితో సాంగత్యం ఉన్నట్లు రుజువైతే, చెడిపోతుందేమోనని భయం పుట్టింది. రామమూర్తి అంటే గిట్టని వారు అతనికి కాబోయే మామగారికి ఉత్తరం రాసి రత్నవల్లి గురించి, ఆమె వద్ద ఉన్న ఫోటోలు, ఉత్తరాలు గురించి బెదిరించి, అవన్నీ బయట పెడతామన్నారు. రామమూర్తి మధ్యవర్తుల్ని బుకాయించాడు. ఆ ఉత్తరాలు, ఫోటోలు రత్నవల్లి ఇవ్వనడంతో దొంగకు తేలు కుట్టినట్టయింది.

రామమూర్తికి దుర్గా ప్రసాద రావు అనే మరొక రౌడీ స్నేహితుడు ఉన్నాడు. రత్నవల్లి తన తమ్ముడికి నూరు రూపాయలు పంపిస్తూ, రామమూర్తి వ్యవహారం గురించి ఒక ఉత్తరం రాసి వాడిని రమ్మనమని కోరుతుంది. ఆ ఉత్తరాన్ని ఒక సేవకుడికిచ్చి పంపిస్తుంది. (దీని అర్థం ఆనాటికి ఆ ప్రాంతంలో పోస్టల్ సదుపాయం లేకపోవడం కావచ్చు.) ఆ ఉత్తరాన్ని దుర్గాప్రసాద్ ఎలాగో తప్పరించి విషయం తెలుసుకుని రామమూర్తికి రాజశేఖరం గురించి వివరిస్తాడు. రాజశేఖరం రామమూర్తిపెళ్ళి చెడగొట్టడానికి కీలకంగా వ్యవహరిస్తున్నాడని చెప్తాడు. రామమూర్తిని బెదిరించి 50000 రూపాయలు లాగేద్దామని రత్నవల్లి, రాజశేఖరాల కుట్ర.

ఈ దుర్గా ప్రసాదరావు ఒక నవలా రచయిత అని సూచిస్తారు రామకృష్ణ రావుగారు. తను రాసిన నవలను కాపీ చేయించే మిషన్, ఆ నవలలోని ఒక పాత్ర ఆత్మహత్య చేసుకుంటున్నట్లు, ఆ విషయాన్ని సోదరికి తెలియజేస్తున్నట్లు ఉన్న ఒక లేఖని రాజశేఖరం చేత కాపీ చేయిస్తాడు దుర్గాప్రసాదరావు. ఆ తరువాత రాజశేఖరాన్ని హత్య చేస్తాడు దుర్గాప్రసాదరావు మిత్రుడు రామమూర్తి కోసం.

రత్నవల్లికి అనుమానం కలుగుతుంది. తన తమ్ముడు రాజశేఖరం ఆత్మహత్య కాదు, హత్య అని. సింహాచలం అనే ప్రఖ్యాత డిటెక్టివ్ కలుసుకుని ఈ విషయాన్ని పరిశోధించమని కోరుతుంది.

ఇందులో సింహాచలం, అతని మిత్రుడు చలపతి పాత్రలు సర్ ఆర్థర్ కానండ్లెల్, స్టెప్పించిన పెర్లాక్ హోమ్స్, వాట్సన్ పాత్రలకు నకళ్లుగా మనం గ్రహించవచ్చు.

రాజశేఖరం హత్య వార్తలు వచ్చిన పత్రిక చదివి సింహాచలం అది ఆత్మహత్య కాకపోవచ్చని తన అనుమానం వెల్లడిస్తాడు చలపతికి. రత్నవల్లి కోరిక ప్రకారం పరిశోధన ప్రారంభిస్తాడు.

సింహాచలానికి పోలీసు అధికారి వెంకట స్వామి తో స్నేహం ఉంది. సింహాచలం ఎదుట పోలీసులు భంగపాటుపొందినా వెంటక స్వామి మాత్రం వీరితో స్నేహంగా తరచు వచ్చి కలుస్తూ వుంటాడు. రాజశేఖరం చనిపోయిన చోట దొరికిన ఉత్తరంగురించి చర్చిస్తాడు సింహాచలంతో. వెళ్ళి శవం వేలిముద్రలు తీసుకుంటారు. రాజశేఖరానికి చంద్రమతి అనే వేశ్యతో సంబంధం ఉండేదిట. దుర్గా ప్రసాద్ అప్పుడప్పుడు రత్నవల్లి నివాసానికి వెళ్ళేవాడు. హత్య జరిగిన రోజు రాత్రి 8 గంటలకు రత్నవల్లి భవనంలో దుర్గా ప్రసాదు వున్నట్లు ఎలిబీ. రామమూర్తి మీద రత్నవల్లికి అనుమానం. రామమూర్తి నుండి, కూనీ అని బెదిరించి, దుర్గాప్రసాదు సాయంతో అతణ్ణి అల్లరి పెట్టాలని రత్నవల్లి కోరిక. రాజపురం నుంచి గుర్రపు బండిలో సత్యవాడలో వున్న దుర్గా ప్రసాద్ ఇంటికి వెళుతుంది. అక్కడికి రామమూర్తి వచ్చి రత్నవల్లిని చూసి ఆశ్చర్యపోతాడు. రత్నవల్లిని వెనకేసుకువస్తూ రామమూర్తిని మందలిస్తాడు దుర్గా ప్రసాద్. రత్నవల్లితో విరోధం ప్రణయ కలహాలా సమాప్తి కావాలని రామమూర్తి కోరాడు. రామమూర్తిని పదివేల రూపాయలడుగుతుంది రత్నవల్లి. పెళ్లి వేళ ఉత్తరాలు, ఫాటోల నకళ్లు తీసి పంచి పెడతానని రత్నవల్లి రామమూర్తిని బెదిరించి తరవాత అతనికి నకళ్లు పంపిస్తుంది.

రత్నవల్లి దగ్గరున్న అసలు ఉత్తరాలు, ఫాటోల కోసం దుర్గాప్రసాదరావు ఎత్తులు వేస్తాడు. రత్నవల్లి పైఎత్తులువేస్తుంది. దుర్గాప్రసాదరావుని పెళ్లి చేసుకుంటే అతన్ని లొంగదీసుకుని రామమూర్తికి అతన్ని దూరం చెయ్యవచ్చననుకుంటుంది. దుర్గాప్రసాదరావు పెళ్లికి ఒప్పుకుంటాడు ఉత్తరాల కోసం. పెళ్లి విషయాలు గోప్యంగా వుంచాలని ఉభయులూ నిర్ణయించుకుంటారు. మర్నాడు రైలు మీద సోమనాథ పట్టణం చేరుకుంటారు రత్నవల్లి, ఆమె సఖి వారిజ. దుర్గాప్రసాదరావు గొంగపెళ్లికి ఏర్పాట్లు చేస్తాడు తన మనుషులద్వారా, ఆర్య సమాజ మందిరంలో వారివివాహం క్లుప్తంగా జరిగింది. మొత్తానికి ఆ వివాహంలో దుర్గాప్రసాద్ రత్నవల్లి మెడలో మంగళ సూత్రం కట్టాడు. న్యాయ సమ్మతంగా పెళ్లి జరిగినట్లు సీలు చేసిన కాగితం ఆమెకి అందించారు. ఆ రాత్రే దుర్గా ప్రసాద్ ఉత్తరాలు, ఫాటోలు సంగ్రహించి పారిపోయి మధ్య మధ్య ఆమెకు ఉత్తరాలు రాస్తూ తరవాత అది కూడా మానేస్తాడు. రత్నవల్లి సందేహించింది. భయపడింది. రామమూర్తి వివాహవార్త విని రత్నవల్లి మూర్ఛపోతుంది. పైగా పెళ్లికి సానిమేళం పెట్టించమని రత్నవల్లికి ఆడపెళ్లివారి నుంచి కబురొస్తుంది రోకటిపోటువలె. తన

తమ్ముని చంపిన వాడు దుర్గాప్రసాదరావుని సింహచలం సంపాదించిన గడియారం సాక్ష్యం వల్ల తెలుసుకుని క్రోధ వివశ అయింది రత్నవల్లి.

సత్యవాద పట్టణానికి ట్రాముబండిలో (కలకత్తాలో లాగ) వెళతాడు సింహచలం. ఆ బండిలో దుర్గా ప్రసాదరావు ఎదురవుతాడు. అతడు నేరస్థుడని మరో రుజువు వారుకుతుంది. అతని వేలిముద్రల్ని సంపాదిస్తాడు సింహచలం. అతడు తనను బంధిస్తే తప్పించుకోగలననే ధీమాతో వున్నాడు దుర్గాప్రసాదరావు. అతడు ఆత్మస్తుతిపరాయణుడు. అతనికి కీర్తి కాంక్ష వుంది. సింహచలాన్ని వంచించి జయించాలని దుర్గా ప్రసాదు కాంక్ష. పోలీసుల్ని, సి.ఐ.డిలని బురిడీ కొట్టించగల శక్తి వుంది. ఇటువంటి పాగరు బోతులు నేటి సినిమాల నిండా కనిపిస్తారు. ఈ 'మంగళసూత్రము' కథ దుర్గా ప్రసాదు చాకచక్యం, ఛైర్యం, నేర్పుతో నడుస్తుంది ముందుకు. పోలీసులు, సి.ఐ.డిలు మొదలైన వారంతా అతన్ని అందుకో జాలరు. వంట బ్రాహ్మడి వేషంలో పారిపోతాడు. తుపాకితో వెంబడించిన పోలీసు కళ్లంలో కారం చిమ్మి తప్పించుకుంటాడు. హైదరాబాదు వైపు నడిచి వెళిపోతాడు. (ఇందలి టోపోగ్రఫీ ఒకపద్ధతి ప్రకారం ఏర్పరచుకుని రాసినట్లు కనిపించదు.)

తన తమ్ముడి ప్రాణాలు హరించి, తనను మోసం చేసి పారిపోయిన దుర్గా ప్రసాదుని ఎలాగైనా పట్టుకోవాలనుకుంటుంది రత్నవల్లి. తన జాట్టు కత్తిరించుకుని మగవేషం వేసింది. ఒక అవ్వ ద్వారా దుర్గాప్రసాదు హైదరాబాదు వెళ్లాడని తెలుసుకుని, అక్కడ అతడిని పట్టుకుని ఖైదీ చేయమని సింహచలానికి కబురంబుతుంది రత్నవల్లి. సింహచలం పోలీసు బలగంతో వెళ్ళి దుర్గా ప్రసాదరావుని ఆరెస్టు చేయిస్తాడు. పోరాటంలో రత్నవల్లి మంగళసూత్రం తెగిపోతుంది. ఆమెను ఒక పోటు పొడిచి పడగొట్టేస్తాడు దుర్గా ప్రసాద్. వెంకటస్వామి హత్యతో రెండు హత్యానేరాలు దుర్గాప్రసాద్‌ను చుట్టు కొన్నాయి.

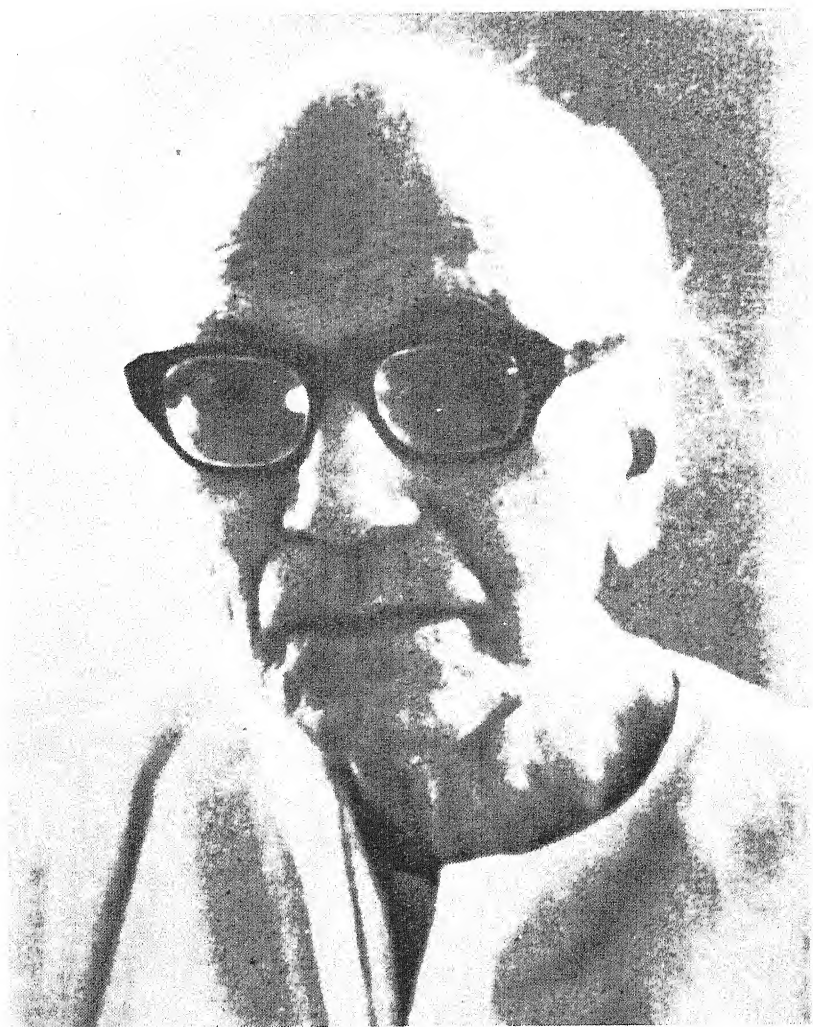
సత్యవాద జైలులో బంధించినా దుర్గాప్రసాదుకి బయటి సంగతులన్నీ తెలుస్తూ వచ్చాయి. అనారోగ్యం నెపంతో దుర్గాప్రసాదు ఆసుపత్రిలో చేర్చబడ్డాడు. ఆసుపత్రిలో ఒక పరిచారికతో లాలూచీ అయి మారువేషాలలో ఇద్దరూ పారిపోతారు. ఆమె రాజశేఖరం వుంచుకున్న వేశ్య చంద్రమతి. అదే ఆసుపత్రిలో చికిత్స పొందుతున్న రత్నవల్లికి దుర్గాప్రసాదు మళ్ళీ తప్పించుకుపోయాడని తెలుస్తుంది. రాజపురానికి వెళ్లి రామమూర్తిని భార్య ప్రమీలని చూస్తుంది. రామమూర్తిని సుఖంగా వుండనివ్వనని, వగలేర్చుకుంటానని బెదిరిస్తుంది రత్నవల్లి ఉత్తరంలో. దుర్గాప్రసాదు సింహచలాన్ని హేళన చేస్తూ సవాలు వేస్తూ ఉత్తరం రాస్తాడు. అంతటితో 'మంగళ సూత్రము' కథ 'దుర్గాప్రసాద విజయంగా' ముగిసింది. ఈ కథకు దుర్గాప్రసాదరావే హీరో. 'సింహచలవిజయం' వేరొక కథ అంటూ నవల ముగిస్తారు రచయిత.

పాలగుమ్మి పద్మరాజు అబ్బూరితో

'అబ్బూరి సంస్కరణ' సందర్భంగా 1988లో శ్రీ త్యాగరాయగాననభ (హైదరాబాదు)లో ప్రదర్శించిన 'కన్యాశుల్కం' నాటకంలోని ఒక దృశ్యంలో మునసబుగా శ్రీ రాచకొండ విశ్వనాథ శాస్త్రి హెడ్ కాన్స్టేబుల్గా శ్రీ పురాణం సుబ్రహ్మణ్య శర్మ, రామప్పంతులుగా శ్రీ ఎ. ఆర్. కృష్ణ

IV

అబ్బూరి - నాటకం

ABBURI - DRAMA

రచనలు, ఇంటర్వ్యూలు

WRITINGS & INTERVIEWS

అనువాదం

అనువాద

డా. ఏటుకూరి ప్రసాద్

అబ్బారి 'నదీసుందరి'

“రాయస్థాయి మైలురాయి అబ్బారి చలివేందర

సాభద్రుని ప్రణయయాత్ర చదవాలని తొందర”

అంటూ శ్రీశ్రీ ప్రాసక్రిడ లాడాడంటే తప్పుకు పోతే తప్ప దీని గాంధీర్యం తెలీదు. సాహిత్యం వదగాల్పుల పాల్వైన తరుణంలో వివిధ సాహిత్య ప్రక్రియల మార్గాల్లో స్రవ్యాణించే వాళ్ల దాహం తీరే దిక్కుదేనన్న సత్యం అవగతం కాదు. క్షీణ ప్రబంధాల కాలం చెల్లి పోయి, పాశ్చాత్య విద్య, సంస్కారాలు జోరబడి, మన సమాజంలో అంటుగడ్డున్న ధన స్వామ్యం దశలో వ్యక్తికీ అతని మనోభిప్రాయానికీ ప్రాముఖ్యం వచ్చింది. స్వేచ్ఛను కోరింది. వచనం పదునెక్కి శిష్ట వ్యవహారం అవుతోంది. అలాగే మరో పక్క కవిత్వం వళ్లుదులుపుకొని, మనిషిని అతని వ్యక్తిగత విషయాన్నీ వస్తువుగా చేసుకొంటోంది. నిర్బంధ దాంపత్యం వద్దంటూ ప్రేమకు పట్టంకట్తోంది. సరిగ్గా ఆ కాలంలో అబ్బారి రామకృష్ణారావు గారు కుంచెపట్టారు. కవి - నాటక కర్త - విమర్శకుడు - దర్శకుడు - రాజకీయవేత్త - హాస్య చతురుడు - చాటుకవి - సంపాదకుడు లాంటి మరెందరినో కలగలిపి రూపుగడ్డే వారే అబ్బారి.

వారి రచనల్లో 'నదీ సుందరి' ఓ నాటిక. తొమ్మిది రంగాలున్న ఏకాంక రూపకం. అగస్త్యుడు - సావర్ణి, చారుశీల, చిత్రవింద - కావేరి పాత్రలతో రూపకం సాగుతుంది. కావేరికి మరో పేరు నీల. కథానాయిక నదీ సుందరి ఈ కావేరీ! రంగం మీద ఎక్కడా కవేర ఋషి కనిపించడు. నదీ సుందరి కావేరీ అనగానే మనకు తట్టేది దక్షిణాది నున్న కావేరీ నది అని. సరిగ్గా అదే. దాని జన్మవృత్తాంతాన్ని గురించి అరవంలో ఉన్న ఒక కథ ఆధారంగా అబ్బారి ఈ రచన సాగించారు.

పూర్వం మలబారు ప్రాంతానికి దగ్గరలో 'అగాతి' అనే ద్వీపం ఉండేది. అందులో నివసించే ఒక మునిని 'అగత్రియార్' అనే వాళ్లు. ఇతడే తర్వాత అగస్త్యుడయ్యాట్ట. ఉత్తరాది అగస్త్యుడు మాత్రం ఇతడు కాదు. ఈ దక్షిణాది అగస్త్యుడు, 'అగత్రియం' అంటూ పన్నెండు వేల సూత్రాలున్న మొదటి లక్షణ శాస్త్రాన్ని అరవంలో రాశాట్ట.

ఆ కాలంలోనే చోళ దేశంలో ఉండే ఒక రాజు పేరు 'కావేరుడు'. తన దేశంలో ఏ జీవనదీ ప్రవహించటం లేదని బాధపడి, రాజ్యం వదిలేసి, అడవుల కెళ్లి, ఆశ్రమం

పెట్టుకొని తపస్సు చేయడం ఆరంభించాడు. తన ప్రభావంతో సహ్యాద్రినుండి ఓ జీవనదినీ సృష్టించాడు. అదే కావేరి.

ఈ కథను ఆధారంగా చేసుకొనే రామకృష్ణారావు గారు చోళ దేశానికి కావేరినీ, తెలుగు సాహిత్యానికి 'నదీ సుందరి' నీ అందించారు.

ఈ నాటికలో కవే సూత్రధారుడు

**“రస పిపాసీని నేను పారమ్ములేని గగన వీధీ విశాల రంగముల యందు
అందగారాని తలపుల కందమైన రూపములు దిద్ది; క్రీడింతు రూపసరసి”**

అంటూ నాటిక ఆరంభిస్తాడు. భావకవిత్వం ఊపందుకొనే కాలం నాటి రచన ఇది. సుమారు 1920. భావకవిత్వ ఆద్యులెవరంటూ సాహితీ పరులు చర్చించిన రోజుల్లో రాయప్రోలు, వేంకట పార్వతీశ్వరుల సరసన అబ్బూరిని కుందుర్తి చేర్చటం ఇందుకేనేమో! ఆధునిక తెలుగు కవిత్వంలో తొలి పోకడ అయిన భావ కవిత్వం గజ్జెకట్టే కాలానికి ముందే అబ్బూరి వారు తన ఊహాగానం (1918), మల్లికాంబ (1915), జలాంజలి (1915) రచనలు పూర్తి చేశారు. ఈ 'నదీ సుందరి' కి తొలి చాళ్లు బహుశా వీరు 1914లో మైసూరు మహారాజా సంస్కృత కళాశాలలో చదువుతున్న కాలంలో పడి ఉండొచ్చు. ఆ కాలంలోనే వీరికి రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారి పరిచయం, కట్టమంచి వారి సాన్నిహిత్యం కలిగింది. అయితే ఈ భావానికి 1920 లో కానీ నిర్దిష్టరూపం రాలేదు. 'కృష్ణావతరిక' వారి 'రసమంజరి' శీర్షిక లో అచ్చె, 1933లో మొదటి సారి గ్రంథరూపం సంతరించుకొంది.

సూత్రధారుడి మాటల్లోనే -

“ఎన్నడో పూలు పూచె హృదయ సీమ కెంపు చివురుల కావేరి కీర్తిలలిక” -

అన్న దానికి - చాలా కాలానికి - కవి మాటల్లో -

“కావేరి సంపూర్ణమూర్తి దాల్చి”.

ఆశ్రమ కులపతి కవేరుడు. అతనికి సహ్యాద్రి సానువుల్లో ఓ పసికూన దొరుకుతుంది. కవేరుడు తెచ్చి పెంచుతాడు. ఆమె కావేరి నదీ కన్య అని కవేరుడి దివ్యదృష్టికి తెలుస్తుంది. సహ్యాద్రి శిఖరం మీది 'దేవీ పంజరం' అన్న నికుంజంలో ఈమె కాలుపెడితే, నదిగా మారుతుందని కవేరుడు గ్రహిస్తాడు. ఈమెని ఆప్రాంతాలకు వెళ్లనియకుండా చెలికత్తెలనూ శిష్యులనూ హెచ్చరిస్తాడు. అగస్త్యుడు కవేరుని శిష్యుడు. వయస్సులో ఉన్నవాడు. ఈ నాటిక కాలానికి 'కావేరి' బాగా పరువం వచ్చిన పద్దెన్నిమిదేళ్ల పడచు. అగస్త్యుడు ప్రేమిస్తాడు. కావేరి కూడా అతణ్ణి ప్రేమిస్తుంది. అయినా, ఆమె అంతరాంతరాల్లో ఎప్పుడూ ఏదో వియోగ బాధ కన్పిస్తుంది. తనకు తెలీకుండానే సహ్యాద్రి శిఖరం మీద ద్వాప. ఊసంతా ఆ నల్లని కొండ కొమ్ముల మీదే. తన నక్కడకు తీసికెళ్ళమని అగస్త్యుణ్ణి

అర్థిస్తుంది. ఓ అందమైన రాత్రి ఇద్దరూ అక్కడ కెళ్తారు. ఆ దేవి పంజరంలో కాలు పెట్టగానే గంభీర నిర్దోషంతో - ప్రచండ జలపాతం అయి - నదిగా మారిపోతుంది కావేరి. విశాల మైన దక్షిణాపథం పల్లీ పట్టణాల్లో, అరణ్యాలలో, నీలో ద్యానాలల్లో సంచరిస్తూ, చివరకు సాగరస్వామిని చేరుకోవడంతో నాటిక ముగుస్తుంది.

రంగస్థలం మీద కవేరుడు కనిపించడు. కావేరి జన్మరహస్యం, చారుశీల - చిత్ర విందల సంభాషణ ద్వారానూ చారుశీల - సావర్ణిల సంభాషణల మూలంగానూ మనకు తెలుస్తుంది.

భావ కవుల్లో ఆద్యులు రాయప్రోలు వారి అమలిన శృంగార భావం ఈ నాటికలో అగస్టుడు కావేరి లలో చూడగలం.

“నీ ఏయోగము యుగయుగాంతరములు పట్టినన్ను పోషింపగలదు” అన్న అగస్టుడి మాట కావేరి కోసం ఎదురుతెన్నులు చూడడంలో ఉండే మాదుర్యాన్నే తెలుపుతుంది. అలాగే కావేరి కూడా - జీవనపతీ . ఈ దినము నీ కై వేచియుందును” అని నదిగా మారుతూ అన్న ‘కడసారి మాటలు’ ఈ అంశాన్ని తెలియ చేస్తాయి.

అబ్బూరి వారు సహజంగా కవి. ఈ నాటిక, వచనంలో సాగినా కవిత్వప్రేమ. అగస్టుడు ఓ చోట -

“ఇది నా చేతులార నీరు బోసిపెంచిన తీవ యిల్లాలి తొలి కాన్పు” - అని ఓ పువ్వును వర్ణిస్తాడు. అలాగే ఋషి బాలకులు సావర్ణిని వర్ణిస్తూ -

“అతడు కన్నులతో వినగలడు” - అంటాడు.

రామకృష్ణారావు గారు మాటలతో బొమ్మకట్టించడంలో నేర్పరి. కొండల్లో చంద్రోదయాన్ని వర్ణిస్తూ కావేరి

“అవిరళ చ్చాయల మధ్య, బాల చంద్రుని చెంగాని రంగులు వడి, వ్రాతపని చేసిన చక్కని తివాచీల వలె, ఆ ప్రాంతమున శాదృశము లెంత తీరుగా నున్నవి”

అన్న వర్ణన చాలు.

రచయిత - గ్రాంథిక భాషకు, వ్యావహారిక ఉచ్చారణ పోకడలు కల్పించారు. ఓ సందర్భంలో

“తెలుసా ఆ కొండల్లో అందమైన పాదరిల్లుందని” - అన్న సంభాషణను “ఎఱుగుదువా సహ్యాద్రి యందలి రమణీయమగు నికుంజముందని” - అని చారుశీల మాటేచాలు.

మానవేతరాల్లో మనుషుల భావాలను ఊహించడాన్ని ‘మానుష భావారోపణం’ అంటారు. ‘అంత్రోపోమార్పిజం’ అంటే ఇది. ఇదొక ఊహ కావ్య సౌందర్యాన్ని పెంచడానికి ఇది ఉపయోగ పడుతుంది. ప్రపంచ సాహిత్యంలో ఆదిమకాలం నుండి ఇప్పటి

వరకూ ఇది పరిపుష్టమవుతూనే ఉంది. పేదరాశి పెద్దమ్మ కథలుగానీ, పంచతంత్ర కథలుగానీ, ఈ మానుషభావారోపణలే! విశ్వనాథ వారి కిన్నెర సాని ఇలాంటిదే. ఆధునిక కవులు అనేకులు ఈ ధోరణిని పెంచి పోషించారు.

అందమైన కావ్యాన్ని చదువుకున్నట్టుగా చదివి ఆనందించదగ్గ నాటికలు 'నదీ సుందరి', 'కిన్నెరసాని' లాంటివి. "అర్థవంతమైన భాష - రసవంతమైన పోకడలూ - రచనాను - చదువుకొని ఆనందించడం కన్న సుప్రసిద్ధ నట వతంసులెవరైనా అభినయించగా చూసే వీలు ఒనగూడితే బాగుంటుంది. వచనంలో నాటకాల్లో - కవిత్వం ఉన్న రూపకాల్లో 'నదీ సుందరి' ని మొదట ఎన్నుకోవచ్చు" అన్న మల్లాది రామ కృష్ణశాస్త్రి గారి అంచనా నాటికీ నూరుపాళ్ళా నిజం. దీన్ని రంగ స్థలం మీద బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు గారు, పి.యస్.ఆర్. అప్పారావుగారు మరో సారి ప్రదర్శించి మల్లాది వారి కోరికనూ తీర్చారు.

నిర్మాణ దక్షత, పదాల సోయగాల చాతుర్యం, కొత్త కూర్పులో అపూర్వ స్ఫురణ కలిగించగల అక్షరకళ తెలిసిన అబ్బూరి వారి రసదేవత 'నదీ సుందరి'. ఈ నాటికలోని అగస్త్యుని పాత్ర అన్నట్లు ఆమెకు రసమయి - ఆనందమయి అని రెండే పేరులు". వ్యావహారిక నామం 'నదీ సుందరి'.

(శ్రీ పురిపండా, శ్రీ కె.వి.ఆర్, శ్రీ యస్వీ గార్ల వ్యాసాల ఆధారంగా)

(రేడియో ప్రసంగం, 22.6.94 - ఆలిండియా రేడియో సౌజన్యంతో)

* * *

అబ్బూరి 90వ జయంతి సందర్భంగా 1985 మే 22న ఆంధ్రప్రదేశ్ నాటక విద్యాసంస్థ, నటమండలి "నదీసుందరి" నాటికా నివేదనం జరిపింది. ఈ కార్యక్రమం 'నాట్యబుధ రంగమండపం' (త్యాగరాయసదనం, చిక్కడపల్లి, హైదరాబాద్) లో జరిగింది.

* * *

అబ్బూరి సూక్తి

"హాస్యం లేని రంగ స్థలం హాస్యాస్పదమైన రంగస్థలం."

* * *

బి. ఆనందమోహన్

గురుభ్యోన్నమః

1959లో హైదరాబాదు నాటకరంగానికి స్వర్ణయుగం. నాట్యసంఘంవారు 40 రోజులు సంగీత, నృత్య, నాటకోత్సవాలు సంగీత నాటక అకాడెమీ, ఆంధ్ర నాటక కళాపరిషత్, హైదరాబాదు ఎక్జిబిషన్ సొసైటీ వారి సహకారంతో ఘనంగా జరిపారు. ఆ సభలలో తీసుకొన్న నిర్ణయాల వల్ల అదే సంవత్సరంలో New Science College పరిసరాల్లో గురువులు శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణారావు దర్శకులుగా 'నాట్య విద్యాలయం' ప్రారంభించబడ్డది. శ్రీయుతులు ఎ.ఆర్. కృష్ణ మంత్రి శ్రీనివాసరావు, బక్షీశ్రీరామ్, పి.ఎస్.ఆర్. శాస్త్రి ఎన్. గోపాలమూర్తి హెచ్.ఎల్.ఎన్. శర్మ మైరాల్, అబ్బూరి గోపాలకృష్ణ మొదలగు వారు అధ్యాపకులుగా వుండే వారు. ప్రయోగాత్మకంగా 'నట శిక్షణ' ఆరు నెలల Certificate course in Theatre Arts గా ప్రారంభమై తరువాత 1961 లో one year Diploma Course కూడా గురువుగారి దర్శకత్వంలో సారస్వత పరిషత్ భవనాలలో నిర్వహించబడ్డది. ఎందరో నటులు, నాటకరంగస్థల నిర్వాహకులు తయారు చేయబడ్డారు. నేను కూడా ప్రయోగాత్మకంగా నడిపిన ఆరునెలల కోర్సులో విద్యార్థి అని చెప్పుకోవటానికి గర్వపడుచున్నాను. అదే విద్యాలయం తరువాత రవీంద్రభారతి భవనాలలోకి మార్చబడి Diploma in Theatre Arts రెండేళ్ల course లు నిర్వహించింది.

అప్పటి ముఖ్యమంత్రి శ్రీ సంజీవయ్యగారి, సమక్షంలో దాదాపు ఐదువేల ప్రేక్షకుల ముందు చైన్సిన్ గార్డెన్స్ (ఇప్పటి లలిత కళాతోరణం)లో 'కన్యాశుల్కం' నాటక ప్రదర్శన గురువుగారి దర్శకత్వంలో 'సభాతో నభవిష్యతి' అంటే అతిశయోక్తి కాదు.

శ్రీ ఎ.ఆర్.కృష్ణ సహదర్శకులుగా శ్రీ అబ్బూరి గోపాలకృష్ణ రంగాలంకరణ, శ్రీ మంత్రి శ్రీనివాసరావు రంగస్థల నిర్వాహకులుగా, శ్రీ బక్షీశ్రీరామ్ లైటింగ్ నిర్వహణలో శ్రీ మంత్రి గారికి సహాయకులుగా పనిచేసే భాగ్యం నాకు కలిగింది.

అబ్బూరి వారితో మాట్లాడటమే ఓ ఎడ్యుకేషన్. మరి పని కూడా చెయ్యటంతో విశేష అనుభవం గడించటానికి అవకాశం కలిగింది.

క్రమశిక్షణ, సమయపాలన (Punctuality). జీవితంలోకాని, నాటక రంగమీదగాని ఏ పని చేస్తున్నా ఎందుకు, ఏమిటి అని ప్రశ్నలు వేసుకోండోయ్, ఎలా చెయ్యాలో మీరే చేస్తారు. అని పదేపదే చెప్పేవారు. అనే మాకు నేర్పిన విద్యలు.

వేరే ఎన్ని కార్యక్రమాలున్నా సాయంత్రం నాటక ప్రదర్శన ఉన్నదంటే మధ్యాహ్నానికి

నిశితంగా Stage properties, hand properties దర్శకునిగా తనకు తాను పరిక్షించి మార్పులు ఏమన్నా చేయాలంటే ప్రదర్శనకు ముందుగానే సమయానికి అన్నీ అమిరేటట్టు చేయించేవారు. ప్రదర్శన రోజు, అంతకు ముందురోజు విశ్రాంతి. ... ఏనాటకమైనా వారి దర్శకత్వంలో ఏడు గంటలకు అని ప్రచురిస్తే సరిగా అదే సమయానికి వేద పఠనంతో తెర తొలిగేది. No photography ప్రదర్శన సమయంలో. తెర తొలిగిన మరుక్షణం VIP లకు కూడా ప్రవేశముండేదికాదు. 'కన్యాశుల్కం', 'మృచ్ఛకటికం', 'విదూషకీ ఆత్మహత్య', 'పెద్దమనుష్యులు' మొదలయిన పాతనాటకాల బూజు దులిపి మాతో ప్రదర్శింప చేశారు. 'కన్యాశుల్కం' నాటకాన్ని దాదాపు 60 సమాజాలతో ప్రదర్శింప చేశారట. INT, Natya Vidyalaya Repertory నవరసనట బృందం తరపున 'కన్యాశుల్కం', 'మృచ్ఛకటికం' నాటకాలు ఒక్కొక్కటి దాదాపు 60 ప్రదర్శనలిచ్చాం. మొదట్లో గురువు గారు స్వయంగా రామప్పంతులుగా నటించే వారట.

గురువుగారి 'కన్యాశుల్కం' నాటకం ఎడిటింగ్ ఓ విశిష్టస్థానాన్ని సంపాదించుకుంది. దాదాపు సెబ్ మార్పులతో 3 గం॥ పట్టేది. లుబ్ధావధాన్లు కథానాయకుడు, నాటకంలో కనిపించని సుబ్బి కథానాయకురాలు. అగ్నిహోత్రావధాన్లు అరవైఏళ్లు దాటిన రామచంద్రపుర అగ్రహార వాస్తవ్యులు లుబ్ధావధాన్లకి పద్దెనిమిది వందలకు పెళ్లికి సుబ్బిని అమ్మచూపటం, (Selling girls) వెంకమ్మ అన్న కరటక శాస్త్రితో పెళ్లి తప్పించకపోతే ఏ నుయ్యో గొయ్యో చూచుకుంటాననటం, శిష్యుడు, రామప్పంతులు మధురవాణి మొదలగు వారి సహాయంతో పెళ్లి తప్పించటం, ఈ సందడిలో గిరిశం బుచ్చమ్మను (విధవను) తీసుకొని ఉడాయించటం ప్రధాన కథాంశాలు.

కృష్ణరాయపుర అగ్రహారంలో అగ్నిహోత్రావధాన్ల యింట "యింగిలీషు చదువు అచ్చిరాదని చెబితే విన్నావుకావు" అనే సంభాషణతో మొదలయిన నాటకం "యీ గాడిద కొడుకు యింగిలీషు చదువు కొంప ముంచింది" (అని వెంకటేశం జాత్తుపట్టుకొని కొట్టబోతుండగా) ముగుస్తుంది.

గురజాడ వారు స్త్రీజాతిలోని నిస్సహాయమైన విభాగాన్ని సమాజ అవినీతి క్రిములతో నిండి వున్న బాధాకరమైన దాస్యం నుండి రక్షించే సమస్య, ఆ చెడుగును ఓ నాటకంగా రచిస్తే, శ్రీ అబ్బూరి వారు దాన్ని కొన్ని వేలాది ప్రదర్శనలతో జనంలోకి తీసుకెళ్ళారు.

కొత్త నటీనటులను ఎంచుకొని పాత్రపోషణలో శిక్షణనిచ్చి నాటకాన్ని రక్తి కట్టించటంలో వీరికి వీరే సాటి. కొత్త వారిని నటుల తీరులో తనకు కావల్సిన పద్ధతిలో వారిని మలచుకోవచ్చు అని అంటూండే వారు.

నాకు తెలిసినంతలో అగ్ని హోత్రావధాన్లు పాత్రని రామన్నపంతులుగారు,

మధురవాణిగా శ్రీమతి సత్తిరాజు మినహా, గిరిశంగా శ్రీయుతులు రామచంద్ర కాశ్యప, రవీందర్ రెడ్డి (నాటవిద్యాలయ విద్యార్థి, తరువాత అధ్యాపకులు), రామప్పంతులుగా శ్రీ ఎ.ఆర్. కృష్ణ, లుబ్ధావధాన్లుగా శ్రీ పి.ఎస్.ఆర్. శాస్త్రి, కరటక శాస్త్రిగా శ్రీ సోమేశ్వరరావు, బుచ్చమ్మగా శ్రీమతి కనకాల దేవదాసు, వెంకమ్మగా శ్రీమతులు పార్వతి, విజయలక్ష్మిలు, వెంకటేశంగా అనందమోహన్, పాండురంగారావులు, శిష్యుడిగా రాళ్లపల్లి, మీనాక్షిగా శ్రీమతి మల్లాది విజయలక్ష్మి, హెడ్ కనిష్టబోగా శ్రీయుతులు మంత్రి శ్రీనివాసరావు, నాయుడు, అసిరిగాడు డా.శ్రీగరిమెళ్ల రామమూర్తి అందరూ ఈనాటకానికి కొత్తే. అయినా గురువుగారి దర్శకత్వ ప్రావీణ్యంలో మంచి పేరు సంపాదించుకొని రామకృష్ణరావుగారికి కూడా మంచి కీర్తి ప్రతిష్ఠలను ఆర్జించిపెట్టాము.

రిహార్సల్స్ లో కానీయండి, ప్రదర్శనలలో కానీయండి కొన్ని అనుభవాలుకూడా జతపరచుకోకతప్పదు.

లుబ్ధావధాన్లు పడకగది -తనకి రెండో పెళ్లి పిల్లని చేసుకున్నానన్న అనుమానం. తనలో తాను మాట్లాడుకునే ఘట్టం. పిల్ల మొదటి మొగుణ్ణి ప్రార్థిస్తుంటాడు:

“నన్ను చంపావంటే బ్రహ్మహత్య చుట్టుకుంటుంది. మరి జన్మ ఉండదు. బాబూ! నాయనా! తండ్రి నాజోలికి రాకు నీమావగారి పీక నులివెయ్యి! ఆ రావచ్చుంతులు గాడి పీక నులివెయ్యి. లేకపోతే .... (కేకలు)(శిష్యుడు ఏడుస్తూ పరిగెత్తికొని వచ్చి లుబ్ధావధాన్లును గట్టిగా కొగలించుకొనును. మీనాక్షి శిష్యుణ్ణి చీపురు కట్టతో కొట్టబోవును. శిష్యుడు తప్పించుకుంటే లుబ్ధావధాన్లుకు తగులును)” ఇదీ... ఒకే రోజు దాదాపు పదిసార్లు ప్రయత్నించినా అనుకున్న effect రాలేదు. పదకొండవ మారు మీనాక్షిని (మల్లాది విజయలక్ష్మి) పక్కకు నెట్టి గురువుగారే చేతులో చీపురు కట్ట పట్టుకుని గబగబ నులక మంచం చుట్టూ తిరుగుతూ శిష్యుణ్ణి (రాళ్లపల్లి)ని కొట్ట బోవటం, అవి లుబ్ధావధాన్లుకు తగలటం క్షణాల్లో జరిగిపోయినాయి. రిహార్సల్సు చూస్తున్న వాళ్లంతా చప్పట్లు -

సామాన్యంగా వారు కావల్సిన effect చెప్పి నటీనటులతోటి కావల్సిన effect సాధించేవారు. ఆనాడు మా అదృష్టం మీనాక్షిగా వారి నటన రిహార్సల్సులో చూడటం !!!

శ్రీశ్రీ, ఆరుద్ర, రామకృష్ణ రావుగారు కలిస్తే ప్రస్తుత పరిస్థితులన్నింటినీ ‘కన్యాశుల్కం’ భాషలో అన్వయించి మాట్లాడుకొనే వారట.

ఇంకొక సారి గ్రీన్ రూమ్ లో గురువుగారి ఉగ్రనరసింహావతారం! మొదటి సీను తర్వాత శిష్యుడు నాటకం text తప్పించి ఓ చిన్న dialogue తనదే వాడాడు. ఆనాడు ఆ శిష్యుణ్ణి గురువుగారు కడిగేశారు. బహుశా జన్మలో మళ్ళీ అటువంటి తప్పు చేసి ఉండడమో ఆ శిష్యుడు!

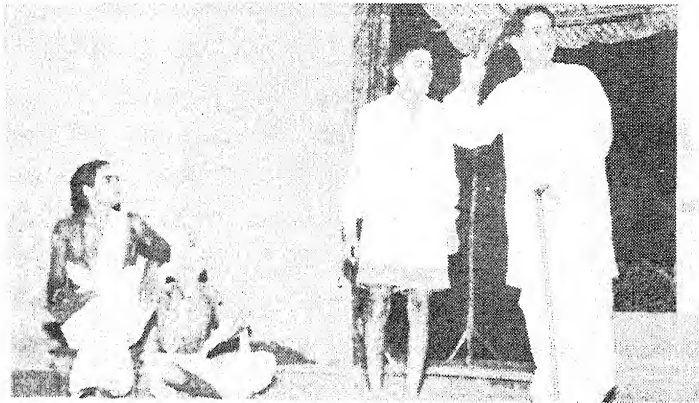
గురువుగారి ఆదేశం ప్రకారం చేగోడీలు ఇంట్లోతయారు చేయించి, జామకాయలు, చెరుకుగడ సమకూర్చుకునే వాణ్ణి నా వెంకటేశం పాత్ర పోషణకి. దేవులపల్లి కృష్ణ శాస్త్రిగారు, బి.ఎన్. రెడ్డి గారు ఓ రోజు కన్యాశుల్కం నాటక ప్రదర్శన రవీంద్ర భారతిలో ఐదుగుతుండగా interval లో stage మీదకు వచ్చారు. నన్ను (వెంకటేశం పాత్రధారి), శిష్యుణ్ణి (రాళ్లపల్లి)ని ఉద్దేశించి గురువుగారితో - ఇంతవరకు చూసిన 'కన్యాశుల్కం' నాటక ప్రదర్శనలలో మహాకవి గురజాడ రాసిన పాత్రలను ఆయన అనుకున్న విధంగా సృష్టించటం ఇదే మొదటి సారయ్యా! - అని మమ్మల్ని కావలించుకొని ఆశీర్వదించారు. ఇద్దరు నిష్ణాతుల అభినందనలు. అభినందనలు గురువుగారికి, ఆశీర్వాదాలు మాకు.

థీట్రీలో 'ప్రెసిడెంట్ రాధాకృష్ణన్ గారి సమక్షంలో గురువుగారు దర్శకత్వం వహించిన 'మృచ్ఛకటికం' ప్రదర్శన జరిగింది. ప్రదర్శనానంతరం శ్రీ డి. సోమేశ్వరరావు నటించిన శకార పాత్రను అనుకరించి రామకృష్ణ రావుగారికి, సోమేశ్వరరావుగారికీ అభినందనలు తెలిపారట!

ఇలా తలచుకుంటూ ఉంటే ఎన్నో ... ఎన్నెన్నో అనుభవాల పరంపరలు - వారిని ఆలస్యంగా కలిశామేమో ముందు కలిసివుంటే ఇంకా ఎంత నేర్చుకుండేవారమో ఆ అభినవ Johnson వద్ద అనుకుంటూ ఈ నమస్సుమాంజలి.

శ్రీ సత్తిరాజు కృష్ణారావు గారు అన్నట్లు -

“ఎన్నియో ప్రజ్ఞలుండియు అన్నిటికిని
ఒరవడులు పెట్టి నీతత్త్వ మెరిగినట్టి
శిష్యులందు తావక భావ శిఖలు రేపి
విస్తరించిన విమల ప్రశస్తి నీది.”

INT పక్షాన ప్రదర్శించిన 'కన్యాశుల్కం'లోని ఒక దృశ్యంలో - కరటక శాస్త్రిగా శ్రీ డి. సోమేశ్వరరావు, శిష్యుడిగా శ్రీ 'రాళ్లపల్లి', వెంకటేశంగా శ్రీ బి. ఆనందమోహన్, గిరిశంగా శ్రీ రామచంద్ర కాశ్యప.

Search For An Audience

There cannot be great drama without great audiences . The best of our modern plays seldom draw a full house. It is the plays of the earlier period that still attract sizable crowds occasionally. The action- packed prose drama, which draws its inspiration from Western masterpieces, is as yet not making any headway. The reasons for this public apathy are many. To say that there are no properly equipped theatres in the towns and villages, or that there is a dearth of good plays, is merely begging the question. These difficulties would have been overcome as they had been in other countries, if there was an awareness of what was lacking in our attitudes and efforts. After all we have had a century of some sort of modern drama. While adaptations from foreign playwrights like Gogol, Ibsen, Pirandello and Shaw have been successfully presented to select audiences not one Indian playwright has emerged whose work has been found worthy of presentation beyond the frontiers of our country.

Against this background, the conviction grew in me that in our excessive preoccupation with the outer manifestations of the theatre, we were neglecting to nourish it at its roots. An appreciation of the life of the common people and an understanding of their feelings and expressions should form the basic stuff of our dramatic writing. In the ultimate analysis the theatre must indeed have a social basis and must subserve social ends. This will be made possible only if those who are devoted to this art, work in a coherent community actuated by certain common ideals and aspirations.

Our society, cut up as it is by class and caste into small units, is passing through a period of rapid transformation. The great urban middle class is hardly a homogeneous community. It is largely satisfied with the "canned entertainment" that is offered by the movies. And yet it is from this class that leaders of any

broad-based theatrical movement must be expected. The educational communities in the universities and colleges are not stable, in a sense, but trained on proper lines they can throw up the leadership for a popular movement. There remain the great rural communities who still retain the sense of human brotherhood in spite of the increasing impoverishment of the villages. It is to them and the growing numbers of industrial workers in the neighbourhood of the cities that we must look for the widest support to any new movement in drama. This is not a scientific analysis, Marxian or otherwise, but a mere search for an audience.

This Centre has been conscious of its duty towards the National Centre and has helped in all its projects of national importance in the field of theatre such as fact-finding survey regarding theatre groups, theatre architecture, exhibition, compilation of Bibliography of stageable plays, collection of traditional theatre properties for the Museum etc. In appreciation of the activities of this centre, the Bharatiya Natya Sangh gave financial assistance for the appointment of a full time organiser for a year in 1959 which helped this Centre to foster the theatre movement in the State.

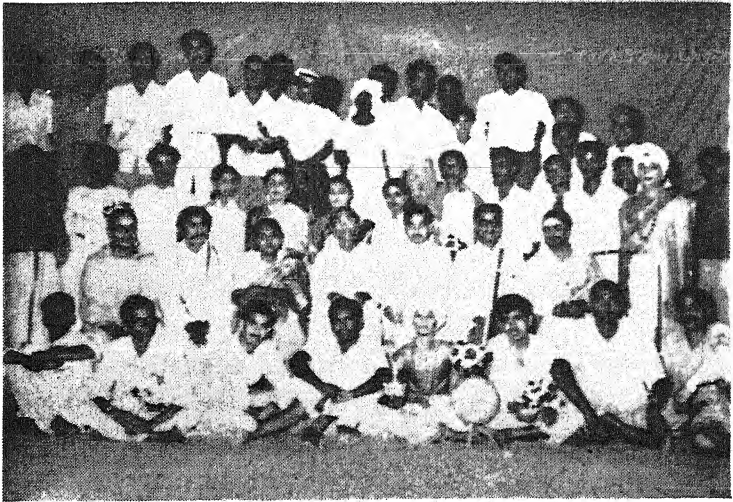
The Andhra Pradesh Natya Sangham has extended its cooperation in the successful publication of 'Natya Kala' an exclusive theatre journal in Telugu under the editorship of Mr. Sreenivasa Chakravarty which is now published by the Andhra Pradesh Sangeeta Nataka Akademi.

The Natya Sangham has conducted lectures, forums and discussions on various topics at different occasions. Miss Rosamond Gilder the present president of International Theatre Institute, Mr. A. C. Scott, Director, Asian theatre programme, Wisconsin University, U.S.A. are some of the visiting theatre personalities who spoke to interested audiences at Hyderabad under the auspices of Natya Sangham.

All this activity of the Natya Sangham could not have been possible but for the timely financial aid, encouragement and

support of the Government of Andhra Pradesh Sangeeta Nataka Akademi and Central Sangeeta Nataka Akademi and Bharatiya Natya Sangh. The Nataya Sangham is highly indebted to all its affiliated groups and also to those artists and scholars who have responded to its invitataions from time to time in spite of their encouragements and difficulties. There may be occasions when we must have failed to rise to the expectations but our undoubted sincerity is the saving grace. With all humility the Natya Sangham continues to march forward in achieving its aims and objectives and solicits full cooperation from all the lovers of the theatre.

(...1964?)

'కన్యాశుల్కం' ప్రదర్శన తరువాత నటీనటులతో నాటక ప్రయోక్త అబ్బూరి.

Abburi Ramakrishna Rau

The Element of Script in Total Theatre

It is generally taken for granted that a work of art is the product of one mind. It is an ensemble of all the technical means necessary to give it shape and the artist is solely responsible for bringing this about in a manner suitable for his purpose. He may in the process take the assistance of others but the over all conception and its execution must remain in his hands. The uniqueness and value of his work depends on it. The work that he finally presents before an audience must be his own work as otherwise it loses its significance in the realm of art.

A play is primarily written and is not complete until it is performed on the stage. For this plastic realisation of the ideas contained in the written text other skills are needed. Human passions are too complex to find their outlet in mere conversation. We have to find for the expression of an inner life other and more powerful means than mere words. Speech alone cannot contain all the varied facets of human existence. The essential purpose of dramatic art should be to hold the mirror upto life as a whole. None of the great classics of the theatre can be adequately performed without drawing upon a substantial volume of technical accomplishment.

This would entail the division of the dramatists' art into two parts, the written text or the script on the one hand and the complex mechanics necessary for externalising it on the stage, on the other. There are so many kinds of theatre and so many kinds of plays and so much inventive ingenuity in writing as well as in producing plays that it seems untenable to hold fast to any preconceived notions about works of art. The art of the theatre since the first Greek plays were performed has grown enormously in complexity and the role of the director has correspondingly grown in importance. To draw a comparison here, the cinema which at one time was supposed to have

forfeited its claim to be regarded as art at all, on the ground that it was not the expression of a single personality is striving successfully today in repudiating the stigma of being dubbed a collective art. It is claimed that it is now possible to take the film as a means of expression and to think directly in terms of film rather than thinking literarily and then translating literary conceptions laboriously into cinematic terms. The new film director has come to regard any collaboration with a script writer as a reduction of his role to that of a mere repository of technical expertise which is the very opposite of the real creative temperament. A fully integrated film creation by one person is now considered a possibility. The 'auteur' as the all round film creator has come to be known is himself singly responsible for the whole film from the initial conception to the end product. He may take the assistance of collaborators in the execution of certain inessentials of his work but retains in his hands alone all the artistic elements of his creation.

If this is so in the case of cinema which is definitely much more complex than the theatre in its ramification, it must be possible to create a theatrical art form entirely planned, written and controlled by one person. Enthusiasts are not lacking who visualise such a prospect. One writer feels that "there is a supernaturalistic theatre ahead of us in which pure behaviour can exist in its own right like pure movement in ballet and pure language in declamation etc." Another thinks that "the theatre must be contained within the limits of everything that can happen on a stage independently of the written text. While a third taking his cue from a sequence in a picture where a servant maid gets up in the morning, wanders blankly round the kitchen, sits down and starts grinding the coffee - all this before there is any real action, any real dialogue even - and asks "Can't we in the theatre too break away from the tyranny of words occasionally?" But these are extreme views which ignore the long and colourful history of world drama and lead us into a far off Utopia of the experimentalists. There is another way of looking at this

problem. The artist-philosopher Adolphe Appia whose writings and work have created a revolution in 20th century staging, thinks that the will of the dramatist is not law with regard to the performance of his work, that he has so far clung to that part which can exist without the stage, that his written work does not contain the norm of time needed to speak it and pleads for music as an integral part of dramatic composition. 'If the author is to master his art, as any artist must, he should be a musician.' 'The actor who sings his role no longer needs to interpret it; the music does that for him, it imposes its own eloquence on him; the actor need not grope for his intonation, the music supplies it; he need not 'bring out' a particular passage, the music has already underlined it. The pauses of the actor are marked by the music and what is more, they are filled by it. In a word, music takes command of the whole drama and projects only so much of it as is necessary to motivate and sustain its expression. Thus, it becomes the supreme regulator of the complete and integral dramatic composition; it dictates its balance". A play composed in this fashion, although it is a written work becomes a notation for action and a symphonic scoring. Appia however concedes that the play without music will yet survive and may be excellently performed at times but thinks that the measure of its excellence will be fortuitous.

It is interesting to note here that in the dramatic performance as described in the *Natya Sastra*, song, dance and music are indispensable elements. There is no line of division drawn between dancing and acting. Even when the actor does not dance in the literal sense of the term, the action is nevertheless rhythmic throughout and marches with music. It is by means of definite gestures that every range of emotion and experience is suggested. Even changes of scene are made in symbolic terms, everyone in the audience being perfectly familiar with the course of the story. This ancient tradition handed down from generation to generation is still kept alive in some of the indigenous forms of folk drama in the various linguistic regions of this country.

The Kuchipudi dance drama which is by far the best representative of this type, answers I think in some small measure to the requirements of a fully integrated dramatic performance as described by Appia. The whole pattern of its performance including the gestures and movements, the speech modulations and the costumes is noted down alongside the basic script of the play. The language of gestures and body movements which has been perfected in the Hindu tradition of drama merits a deeper study. Further research to widen its scope to suit modern conditions may place in the hands of the dramatist an effective instrument which would enable him not only to visualise but to note down in detail the nature of the performance of his work. After all, a playwright even today has to know quite a lot about the mechanics of play production, to be able to write a stageworthy play. It is typical of the versatile and often experimental character of modern drama that its authors are always trying to discover new ways and dramatic devices and are seldom satisfied with the conventional means of presentation. This striving for powerful effects, for a multiplicity of diverse impressions and their visualisation on the stage may yet find a particularly original expression by mastering this new language of gesture.

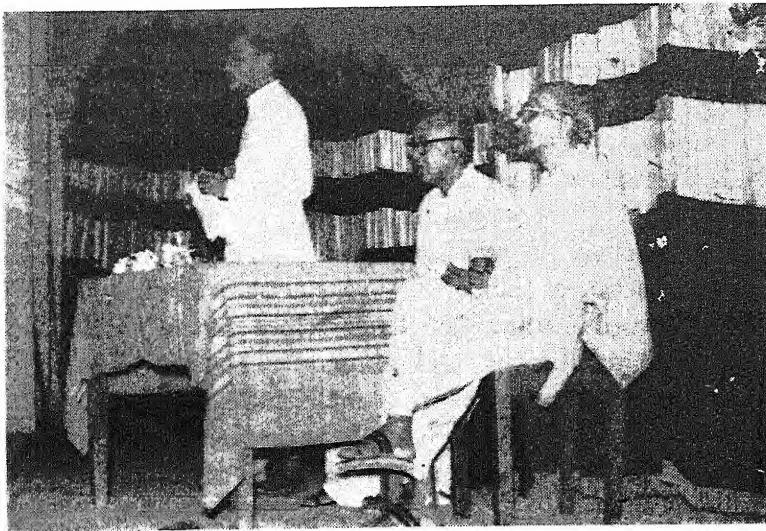
These are no more than fascinating speculations in the context of the theatrical practice that is prevalent all over the world today. The dichotomy of the script and its later realisation on the stage, the author and the director, is almost universally accepted. Two thousand years of drama have however justified and established the supremacy of the script. Even in the modern dress production of *Hamlet* by Tyrone Guthrie for example, the famous speech in which Ophelia describes Hamlet was not cut although "his doublet all unbraced" "stockings fowled, ungartered and down gyred to his ankle" make modern dress an anachronism. The best direction is in a sense unnoticable, being a merely a successful evocation of the values of the script of the dramatist. The deficiencies of text and the distortions of production are sought to be straightened out by a greater

concentration of resources, more encouragement of artistic discipline and more coherence to a fixed centre. What we need is an attitude to theatre which promotes the growth of living ensembles, an intimate connection between players and material and shared social attitudes - all leading to a company achievement. An enlightened director can of course delicately release the enchantments which lie in the heart of the written words of the author so that you feel that you are in the presence of two masters, the dramatist and his finely attuned interpreter.

In the final analysis what we aim at in a total or integral theatre is a theatrical existence by itself, drawing its life not from any single participating element but all the elements available to performed drama. Any one element would be rendered meaningless if viewed in isolation. The words surrender completely to the demands of the theatre and mingle with the acting the lighting and setting into an occasion inconceivable outside the theatre. The script breathes into the theatre and the theatre breathes in the play.

(Based on type-script - source and date of publication not found.)

ఇండియన్ నేషనల్ థియేటర్ (INT) పక్షాన 1960 డిసెంబరులో నాటక ప్రదర్శన సందర్భంగా - సభలో ప్రసంగిస్తున్న శ్రీ పి. వి. నరసింహారావు గారితో అబ్బూర్.

Abburi Ramakrishna Rau

Theatre in Andhra and Natya Goshti

Modern Telugu drama like all other modern Indian drama has been a haphazard growth. Although it has been in existence for a whole century it has not produced the results expected of it. It will help us in understanding its present predicament if we take a quick glance at its beginnings. For the sake of convenience I would like to mention three names : Girish Chandra Ghose of Bengal, Vishnupant Bhave of Maharashtra, Ballari Krishnamachari of Madras. The three of them, writers of numerous plays and noted actors themselves, may be said to be the pioneers in this field. They all flourished and carried on their work during the closing decades of the 19th century. Having lost all contact with the ancient Indian tradition in drama and without a first hand acquaintance with the great strides drama and theatre were taking in the West, they laboured hard to blaze a new trail.

But before the movement could firmly establish itself, the motion picture appeared on the scene, weakening in no small measure their resolve to realise their limitations and march ahead with renewed faith to extend their sphere of influence. The impact of this mechanised form of entertainment was not a phenomenon peculiar to this country alone. It had disastrous consequences for the growth of drama even in the advanced countries of the West. This may be seen from the violent reaction to this impact by playwrights like Erskine who had gone almost on a pilgrimage to the Norwegian capital to visit the theatre in which the great Ibsen underwent his apprenticeship, and was shocked to find that it had been converted into a picture house. He said "A number of ignorant people have gathered at Hollywood and are spreading their ignorance all over the world." A well known actor had this to say "All bad actors when they die go to Hollywood". But this was only the initial reaction. The fact was that the European movement in drama had established itself

so well that it had nothing to fear from this invasion. It had produced great playwrights and a wide section of playgoing public to patronise it. It soon found pride of place in the universities and other educational institutions where among compact academic communities it became a social force to be reckoned with and has been marching ahead on its own course of development.

In marked contrast to this, the leaders of Indian drama found that the public which had till then extended their patronage were slipping away having been lured by this new medium of entertainment. The motion picture and subsequently the talkie came to be regarded as a higher form of drama. I do not say that this is a feeling universally shared by all interested in the future of Telugu drama, but a large cross section of the uneducated and unturned public do share this feeling even today. They have no clear idea of what they are losing by this new impact. Many of the actors themselves consider their apprenticeship on the stage as a spring board to enter the new magic circle of the screen. It is therefore necessary to learn to distinguish the two media the stage and the screen. The difference between the two is so great as to be a difference of kind rather than degree. It does not follow that one medium is superior to the other. It is just that the one is different from the other. The stage play is a mature art form. Film is a very recent invention and one that is still in process of development. Whatever is seen on the stage is real. Everything seen on the screen is an optical illusion. The actor on the stage must address himself to the entire audience to many eyes and ears at the same time. In film his words and gestures are directed at individual persons. Finally, while a stage performance varies with the same cost, a film performance is final and definite.

It is in this context that one of the main principles of Natya Goshti, a movement revived in 1964 to give point and a new direction to the growth of Telugu drama, has laid stress on the fact that drama being essentially an integral part of social living is always in close and intimate communion with a living audience. The human voice exerts its magic influence unaided by any mechanical contrivance in the spectators. When the stage

loses this function it loses its title for a separate existence. The Goshti has also laid it down that playwrights and actors—all the artists of the theatre—should periodically go out into towns and villages to study the variegated speech forms, habits and social attitudes of common people in rural and urban communities among whom and for whom they perform. This helps to invest the performance with the significance of a festive occasion and restore to modern drama the social reference it has lost. Another important Goshti principle relates to the predicament of the actor on the modern stage. There is a general feeling that in consequence of multiplication of mechanical contrivance on the stage like elaborate settings, lighting and costumes, acting as an art seems to be dying and action on the stage is losing much of its function. It must be our endeavour to see that the modern theatre should not be permitted to hamper the development of a body of fine actors. In the old days especially in our part of the country, to take up a role in the melodrama packed with verse and song, the actor had perforce to have a fair acquaintance with the various ragas and had to discipline himself in the modulation of his voice. But ever since the prose drama has come into vogue even this qualification is not insisted upon and we find most of the actors on the amateur stage exhibiting their dissonance with impunity. It is therefore imperative that every actor should be helped through systematic training to modulate his voice and speech. Speech is undoubtedly an art. It must be simple, spontaneous and natural. On the stage it follows that it must be natural under unnatural circumstances. It is not merely a physical problem in relation to its range, volume, rhythm and timbre. The actors must be taught not only techniques of sound production but word production, that, is pronunciation and articulation. Effective communication on the stage implies a balanced relationship between the speaker, his material and his audience.

(Summary of a speech by Abburi delivered on World Theatre Day at Constantia Hall, New Delhi on March 27, 1966.)
('Natyagoshti', May 1966.)

Sombhu Mitra and Tripti Mitra

An Interview

By

Abburi Ramakrishna Rau

ARR : Mr. Sombhu Mitra, I am so happy that you have at last been able to come over to Hyderabad.

SM : Yes, we are very happy too!

ARR : You remember, when I saw your performances at Delhi,-

SM : Yes, yes.

ARR : I had told you about my intention to invite you sometime to this place.

SM : Yes, yes, true.

ARR : But that has remained a dream for over two years.

SM : (Laughs)

ARR : And, I feel happy that the dream has come true. I am sure, that you must have felt that it has been worthwhile coming over to Hyderabad.

SM : Oh yes, of course! It was very much worthwhile.

ARR : But, won't you tell me how you felt like, when you were playing to a predominantly Telugu audience on the Hyderabad stage?

SM : Ummm! It will be difficult, because we have played to audiences who do not speak Bengali. It will be very difficult to, sort of, differentiate between, say, a Hindi speaking crowd, a Telugu crowd, and a Tamil crowd. But one thing was there. That, I think, there is a psychological affinity between the Bengalis and the Telugus. I don't know, but this has been a sort of feeling in me... the way they are reacting to things may be the same.

ARR : But, as far as your first production 'Oedipus' is concerned, I found that it was written in a very highly stylized, Sanskritised Bengali.

SM : (Laughs) Yes.

ARR : And that helped the audience to follow the conversation ....

SM : Yes, yes.

ARR : ...easily. And that way, I found that language is not a barrier.

SM : (Laughs) Yes, yes.

ARR : Do you advise that way, that more and more drama in the various linguistic regions should conform to what is known as a stage dialect?

SM : Yes, of course, Stage dialect means actually the colloquial speech, isn't it? And a good play always has... a big, wide range -- to be able to use all sorts of ... a big vocabulary... to be able to express all the different shades of emotions and shades of feelings that we feel.

ARR : But unfortunately colloquialisms are not universally intelligible.

SM : Yes, that is true. But there is always a paradox in life like that (laughs). if you want really to be true, you have to come near the colloquial speech and that gives you, you know, the raciness, the twang, the beauty of it. You know, Tagore, for example. When we did Tagore, we could feel that colloquialness in his dialogues. And that is one of the reasons why his plays have been made successful..

ARR : True. That has been our experience also as far as 'Kanyasulkam' is concerned. It is written in a very beautiful and powerful dialect.

SM : Um, hm!

ARR : But what I am trying to explain is, the Greek play 'Oedipus' was on a different footing. You can't add colloquial speech in rendering it to any language of our country.

SM : (Laughs) May be!

ARR : Now, that way perhaps, classical Sanskrit has got to be depended upon for making drama popular in various linguistic regions.

SM : May be. But it is a very difficult subject -- how a

language really grows. In Bengal, for example, these highly Sanskritised words are used very often by common people. For example.. '*Nimantran*' ... is quite a Sanskrit word which will be used anywhere. You know then, quite a number of words... as you personally know, as you know Bengali...

ARR : Yes, but there are quite a few exceptions also - for instance, '*spardha*' is 'competition' as far as Telugu is concerned, and in Bengali it is 'haughtiness'.

SM : Yes, yes (laughs).

ARR : So, the same word means differently in different languages.

SM : Yes, of course it does.

ARR : That's also an impediment, you see!

SM : Yes.

ARR : But, in spite of it all, as far as colloquialisms are concerned, they cannot be used in classical drama.

SM : Yes, may be. May be not. But the point is... I don't exactly know how to explain the thing. For example, I saw a play... in Japan. And there I saw a very good actor. I consider him to be one of the best actors in the world that I have seen. And he was very normal in his speech. The play was written by one Mr. Keno Shito, and he was quite famous there. And the speech was in the colloquial manner, and I could really get the, you know, get the head of the man. I could understand the man behind.

ARR : That is because of his great acting, you see. Here as far as Tripti Mitra was concerned, when she was acting, we never knew what language she was speaking.

SM : Ah!

ARR : The whole thing was so clearly intelligible, you see, that we never mentioned language at all when listening to her.

SM : Good. I don't know whether to feel proud about it or feel jealous!

(Tripti Mitra laughs and Sombhu Mitra follows)

ARR : But you must have been feeling the same thing, don't you?

TM & SM : Yes, quite...

ARR : When people were so very responsive to...

TM : Yes, they were always -

ARR : - to all the quick delivery that you were making on the stage....

TM : I don't know whether I made it quick or not! It just... it came to me, and I did it. I don't know(laughs)! I didn't... (fumbles for words)

SM : (Laughs) Ah, here you get the spontaneity!

TM : (Laughs)... do it deliberately. It just, I just thought I should do it in this way and I did it. So, I don't know. Of course, there...

ARR : In moments of emotional tension, she was doing delivery in a very very quick manner.

SM : Yes.

ARR : But even people who had a smattering knowledge of Bengali couldn't follow her, you know, because of the quickness of the delivery. But that didn't matter, because the acting was self-sufficient.

SM : Yes.

ARR : So, that way colloquialism may not matter, you see, so long as the acting is alright.

SM : Yes, and that perhaps is the international language. That manner, you know, that sort of... the language of acting!

ARR : That is why, I quite appreciated your mentioning of '*abhinaya*'. '*Abhinaya*' is a four-fold aspect of language, you see, and they are the four faces of one and the same thing. It is a composite act -- the '*aharya*', the '*vachika*', and the *angika*,....

SM : and the '*satvika*'.

ARR : And the '*satvika*' All these blended into one single composite act, isn't it!

SM : Yes, yes.

ARR : So, that way, even if language is deficient, the other three will compensate for what is lost in the language.

SM : Yes, yes.

ARR : So, perhaps great actors are able to impress upon people who do not follow the language they are speaking.

SM : Yes, yes, I think so.

TM : Besides dialogue, expression and mood... they play a prominent thing in the drama. Not only the dialogue....

ARR : But what impressed me most in your production, Mr. Mitra, was that you gave the actor the pride of place.

SM : Yes, of course, I do believe in that.

ARR : That way, every one of your actors invested every sentence they spoke with '*bhava*' which otherwise would have meant blank statements, nothing else.

SM : Yes. Actually, may I explain myself a little? The point is, to me, the theatre actually means actors. It is not for the playwright, not for the lighting expert, not for the decor man, not for anybody else but the actor. And there, the actor has to serve the thing -- with the help of the playwright. They... We can almost say, that the playwright and the actor, both of them are like binary stars -- each going round the other, each pulled to the other, you know! That way, these two stars, this binary composition, this is at the crux of theatre. And, in that way, the actor, you know, when he has to acquire the central position, he has the responsibility also -- because he has to express the things which his friend, the playwright has written, and who, is not on the stage. And, he has to be very deliberate, very methodical, very disciplined and that brings out the best that is there in him. As a matter of fact, I sometimes feel that if I could put many of our politicians in a group and teach them acting and the production of a theatre, there will be better politicians after that ... (all laugh)... they will not just go on making irrelevant remarks, or you know, very unfaithful things sometimes they say...

ARR : That is very interesting, but I wonder how many politicians would come to your school!

TM & SM : (Laugh)

SM : Rather, on the other hand, they will try to get me out of the country as soon as possible if I propose such a thing (laughs)

ARR : It's quite possible, both ways! But in spite of it all, I mean, your every piece is an exception! But, on the modern stage, the actor is expected to do less and and less, because of the multiplicaiton of mechanical contrivances, and the lighting effects, and things like that which are actually throwing the actor in to the shade.

SM : That, you know, that's almost like a phase. That came! That came, for example, in the West, (it came) sometime at the beginning of this century. But it passed away. And once the people start feeling that this show is not enough, it just stays at the level of entertainment. They want something bigger -- to be moved by the emanation of a personality, and that emanation of something of a personality which is very difficult to define... but almost a mystical quality! And people do have hunger for it. And... you know, you can't stop the great actors... They are bound to come up after one phase of this barrenness... you have to have these wonderful actors!

ARR : But there is always the danger, regarding whether the actor restores the play in his own interest.

SM : Yes.

TM : Yes, of course, there is this.

ARR : One great actor not allowing the play ---

SM : Yes, ofcourse! That always happens. But it takes all sorts to make this world! (Laughs) It is like a politician is supposed to be careful about the...benefits he can create for the country. But the politician may always look... at his self interest and do things which are not very good for the country! So, that way, in every phase whenever you have

some responsibility, you can really play false to it...it's very easy. But then, at the same time, the only way out is to open it up for everybody to work, so that you can get the real people.

ARR : Yes, that's a great duty. And, as far as the identification is concerned, do you think the actor simply forgets himself, and his own individuality in portraying the character

SM : My God! Then a fellow would need a new Desdemona every performance!

TM : (Giggles)

SM : Because he forgets himself and kills Desdemona! (laughs)

SM, TM & ARR : (All laugh)

SM : It is again in art, as in life, we have to have this balance, this paradox of identification and also the distancing...It's always the case everywhere!

ARR : Yes! A story is told of an actress who wanted a real dinner in the first act and the director told her, if you are going to have a real murder in the last act --

SM&TM : (Laugh)

ARR : -- I am prepared to give away.

SM&TM : (Laugh loudly)

SM : But then, we are, you know, oversimplifying the imagination of the audience. And here in India at least, we have such a wonderful audience who are imaginative. You don't really have to put a thing to make them feel that here is the mountain! You don't have to give it. You just say this is the mountain and they will know it... because ... you know, the whole continuity of the sort of art that we have. And with this imaginative audience we can do anything! And that is why Brecht is very near to us.

ARR : Yes. Even with regard to his theory of alienation, I think, our tradition has practised it for a longer period and in a more authentic manner than Brecht visualised.

SM : I don't want to go in for comparisons, but ...

ARR : As far as our song drama is concerned, the '*Sutradhara*'

intervenes and enacts different parts. Since the audience is always taught to believe that the person who is impersonating is a particular individual who is doing it--

SM : Yes!

ARR : So, there is no question of identification either on the part of the audience or on the part of the actor.

SM : Yes, yes!

ARR : So, that has been our classical tradition.

SM : Yes. And *still* there! Still there.... It is quite easy here.

ARR : And that way perhaps we have not much to learn from Brecht. But, as far as good theatre is concerned...

SM : Yes, there *is* something to learn, of course! But, that perhaps we have to learn from every great artist!

ARR : Yes!

(Broadcast over AIR, Hyderabad in 1968)

రవీంద్రభారతి (హైదరాబాదు)లో గురజాడ శతజయంతి సందర్భంగా 1962 సెప్టెంబరు 21న 'కన్యాశుల్కం' నాటక ప్రదర్శన తరువాత ముఖ్య అతిథి శ్రీ సంజీవయ్యగారితో నాటక ప్రయోక్త అబ్బూరి, ముఖ్యనటులు.

Advocate of "living stage"

"Drama is part of social living. If the theatre loses touch with life it ceases to justify its existence." This is the credo of Mr. Abburi Ramakrishna Rau, who recently addressed the Convocation of the National School of Drama here.

After retirement from Andhra University, he thought he would settle down in Visakhapatnam, but family considerations induced him to take up residence in Hyderabad. Now he spends his time between that city and the capital.

Mr. Ramakrishna Rau found expression for his interest in drama by taking part in Shakespeare's plays as a student. As a staff member of Andhra University he was president of the Amateur Dramatic Society for over a decade. It was then he conceived the idea of the Natya Goshti movement, the brotherhood drama, which should be a part of the social life of the community. To experiment with and develop the movement, he took leave of absence for two-and-a-half years and toured around with a repertory company in South India. The movement is still in existence. It has not been torn apart by party factions and rivalries. "You see, it is a one-man movement", he said with a twinkle in his eye.

Tall, slim and urbane, with the grace of a patrician. Mr. Rau's 75 years sit with distinction on him. He has the ability to adhere to his position without causing embarrassment. "Interviews in which questionnaires are flourished are very stiff and formal, but I always welcome a friendly, informal chat", Mr. Rau said. Chatting with him is better than a lecture on the appreciation of drama.

The "living stage" he advocates is one that affects the lives of the people. It has a serious purpose and a message to impart. In this it differs from the commercial stage and the cinema which only offer entertainment. A regrettable phenomenon in drama activity in this country is that when cinema made its appearance the ancient tradition of the stage had been lost. The result is that actors look on the stage as a launching pad for film work which is more lucrative. In England, where the stage tradition is alive,

high artistic achievement is still associated with the boards.

What we need in India, he feels, is professional repertory companies in regional languages touring the length and breadth of the country, staging good plays the year round. In this way a discriminating audience can be cultivated which will not tolerate bad plays. The regional companies can be subsidised, which would be a better way of utilising the funds appropriated under the head of broadcasting and information, song and drama, if such companies cannot operate independently. The role of the National School of Drama should be to extend expertise in staging costumes, lighting, acting and the like.

Following up his thinking on the activities of regional touring companies, Mr. Rau asked "If a German director can come to Delhi and stage Bertolt Brecht's "Three-Penny Opera" in Urdu, why can't those who have worked under him do the same thing in other regional languages? Language is not a barrier."

A "living stage" should know the audience it caters to it. Audience-actor participation is necessary to it. The audience participates vitally not only by responding to the action but by providing the atmosphere congenial to the players. Shakespeare was an adept in this. For instance, he made the audience transfer themselves from the Globe Theatre to a street in Rome just by placing a sign to that effect.

It was natural that the conversation drifted on to Stanislavsky, the playwrights mentioned earlier and Kalidasa. Mr. Rau felt that Kalidasa realised the limitation of audience participation to further his purpose, the preservation of society. Brecht, on the other hand, saw the audience, as detached and non-involved in either the action or the players. One gathered that Brecht's technique was adapted to comment on contemporary life. An actor's identification with his role in the manner of Stanislavsky's method school, in the view of Mr. Rau, was a technique whose limitations had to be realised.

The National School of Drama was doing a good job despite limitations. Its scope and influence should be enlarged, Mr. Rau said.

(Staff Reporter, 'National Herald', April 17, 1970)

Abburi Ramakrishna Rau

Hindustan Shipyard, Visakhapatnam:

A documentary

"Do Thou whose countenance is turned to all sides, send-off our adversaries, as if in a ship to the opposite shore: Do Thou convey us in a ship across the sea for our welfare."

The sound of a breaking of a coconut. Sound of a ship being launched.

(Man's voice) : Another ship has been launched! This is the Hindustan Shipyard, Visakhapatnam which is blazing a new trail in the history of the shipbuilding of this country.

India with its fine geographical position in the heart of the Orient and with her seaboard extending over three thousand miles has been marked out by nature from times immemorial for maritime activity so powerful and extensive that records of that glorious heritage are found preserved to this day in India's ancient literature, painting and sculpture. The great German Orientalist, Prof. Buhler Speaks of the early existence of navigation of the India Ocean and trading voyages undertaken by Hindu merchants to the shores of the Persian Gulf and its rivers. The teeming ports and harbours of India, the maritime regulations of the Mauryan epoch, the indigenous shipbuilding craft, the classification of vessels and their construction, the glorious part played by shipping in the expansion of Indian commerce and colonisation are vividly portrayed in art and literature.

(Woman's voice) : The ancient shipbuilders had a complete knowledge of the materials and properties of wood which went to the making of ships. There were four recognised classes of wood for shipbuilding. The *Brahmana* class comprised wood that was light and soft. The *Kshatriya* class was light but hard. The *Vysya* class was soft and heavy, while the *Sudra* class was both hard and heavy. And what beautiful and appropriate names were given to the various categories of ships! There were

ordinary (*Samanya*) ships built for river traffic and special (*Visesha*) ships built as sea-going vessels. The very names of these vessels conjure up lovely visions of the past. "*Chapala*", "*Patala*", "*Bhima*" - belong to the *Samanya* class. "*Tarani*", "*Lola*", "*Gamini*", "*Tari*", - are some of the "*Dirgha*" vessels under the special category. "*Swarnamukhi*", "*Garbhini*", "*Mandhara*" - some of the "*Unmata*" vessels. It is an amazing commentary on the shipbuilding art of the early days that the danger of the magnetic mine that first attracted world-attention during the Second World War was known to the ancient shipbuilders of this country. Bhoja in his "*Yuktikalpataru*" says, that care should be taken that no iron should be used in fastening the planks at the bottom of a ship. The bottom should be covered by non-metalic material. This would prevent its being attracted by magnetic rocks leading to disaster. The vessels themselves in the words of the well known historian of India art and sculpture, Mr. E. B. Hawell, were "magnificent in design and movement". The Venetian explorer, Nicole de Conti of the 15th Century has spoken of ships built in India which were larger than some of the ships built in other lands. He also speaks of certain ships which were so built in compartments that even if one part was broken, the other might continue the voyage.

(Man's voice) : For almost three thousands years, India occupied the glorious position of the Queen of the Eastern Seas. She stood at the very heart of the world of international commerce. She had trade relations with Phoenicians, Jews, Assyrians, Greeks, Egyptians and Romans. Indian ships carried wool from sheep bred on her mountain ranges. The woollen fabrics and multicoloured carpets that India produced were highly prized in Babylon and Rome. Indian silk was conveyed in these ships to the Persian Empire, where it was exchanged by weight with gold. Salt, drugs dyes, pepper, cinnamon and other spices in great demand in Europe, were some of the articles with which these ships were loaded.

This lost industry that played a notable part in the maritime activity of our great country for thousands of years is being revived by India's only shipbuilding yard in Visakhapatnam whose foundation was laid in June 1941 by the illustrious President of the Indian Republic, Dr. Rajendra Prasad. After a brief period of patronage extended by the East India Company, this industry lay dormant for over a century. The use of steam power for the propulsion of ships and the use of steel in the place of timber brought about a revolution in the technique of ship construction and released new forces which the India shipbuilding industry was unable to withstand. It was in the patriotic and the imaginative mind of the great industrialist, Mr. Walchand Hirachand that the idea of establishing a modern ship-building yard was first conceived shortly after the formation of Scindia Steam Navigation Company Ltd., in 1919.

(Woman's voice) : During the critical period of the First World War when there was acute shortage of indigenous shipping the Government agreed to a project for Building ships being established in India. This project was pioneered by the Scindia Steam Navigation company. The shipyard was designed by their consulting Engineers Sir Alexander Gibb and Partners early in 1940. The shipyard as originally laid out occupied an area of fifty six acres. The construction of the yard had to be carried on during the peak years of the Second World War and the company had to contend against odds in obtaining essential materials like steel, timber and cement. The construction again suffered a serious set-back as a result of air-raids of Visakhapatnam Port in April, 1942 when the work of construction was transferred to a temporary repair-yard in Bombay. Towards the end of 1942 however, work was resumed in Visakhapatnam although the pace of progress was rather slow. It was in 1952 that the management of the shipyard was taken over by the Hindustan Shipyard Ltd. Over two thirds of the share capital of this company is held by the Government of India and the remainder by the Scindia Steam Navigation Company. The management

of the shipyard has entered into an agreement with a reputed French firm of shipbuilders, to afford advice on the organisation, development and management of the shipyard. The first phase of development recommended by the French firm was expected to secure a production capacity of four to six ships per year. The important features of the Plan are the extension of the shipyard by another 16 acres, construction of a prefabrication shop, a plumbing ship and provision of travelling cranes to serve the berths. This scheme is estimated to cost about Rs.2 crores and its execution is expected to be completed by the end of this year. The construction of a dry dock for accommodating large ocean-going ships, will enable the shipyard to save expenditure incurred in sending a completed ship to Calcutta for drydocking before delivery. The project for the construction of a drydock has also been sanctioned at an additional estimated cost of about two and a quarter crores.

A number of officers and other members of the technical staff have been trained by deputation to British and French shipyards in different branches of shipbuilding. These, with the experts deputed by the French firm, are fully capable of running the shipyard efficiently.

The shipyard has so far built 15 ships. 15 more are at present on order. The workmanship of the shipyard has won high praise from all concerned.

(Man's voice) : Modern shipbuilding is new to our country. Even after the capacity of the shipyard has increased to the target tonnage of 50,000 deadweight tons a year, it will be able to build in a year only a very small fraction of the total number of ships built in the world. Apart from the machinery and equipment for the ships, shipbuilding steel is neither obtainable in economical sizes nor in adequate quantities. Import of foreign steel has also thus become a necessity and consequently the cost of building a ship at Visakhapatnam is higher than the competitive foreign cost of a similar ship. It is in this context that the Government of India have come to the rescue of Indian shipowners, by agreeing

to bear the difference as a subsidy. But the question arises why should Government continue to subsidise an industry which is not expected to pay its way within the foreseeable future. The answer is that it would be shortsighted to look at this industry merely on the basis of profits and loss. Although the Government pays a subsidy on Indian built ships to the tune of twenty per cent of their costs, certain important advantages which accrue to this country's economy cannot be ignored. The industry provides employment to a large number of Indian nationals. About twenty to thirty per cent of the materials consumed in the construction of a ship, are indigenous and save for us considerable foreign exchange. A number of technicians get trained in the difficult art of shipbuilding. This industry is of strategic importance and is receiving similar subsidies in many advanced countries of the West also.

(Woman's voice) : This then is briefly the story of shipbuilding in India.

We shall now meet Sri R.L. Gupta, who as Managing Director is the Chief Executive in charge of the administration of the Shipyard. Mr. Gupta is a Senior Civilian Officer, having joined the I.C.S. in 1930. He has held many highly responsible positions in the Government of India and is reputed to be a man of great culture and personal charm. Under his inspiring guidance, the Shipyard had registered remarkable progress as a strategic industry in the Public Sector.

Good morning, Mr. Gupta, How is it that Visakhapatnam was selected to locate the only Shipyard in India?

R.L. Gupta : This place was selected by The Scindia Steam Navigation Co. on the advice of Sri Alexander Gibb & Partners who were their Consulting Engineers for this project. It has all the advantages of a small natural harbour fully protected on all sides by hills. The climate is not too bad. On the other hand, it has some draw backs also. This is not a big industrial city with the result that there is not a good labour market. We have had to train all our people from the very scratch. Of course, the town

is now growing fast, both in population and industrial importance. The Caltex Oil Refinery has been established. The Bhilai Steel Plant will also help in increasing the prosperity of this place. Government are going to establish an Industrial Estate here. The State Government has also set up an Industrial Training Centre. A Ferro Manganese Plant is coming up at Garividi near the Manganese mines. It is my hope, therefore, that within a few years Visakhapatnam will be able to provide a good supply of ready-made skilled labour also.

Q. Mr. Gupta, how many ships are you building per year at present?

A. Three.

Q. Isn't it a small number?

A. Undoubtedly the number is small, but I would like you to realise the magnitude of the work involved in building one of these modern ships. Many people see ships, but I wonder how many of them realise the actual size of the ship. An 8,000 tonner ship which we are building is about 140 yds. long i.e., much longer than a foot-ball field. The Surface area of the hull is about 50,000 sq. ft. which is about half the area of a football field. It requires 3,500 tons of steel to build a ship of this size. This is equivalent to the steel required to construct 350 goods wagons including the wheels, axle, etc. Over 18 miles of electric wire, 6 1/2 miles of piping, 4 miles of steel wire and 7 lakhs of revets and bolts go into the construction of a ship. The engine which goes into the ship is itself 26 ft. high and 35 ft. long, the size of a fairly small double storied house. The engine has power of 4,800 horse power which is equivalent to the traction power of 4 to 5 railway locomotives. This ship carries 8,000 tons of cargo which is sufficient to fill 500 goods wagons. When you consider these figures, the production of three ships is really not a small achievement. However, the shipyard is expanding itself and we hope in a few years' time to double our production.

Q. Yes, all that you say is really very impressive. A moment ago you were talking of an industrial Estate. Could you explain its

implications from the Shipyard's point of view?

A. At present we are doing many things in the Shipyard which Shipyards do not normally undertake to do and for which Shipyards in other countries depend upon outside contractors or specialised suppliers. It is my firm view that, if the local people show a little initiative, they can help the Shipyard and also help themselves by establishing quite a number of important subsidiary industries. Manufacture of bolts, nuts and rivets, galvanising of pipes, manufacture of furniture are things which come immediately to my mind in this connection. They can be easily developed by private enterprise in Visakhapatnam and the Shipyard would be very willing to help in the establishment of such industries.

Q. Don't you think, Mr. Gupta, that shipbuilding being an industry of national importance, something should be done to make it popular?

A. Undoubtedly. Particularly because at present and for some years to come, the people of the country will be bearing the burden of subsidy to ship-building, it is desirable that they should know more about shipping and ship-building.

You will perhaps be surprised to know that quite a large percentage of the ratings and officers who man our ships, both merchant ships as well as naval ships, come from land-locked States in the interior. I am sure they must be carrying to the village the message of the sea with them. Tales of adventure on the high seas are very fascinating to young minds. It will therefore be profitable, in my view, to introduce shiplore in the school textbooks from an early stage. Stories of Indian ships and navigators and toys representing ships, ships engines, etc. will rouse the interest of children from an early age. On our side, we do our own publicity at present through the normal channels.

Q. Mr. Gupta, you mentioned just now about subsidy, could you elucidate this matter a little further?

A. Ship-building is not a manufacturing industry. It is only assembling the products of other industries. Therefore the cost

of ship-building depends mostly on the prices payable for the products of other industries so assembled. Each increase in wage affects the ship-building industry threefold. Firstly the cost of raw material goes up. Secondly the cost of manufactured products goes up. Thirdly the cost of assembling the products also goes up. It is for this reason that we find that, except in those countries where ships are built in very large numbers ship-building industry is being subsidised by the Government of the country. There is a system of subsidy in the United States, Australia, France and Italy. In India quite a substantial part of the subsidy is due to the fact that we have to import a very large part of the materials and equipment from abroad. This means that, besides the cost, we have also to pay the freight, insurance, and handling charges. It is my belief that, after some years when we produce all our steel and all the ship's equipment and machinery in India, we should be able to produce ships at a price which will be comparable with the price of foreign-built ships.

Q. Thank you, Mr. Gupta.

We shall now meet Mr. Guitart, the technical expert, who is also the chief representative of the French firm of Technical Consultants to the Shipyard. He is now directing the technical management of the Shipyard.

Q. Good morning Mr. Guitart, What are the main difficulties you faced when you started the modern process of shipbuilding in India?

A. Shipbuilding, is first of all, a very complex assembly industry. The three main requirements for the efficiency of Shipyard are:

- i) regular supply of material,
- ii) suitable equipment in the shops and specially handling facilities,
- iii) skilled people.

As far as the regular supply of material is concerned, our position is difficult, because we have to import the most important part of the material required to build a ship (steel of

shipbuilding quality, main engine and auxiliaries, like pumps, cargo winches, etc. Of course, the Government is developing the production of such apparatus in India, but so far only few items are manufactured here. So we are depending very much on foreign countries and shipping facilities for getting this material in time.

The problem is about the same concerning the heavy machines we have to receive from abroad for the equipment of the ships and we are also short of cement and steel which are required for the development works in the shipyard.

To get skilled workers is also very difficult, because shipbuilding is a new industry in India. The only way is to recruit raw people and to train them ourselves.

Q. With your experience of Indian workers do you think that they will be able to come upto the level of workers working in shipbuilding industries in other countries?

A. I am quite confident on this subject. We have trained here some squads of Indian workers with the help of some French skilled workers working with them. The results of this kind of training were excellent. I found that the Indian worker is generally very clever with his hands and he can learn quickly to work properly if you show him the proper way and if you give him the proper tools. Apart from the workers, we have got also very good results by sending our young technical officers for training in France in Shipyards of our technical advisers, *Ateliers et Chantiers de la Loire*. These officers, recruited by us after very difficult examination are now working in the new organisation with full dynamism and they are the best hope of our Shipyard for the future years.

Q. Don't you think that a regular training centre is necessary in the place of the present practice of teaching on the workspot?

A. The teaching on the workspot is an emergency method which we were obliged to use with a view to touch as many people as possible in very short time. As I told you a few minutes back, the results of this method have been very satisfactory. But, to have

highly skilled people, available for eventually recruiting the staff members, it is absolutely necessary to have a regular training centre. This centre will produce every year a certain number of skilled workers — each grade, at a certain standard level, which is very important. We are at present in consultation with our Technical Advisers, *Ateliers et Chantiers de la Loire* and the French Government trying to build such a scheme and to solve the first difficult problem, which is to find the instructors in the different trades.

Q. What do you think of attaching this school to the local University, specially for the training of the staff of higher grade?

A. I am of opinion that such a school should be attached to the Shipyard because that is the only way to facilitate the training of the people. That is the solution adopted in France. Of course, evening classes should be also organised at the University for the training of the future staff. But, first of all, the main problem is to give to the people attending this training centre the full basic knowledge of the practical work.

Q. What do you suggest for making our people shipbuilding minded, specially in the States far away from the Coast?

A. First of all, I dare say that the reportage you are making today on the shipyard will certainly interest a good lot of people everywhere in India. But I am of the opinion that a big part of the people of this country is living in the villages inside the country. The best way to interest these people should be, in my opinion, to organise a running or mobile exhibition about shipping and shipbuilding. One or two lorries could be arranged for that purpose. Inside the lorries, the visitors could see some models of ships, harbours, shipyard, etc., and a conference could be arranged in each place with a film show. The people in the villages, so far as I have observed correctly, are generally, very fond of film show and that is certainly the best way to interest them about the problems and the realisations of our industry. This show should include also a film and documentary films, so as to make the show attractive to the people. The documentary

film on shipbuilding could also be exhibited alongwith full length pictures in cinema theatres all over the country.

Q. Thank you, Mr. Guitart.

We shall now seek the assistance of Mr. Krishnamurthy to take us round the various departments of the Shipyard.

Q. Mr. Krishnamurthy, won't you show us round?

A. With pleasure.

Mr. Krishnamurthy : Here we are in the Drawing Office, which is the nerve centre of the Shipyard. Meet Mr. Dandeker.

Q. Mr. Dandeker, I suppose all the ships made here take shape only out of the drawings you make in the Drawing Office. Won't you explain how you set about doing this job?

A. Our job starts with the designing of the shape of the ship and the principal dimensions for a required speed and tonnage. Once the shape of the ship and the principal dimensions are settled we make a model of that ship and test it at the National Physical Laboratory at Teddington. This we do to find out how much power will be required to propel the ship of that shape in water with the required speed and tonnage. If the test reveals that the shape we have decided upon is not economical for the speed and tonnage, then we modify the shape a little on the lines indicated. Then the problem is reduced to finding the structure of the ship, i.e. to find out the strength required of the members and plating. This is determined by the detailed regulations framed for the purpose by the Lloyd's Register of Shipping, which is the society that classifies our ship.

Q. Is this work done in one section or divided between different sections?

A. Yes, the work is divided between 8 sections in the drawing office. The Steel Section of the Drawing Office makes drawings for the main structures of the ship. The Accommodation Drawing Office arranges the layout of accommodation, outfit, furnishing, etc. The Rigging Section decides upon the machinery required to handle the cargo, life-saving appliances and other Sections, like the Machinery Section which decides the complete layout

of the machinery and the engine room, the Piping Section which deals with the complete layout of piping for the whole ship, the Electrical Section which deals with the complete electrical installation on the ship and the Ventilation Section to deal with the problems of ventilation which is somewhat complicated in a passenger-cum-cargo ship like the "Andamans" we are building at present.

We have also got a Designing Section which is engaged in modifying and finalising the shape of the ship although they do not make the complete designing of the ship at present. The complete weight and stability calculations are also made by the Designing Section. Once the layout and particulars of the different aspects of the ships are settled in the Drawing office, the next stage in the process of construction is dealt with in the Loft Department.

Q. Thank you.

(Mr. Krishnamurthi) : We shall now walk into the Mould Loft. This is Mr. Mahadevan of the Loft Department.

Q. Well, Mr. Mahadevan, you are working in the Loft, aren't you?

A. Yes.

Q. You get the drawing from the Drawing Office, I am told. How do you set about working on them?

A. We get drawings from the Drawing Office in a small scale. Then we redraw them on the Loft floor in chalk to full sizes. We divide the ship into three parts, namely, Aft which is really the back portion of the ship, Parallel Middle Body which is the middle portion and Foreward Body which is the front portion. We do the Parallel Middle Body in miniature and the Aft and Foreward in full sizes. We then transfer these to the scribe Board where it is scribed by the Knife for permanency. From the Scribe Board you can get the complete measurement of every little part of the ship. The correct measurements are given to the Drawing Office for making the final detailed working plans. From these working plans we make templates for every part of the ship.

Q. Will you please tell us what exactly is a template?

A. The template is really a wooden replica of a particular part of the ship made in Oregon pine.

Q. Is there no wood available in this country for making these templates?

A. No, at present there is no suitable wood available in India. We are still investigating the use of Indian substitutes for Oregon pine. Then the templates are given to the Marking Section of the Hullshop. The Scribe Board is also sent to the Hullshop for marking the frames etc. Thank you very much.

(Mr. Krishnamurthi) : Shall we now go into the Hull shop? Here comes Mr. Apparao of the Marking Section. Meet Mr. Apparao.

Q. Mr. Apparao, you must be busy with the marking of the plates with the help of the templates supplied to you. How do you cut the plates to the sizes and shape required for the ship?

A. The template is kept over a plate which is then marked with a chalk. If there are any holes to be punched they are pin-pointed on the plate. After the marking, the plate is taken to the Punching Machine and the holes punched there. After that we take it to the Shearing Machine or the Gas-cutting machine according to the nature of the job. For the purpose of prefabrication, we mark the plates correct to the templates keeping about 2 or 3 inches extra on the boundaries as a safety allowance. After the plates are welded together into a place and final marking is done by the Loft Department, the edges are trimmed off. Then we send the pre-fabricated piece to the berth for erection.

Q. Wont you give us some idea, Mr. Apparao, about the work done in the Erection Department also?

A. The sequence of erection, at the berth is somewhat like this. First the keel plates are laid on the berth. Then the double bottom panels are erected and over them, the bulkheads etc. Then come the sideframes and the deck panels, after which the final plating is done. After the hull is completed it is launched. (To introduce sound effect of launching), Then the hull is taken to the jetty for fitting out.

Q. Thank you.

(Mr. Krishnamurthy) : We had better now go to the Outfit Department. Here is Mr. Madhava Rao from the Department.

Q. Mr. Madhavarao, after the ship is launched, it is your department that does the strenuous job of fitting out the ship completely and get it ready for sailing. Won't you tell us something about it?

A. To begin with we start in the engine room with the erection of the various items of equipment. The engine room work consists of plumbing, electrical and machinery installations. All these departments work independently and simultaneously. Once the auxiliaries and equipment are erected. We start the erection of the main engine. Side by side work at other points like the deck, crew accommodation, steering and handling gear, navigation equipment, etc. are also carried out by the departments concerned. After the Engine Room erection is completed, we do the preliminary dock trials in the presence of the Surveyors - both the Lloyd's Surveyor as well as the Ministry of Transport Surveyor. Every single item of equipment and fitting on board the ship is tested and passed by the Surveyors to ensure that they conform to the required standards laid down for the safety and security of the crew, passengers and the cargo. After everything is satisfactorily completed we fix a date for the sea trial, which is really a trial voyage by the ship. This trial usually lasts for a whole day. During the sea trial we put all the equipment to test and make the necessary adjustments. After the trial, final touches are given to the ship which takes a few more days. Then we take the ship to Calcutta where she is dry-docked and handed over by a responsible representative of a Shipyard to the Shipowners.

Q. Mr. Madhavarao, in spite of all the precautions just now described by you, if the shipowners find certain defect after delivery of the ship, do you hold yourself responsible for such defects?

A. Of course, yes. We always readily investigate the defects that

are noticed and, if they are found to be due to bad workmanship we hold ourselves responsible, otherwise not. For example, the defects may be due to bad handling of the machinery and equipment. In any case we certainly help in rectifying the defects.

Q. Thank you Mr. Madhava Rao.

Q. Well, Mr. Krishnamurthi, won't you take us to the Colony.

A. Yes, it is so near. Shall we walk to the Colony. Here comes Mr. Seethayya Naidu.

Q. Good evening Mr. Seethayya Naidu.

A. Good evening, Sir.

Q. Scarcity of accommodation is so common these days. I'm sure you must be finding it quite convenient and helpful to have houses provided by the Company so near your place of work?

A. Definitely, we are thankful to the Management for providing houses in the Colony. Still we wish that the management should take a little more interest in developing parks, play grounds, etc. We are already having the facilities of an Elementary and a Middle School and hope very soon the management will be good enough to give us a High School also.

Q. Don't you think that, in these days of Community projects quite a lot can be done by yourselves in respect of some of the amenities referred to by you instead of depending entirely upon the management?

A. Yes, we ourselves have been thinking along those lines for some time. Fortunately for us, the State Government have included this area in the Gazuwaka N.E.S. Block recently. We therefore hope to make a start in this direction soon.

Q. I am sure you will agree that the rents charged are very reasonable.

A. Yes, I agree that the rents are reasonable. But even in the matter of rents, at least in respect of one particular type of quarters there seems to be a need for slight adjustment.

Q. But that is quite a minor matter.

Thank you very much, Mr. Seethayya Naidu.

Q. Well Mr. Krishnamurthi, I suppose we have now come to the end of our tour round the Shipyard. What a wonderful experience it has been; and what a heartening sight to watch this great industry in section; Amid the din and roar of engines, amid the deafening noise of welding and riveting, with giant cranes lifting huge loads on one side and half-built 8000 tonners slowly taking shape on the berths on the other, in the offices and the workshops, from the Managing Director to the merest workman, so many skills are at play and such hard work is being done, that we are filled with hope and confidence for the future of this great industry. It is not a few ships that are being built here but the maritime future of our beloved motherland.

Our great Prime Minister, Jawaharlal Nehru once said:

"I am impatient to see Indian ships carrying the flag of India across distant seas to far away countries".

This great industry which is slowly but steadily gaining strength on the Eastern Coast at Visakhapatnam is, in the words of the Late Sri Vallabhbai:

"a triumph of persistence over adversity, of faith over scepticism and hope over despair".

The prime Minister's dream has now come true. The Indian flag flutters triumphantly on the high seas today over ships built in India and manned by Indians.

(Broadcast over All India Radio, 1958...?)

వార్షికోత్సవం

అనుసరణ :

అబ్బూరి రామకృష్ణరావు

షాత్రలు: శ్రీ లాంచనం శ్రీపాదరావు, పోతూరి శరణయ్య,

తాతాయమ్మ, నాంచారమ్మ, ప్రతినిధి,

శరణయ్య : ఆ మందుల షాపుకు పంపించి నాల్గు తలనొప్పి మాత్రలు తెప్పించి పెట్టలేదు? ఆ చైర్మన్ గాడి ఆఫీసు నించి కాసిని మంచి నీళ్ల చుక్కలు తెప్పించి తగలెయి ..... ఎన్నిసార్లని చెప్పను..... నా తాడు తెగి పోయింది ..... మూన్నాళ్లాయి ఇప్పటి కొక్క కునుకైనా తియ్యలేదు. పగలల్లా ఇక్కడ - రాత్రంతా ఇంటి దగ్గర.... (దగ్గతాడు) పైగా ఒళ్లంతా జ్వరపుల్పరం. కాళ్లపీకు... ఎక్కడ చూసినా కళ్లకి అరచున్నాను; నిండు సున్నాలు తప్ప ఇంకేమీ కనిపించవు. ఆ దొంగ వెధవ..... విదూషకుడు - కేటిగాడు ఇవ్వాల్లి మీటింగులో యేదో రిపోర్టు చదువుతాడట. తానో మహా పండితుణ్ణు కుంటున్నాడు. (రాస్తాడు) రెండు - ఒకటి ..... ఒకటి .... సున్న .... ఒకటి .... ఆరు .... అందరి కళ్లల్లోను దుమ్ము కొట్టాల్సి చూస్తున్నాడు. అంట్ల వెధవ. వాడికోసం నేనిక్కడ అరచ చాకిరీచేయాలట ..... ఇంతకూ వాడేడ్చిందేమిటయ్యా అంటే ఈ రిపోర్టులో అర్థం పర్థం లేని అవాకులూ, చవాకులూ ఏవో నాలుగు చేర్చాడు. అంతే - వాడి పిండం పిల్లుల కెట్టా. నా ఖర్మంగాలి పొద్దు గూకుతా ఈ అంకెలు కూడుకుంటూ ఇక్కడ చావాలి. ఒళ్లుమండిపోతున్నది. ఊఁ ..... ఒకటి - మూడు ..... ఏడు ..... రెండు ..... ఒకటి ..... సున్న ... ఇదంతా పూర్తిచేస్తే నామొహానేదో బహుమతీ పడేస్తాడట - - - అంతా సవ్యంగా జరిగి పోయి అందరూ విడిమాటలు నమ్మితే నాకో బంగారు పతకం, మూడొందల రూపాయలూ ఇస్తానంటాడు. చూద్దాం. (రాస్తూ ఉంటాడు) కాని కార్యంబెడిసి ఇదంతా వృథా అయిపోయిందా ..... వీడికి నా సంగతైలియదు. వెట్రెక్కిందంటే ఖానీ చేసేస్తాను .... ఏమను కుంటున్నాడో. (బయట చప్పుట్ల చప్పుడు).

శ్రీ పాదరావు, “అంతా తమ అనుగ్రహం” ..... అంతా తమ అనుగ్రహం.

శ్రీపాదరావు : నా సహాధ్యాయులందరూ నాపై గౌరవం కొద్దీ ఈ నాడు నాకిచ్చిన అమూల్యమైన ఈ బహుమానం అజన్మాంతం నేను మరుచరానిది. హృదయ పూర్వకంగా మీకందరికీ నా కృతజ్ఞతలు తెలుపుకుంటున్నాను ..... (శరణయ్యతో) శరణయ్య పంతులు గారు ....

శ: (లేచి) శ్రీలాంఛనం శ్రీపాదరావు గారూ! మన బ్యాంకు పదిహేనవ వార్షికోత్సవ శుభ సమయంలో తమకు నా వినయ పూర్వకమైన ....

శ్రీ: సంతోషం .... సంతోషం. ఇదో పర్వ దినం. నాకు మిమ్మల్ని ఆలింగనం చేసుకోవాలనుంది. సంతోషం పట్టలేక పోతున్నాను. మీ సేవా పరియణితకు మీ అభిమానానికి, మీ కార్య దీక్షకు నాభ్యన్యవాదాలు. చైర్మన్ గా ఉన్నకాలంలో ఇంతో అంతో బ్యాంకు కోసం నేనేదైనా చేసానా అంటే ఈ గౌరవమంతా నాతో పని చేసిన మీలాంటి వాళ్లందరికీ దక్కుతుంది. తలుచుకుంటే ఒళ్ళు పులకరిస్తున్నది. పదిహేను ఏళ్లు! (ఆదుర్తతో) రిపోర్టు ఎంత వరకొచ్చింది. బాగా వస్తున్నదా?

శ: ఇంకా ఐదు పేజీలు మాత్రమే తరువాయి ఉందండీ ..

శ్రీ: భేష్ ... ఇంకేం. మూడు గంటలకల్లా తయారైపోతుందిగా?

శ: ఏమీ అడ్డు రాకుండా ఉంటే అలాగే అయిపోతుందండీ ... ఇంకో రెండు మూడు ముక్కలు చేరిస్తే చాలు.

శ్రీ: భేష్... భేష్గా ఉంది ... నాలుగ్గంటల కల్లా మన మీటింగు ప్రారంభం అయినంత మటుకు ఇలా నాకోమారియ్యండి. తొందరగా ... తొందరగా ... (రిపోర్టు తీసుకుంటాడు). నా ఆశలన్నీ ఈ రిపోర్టు మీదనే ఉన్నాయి. నా ఉద్యోగానికంతటికీ ఇది కిరీటం లాంటిది. దీనితో మన ప్రభ వెలిగిపోవాలి ... వెలిగిపోవాలి తెలుసునా ... చిచ్చుబుడ్డిలా వెలిగి పోవాలి... సందేహం లేదు. ... (కూర్చుని తనలో తాను రిపోర్టు చదువుకుంటాడు) ... అబ్బ చచ్చే అంత అలిసిపోయాను... దీంతో నిన్న రాత్రి నడుము నొప్పాకటి తిరగబెట్టింది. ప్రొద్దునల్లా అడ్డమైన వాళ్లతో మాట్లాడటం అటూఇటూ ఒకే తిరగటం ... ఈ ప్రశంసలు... ఈ ఆందోళన ... ఈ ఆవేశం. దీంతో బేజారెత్తిపోయింది.

శ: (రాస్తుంటాడు) రెండు ... సున్న ... సున్న ... మూడు ... తొమ్మిది ... రెండు ... సున్న ... ఈ అంకెలన్నీ చూస్తుంటే అంతా ఆకుపచ్చగా కనిపిస్తున్నది కళ్ళకి ... మూడు ... ఒకటి ... ఆరు ... నాలుగు ... ఒకటి ... ఐదు ...

శ్రీ: ఇదంతా ఇలా ఏడుస్తూ ఉంటే ప్రాద్దున్నే మొహం ముద్దుకొని మీ ఆవిడ ప్రత్యక్షం...రాత్రేమో కత్తి పుచ్చుకొని మీ ఆవిడెంట పడ్డావటగా ... పైగా మీ వదినగారు కూడా ... అలా చేయటం ఏం భావ్యంగాదండీ పంతులుగారూ, ఏ మాత్రం భావ్యం గాదు.

శ: (నిబ్బరంగా) శ్రీ లాంఛనం శ్రీపాదరావుగారూ! తమరేమీ అనుకోకుండా ఉంటే ... అదీ గాక ఈవాళ పర్వ దినం కాబట్టి ఒక్క మనవి చేస్తాను. నాకుటుంబ విషయాల్లో ఏమాత్రం జోక్యమూ కలుగజేసుకోకండి. మీకోసం ఇంత చచ్చు చాకిరీ చేస్తున్నానని కనికారం చాటైనా ఉండకోండి.

శ్రీ: (నిట్టూరుస్తూ)మీకు బ్రహ్మదేవుడు కూడా చెప్పలేడండీ పంతులుగారూ. మీ అంత మంచి మనిషి పెద్ద మనిషి లేడన్న మాట నిజమే. కాని ... ఆడవాళ్లనే సరికి అంత వెక్రి పగెందుకండి ... ఏమో. నాకేం అర్థకావటం లేదు.

శ: తమకు వాళ్లమీదింత అపేక్ష ఎందుకో అర్థం కావటం లేదండీ.

శ్రీ: బ్యాంకి ఉద్యోగస్తులంతా కలిసి ఈ సంపుటాన్ని బహుమానంగా ఇచ్చారు. వాటాదార్లు గూడా ఓ సన్మాన పత్రమూ ఒక రజిత పేటిక కూడా యిస్తారట. బాగానే ఉంది... అయితేనేం దీని దుంపతెగ ...బ్యాంకి పేరు నిలపాలి అంటే కాస్త ఆడంబరం కాస్త అట్టహాసం లేకుంటే ఎలాగా? మీ దగ్గర దాపరికమేముంది. మీకంతా తెలుసు ననుకోండి. సన్మానపత్రం రాసింది మనమే. ఇంకా మరోవాచ్చి అరజిత పేటిక ... అదీ నేకొన్నదే. దాని మీద నలుబది రూపాయలు తగలేసాను. తప్పేముంది. ఆ వెధవల మట్టి బుర్రలకి ఈ లాంటి ఆలోచన ఎలా తద్దుంది. (అటూ ఇటూ చూస్తాడు) ఈ బల్లలూ కుర్చీలూ ఎంత ముచ్చటగా ఉన్నాయి. ఈలాంటి చిల్లర విషయాలన్నిటి మీదా నాకు శ్రద్ధ ఎక్కువంటారు అందరూ. తలుపు గడియలకి ప్రతి రోజూ మెరుగుపెట్టిస్తూ ఉంటాననీ, ఆఫీసులో పనిచేసే వాళ్లందర్నీ మంచి దుస్తుల్తో రమ్మంటాననీ... బంట్రోతు కూడా ఎర్రగా బుర్రగా ఆరోగ్యంగా ఉండాలంటాననీ నన్నాడిపోస్తారు. ఇవ్వన్నీ చిల్లర విషయాలంటారు. నే చెప్తా వినండీ, యివి ఎంత మాత్రం చిల్లర విషయాలు కావు. ఇంటి దగ్గర ఉన్నంతసేపూ నేనూ మీకు మలెనే చింకి గుడ్డలేసుకుని మురికి గుంటల్లో పందిలా తాగి తందనాలాడుతూ తిని పడుండగలను..

శ: అలా సూటి పోటి మాటలూ ఎత్తి పాడుపులూ మానెయ్యండి.

శ్రీ : మిమ్మల్ని మీ ఆనందంలేదే. ఎందుకలా భుజాలు తడుముకుంటారు. ఏం అనందవృష్టు మనుషులండి మీరు. నేనన్నదేమిటంటే ... మన మింటివగ్గిర ... ఉన్నంతసేపూ ఏ గుడ్డ కట్టుకున్నా ఏం తిన్నా ఎలా ఉన్నా ఫరవాలేదు కానీ ఇక్కడుందే - అంతా సలక్షణంగా ఉండాలి. ఇది బ్యాంకు. ప్రతి చిన్న విషయం అకర్షణీయంగా ఉండాలి. గంభీరంగా ఉండాలి. (నేలమీది నించి చిన్న కాయితపు ముక్క తీసి చెత్త బుట్టలో పడేస్తూ) నా గొప్పతనమల్లా ఏమిటంటే బ్యాంకు ప్రతిష్ఠ ఎంతో పైకి తీసుకొచ్చాను. అందులో ఉంది సొగసంతా. సందేహం లేదు ... (శరణయ్యను ఎగాదిగా చూసి) పంతులుగారూ మన వాటాదార్ల ప్రతినీధులు వచ్చేవేళ అయిపోయింది. మీకా చెప్పలేమిటి. ఆ మాసిన శాలువా కప్పుకోవటమేమిటి ... ఆ తొడుక్కున్న కోటు నిండా ఆ మాసికలేమిటి ... ఏదైనా కాస్త అనువైన బట్ట మీద వేసుకోరాదండీ.

శ : అయ్యా! నా ఆరోగ్యం ప్రధానమా మీ వాటాదార్లు ప్రధానమా చెప్పండి? కాక చేసి నా ఒళ్ళంతా ఒణికిపోతుంటే.

శ్రీ : అలా అంటే కాదు ... వేషం ఏం బాగా లేదు. ఈ చక్కని ఆఫీసులో ఎబ్బెట్టుగా కనిపిస్తున్నది.

శ : ఆ వాటాదార్లు ఒచ్చే అప్పటికి నేనెక్కడైనా దాక్కుంటాలేండి. నేనుంటే ఎంత, లేకపోతే ఎంత? (రాస్తాడు). ఏడు ... ఒకటి ... ఏడు ... రెండు ... ఒకటి ... ఐదు ... సున్న ... మనుషులు ఇలా అస్తవ్యస్తంగా ఉండటం నాకూ యిష్టం లేదంటే నమ్మండి.

ఈ ఉత్సవానికి స్త్రీలను పిలవకుండా ఉంటే బాగుండేది.

శ్రీ : ఏమిటా అర్థంలేని మాట.

శ : ఈ హోలంతా ఆడవాళ్ళతో నింపాలనుకుంటున్నారు మీరు. అంతా వైభవంగా ఉండాలని. నాకు తెలుసు. కానీ కాస్త కనిపెట్టి మరీ ఉండండి. అంతా గందర గోళంచేసి పారెయ్యగలరు వాళ్లు. ఆడవాళ్ళున్నచోట అల్లకల్లోలం తప్ప మరేం ఉండదు.

శ్రీ : నే ఒప్పుకోను. స్త్రీలంటే సమావేశానికే శోభ వస్తుంది.

శ : అలాగా అండీ. తమ భార్యారత్నంగారి సంగతి చూడండి. ఆమె చాలా చదువుకున్న వారంటారు. కానీ మొన్న సోమవారం నాడు నలుగుర్లోనూ ఆమె నదురూ బెదురూ లేకుండా ఓ సంగతి చెప్పారు. దాన్నుంచి బయట పడ్డానికి నాకు రెండు రోజులు పట్టింది. ముక్కు మొహం ఎరుగని వాళ్ళని ఎదురు పెట్టుకొని నన్నడుగుతుంది గదా “మా వారు పులాయి బ్యాంకులో షేర్లు కొంటున్నట్లు షేరు మార్కెట్లో ధరలు

పడిపోయాయట. ఆయన ఒకటే గాభరా పడుతున్నారు అనంది. ఇదంతా ఎవరో పరాయి వాళ్ల ముందర. ఈ విషయాలన్నీ అడవాళ్లతో ఎందుకండీ చెబుతారు? మీకేమన్నా కోర్టు కెక్కాలని ఉందా ఏమిటి?

శ్రీ : ఆపండి. ఆపండి. ఈ పండుగ రోజున చెప్పకోవాల్సిన మాటలు కావని. అన్నట్టు జ్ఞాపకం చేశారు. మా ఆవిడ రావల్సింది ఈ వాళే. అసలు నేనే స్టేషన్ కు పోయి తీసుకురావల్సింది. పాపం' ఎంత ఇబ్బంది పడుతుందో. ఏమైతేనేం టైం దాటిపోయింది. నాకా ఒంట్లో ససిగా లేదు. ఈ సందర్భంలో ఆమె రావటం నాకిష్టం లేదు. ఆహా! కాదు, యిష్టమంటే ఆవిడ రావటం సంతోషమే, కాని పుట్టింట్లో ఇంకో రెండు మూడు రోజులుంటే బాగుండేది. ఆవిడొచ్చిందంటే ఈ రాత్రంతా తనతోటే ఊరేగమంటుంది. మనం రాత్రి భోజనమై తరువాత అంతా కలిసి యింకో చోటికి పోదామనుకుంటిమాయెను. ఎలా చావటం. ఏమోతుందో అని బెదురు పట్టుకుంది. నరాలన్నీ పట్టుతప్పిపోయినాయి. ఏ కాస్త క్రమం తప్పినా కళ్ళనీళ్ళ పర్యంతం అయ్యేట్టుంది. కాదు .. కాదు. ఏమైనా సరే నేను మాత్రం ధైర్యం తెచ్చుకోవాలి ... సందేహం లేదు.

★ ★ ★

(తాతాయమ్మ ప్రవేశం)

శ్రీ: అప్పుడే వచ్చేశావా, స్టేషనుకు రాలేకపోయాను. నీ సంగతే అనుకుంటున్నాం, ఇప్పుడే.

తా: మీ వంట్లో కులాసాగా ఉందా. సరాసరి స్టేషన్ నుంచే వస్తున్నా. ఇంకా యింటికెళ్ళలా. ఎన్నో ఉన్నాయి. మీకు చెప్పాల్సిన సంగతులు. ఉండబట్టలేకొచ్చాను. మీకు వెంటనే చెప్పి పోదామని. స్నానం గీనం తరవాత చేస్తాను. కాస్సేపుండి పోతాను. ఇంట్లో అంతా సరిగ్గా ఉందా?

శ్రీ : ఆహా! ఈ వారం రోజులకే నీలో కొంత మార్పు కనిపిస్తుందే. కాస్త లావెక్కి నట్టున్నావు. మొహానికి రంగొచ్చింది. ప్రయాణం బాగా సాగిందా?

తా : నిశ్చేపంలా సాగింది. మా అమ్మా, కాంతక్క, తమ్ముడూ, మిమ్మల్ని చాలా చాలా అడిగారు. మా రంగమ్మ పిన్ని మీ కోసం ఆవకాయ పంపింది. మీరు తరాలు రాయరని వాళ్లందరికీ మహా కోపంగా ఉంది. బుజ్జాయి మీకు ముద్దులు చెప్పింది. ... అక్కడ ఎంత గొడవగా ఉందనుకున్నారు వాళ్ల సంగతి. వింటే మీకే మతి పోతుంది ..... అదేమిటి అలా చూస్తున్నారు. నే రావటం మీకాట్టే ఇష్టంగా ఉన్నట్టు లేదే?

శ్రీ : అబ్బేబ్బే! అదేంగాదు. నీకోసం అదేపనిగా ఎదురు చూస్తూంటేనే.

తా : పాపం కాంతక్క ఉట్టి అమాయకురాలు. దాన్ని చూస్తే జాలేస్తుంది.

శ్రీ : ఇదిగో చూడు, ఈవాళ మనం బ్యాంకి వార్షికోత్సవం జరుపుకుంటున్నాం. వాటాదార్ల ప్రతినిధులందరూ ఏ క్షణమైనా రావచ్చు. నువ్వు ఇంటికెళ్లి స్నానం అదీ చేసి ...

తా : తప్పకుండా! ఎంత అదృష్టవంతులు మీరందరూ. అన్నట్టు సాయంకాలం ఉపన్యాసాలూ విందూ ఉన్నాయి కదూ. ఇవంటే నాకు చాల సరదా. అవునుగానీ మీరామధ్య ఓ చక్కని ఉపన్యాసం వ్రాసారు. మిమ్మల్ని పొగుడ్తూ వాటాదార్లు రాసినట్టు వాళ్ళు చదువుతారా యివ్వాల ఆ ఉపన్యాసం? (శరణయ్య కోపంతో దగ్గుతాడు.)

శ్రీ : అలాంటి సంగతులు మాట్లాట్టం అట్టే భావ్యంకాదు. నువ్వుతోందరగా ఇంటికి పోయేస్తే బాగుంటుంది.

తా : ఒక్క నిమిషంలో వెళతాను. చెప్పాల్సింది కాస్తా చెప్పి మరీ పోతాను. మొదట్నుంచి చివరిదాకా అంతా చెప్పి తీరాలి. ఆవేళ నన్ను మీరు రైల్వే ఎక్కించి పోయినారు చూడండి - నా పక్కన ఓ లావుపాటావిడ కూచుంది - రైలు కదలగానే ఒక పుస్తకం తీసికొని చదవటం మొదలెట్టాను. మూడు స్టేషన్లు దాటేదాకా ఎవ్వరోటీ మాట్లాడకుండా కూచున్నా చదువుకుంటూ. అంతట్లో సాయంకాలమైపోయింది. ఏమీ తోచక మనస్సులో గుబులు గుబులుగా ఉంది. అప్పుడు నా ఎదురుగా కూచున్నాడు చూడండి ఒకబ్బాయి. నల్లని జుట్టూ, చామన చాయా - అతనూ నేనూ మాటల్లోకి దిగారం ... ఆ తరవాత ఓ మిలటరీఉద్యోగి, ఆ పక్క నున్న స్టాండ్లూ వాళ్ళ కూడా మాలో జేరారు. నాకింకా పెళ్లి కాలేదని వాళ్ళతో చెప్పేటప్పటికి, ఏం గొడవజేసారనుకున్నారు. అర్థరాత్రి దాకా ఒకే గోల. ఆ నల్లజుత్తబ్బాయని చెప్పానే అతను కథలు చెబుతుంటే నవ్వలేక కడుపు చెక్కులైపోయ్యేది. ఆ మిలటరీ మనిషి ఒకటే రాగాలు దీయటం. నవ్వి నవ్వి నా గుండె అర్చకుపోయింది. చూడండి, ఆ మిలటరీ మనిషున్నాడే ... నా పేరు తాతాయమ్మని తెలియగానే,

తాతాయమ్మా! ఓ తాతాయమ్మా

నీతో ఉంటే గంటలే నిమిషాలవుతాయమ్మా

॥తాతాయమ్మా॥

అని పాడి వెకిలిగా నవ్వుటం మొదలెట్టాడు. (పోతూరి శరణయ్య కోపంతో దగ్గుతాడు.)

శ్రీ : అదంతా నిజమే గాని పాపం పంతులుగారి పని కాస్తా మనంచెడగొడ్తున్నాం.

నువ్వింటికి పోయ్యద్దూ తరవాత తీరిగ్గా అన్ని సంగతులూ మాట్లాడుకుందాం.

తా : పరవాలే వింటే విననియ్యండి పంతులు కూడా. చాలా సరదాగా ఉంటుంది. ఇంకాట్టేసేపు పట్టదు. తరువాతేమైందనుకున్నారు. స్టేషనుకు మా కిష్టప్పగారోచ్చాడు. వాడితో ఎవడో గుమాస్తాని తీసికొచ్చాడు. బలే అందంగా ఉన్నాడు సుమండి. వాడి కళ్ళన్నాయే... ఆయనతో మావాడు పరిచయం చేసాడు. మేమంతా కార్లో మాట్లాడుకున్నాం. (నేపథ్యంలో అరుపులు వద్దు .. వద్దు .. లోపలికి పోవద్దు పోకూడదు.. ఏం కావాలి మీకు).

★ ★ ★

(తిరువీధుల వెంకట నాంచారమ్మ ప్రవేశం)

నా : ఏమిటి రెక్కపట్టి లాగుతావా? ఇంకేమన్నానా? మేనేజరు గార్ని చూడాలి. (శ్రీపాదరావు ప్రవేశిస్తాడు) ... దొరగారు చిత్తగిస్తే ఓచిన్న మనవి చేసుకుంటాను. నాపేరు తిరువీధుల వెంకట నాంచారమ్మంటారు. మ్యునిసిపాలిటీ మేనేజరుగారి భార్యని.

శ్రీ : ఏం పనిమీదొచ్చారు?

నా : తమరనుగ్రహిస్తే చెబుతాను. సంగతిది. మా ఆయన తిరువీధుల వెంకటనారాయణరావుగారు. ఆయన ఐదు మాసాల్నించీ సుస్తీగా ఉన్నారు. ఇంట్లోనే వుండి వైద్యం చేయించుకుంటూ ఉండగానే చెప్పా చెయ్యకుండా ఉద్యోగంలో నించి బర్తరఫ్ చేసారండి. ఆ తర్వాత జీతం కోసం పోతే ఇరువది నాలుగు రూ.ముప్పది నాలుగు నయాపైసలు కోసేసామన్నారండీ. ఎందుకు కోసేసినట్టు చెప్పండి. ఎక్కడో అప్పు చేశారనీ దానికెవరో హామీ ఉన్నారని అందుకోసం జీతంలో మినహాయించామనీ చెప్పారండి. అదెట్లాఅవుతుంది? నాతో చెప్పందే ఆయన ఒక్క నయాపైసాఎక్కడా అప్పు చేయడు. నాకుబాగా తెలుసు. ఎందుకో సేసినట్టు చెప్పండి. నేను దిక్కులేని దాన్ని. వాళ్ళకీ వీళ్ళకీ ఆసరాగా వుండి ఏదో కాలక్షేపం చేస్తున్నాను. ఒంట్లో అట్టే ఓపిక లేదు. సమయానికి ఆదుకునే వాళ్ళ లేరు. ఎవరు జూసినా సూటిపోటీ మాటలనేవాళ్లే. ఒక్కడు మంచిగామాట్లాడిన వాడు లేడు.

శ్రీ : క్షమించాలి. (ఆమె దగ్గర్నించి దరఖాస్తు పుచ్చుకొని చదువుచూ నిల్పుంటాడు.)

తా : (శరణయ్యతో) మళ్ళీ మొదటినించీ చెప్పనా. ఈ మధ్య మా అమ్మ దగ్గర్నించి అనుకోకుండా ఓ ఉత్తరం వచ్చింది. మా చెల్లి కాత్యాయన్ని పెళ్లి చేసుకుంటానని కొతా గ్రంథ సాంగరావు గారు కబురంపారట. చూడటానికి అందంగానే ఉంటాడు. వయస్సు చిన్నదే. అయితేయేం? సెంటు భూమి లేదు, దమ్మిడి సంపాదన లేదు. మాకాత్యాయనికి మాత్రం అతని మీద ఒకటే మోజు. ఏం చెయ్యటం? మా అమ్మ

అంటుంది - నువ్వో సారోచ్చి దానికి....

శ: (గట్టిగా) క్షమించండి. నా కొంప ముంచేసారు. మీ అమ్మ... మీ కాత్యాయని ... నా లెక్కంతా తగలడి పోయింది. ఏం చేయడానికి తోచటం లేదు.

తా: ఓసితే గదా! నాలాంటి వాళ్లు మాట్లాడుతున్నప్పుడు కొంచెం శ్రద్ధగా వినాలి. ఏమిటివాళ అదోలా వున్నారు. ఎవరైనా ప్రేమించారా ఏం? ఆ.... (నవ్వుతుంది).

శ్రీ: (నాంచారమ్మతో) క్షమించాలి, అదంతా ఏమిటో నాకేం బోధ పడటం లేదు.

తా: ఏం ఎవర్నో ప్రేమించారు గదూ.... ప్రేమించినట్టేనా? అదుగో సిగ్గు పడుతున్నారు. (నవ్వుతుంది)

శ్రీ: (భార్యతో) ఇదుగో ఓ క్షణం ఆఫీసులోకి పోదూ. నేనిప్పుడేవస్తాను.

తా: అలాగే (పోతుంది)

శ్రీ: నాకేమీ అర్థం కావటం లేదు. మీరు తప్పుదారిలో పడ్డారు ఈ అప్లికేషన్లో వున్న విషయం నాకు సంబంధించింది మాత్రం కాదు. ఏ డిపార్టుమెంట్లో మీ ఆయన పనిచేసారో అక్కడికి వెళితే బాగుంటుంది.

నాం: ఆయ్యా ఒక చోటికి కాదండీ. అయిదు డిపార్టుమెంట్ల కెళ్లాను. నా అప్లికేషన్ కేసైనా వాళ్లు చూశ్లేదు. నాకేం చెయ్యటానికి తోచింది గాదు. మా అల్లుడున్నాడే చారు మృత్యుంజయరావు-ఆయినన్నాడు. 'ఈ బాధంతా ఎందుకు పడ్డావు అత్తా శ్రీ పాదరావు దగ్గరికెళ్లు - ఆయన కెంత పలుకుబడి ఉందనుకున్నావు. తప్పకుండా నీ పని చేసి పెడతారాయన. అని అన్నాడు. మీ అనుగ్రహం... నాకీపాటి సాయం చెయ్యండి బాబు బాబు.

శ్రీ: నాంచారమ్మగారూ, నిజం చెబుతున్నాను. ఈ విషయంలో మేమేమీ చెయ్యలేం కాస్త అర్థం చేసుకొండి. మీ భర్తగారు ఉద్యోగం చేసింది మిలటరీ ఆస్పత్రిలో. ఇదేమో ఫ్రయివేటు బ్యాంకు. ఈ మాత్రం తెలుసుకోక పోతే ఏలాగ?

నాం: మా వారు జబ్బు పడ్డారంటే దానికి తగ్గ డాక్టరు సర్టిఫికేటు కూడా ఉందండీ. ఇదిగో దయించికాస్త చిత్త గించండి.

శ్రీ: (విసుక్కుంటూ) భేషంగా ఉంది. సందేహం లేదు. కానీ మళ్ళీ చెబుతున్నాను. దీంతో మాకేమీ సంబంధం లేదు. (తాతాయమ్మ నవ్వు వినిపిస్తుంది నేపథ్యంలో తరువాత ఒక మగవాడి నవ్వు) ఆవిడక్కడ జేరి ఆ గుమాస్తాల పని కూడా చెడగొడుతున్నది.... (నాంచారమ్మతో) ఇదంతా చాలా చిత్రంగా ఉంది. చాలా ఆసందర్భంగా ఉంది. ఈ అప్లికేషను ఎక్కడికి పట్టుకెళ్లాలో మీ ఆయనకు తెలియదటమ్మా?

నాం: ఆయనకే గొడవా తెలియదు బాబు. ఏమన్నా నీ కెందుకు ఫో అంటాడు అంతే.

శ్రీ: మళ్ళీ మీతో చెబుతున్నాను. మీ భర్తగారు ఉద్యోగం చేసిన చోటు మిలటరీ ఆస్పత్రి. ఇదేమో బ్యాంకు. ప్రయివేటు వ్యాపార సంస్థ.

నాం: చిత్తం అవునండీ నాకర్థమైంది. మరైతే నాకు పదిహేను రూపాయలు యిప్పించమని వాళ్ళతో చెబుతారా; మొత్తం అంతా యిప్పుడే యియ్యక్కర్లేదు లేండి.

శ్రీ: (నిట్టూర్చి) ఇశే!

శ: (నమస్కారం చేస్తూ) శ్రీపాదరావుగారూ, యిలా అయితే ఈ రిపోర్టు యిప్పట్లో పూర్తి గాదండీ.

శ్రీ: కొంచెముండండి (నాంచారమ్మతో) మీ బుర్రకెక్కినట్టు కనిపించటం లేదు. మీ సంగతెలా ఉందంటే. మందుల దుకాణానికి పోయి నామెగుడికి విడాకులిప్పించమని అడిగి నట్టుంది. (తలుపు తట్టిన చప్పుడు - తాతాయమ్మ గొంతు) ఏమండీ రావచ్చునా?

శ్రీ: (బిగ్గరగా) అప్పుడే కాదు వక్కక్షణముండు. (నాంచారమ్మతో) మీ ఆయన జీతం పూర్తిగా యియ్యలేదు నిజమే. అయితే నన్నేం చెయ్యి మంటావమ్మా. అదిగాక ఇవ్వాళ మా వార్షికోత్సవ మొకటుంది. చాలా పని తొందరలో ఉన్నాం.... పెద్దలందరూ వచ్చే సమయం ... కాస్త క్షమించి...

నాం: ఈ దిక్కులేని పక్షిని కాస్త కనికరించండి బాబు. వెనకా ముందూ ఎవ్వరేర్లు. ఓపిక కాస్తా చచ్చిపోయ్యింది. నేను చచ్చిన దాంతో జమే. ఇల్లే చూసుకునేదా మా ఆయన కోసం కచేరీల వెంట తిరిగేదా. అడ్డమైన వాళ్ళకి చాకిరీ చేసేదా... ఎన్ని ఏడ్చేది... యిదిలా ఉండగా మా అల్లుడుద్యోగం కూడా పోయిందండీ.

శ్రీ: నాంచారమ్మగారూ నేనూ... అబ్బే ఇక మాతో మాట్లాడి లాభం లేదు. నా తల తిరిగి పోతున్నది. మా పని కడ్డు తగుల్తున్నారు. మీరుండీ ప్రయోజనం లేదు. (నిట్టూరుస్తాడు) ఏం దద్దమ్మరా బాబు. (శరణయ్యతో) పంతులుగారూ. ఈ విడకు కాస్త నచ్చచెప్పి పంపించండి. (అని ఆఫీసు లోకి వెళిపోతాడు)

శ్రీ: (కోపంగా) ఏం గావాలమ్మా నీకు.

నాం: దిక్కు దారీ లేనిదాన్ని బాబూ, పైకిలా కనపడుతున్నాను గాని... ముక్కలు ముక్కలుగా నన్ను విడదీసి చూస్తే ఏ ముక్కలోనూ కాస్త సత్తువ లేదు బాబు. పట్టుమని కాస్సపు నిల్చేలేను. ఆకలి మందగించింది. పొద్దున్నే కాస్త కాఫీ గొంతులో పోసుకున్నాను. రుచి పచీ లేదు.

శ: నే నడిగే దేంటంటే, నీకేం కావాలి?

నాం. అయ్యా చూడండి. నాకు పదిహేను రూపాయిలిప్పించమని చెప్పండి. మిగతా సామ్మకోసం నెల రోజులాగ మన్నా అగుతాను.

శ: ఇంతకు ముందేగా నీకు చెప్పింది. యిది బ్యాంకని.

నాం. అవునండి. నిజమేనండి. కావలిస్తే మెడికల్ సర్టిఫికేటు కూడా చూపిస్తాను.

శ: నీకు మెడమీద తలకాయ వున్నట్టా లేనట్టా?

నాం. లా ప్రకారం నాకు రావాల్సిన దానికోసమే అడుగుతున్నానండి. నాది గాకపోతే దాని జోలికి పోను.

శ: ఒక్క మాట చెప్పు. నీ మెడమీదున్నది తలకాయా మరేమన్నానా? చచ్చానా బాబూ. నీతో మాట్లాడ్డానికి నాకు తీరిక లేదు. (గుమ్మంవైపు చూసి) దయచెయి తల్లీ.

నాం. (ఆశ్చర్యంతో) అయితే మరి డబ్బు సంగతో?

శ: అసలు సంగతేంటంటే నీకు తలకాయ లేదు. ఏ ముందో తెలుసునా... (బల్ల మీద వేలుతో కొట్టి నుదిటి మీద కొట్టుకుంటాడు)

నాం. (కోపంతో) ఏమిటీ! ఏమయ్యాయి ఇలాంటి వేషాలు నీ పేళ్లాం దగ్గరేస్తే వెయి. ఇక్కడ పనికిరావు. నేను గవర్నమెంటు ఉద్యోగి భార్యని. ఏ మనుకుంటున్నావో. నాతో పరాచకాలాడావంటే.....

శ: (పట్టలేని కోపంతో గొంతు బిగించి) నువ్వు కదలక పోయ్యావంటే బంట్లోతుతో గెంటెయ్యిస్తా. కదలవేం (కాళ్లు గొడ్తాడు)

నాం. ఆగు. ఆగు. ఈ తాటాకుల చప్పుళ్లకు కుందేళ్లు దడవ్వు. నీ బాబు లాంటి వాళ్లను చూసా. నాకేం భయంలే. నీ గుమాస్తా గిరి నువ్వును.

శ: ఊ, ఇంత దేవిరిగొట్టు మొహాన్ని జన్మలో చూడ లేదు. డోకోస్తుంది. దీని మొహం జూస్తేనే అగ్గిత్తు కొస్తుంది. (గట్టిగా ఊపిరి పీలుస్తూ) మళ్లీ ఓ మాట చెబుతున్నాను. వింటున్నావా. ఇక్కణ్ణించి వెంటనే కదలక పోయినావా నిన్ను భస్మం చేసి పారేస్తాను. చుప్పనాతి మొహం నువ్వునూ... నా సంగతైలియదు నీకు... చేతులు కాళ్లు చిలక పొడ్చెయ్య గల్గు. ఎంతకైనా తెగించే వాణ్ణి నేను.

నాం. ఓలాగే ఏడుస్తున్నావు. నీ అరవటం నాకనవసరం. బెదిరిస్తే జడేసే ఘటం కాదిది. లక్షమందిని చూసాను. నీలాంటి నాయినమ్మల్నీ.

శ: (నిరాశతో) దీని మొహం చూస్తే డోకోస్తుంది. చీ...చీ... పోయి డస్కు దగ్గర కూచుంటాడు. బ్యాంకంతా ఆడమళయాళం చేసాడు. ఈ రిపోర్టెలా రాయటం. నావల్లగాదు.

నాం. నేనిది వరకే చెప్పాను. పరాయి సామ్మకాశపడిరాలేదు. లా ప్రకారం నాకు

రావాల్నిందాన్నే అడుగుతున్నాను. సిగ్గులేదూ, కిక్కు చెప్పలేనుకొని ఆఫీసు కొస్తావు. పల్లెటూరు బైతులాగ.

(శ్రీపాదరావుగారు, తాతాయమ్మ ప్రవేశం)

తా. (భర్తతో) అతరువాతేం జేసామంటే పాలెం వారింట్లో పేరంటానికెళ్లాం. మా కాత్యాయని నీలి రంగు టఫేటా సిల్కు జారుమెడ జాకెటు తొడుక్కుంది. తమషాగా ఎత్తుగా సిగ జుట్టుకుంది. జడేసింది నేనే. బొట్టు కాటుక పెట్టుకుంటే ఎంత వయ్యారంగా ఉందనుకున్నారు.

శ్రీ : (తల పట్టుకుంటూ) అవునవును. వయ్యారం. వాళ్లంతా వచ్చే వేళైంది.

నాం. బాబుగారు.

శ్రీ : (నిరుత్సాహంగా) ఏమిటి. ఏం గావాలి.

నాం. (శరణయ్యవేపు చూపింది) ఆ మనిషున్నాడే - అడుగో ఆయనే... ఏం చేసాడనుకున్నారు. చేతితో డస్కు మీద కొట్టి మళ్ళీ నుదిట మీద కొట్టుకున్నాడు. కాస్త నాగోడవ వినమయ్యా అంటే నన్నడ్డమైన మాటలన్నాడండీ. నేను దిక్కులేని దాన్ని. కాస్త కనికరించండి.

శ్రీ : సరే నమ్మా సరే. అదేదో చూస్తాను. తగిన చర్యలన్నీ తీసుకుంటాను. ఇప్పటికీ మాత్రం వెళ్లిపోండి. తరువాత చూసుకుందాం. (తనలో) మళ్ళీ నడుం నొప్పి ప్రారంభమయ్యే అట్టుంది.

శ : (శ్రీపాదరావును సమీపించి మెల్లగా) రావుగారూ. ఆ బంట్లోతును పిలిపించి దీన్ని కాస్త గెంటేయిద్దారూ భరించలేక పోతున్నాను.

శ్రీ : (భయంతో) వొద్దు వొద్దు. ఏడ్వడం మొదలెగుతుంది. చుట్టు పక్కలెన్నో కుటుంబాలున్నాయి.

నాం. బాబూ

శ : (కన్నీళ్ల పర్యంతంగా) ఆ రిపోర్టు ఎల్లా తగలెయ్యను. చస్తే పూర్తి చేయలేను. ఊహు. నా వల్లగారు.

నాం. బాబయ్యా! డబ్బెప్పుడిప్పిస్తారు. నాకు జరూరుగా గావాలి.

శ్రీ : (జనాంతికంగా) ఏం దరిద్రపు మొహం. (నాంచారమ్మతో శాంతంగా) ఇది ఒక బ్యాంకని, ఒక ప్రైవేటు వ్యాపార సంస్థని యిదివరకెన్నో సార్లు చెప్పాను.

నాం. మీరు తండ్రి లాంటి వారండీ. ఈ దిక్కు మాలిందాన్ని కాస్త కనికరించండి. ఈ మెడికల్ సర్టిఫికేటు చాలకపోతే పోలీసు దగ్గర్నించి ఒక కాయితం తెస్తాను. ఆ డబ్బు

ఇప్పిచ్చే మార్గం చూడండి.

శ్రీ : (గట్టిగా నిట్టూర్చి) అబ్బా! అబ్బా!

తా. (నాంచారమ్మతో) చూడవ్వా. ఏం చిత్రమైన మనిషివమ్మా. అందరికీ అడ్డొస్తున్నావు.

నాం. చక్కని తల్లి నాగోడు వినే వాళ్లే లేరమ్మా. ఏదో తింటున్నాను తిరుగుతున్నాను.

పొద్దున గుక్కెడు కాఫీ నీళ్లు గొంతులో పోసుకుంటే రుచిలేదు పచీ లేదు.

శ్రీ : (ఏమి చెయ్యడానికి తోచక) నాంచారమ్మతో మీకెంతసొమ్ము కావాలి.

నాం. ఇరవై నాలుగు రూపాయల ముప్పై ఆరు నయాపైసలు.

శ్రీ : సరే. (జేబులోనించి అయిదు రూపాయల నోట్లు తీసి ఆమెకిస్తాడు) ఇనిగో ఇరువది

అయిదు రూపాయలు యిక దయచెయ్యండి. (శరణయ్య కోపంతో దగ్గుతాడు.)

నాం. వెయ్యి వేల దండాలు బాబు. (డబ్బు దాచి పెట్టుకుంటుంది.)

★ ★ ★

తా. (భర్తప్రక్కనే కూర్చొని) ఇక యింటికెళ్లిపోవాలి. (చేతి గడియారం చూసుకుంటుంది)

అన్నట్టు మరిచిపోయాను. చెప్పాల్సింది. ఇంకా ఉంది. ఎంతో సేపు పట్టదు లెండి.

ఇంకోక్షణంలో వెళ్లి పోతాను... ఏం వింతలూ విడ్డూరాలూ అనుకున్నారు! ఆ పాలెం

వారింటికి పేరంటానికి వెళ్లామా. అదంతా ఓ మోస్తరుగా జరిగిపోయిందనుకొండి.

చెప్పుకోదగ్గంతగా మాత్రం లేదు. మా కాత్యాయని మీద మోజు కొద్దీ గ్రంథ

సాంగరావు కూడా అక్కడి కొచ్చాడు. సరే. కాత్యాయన్ని చాటుగా పిలిచి కాస్త

కంటతడి పెట్టి దాన్నెలాగైతేనేం ఒప్పించారు. ఆ పళాన అది వెళ్లి మనిద్దరికి

సంబంధం కుదరదని గ్రంథసాంగంతో ఖరారుగా చెప్పేసింది. అంతా అనుకున్నట్టుగా

జరిగిపోయింది. గదా అనుకున్నాను. అమ్మేమో సంతోషించింది. కాత్యాయనికి

గండం తప్పింది గదా. యిహ నిశ్చింతగా ఉండి పోవచ్చు గదా అనుకున్నా....

అంతటితో పోయిందా! రాత్రి భోంచేసి కాత్య నేనూ కలిసి కాస్త పెరట్లో యిటూ

అటూ తిరుగుతున్నామో లేదో డాం అని తుపాకీమోత వినిపించింది. దాంతో నాకు

మతి పోయింది. (విసనకర్రతో విసురు కుంటుంది) అయ్యో దైవమా!

శ్రీ : ఇశ్ రామచంద్రా

తా. (ఏడుస్తూ) ఆ చప్పుడైన దిక్కుకు పోయ్యాం. అక్కడ పాపం చేతులో పిస్తోలు

పట్టుకొనిక్రింద పడున్నాడు గ్రంథ సాంగరావు.

శ్రీ : ఇహ భరించలేను. ఇహ భరించలేను. (నాంచారమ్మతో) ఇంకా ఏంకావాలి తల్లీ నీకు.

★ ★ ★

నాం. బాబూ ఆయన సోయిన ఉద్యోగం మళ్ళీ యిప్పించి పెట్టారా?

తా. (ఏడుస్తూ) గుండె దూసుక పోయేటట్టు కొట్టుకున్నాడు. సరిగ్గా ఇక్కడ కాత్యాయణి తోటకూర కాడలా కింద పడిపోయింది. పాపం దానికి గాభరా ఎత్తింది. ఆ గ్రంథసాంగం అలా నేల మీద పడుకొని డాక్టరును పిలిపించమన్నాడు. వెంటనే డాక్టరు వచ్చాడు. ఏదో మందిచ్చి బతికించాడు.

నాం. మా ఆయనకి మళ్ళీ ఉద్యోగమొస్తుందా బాబూ?

శ్రీ : రాదు. (కోపంగా) ఇహనే భరించలేను. (అరుస్తాడు). భరించలేను. రెండు చేతులూ (శరణయ్య వైపు చూచి) దీన్ని గెంటివెయ్యి బాబూ. దీన్ని గెంటివెయ్యి నీ కాళ్లు బట్టుకుంటాను.

శ: (తాతాయమ్మ దగ్గరకు పోయి) నడూ ఇక్కణ్ణించి, నడవ్వేం.

శ్రీ : ఆవిణ్ణి గాదు. ఆవిణ్ణి గాదు. ఆ రాక్షసి, అదిగో, దాన్ని. అర్థం చేసుకోకుండా

శ: (తాతాయమ్మతో) నడుస్తావా లేదా (కాళ్లు నేలకు కొట్టి) గెంటియిస్తాను.

తా. ఏమిటి, ఏమిటంటున్నావు, నీకేం మతి పోయిందా?

శ్రీ : ఘోరం. ఘోరం. ఎంత నిర్భాగ్యుణ్ణయి పోయాను. పంతులూ. దాన్ని గెంటించేయ్.

శ: (తాతాయమ్మతో) కదుల్తావా లేదా భడవా. డొక్క చీల్చేస్తాను. చితక పాడిచేస్తాను. ఖానీ చేస్తాను.

తా. (పరిగెత్తుతూ) ఏ మాఘాయిత్యం, యంత పాగరూ చూడండీ, చూడండీ (అని అరుస్తుంది.)

శ్రీ : వాల్లిద్దరి వెనకా పరిగెత్తుతూ ఆపు, ఆపు నీకోదణ్ణం పంతులూ, నా ప్రతిష్ఠ కాపాడు.

శ: (నాంచారమ్మ వెంటపడతాడు) పోతావా లేదా పట్టుకోండి. చితగొట్టండి. ముక్కలు ముక్కలు చేసి పారెయ్యండి దాన్ని.

శ్రీ : ఊరుకో... ఊరుకో... నీ కాళ్లు బట్టుకుంటా బాబూ ఊరుకో.

నాం. ఏడు కొండల వాడా వెంకట్రమణా (అని అరుస్తుంది)

తా. ఏ మండోయ్, ఏమండోయ్... అయ్యో అయ్యో కుర్చీ మీదెక్కి, సోఫా మీదికి దూకుతుంది.

శ: (నాంచారమ్మను వెంటాడుతూ) నరకండి. దాన్ని కాల్చిపారెయ్యండి. ముక్కలు ముక్కలు చెయ్యండి.

నాం. ఆరి భగవంతుడా, నా కళ్లు చీకట్లు కమ్ముతున్నాయి. (అని శ్రీ ప్రాదరావు చేతుల్లో వాలిపోతుంది. తలుపు చప్పుడు) “ప్రతి నిధులు... ప్రతినిధులు”

శ: దీనమ్మ కడుపు మాడ. ఇంకా పోదేం. గొంతు పట్టి పిసికేస్తాను. (ప్రతినిధులు

అయిదుగురు ప్రవేశిస్తారు. ఒక ప్రతినిధి చదవటం ఆరంభిస్తాడు.)

ప్రతినిధి: పూజ్యులు, లోక బాంధవులు, ఆప్తమిత్రులు శ్రీ శ్రీ లాంచనం శ్రీ సాదరావుగారు ఈ ఆర్థిక సంస్థ యొక్క పూర్వ చరిత్రను పరిశీలించి దాని యొక్క క్రమాభివృద్ధిని మా మనోనేత్రముల యెదుట సాక్షాత్కరింప చేసుకొని చూడగా మా కొక అనన్య సామాన్యమైన ఆనందాతిశయము కలుగుతున్నది. ప్రారంభదశలో పెట్టుబడి తగినంతగా లేకపోవటం వలన తలచినంతగా యెక్కువ ఆర్థిక వ్యవహారములు నడిపించలేక పోవుటయు, సాధించ వలసిన లక్ష్యములు నిర్దుష్టముగా విశదముగా లేకపోవుటయు కారణముగా ఈ సంస్థ విషయమై అస్సినాస్తి విచికిత్సా భావము మా మనస్సులందు మెదలు చుండెడివి. ఈ సంస్థకు భవిష్యమే లేదనియు, మూసి వేతయే కర్తవ్య మనియు అని పెంచెడిది. కానీ ఆ క్షిప్త సమయమునందు ఈ అల్ప సంస్థకు మీ నేతృత్వము లభించినది. సర్వతోముఖమైన మీ ప్రజ్ఞ, శక్తి సామర్థ్యములు మీ లౌకిక పరిజ్ఞానము తోడ్పడి, ఈ సంస్థను మహోజ్వలమైన స్థితికి తేగలిగినవి. ఈ సంస్థ యొక్క ప్రతిష్ఠ (దగ్గుతాడు) ఈ సంస్థ యొక్క ప్రతిష్ఠ.

నాం. (మూల్గుతుంది)

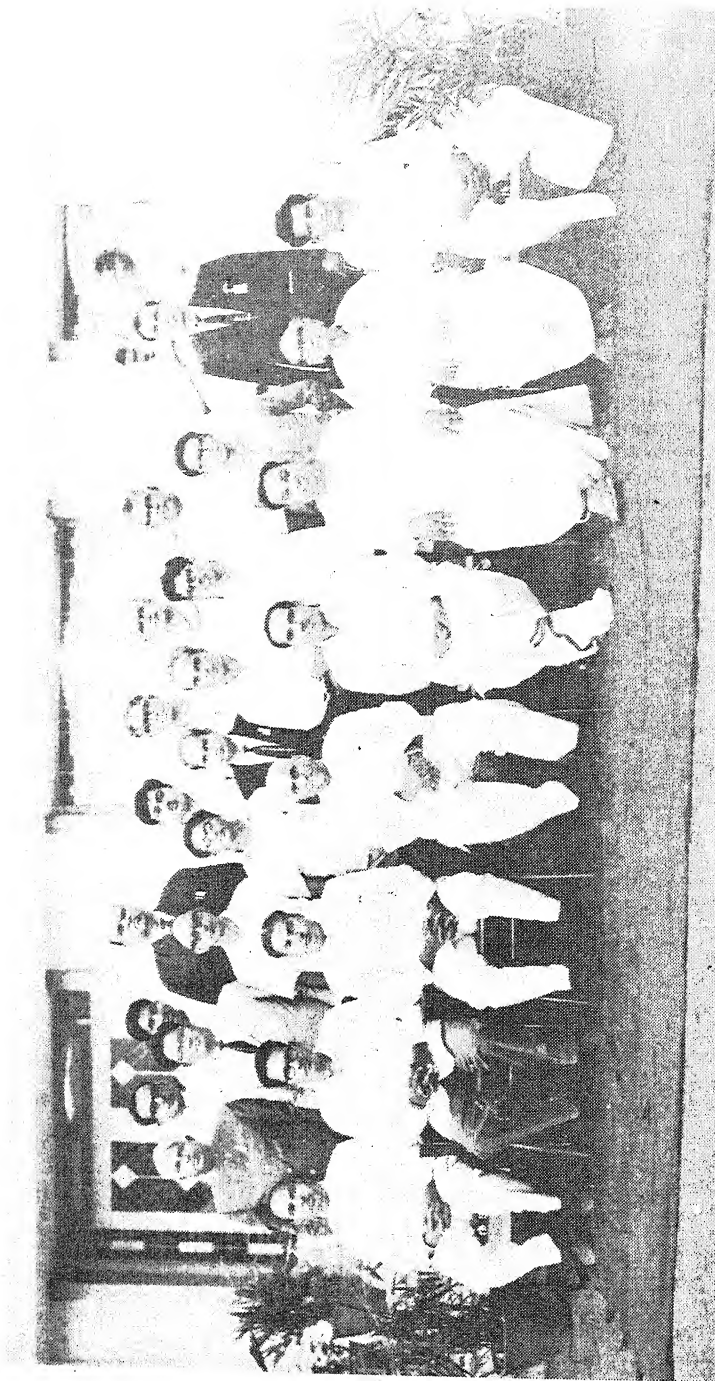
తా. గొంతెండు తున్నది.

ప్రతి. ఈ సంస్థ యొక్క ప్రతిష్ఠ... (అటు ఇటు చూసి) ఈ... విషయ... విచిత్ర... పరిస్థితుల్లో... ప్రస్తుతం ఆపి ఈ వార్షికోత్సవం వాయిదా వేయటం మంచిది.... వాయిదా వేయటమే మంచిది.....

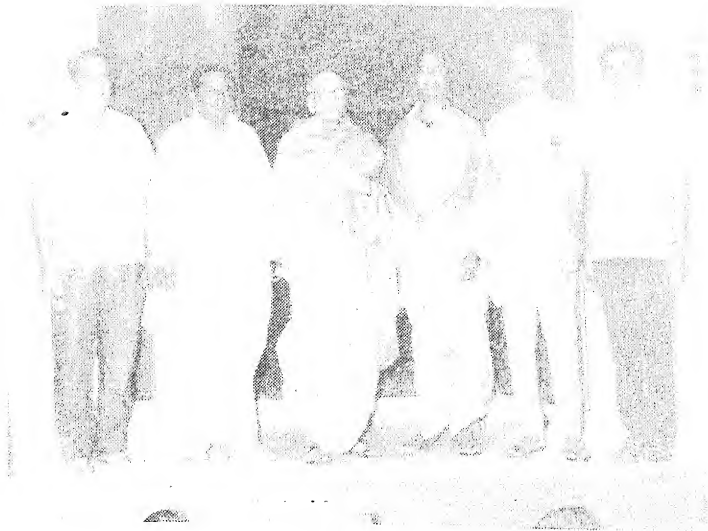
తెర

('Anniversary' కి తెలుగు అనుసరణ - 1967.)

(నాట్య విద్యాలయ బృందం వారిచే హైదరాబాదులో ప్రదర్శితమైంది)

ఆంధ్రప్రదేశ్ నాట్యసంఘం వారి '33 రోజుల నాటకోత్సవా'ల్లో రవీంద్ర భారతిలో ప్రారంభించిన అనాటి
భారత రాష్ట్రపతి శ్రీ వి. వి. గిరి గారితో - (1969)

శ్రీయుతులు మంత్రి శ్రీనివాసరావు (ఎడమనుంచి రెండవ వాడు), శ్రీ అత్తిలి కృష్ణారావు, శ్రీ గోపాలకృష్ణ అబ్బూరి ప్రభువులతో అబ్బూరి.

“నవ్వకవినికి నాందీ పలికిన మన మహాకవులలో అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారిది విశిష్టమైన వాక ప్రత్యేకస్థానం. కవితా, నవలా, నాటకమూ, విమర్శా, మేఘాలేఖల వంటి రమ్య రచనా - అన్నిటా ఆయన అమృతహస్తుడు. అబ్బూరి ప్రభావం నవకవులందరిమీదా అంతో ఇంతో అచుడమృతానే వుంటుంది.” - పురిపండా అప్పలస్వామి (పరిచయం, 'నదీ సుందరి'. 1979)

న్యూఢిల్లీలోని జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ యూనివర్సిటీ కేంపస్‌కి 1978 చివరలో వచ్చిన శ్రీ పురిపండా అప్పలస్వామి గారితో అబ్బూరి.

नदी सुंदरी

अनुवादक:

डॉ. भीमसेन निर्मल

गीतः

सूत्रधारः

रहा मैं रस का प्यासा
अनन्त गगन वीथियों की
विशाल रंगस्थलियों में
विचारों की पकड़ के परे सुन्दर
रूपों की कल्पना कर
क्रीड़ाएँ रचता हूँ रूपसरसी में।

आन्ध्र प्रान्त के दिगन्तों में
पूजा की पुष्पराशि से,
प्रियतम प्यार की कामनाओं से
गधिल बनी श्यामल - गगन - वीथि।

कभी की फूल उठी मेरे हृदय प्रान्त में
अरुणिम पल्लवों से युत कावेरी-कीर्तिलता
कभी के गीत गा उठी,
जीवनोद्यान की हृदयवाटिका में
कावेरी-कीर्ति रूपी शुक।

बन्धुर उस दिन की सुगंधियाँ
और गीत, पल्लवित हो
युगयुगान्तर-व्याप्त-वियोग-भार-
भरित कावेरी बन पड़े।

भावविद और रसराज्य के अधिनेताओं को
हाथ जोड़ भक्ति भाव से
अभिनव इस रूपक को
करता हूँ समर्पित
आन्ध्र-शारदा की सेवा में।

पहला दृश्य

अगस्त्यः

श्रृंगारवती, इस सुप्रभात के समय ऐसी घबराहट भी कैसी? देवपूजा के लिए चुने फूल और पत्ते जमीन पर बिखर क्यों गये? इन्हें चुन दूँ?

कावेरी:

मैं शान्तिपूर्वक ही तो चल रही हूँ। जमीन पर गिरी पूजा सामाग्री देवताओं के लिए अभिलषित नहीं होती। (प्रस्थान)

अगस्त्यः

इस सुकुमारी के सयानेपन में भी कितनी मृदुता है। अधखुली बाँकी चितवन लिये, सिरिस पुष्पों को कानों में खोंस, भीगी वेणीजाल के कोरो को ढीली गाँठ में बाँध, पुरबिअे पवन से हिलनेवाली आँचल लिये वनदेवता-सी देखते-देखते आँखों से ओझल हो गयी। संध्या समय की अर्चना की वेलाओं में, प्रेमपिपासु मेरे मौन हृदय में घर कर लेनेवाली मूर्ति क्या यही है? उस मोहिनी मूर्ति के मुख पर वियोग की घनी रेखाएँ कैसी? सखियों के साथ आश्रम के वृक्षों की देख-रेख करते इस मुनि-बाला को मैंने पहली बार देखा था। उसी दिन वह मेरे हृदय की देवी बन गयी थी। मेरी सारी वेदनाएँ एकदम जाग उठी थीं।

वह देखो, उदयकालीन प्रकाश-किरणें तपोवन की वाटिकाओं पर विश्राम कर रही हैं। उस प्रान्त के तमालवृक्षों ने अंधकार को निगल कर केवल पीत प्रकाश ही छोड़ रखा है। कुसुमित लतावलियों प्रसन्नता के मारे सिर हिला रही हैं। दूर उन पर्वत की चोटियों पर लेटे हुए भादों के वे मेघ-शकल कितने फूले हुए हैं! भूर्जपत्रों पर लिखित पुराणों की पक्तियों को रटते-रटते सूखे मेरे हृदय ने मानों इस प्रभात वेला में नया वेष धारण किया है। मेरी आशाश्रिता के लिए मानों यह जीवनदायिनी है।

दूसरा दृश्य

(चारुशीला हाथ में पूष्पसज्जिका लिये प्रवेश करती है और कावेरी को बुलाती है।)

चारुशीला:

नीला, ओ नीला।

(चित्रविन्दा प्रवेश करती है।)

चारुशीला:

कितने दिनों के बाद आयी हो चित्रा! कुलपति के आशीर्वचन प्राप्त कर आयी हो न?

चित्रविन्दा:

अभी कहाँ? अभी तो फिर वापिस जाना है।

चारुशीला:

यहाँ आ ही गयी हो तो कुछ फूल तो चुन दो।

चित्रविन्दा:

कौन-से फूल? ये मन्दार? यहाँ तो मन्दार भरे रहते थे, आज एक भी नहीं दीख रहा है।

चारुशीला:

अभी तक आश्रमवाटिका में स्थित मन्दिर को सजाती रही। कावेरी ने कहा कि "फूल ले आने मैं ही जाऊँगी"। उसी ने सारे फूल चुन लिये थे। हमारी कुटिया के निकट चमेली की लता है न? उस लता को आश्रम के हिरण ने खींच लिया। बेचारी कावेरी फँस कर गिर गयी और सारे फूल नीचे जमीन पर बिखर गये। इसी लिए आज पूजा-पूषों का अभाव है।

चित्रविन्दा:

ठीक है, पर "नीला" कह कर किसे पुकारा?

चारुशीला:

नहीं जी, तुम्हें लाड़ से पुकारा।

चित्रविन्दा:

फिर यह नवागन्तुका कौन है?

चारुशीला:

हमारी कावेरी है।

चित्रविन्दा:

कौन.....?

चारुशीला:

भूल गयी? अरे हाँ, मैं ही भूल गयी। इस आश्रम से तुम आषाढ़ महीने में चल पड़ी थी न?

चित्रविन्दा:

हाँ, चाँदनी के दिनों में।

चारुशीला :

तुम्हें विदा करते हुए धारुणी जननी ने जो बातें कहीं, वे अब भी मुझे याद हैं। यही कहा था न कि आषाढ़ के महीने में आकाश से उतरनेवाली सावन की नीरदागना के समान ही तुम्हें देख, तुम्हारे स्वजन प्रसन्न होंगे।

चित्रविन्दा:

सच तो है। पर नीला-वृत्तान्त की जगह प्रयाण का वर्णन कर रही हो।

चारुशीला:

अर्थात् तुम्हारे जाने के तीन महीने के बाद कावेरी के सिर पर दुख का पहाड़ टूट गिरा। एक दिन सप्तपर्ण वृक्ष के तले बैठे-बैठे कावेरी अपलक हो कुछ निहारती रही।

चित्रविन्दा:

उतना दुख और उतनी मौन तपस्य की आदत कैसे पड़ गयी इसी वय में?

चारुशीला:

इतने में हाथियों के झुंड के समान आकाश-भर में बादल फैल गये। बिजलियों और गर्जनाओं को साथ लिये अतिरमणीय रूप से वर्षा-लक्ष्मी अवतरित हुई। वर्षा की धाराएँ साड़ी के आँचलों से प्रवाह के रूप में बहते रहने पर भी, बिखरी मांग और अधखुली आँखों से अचल बनी बैठी पुत्री को ढूँढता हुआ कवेर आया और जबरदस्ती उसे अन्दर ले आया।

चित्रविन्दा:

ये भी कैसा निराला काम है इस सुकुमारी के?

चारुशीला:

तब तुम्हारे समान ही नीला वृत्तान्त से अपरिचित मुझ से कुलपति बोले - 'सह्याद्रि की तराइयों में जब मैं ने पहली बार इस नन्हे शिशु को देखा, तब सारा शरीर पीले पुष्पो से ढका हुआ था। पर नीलमणियों की राशि के समान सिर स्पष्ट दिखायी पड़ा। तब मैंने उसे पुकारा 'नीला'। वहीं नीला आज मुझे फिर से मिली है।

चित्रविन्दा:

यह विचित्र बात घटी कैसे?

चारुशीला:

उसके बाद चार दिन तक बड़ी दीन हो, आहें भरती रही और आज जरा शान्त बनी हुई है।

चित्रविन्दा:

एक ही वर्ष में कावेरी कितनी बड़ी बनी है? कल्पवृक्ष की छाँह में पलनेवालों में ही इतनी कान्ति हो सकती है चारुशीला! आश्रम में प्रवेश करते समय शोकविह्वल उसके मुखड़े को देखा। उसका सौन्दर्य तो मानवलोक में दुर्लभ दीख रहा है।

चारुशीला:

सच्ची बात कही। एक दिन कुलपति ने अपने दिव्य प्रभाव से यह जान लिया कि वह नदीकन्या है। जानती हो न कि सह्याद्रि में एक अति रमणीय निकुंज है?

चित्रविन्दा:

वही न जिसे देवी-पजर कहते हैं?

चारुशीला:

हाँ, उस निकुंज में जिस दिन कावेरी कदम रखेगी, उसी क्षण गंभीर निर्घोष के साथ नदी का रूप धारण करेगी और दक्षिणापथ के विशाल प्रान्त के नगर-ग्राम, वन-उपवनो में मनोहर रूप से विचरण करती हुई, अन्त में सागरस्वामी की गोद में शाश्वत सुख प्राप्त करेगी।

चित्रविन्दा:

कितने आश्चर्य की बात है!

चारुशीला:

चित्रा को ही इतना विचित्र लगे तो औरों की बात ही क्या कहे? उसी दिन कुलपति ने आदेश दिया कि जो कुछ भी हो, मेरी पुत्री को वहाँ जाने न दे।

चित्रविन्दा:

पुत्री पर कवेर की ममता तो प्रसिद्ध है ही। पुत्री की प्रसन्नता में यह बाधा क्यों डाल दी?

चारुशीला:

पुत्री पर अतिशय मोह ही इस आदेश का कारण है। किसी शुभ मुहूर्त पर मंगलवाद्यों के साथ स्वयं उसे सागर के हाथों सौंप आना चाहते हैं।

चित्रविन्दा:

देवताओं को भी मुहूर्तों में बाँध सकते हैं?

चारुशीला:

ठीक कहा ... उस दिन से कावेरी का मुखदर्शन, मेरे हृदय में भय और विस्मय के भावों को जागृत कर रहा है.... अरे हाँ, बड़ी देर हो गयी है। अब तुम्हें कुटीरों में जा, अभिजनों के दर्शन कर लेने चाहिए। चलो अब चलें।

चित्रविन्दा:

इस नदी-सुन्दरी का हमारे आश्रम के साथ कैसा ऋणानुबन्ध है!

तीसरा दृश्य

(कावेरी घबरायी हुई शीघ्रगति से प्रवेश करती है।)

कावेरी:

चारुशीला, ओ चारुशीला, अभी चली गयी? उस बालक के मुँह से सुनकर कि मेरी बाल्यसखी चित्रविन्दा आयी है, जल्दी आ गयी। वरन् थोड़ी देर वहाँ बैठी रहती।

आज मेरी हालत ही कुछ विचित्र-सी लग रही है। कितने दिनों तक यह वेदना सहूँ? यह इतनी तीव्र लग रही है कि आज ही मरे खत्म कर दे। यह दुबली देह कितने भार को ढो पाएगी?

तरलताओं से मनोहर बने इस पुण्याश्रम में पजरस्थ शुकी की भाँति गरम आँसू बहाती, विरह वेदना से तपती हुई दिन काट रही हूँ। हूँ, बेचारी उस चारुशीला ने कितनी सुघड़ता से मेरे शरीर पर आभूषण सजाये हैं। अच्छे फूलों को चुन कानों में खोस दिये हैं। मैं ने कहा— “मेरा हृदयसरोज तो कुम्हलाया हुआ है। ऐसे शरीर को ये न कुम्हलानेवाले फूलों से क्या काम?” उस ने कहा — “सहवास के कारण तुम्हारा हृदय फिर से खिल उठेगा।” इस आश्रम के स्वजनों ने मुझे जो अनुराग प्रदान किया है उस के बदले में एक परागलेश भी नहीं दे पा रही हूँ। किस दूर की सीमाओं से ला कर, मेरा पालन-पोषण किया है मेरे माता-पिता ने। उस सुभग प्रदेश पर मेरे हृदय में कितनी लालसा उत्पन्न हुई है। उस जन्मान्तर सौहाद्र के लिए सारे अंग, सावन की मेघमाला को देख विचलित होनेवाली पंखुडियों के समान, हिले जा रहे हैं।

हे आश्रम के देवताओं, तुम तो मुझे अपने स्वजनों के हाथ सौंप दो। नहीं तो इस अभागिन को अपने आच्छादन में छिपा लो।
(अगस्त्य का प्रवेश)

अगस्त्यः

(कावेरी के पास जा कर) इस वय में इतना दुख क्यों सुकुमारी? (कावेरी चकित हो पीछे हटती है।) वयस्विनी, डरो मत। मैं तुम्हारा आप्त हूँ। रत्नगिरि से लेकर पयोधि के कूलों तक सभी शोकार्त तुम्हारे आप्त हैं। दुख के देवता ने इस संसार में अपना एक परिवार बसा लिया है। हम दोनों उसी की सन्तानें हैं।

कावेरीः

हे देवताओं, मुझे अदृश्य क्यों नहीं कर देते?

अगस्त्यः

उधर से आते हुए मैं ने तुम्हारी आखिरी बातें सुनी हैं। इस आश्रम लक्ष्मी ने ही तुम्हारे दुखड़े को सुन मुझे यहाँ भेजा है। तुम अपने स्वजनों का स्मरण कर रही थी न, कौन हैं वे लोग?

कावेरीः

इस अनन्त विश्व में किसी चन्दन वृक्ष की छाया में उन का निवास स्थान है। वहाँ भी प्रकाश और अन्धकार है।

अगस्त्यः

कुछ पता दे सकोगी?

कावेरी:

उस अभिराम प्रदेश के सौन्दर्य को मेरा हृदय कभी भुला नहीं सकता। वहाँ के सुनील आकाश की वीथियों में मेरा मन स्वच्छन्द रूप से विचरण कर सकता है। पर उस के नामाक्षर मेरी जीभ पर नहीं आते।

अगस्त्यः

वेदनाविधुर अपनी इंद्रियों को भुलावा देकर एक बार वहाँ की सुगन्धियों और रागों का स्मरण नहीं कर सकोगी?

कावेरी:

उसी प्रयत्न में मेरे प्राण सूखे जा रहे हैं।

अगस्त्यः

भुला भी न सकोगी?

कावेरी:

कितनी बार कहूँ? मेरी प्रिय सखियों के अतिशय आदर और प्रेम के कारण और मेरे मातापिता के वात्सल्य के कारण सब कुछ भूले रहने पर भी, कभी किसी प्रशान्त वेला में किसी फूल की आड से, या किसी मृग की तान के बहाने, किसी आकाशवीथि से, किसी वेतसी-निकुंज से मुझे वह आर्त-स्वर सुनायी पड़ता है और मेरे सारे शरीर को कंपित कर देता है। इस विश्व की वस्तुराशि में से घास का एक तिनका भी मुझे उन्हें भूलने नहीं देता।

अगस्त्यः

कवेर दपतियों के वात्सल्य से भी शान्त न होनेवाली वह वेदना कैसी होगी?

कावेरी:

जिस दिन आकाशवीथियों से मैं इस आश्रम प्रदेश में आयी थी, तभी से कुलपति और मेरी माता दोनों भी मुझे फिर से आकाश को ही लौटा देना चाहते हैं। वे ही मेरे भाग्य देवता हैं। उन के प्रेम और वात्सल्य में किसी भी प्रकार की कमी दिखायी नहीं पड़ती। हृदय के इस काँटे को तो मुझे ही दूर करना पड़ेगा।

अगस्त्यः

यह सब मतिभ्रम तो नहीं है न कवेर पुत्री!

कावेरी:

ठीक हैं, मेरी बातों का इस से अधिक क्या अर्थ लगेगा? इसी भ्रान्ति को दूर करने के लिए चारुशीला कहती थी कि 'नीला', तुम सोचने में ही मग्न रहती हो। थोड़ा हँसना या थोड़ा क्रोधित होना सीख नहीं सकोगी?"

अगस्त्यः

सच्ची बात कही चारुशीला ने।

कावेरी:

सत्य है? सत्य है? इस अभगिन को स्पृहणीय और कुछ नहीं है?

अगस्त्यः

क्यों नहीं? इस अनन्त भूस्थल में सभी सुन्दर वस्तुएँ तुम्हारे लिए स्पृहणीय ही हैं। अपने हृदय के किसी कोने में छिपी-पड़ी वेदना की काली तहों को फैला कर बिछा लिया है। तुम्हारी आँखों को दीखनेवाले श्यामल आकाश और इस आकाश में कोई साम्य नहीं है। मध्य में एक परदा है। उसे अपने ही हाथों से हटाओ। मेरी बात सुनो।

कावेरी:

(संभ्रम के साथ) तुम्हारी बातों से मेरा हृदय शान्त हुआ है। कह रहे थे कि मैं तुम्हारा आप्त हूँ। यदि वह बात सच है तो कावेरी के करुणालापों को थोड़ी देर सुन सकोगे?

अगस्त्यः

जन्म-जन्मान्तरो में भी तुम्हारे कथामृत से मैं ऊब नहीं जाऊँगा। अपनी वेदना-विमुक्ति का तुम्हें कोई मार्ग नहीं सूझा?

कावेरी:

देखा उस सह्याद्रि की शिखर पक्षियों को? कितने सुन्दर पर्वत है।

अगस्त्यः

कई लोगों के मुँह इन तलहटियों के सौन्दर्य के बारे में सुना है।

वहाँ के फल-फूलों से भरी रमणीय तरुलताओं को एक बार देख आने की इच्छा हो रही है।

कावेरी:

मेरे मन में भी यही इच्छा है। जानते हो, वे कितनी दूर पर हैं?

अगस्त्य:

संध्या के समय सैर करने के लिए हो आ सकते हैं। वह अधिक दूर पर तो नहीं है।

कावेरी:

तो मेरा जन्मस्थान दूर नहीं।

अगस्त्य:

क्या कहा? सह्याद्रि तुम्हारा जन्मस्थान है? कैसा विलक्षण हास्य है यह?

कावेरी:

अगस्त्य, मेरी कहानी खत्म होने आयी है। अन्तिम बात सुनो, इन्हीं पर्वतों ने मेरे हृदय में अपार वेदना को उत्पन्न किया है। वे निरन्तर, अपूर्व प्रेम से सने स्वर में मुझे बुला रहे हैं। निश्चल हो दूर पर मानों प्रतीक्षा में खड़े हैं वे पर्वत। प्रातःकाल के समय स्नान करने के लिए आश्रम द्वारों पर खड़ी हो कर, उन की तरफ देखती हूँ तो मेरे प्राण उन की ओर उड़ जाते हैं, मानो पंख लग गये हों।... एक बार वहाँ तक मुझे ले जाओगे?

अगस्त्य:

इतनी मनोवेदना को लिए इतने दिनों तक कैसे रह सकी कावेरी? इतने से मिट जानेवाले इस दुख को पनपने ही क्यों दिया? आनन्द विभोर हो व्यतीत कर सकनेवाले इस यौवन को इतना संतप्त क्यों किया?

कावेरी:

मेरे स्वजन ही बाधक हुए।

अगस्त्य:

जाने से मना किया था?

कावेरी:

पता नहीं कि गुप्त आदेश रहा हो। पर मेरी सखियों ने, माता-पिता

ने, सभी ने सदा ही मेरी इच्छा को टाल दिया और कभी उस ओर जाने नहीं दिया। अब वही रहस्य-वृत्त मेरे जीवन का आधार बना हुआ है।... उन पर्वत प्रान्तों तक मेरे साथ आओगे न?

अगस्त्यः

इस अनन्त सृष्टि के किसी भी अज्ञात प्रदेश को तुम्हारे श्यामल चेलांचल को, आँख-भर देखते हुए आ सकता हूँ। आज शाम को ही हम लोग वहाँ जायेंगे।

कावेरी, तुम्हारी मोहिनी मूर्ति के लिए मेरा यह उपहार स्वीकार करोगी? (अपने उत्तरीय से पुष्प निकाल कर देता है।) यह मेरे अपने हाथों से पालित लता का पहला पुष्प है। उसे तुम्हारे सांगत्य का अनुभव करने दो।

कावेरी:

इस पूजा सामग्री को अपने सिर पर धारण कर धन्य बँूँगी अगस्त्य! मैं भी तुम्हें एक मंदार पुष्प दूँगी।

(फूल तोड़ने जा कर, डाली के न मिलने पर, फिसल कर गिर जाती है। अगस्त्य उसे हाथों में संभाल कर चूम लेता है। भीतर से कोई पुकारता है "नीला, ओ नीला"।)

चौथा दृश्य

(अगस्त्य का सहपाठी सावर्णी प्रवेश कर, कावेरी को अगस्त्य के हाथों में देख पीछे हट जाता है। कावेरी का प्रस्थान। सावर्णी का प्रवेश)

अगस्त्यः

इस आश्रम के हिरनों के बच्चे भी इतने भयभीत नहीं होते। तुम इतने चकित क्यों हो गये!

सावर्णी:

सच है कि यह आश्रम है। पर इस क्षण में यह सोचने की आवश्यकता हुई कि यह आश्रम है कि अन्तःपुर।

अगस्त्यः

आश्रम में अन्तःपुर हो सकता है।

सावर्णी:

अच्छा, तुमसे कई बातें कहनी हैं। (नजदीक आकर) कुलपति के जीवनसर्वस्व कावेरी के प्रति अनार्य हो कर यह अपचार क्यों किया।

अगस्त्य:

प्रेम के कारण।

सावर्णी:

वह कैसी?

अगस्त्य:

मेरे हृदय कटाह उस के प्रेमाभूत से सिक्त हो गये हैं। आज से मैं मुक्त हो गया हूँ।

सावर्णी:

बचपन से तुम्हें जानता हूँ। तब की वे सारी क्रियाएँ इसी परिणाम की ओर इंगित कर रही थीं शायद।

अगस्त्य:

हाँ, चिरकाल से, अनेक जन्मों से यही वेदना मेरे हृदय में जड़ जमा कर, आहार-विहार में, विद्या-शिक्षा में, प्रत्येक विषय में मेरी मानसिक शान्ति को हरती रही। यह बात सच है कि कावेरी ही मेरी आशाओं का फल है।

सावर्णी:

आश्रम की इन फुलवारियों की देख-रेख में तुम्हारे उत्साह का कारण रमणी-श्रृंगार ही है?

अगस्त्य:

इतने दिनों से यही समझा था कि तुम मेरे आप्तमित्र हो। आज पराये आदमी के जैसे ऐसे क्यों बोल रहे हो?

सावर्णी:

यह कावेरी-वृत्तान्त मुझे कोसों दूर ले गया है। कामिनी-कलंकित इन सांसारिक बन्धनों पर तुम्हारा यह ममत्व कितना विचित्र लग रहा है। मुनि-जीवन पर यह कलंक नहीं तो और क्या है?

अगस्त्य:

क्यों तपस्वी जन इतने प्रबुद्ध हैं? उनके लिए इस संसार में बन्धन ही नहीं है?

सावर्णी:

शत-सहस्र हैं। नहीं तो यह तपश्चरण किस काम का? ये कठोर नियम किस लिए?

अगस्त्य:

शायद कान्ता-सबध उन शत सहस्र की संख्या में नहीं आता होगा।

सावर्णी:

ब्रह्मचर्य व्रत के समय में ही कामिनी और कांचन का दमन कर, उन से भी बलवान् विरोधियों को जीतने की इच्छा से ही मनुष्य तपस्या का अवलंब लेते हैं।

अगस्त्य:

कीर्ति एक कान्ता है तो मुक्ति भी एक कान्ता है। इन चौदहों भुवनों की अधिष्ठात्री देवी कान्ता है। वह अपने आँचल की ओट में समस्त सृष्टि को बचाये रखती है।

सावर्णी:

कीर्ति-कान्ता में और कुलपति की पुत्री कावेरी में कितना साम्य है?

अगस्त्य:

मेरे प्रेम और तुम्हारे आरोपित क्षुद्र काम वासना में जितना साम्य है.....

सावर्णी:

अपने हृदय की इस व्याकुलता को और भी स्पष्ट रूप से व्यक्त कर सकोगे? प्रयत्न कर देखो। ... आज तुम्हारा ढंग ही कुछ अजीब लग रहा है।

अगस्त्य:

वह तो अनुभव से ही जाना जा सकता है।

सावर्णी:

खैर, तुम्हारी साधना का क्रम भी कुछ विपरीत लग रहा है। शायद उसी तरह तुम्हारे उपास्य देवता भी किसी असंभावित रूप में, किसी अश्रुतपूर्व नाम लिये रहा होगा। तुम्हारा आराध्य देव कौन है?

अगस्त्यः

वह रसदेवता है। उस के रसमयी और आनन्दमयी दो ही नाम हैं।

सावर्णीः

तो इस संसार में रसदेवता का साम्राज्य खड़ा करना चाह रहे हो?

अगस्त्यः

यह एक लोक ही नहीं, शेष तेरह लोक भी उसी के राज्य में हैं।

सावर्णीः

तो इन भ्रान्तियों को कभी छोड़ नहीं सकोगे?

अगस्त्यः

इतनी निष्ठुरता के साथ मेरा परिहास क्यों करते हो सावर्णी। अपने मित्र के हृदय की व्यथा को दूर करनेवाली एक भी बात नहीं कह सके।

सावर्णीः

कावेरी के साथ स्नेह को दूर कर दो। आश्रम के विपरीत जानेवाली इस चित्तवृत्ति को अपने वश में कर लो। वरन् तुम्हारे कारण से कुलपति का विशुद्ध जीवन कलंकित हो कर रहेगा।

अगस्त्यः

कवेर-पुत्री के प्रति मेरा यह अनुराग मेरे वश की बात नहीं है। सारे विश्व का लालन-पालन करनेवाली उसी माता ने मेरे हृदय में राग को जागृत किया है। वह भी उसे विनष्ट करने में असमर्थ है।

सावर्णीः

चिरकाल के सांगत्य से प्राप्त मैत्री के कारण से और एक बार कह रहा हूँ, सुन लो। पर यह मत कहो कि मेरे हित वचन सुमधुर नहीं हैं। कावेरी-वृत्तान्त को तुम्हें अवश्य ही भूल जाना चाहिए।

अगस्त्यः

मेरी आर्त कथा को सावधान हो कर सुनो। आज मेरा हृदय अनन्य तेजो-पुंज से घिरा है। आज के दिन अपने सारे निर्वेद-भार को

तुम्हारे समक्ष खोलकर रख देना चाहता हूँ। अपने अश्रान्त मनस्ताप को कम कर लेना चाहता हूँ। पर तुम बिलकुल कठोर बन मुझे खाये जा रहे हो।

सावर्णी:

पर इतने ही से मैं तुम्हारे संबंध को तोड़ नहीं सकता। तुम्हारे श्रेय की अभिलाषा ही मेरी वाणी को इतनी कठोर बना रही है।

अगस्त्य:

बहुत दिन हुए जब मैं इस आश्रम में आया था, तब से एक अस्पष्ट लीलामानुषमूर्ति चन्द्रिकापूत रजनियों में, कुसुमित कुंजों में, अपनी शीतल दृष्टि से मुझे पुलकित किया करती थी। उस दिनसे मेरी समस्त इंद्रियो इस विचित्र अनुभव केलिए तडपने लगी। जीवन मार्ग पर निर्दिष्ट मेरे सारे लक्ष्य उस अदृश्य मूर्ति के आगमन से अदृश्य हो गये। मेरा कुल, शील, मर्यादा और अन्त में मेरा स्वभाव ही, उदय कालीन सूर्य के समान पल-पल रूप परिवर्तित करते, संपूर्णतया बदल गया।

सावर्णी:

तुम ने कभी इस भेद पर विचार नहीं किया था?

अगस्त्य:

मेरे समग्र अनुभव को एकत्र कर उस का अन्वय करने का प्रयत्न किया। सोचा इस आश्रम के द्वार खोल, अनन्त विश्व वीथियों में विहार के लिये मेरी जीवन-लक्ष्मी ही मुझे बुला रही है। मेरे स्वच्छन्द जीवन केलिए यह आश्रम पर्याप्त नहीं है। इसी लिए यहाँ के नियमों और बन्धनों से अपने आप को मुक्त कर ले रहा हूँ। अपनी इंद्रियों से वैर मोल कर उन्हें व्यथित नहीं कर सकता। उनके सहयोग से ही अपने उपास्य देव की खोज करूँगा।

सावर्णी:

सखे, मुझे कितना दुखी बना रहे हो। इस विपरीत-वृत्तान्त का परिणाम क्या होगा?

अगस्त्य:

सावर्णी, विनती कर रहा हूँ, मुझे आसीसो।

सावर्णी:

सदा तुम्हारे श्रेय की ही कामना करता हूँ।

अगस्त्य:

अरे हाँ, एक बात कहना ही भूल गया।

सावर्णी:

इन शुष्क वचनों से मेरा दिल ही टूट गया। कोई नयी बात हो तो कहो।

अगस्त्य:

नहीं,..... आज शाम को कावेरी के साथ सह्याद्रि तक हो आऊँगा।

सावर्णी:

(अरुचि दिखलाते) वहाँ रखा ही क्या है?

अगस्त्य:

कावेरी देखना चाहती है।

सावर्णी:

(और भी विमुख होकर) मैं जा रहा हूँ। (जाता है।)

अगस्त्य:

मेरी व्याकुलता कुछ शान्त हुई है। (जाता है।)

पाँचवाँ दृश्य

कावेरी का प्रवेश

हे विश्वपती, कितने दिनों तक देरी करोगे? यह हतभागिनी १८ वर्ष से तुम्हारी प्रतीक्षा में पलक पाँवड़े बिछा रही है। बाल सूर्य के समान प्रफुल्लित रथ के सारथी के रूप में आ कर, इस आश्रम-सन्तान को कब गौरवान्वित करोगे? “वह देखो, आ रहा है। वह उसी की रथनेमी की आहट है।” ऐसे कर्णमधुर शब्द कब सुनूँगी? संध्याकामिनी के काषाय आँचलों से थकान दूर करते हुए, अस्तमय की वेलाओं में आओगे या उदयकालीन समीरण से अपने उत्तरीय को सँवारते हुए, विविध प्रसूनों के सुगंधों से सनी पहली घड़ियों में ही आना चाहोगे? इन दोनों वेलाओं को तज प्रलयनिशि में अकेले ही तेजस्वी बन, तरुलता-पल्लवों की छायाओं को प्रकाशमान करते

हृत् चल कर ही आओगे? कभी किसी समय रेखामात्र दृष्टगत तुम्हारे रूप-सौभाग्य के उस प्रथम साक्षात्कार को स्मृतिपथ पर लाने के लिए रात-दिन प्रयत्न करता रही । क्या सारा प्रयास निष्फल हो कर रहेगा? नहीं, नहीं हो सकता। जानती हूँ कि तुम आज ही आओगे। कुमार अगस्त्य के अनुराग ने ही मुझे यह सब समझाया है। हाँ, हाँ, तुम्हीं ने उसे मेरे पास भेजा है। मेरी सारी इन्द्रिय तुम्हारे साँगत्य-सुख की याचना कर रही है। मेरे प्राण मानो पंख धारण कर तुम्हारे लिए उड़ते जा रहे हैं। लो, मेरी सखियाँ जो आ रही हैं। चित्रविदा कितने उल्लास से बोल रही हैं।

चारुशीला:

तुम्हें कितनी देर से ढूँढ रही थी नीला। हमारी संगति से इस तरह क्यों दूर भाग रही हो?

चित्रविदा:

शिकारी के हाथ से बचने वाले हिरण की भाँति वृक्ष से वृक्ष तक, निकुञ्ज से निकुञ्ज तक तुम्हीं तो भाग रही हो। हमने कौन-सा ऐसा अपचार किया जो इस तरह कर रही हो?

कावेरी:

आज तुम्हारे मना करने पर भी तुम्हारे सग रहूँगी । आज मेरा मन फूला नहीं समा रहा है।

चारुशीला:

कावेरी, आज तुम्हारे लिए एक सुखद समाचार लायी हूँ।

कावेरी:

क्या है?

चारुशीला:

कल तुम्हारा जन्मदिन है। इस शुभ समय में उत्सव मनाने की इच्छा से उस के योग्य प्रबन्ध करने के लिए कुलपति ने हमें आज्ञा दी है।

चित्रविदा:

नीला के योग्य अलंकारों से मैं उसे सजाऊँगी। महीन कपड़ों से और फूलों से उसे रनवास की रमणियों -जैसी बनाऊँगी। कल जो

मालूम होगा कि आश्रम देवता को कावेरी पर कितना अनुराग है। देखेंगे कि कल मालती लता कितने फूल देगी जिसे स्वयं अपने हाथों सींचा था कावेरी ने।

चारुशीला:

मैं ने सोच रखा है, उस की सजावट किसी दुलहिन से कम न हो।

चित्रविन्दा:

तो योग्य वर भी देख रखा है?

चारुशीला:

वर के चुन रखने से मतलब ही क्या है? कोई चक्रवर्ती आणा कुलपति के दर्शन के लिए और इसे लेकर उड़ जाएगा।

कावेरी:

(अनमनी-सी) तब तुम लोगों को भी अपने साथ ले जाऊँगी। (थोड़ी देर सोचकर) समय हो गया है।

चारुशीला:

कौन-सा समय?

कावेरी:

सूर्य के अस्त होने का समय हो गया है।

चित्रविन्दा:

शायद सोच रही है कि चक्रवर्ती आणा कि नहीं।

चारुशीला:

नहीं, कावेरी किसी अव्यक्त सोच में पड़ कर, किसी दिव्यमूर्ति का ध्यान कर रही है।

कावेरी:

मेरी व्यथा से तुम्हें इतनी आशंका क्यों? कोई अशुभ नहीं होगा। मेरे ध्यान की बात छोड़ दो, पर उस दिव्यमूर्ति ने मुझे दर्शन दिये हैं।

चित्रविन्दा:

सच?

कावेरी:

अमृत को भी मात करनेवाले माधुर्य को बिखेरनेवाले वज्रखंडों के सम शक्तिमान उस के वचनों ने मेरे हृदय में अपूर्व आनन्दगान को जागृत किया है। अदृष्ट प्रान्त दृष्टिगत हुए हैं। भूले मधुरालाप फिर स्मृतिपथ में आये हैं। कई बार प्रयत्न करने पर भी अव्यक्त बनी हुई मेरी कल्पनाओं को सुललित वचनों में सुन्दरता के साथ उसने व्यक्त कर दिया है। इतने प्रभापूर्ण हो कर भी उसके वचन तुम्हारे सल्लाप के समान ही अत्यन्त मधुर थे। उस के सम्पर्क के बाद, सारा होनहार मानो मेरी आँखों के सामने आ गया। ये विचार सत्य हो तो... आज ही मेरे दुख दूर हो जाएँगे। सारे भुवनों में व्याप्त मेरी आशालता अवश्य पुष्पित होगी। निश्चय ही...

चारुशीला:

तुम्हारी बातें आज बड़ी निराली लग रही हैं।

चित्रविदा:

ऐसी क्यों अचरज में पड़ी हो जैसे कावेरी के स्वभाव को जानती ही नहीं। कल के उत्सव की कोई बात सुनाओ तो सही।

चारुशीला:

नीला, कुलपति की इच्छा की पूर्ति करना चाहती हो कि नहीं?

कावेरी:

कुलपति की इच्छा और मेरी सारी इच्छाएँ पूर्ण हो कर रहेंगी। उधर देखो, कोई तुम्हारे लिए आया है शायद।

चारुशीला:

मुनिपुत्र सावर्णी है। मैं अभी आती हूँ, चित्रा। तुम जाओ, कावेरी के साथ।

(चित्रा और कावेरी जाती हैं।)

सावर्णी:

चारुशीला, तुम से एक बात कहनी है।

चारुशीला:

ऋषिपुत्र को नमस्कार।

सावर्णी:

कोई खास खबर तो नहीं है न।

चारुशीला:

ख़ास क्या है? कल कावेरी का जन्मदिन है न। कुलपति की आज्ञा के अनुसार, उस के लिए साधन जुटा रही हूँ। पर मेरा उत्साह घटता जा रहा है।

सावर्णी:

कारण? (चारुशीला सन्देहमग्न हो जाती है।) संकोच मत करो। मुझसे तो अवश्य कहना चाहिए। देर मत करो।

चारुशीला:

कावेरी बहुत अनमनी दीख रही है। कह रही थी कि किसी दिव्यमूर्ति ने उसे बड़े अनुराग से बुलाया है। और भी कहा है कि उस के दर्शन करते ही, आज ही, उस की कामनाएँ सफल होगी... पता नहीं कैसी कामनाएँ हैं? कैसे संपूर्ण होगी वे? कुछ समझ में नहीं आ रहा है। कौन होगा वह दिव्यमूर्ति वाला?

सावर्णी:

मानिनियों की मनोवृत्तियाँ हम जैसों की समझ में कहाँ आएँगी? खैर, मुझे एक बात तो बताओ। क्या ऐसा कोई नियम है कि तुम्हारी सखी को सहयाद्रि के पास नहीं जाना है?

चारुशीला:

वह तो गुप्त विषय है न।

सावर्णी:

अज्ञान है जो ऐसा कह रही हो। आज तुम्हारा वह रहस्य अपने अन्तर्दलों को खोलकर, खिल कर, सारी दिशाओं में फैल जाएगा। मुझ से कारण मत पूछो। सब कह सुनाओ।

चारुशीला:

कावेरी एक नदीकन्या है। सहयाद्रि के देवीपंजर नामक निकुंज में पैर रखते ही वह फिर से नदी बन जाएगी। यह बात सच है कि ममता के कारण कुलपति कावेरी को और कुछ दिन आश्रम में ही रख लेना चाहते हैं, और इसी लिए इस गुप्त नियम का विधान किया है।

सावर्णी:

तो.... मैं जाता हूँ।

छटा दृश्य

(आश्रम का प्रान्त - सन्ध्या समय - दो ऋषि कुमार गाते हुए प्रवेश करते हैं।)

आओ, आ जाओ, संध्या-कामिनी।

पुष्परज की लगा हल्दी

अरुण-पल्लवों के मिस रंग लगा

परिचित डगों से, मग मे आओ, आ जाओ।

उषा कन्याएँ भर कलशों में दूध

दुग्ध धाराओं से

गैयो के थन भरते आओ, सजाओ।

हरे मालती के पत्तों से

गुथी पुष्पमालाएँ

ला रखा है तुम्हारे लिए

एक बार आ जाओ न संध्या-कामिनी।

नीले-नीले उत्पलों की मालाएँ

बिध जाए न निद्रा की कन्याएँ

बिखेर जाओ अमृत उस से पहले ही

ओ संध्या-कामिनी।

प्यार जुड़ाई किस से?

परवशता है यह किसके लिए?

घूमती हो जग-जग में किसके लिए?

प्रातः श्वेत वसन

पहन संध्या में काषायांबर

विचरती एक ही हो तुम

ओ उदय-संध्या-कामिनी।

पहला:

रे, इस आश्रम में सब से अच्छे कौन है?

दूसरा:

कुलपति.....।

पहला:

उन को छोड़ कर....?

दूसरा:

अगस्त्य।

पहला:

सावर्णी अच्छे नहीं हैं क्या? (हँसता है।)

दूसरा:

वह तो हमेशा सिकुड़ा बैठ रहता है। पता नहीं...

पहला:

सबेरे समिधाओ के लिए गया था। समिधाओं को जुटाने से पहले ही, अनार तोड़ने के लिए डालियाँ पकड़ झुका रहा था। अगस्त्य उसी मार्ग से जा रहे थे। मुझे देख अनार तोड़ दिये और अपने रास्ते पर चले गये। मैं उन्हीं को खाते वहीं बैठा रहगया। इतने में सावर्णी कहीं से आ धमका और कान मल दिये। सिर चकरा गया। अनार के दानों का रस, खून की बूंदों के समान मुँह से टपक पड़ा।

दूसरा:

कई दिनों से उसे पाठ सिखाना चाहता रहा। पर उस के सामने जबान हिले तब न।

पहला:

मैं ने तो कह डाला.....। दिल कड़ा कर के कहा - "सावर्णी, पैदा होते ही, तुम इतने बड़े थे क्या? तुम भी किसी समय बच्चे ही थे न?" जवाब क्या देता? मुँह बाकर देखता रहा, और फिर चला गया।

दूसरा:

वह देखो, सावर्णी आ रहा है, तुम्हारी बातें सुना ही होगा। वह तो आँखों से सुनता है। तुम्हें दंड मिलेगा ही।

सावर्णी:

(प्रवेश कर) जानते हो अगस्त्य अब कहाँ है?

दोनो:

(एक साथ) हाँ, हाँ, दिखा देगे। (तीनो जाते हैं।)

सातवाँ दृश्य

(पश्चिम की तरफ मुँह किये अगस्त्य एक वृक्ष के नीचे खड़ा है।)

सावर्णी:

(प्रवेश कर) एक शुभ समाचार लिये आ रहा हूँ।

अगस्त्य:

(संभ्रम के साथ) शुभ समाचार?

सावर्णी:

हाँ, प्रसन्नता का विषय है।

अगस्त्य:

उसे तो कब का तज दिया है। अपने जीवन को धन्य बनाने के मार्ग की खोज में लगा हूँ। मुझे प्रसन्नता से कोई काम नहीं है।

सावर्णी:

वह भी नहीं मिलने का।

अगस्त्य:

क्यों?

सावर्णी:

आज से कावेरी का अस्त होना है, इसलिए इतरेतर आराधनाओं को छोड़ जिस मूर्ति के सामने पूजा सामग्रियों को समर्पित किया, वह मूर्ति आज ही तुम्हें छोड़ जाएगी।

अगस्त्य:

सावर्णी, तुम्हारे वचन दूर से सुनायी पड़ने वाली मेघ-गर्जनाओं के समान बड़े निराले लग रहे हैं। अपने वचनों का सारा तात्पर्य सुनाओ ना।

सावर्णी:

कावेरी मनुष्या नहीं है। वह नदी-कन्या है। संयोग से इतने दिनों तक इस आश्रम-वाटिका में पली। अभी तुम जिस सह्याद्रि पर

जाओगे, वहाँ एक निकुंज है। उस प्रदेश में कदम रखते ही वह मनुष्य रूप को छोड़ देगी। तब... क्या उन्हीं नदी तरंगों से प्रेम करोगे? सह्याद्रि से ले कर सागर तक प्रवाहित होनेवाली सरिता में कावेरी के हृदय को कहाँ ढूँढ पाओगे? तुम्हारी बाहुलताओं से घिरा यह मधुर रूप उन बन्धनों को तोड़ समग्र-दक्षिणापथ में फैल जाएगा। तुम्हारी प्रेयसी के पल्लवाधर किस फुलवारी में प्रतिबिम्बित होंगे, उस का वक्षस्थल किस एकान्त प्रदेश में मन्द-मन्द रूप से उठता गिरता रहेगा, मधुर उसका ऊरु प्रान्त, किस चाँदनी रात को तुम्हारी प्रतीक्षा में संचरण करता रहेगा, कैसे पहचान सकोगे?.... बोलते क्यों नहीं?

अगस्त्यः

मेरा हृदय शिथिल बन गया है.... सावर्णी, मुझे अपने मार्ग पर जाने दो। (मौन हो सोचने लगता है।)

सावर्णी:

सोचो अगस्त्य, सोचो। यह मैं चला। (जाता है।)

आठवाँ दृश्य

अगस्त्यः

सोचा था कि मेरी जीवनयात्रा में आज विश्राम का दिन है। आज ही क्या दुर्गम देशान्तरों के लिए चल पड़ना है?

सह्याद्रि की यह यात्रा ही नहीं होती तो क्या होता? तब कावेरी मेरी देवी कैसे बनती? अपनी कामनापूर्ति के लिए ही उस ने मुझ मनुष्य से प्रेम किया है। मेरे पुण्य की सफलता के लिए, मेरी आकांक्षा रूपी अग्नि के ताप को बुझाने के लिए यह प्रथम समागम ही पर्याप्त है।

कावेरी, रसावेश की किस दशा में विधाता ने तुम्हें बनाया था? कोयल की कुहू से भरे उपवन के समान तुम्हारा आकार संपूर्ण है। उस मोहक आकृति ने, सुर पर तने मधुर तार के समान कितने मधुर गीत नहीं सुनाये?

प्रिये, तुम नदीकान्ता हो? इतने दिनों से रमणीय इस रमणी रूप

मे सीमित रह कर, आज तुम विश्वरूप धारण कर, दक्खिणापथ के किन किन... गाँवों-नगरों में विहार करोगी? मैं भी उसी महारूप के दर्शन करने के लिए आतुर रहा। होने दो, आज रात को अपने ही हाथों तुम्हें खो दूँगा। तुम्हारे आगमन की प्रतीक्षा में, तुम्हारे मंगलकाव्य-गान सुनने के लिए कितने देवता, कितने वनलक्ष्मी उत्कठित हैं। मैं ने निश्चय कर लिया है। तुम्हें अवश्य ही सह्याद्रि तक ले जाऊँगा। तुम्हारे वियोग को सहने के लिए आज रात को तुम्हारी मोहिनी-मूर्ति के दर्शन कर लेना ही पर्यप्ति है। कावेरी के आने का समय हो गया है। अब जाना चाहिए, कावेरी को सागर की ओर और मुझे निर्जन अरण्य प्रान्तों की ओर।

नौवाँ दृश्य

(सह्याद्रि - चन्द्रोदय का समय)

अगस्त्यः

धीरे-धीरे कदम रखो। रास्ता ऊबड़-खाबड़ है, दिखायी नहीं पड़ रहा है। चंद्र और हमारे बीच में दीवार के समान खड़े ये ऊँचे-ऊँचे साल वृक्ष चाँदनी को रोक रहे हैं।

कावेरीः

हाँ, उधर जायेंगे। वहाँ छाया उतनी घनी नहीं है। अविरल छायाओं के मध्य में बालचन्द्र के प्रकाश से, वहाँ की हरियाली बेल-बूटेदार फर्श के समान कितनी सुन्दर दीख रही है।

अगस्त्यः

दूर चलने में अनभ्यस्त तुम्हारे पैर दुख रहे होंगे। थोड़ी देर इस शिलावेदी पर आराम करें?

(दोनों विश्राम करने बैठे जाते हैं। चाँदनी खिल उठती है और उन्हें चारों तरफ से घेर लेती है।)

अगस्त्यः

चन्द्रोदय के कारण इन पर्वतों ने एक नया ही रूप धारण किया है, मानों एक परदा उठ गया है। इन सुन्दर वस्तुओं में तुम्हारा मुखमंडल कितना संदर्शनीय है।

कावेरी:

अनन्तकाल में कभी विस्मृत न होने वाले आनन्द की अनुभूति से मुझे संपन्न किया है। सखे, किस मुँह से तुम्हारी प्रशंसा करूँ?

अगस्त्य:

प्रिये, कावेरी।

कावेरी:

(थोड़ी चंचल हो) यह कैसा कंठस्वर है।

अगस्त्य:

कावेरी!

कावेरी:

कितनी मिठास के साथ बुलाया है। मेरे नामाक्षरो का इतनी बार क्यों उच्चारण किया? कोई निगूढ़ संशय तुम्हें व्यथित कर रहा है। बताओगे नहीं?

अगस्त्य:

तुम्हारे नामाक्षरो में ही वह माधुर्य है, मेरे संबोधन में नहीं।

कावेरी:

पहले कभी इतने भीरु नहीं बने थे?

अगस्त्य:

समझो, अचिरकाल में ही तुम मुझे छोड़ जाओगी.....।

कावेरी:

मेरे जीवनदाता और जीवनपति, तुम से बिछुड़ जाऊँ.....?

अगस्त्य:

बस यो ही समझो। सोचो तुम्हारे अदृष्ट की देवी तुम्हें मुझसे दूर करेगी।

कावेरी:

मुझे अपने प्राणप्रिय से कोई अलग नहीं कर सकता। चाहे इस लोक में हो या उस लोक में.....।

अगस्त्य:

यदि.....

कावेरी:

प्राणसखे, क्या कहूँ? सोचो, सचमुच वियोग होगा ही। अगर वैसा

हुआ तो, इस लोक में रहूँ या लोकान्तर में जाऊँ, इस शरीर से रहूँ या कोई दूसरा रूप ग्रहण करूँ, ब्रह्माण्ड को चीर कर, तुम्हारे चरणों की शरण लूँगी। कामिनी और कामियों के आप्त यह चन्द्र ही मेरे वचनों का साक्षी है।

अगस्त्यः

(कावेरी को आलिंगन में लेकर) कावेरी, तुम्हारे अमृत वचनों को सुन चिरंजीव बनूँगा। आज का यह आनन्द, युगयुगान्तर तक तुम्हारे वियोग को सहने की सामर्थ्य प्रदान करेगा।

कावेरी:

बातों में भूल बैठे। सुधालंकृत प्रासाद के समान दिखायी पड़ने वाला वह सौन्दर्यराशि क्या है?

अगस्त्यः

वही है न देवी-पंजर। (ध्यानमग्न हो थोड़ी देर चुप रहता है।)

कावेरी:

अभी थकान नहीं मिटी? अभी थोड़ी देर और विश्राम करें? बोलते क्यों नहीं?

अगस्त्यः

नहीं, अब मुझे विश्राम की आवश्यकता नहीं है। उतनी दुराशा मेरे किस काम की?

कावेरी:

मेरे प्राणप्रिय को कुछ हो गया है फिर से।

अगस्त्यः

(एकदम उठकर) प्रिये, मेरे सारे संशय दूर हो गये हैं। मैं तैयार हूँ। चलो। तुम्हें निमंत्रित कर, चिरस्मरणीय एक क्षणमात्र के लिए तुम्हें आतिथ्य देने के लिए, किसी देवी ने इस निकुंज का निर्माण किया है। दूर सीमाओं से तुम्हारे लिए निमंत्रण-पत्र लाकर, ये मलय पवन पर्णपुटों की मर्मर ध्वनियों के मिस उन्हें पढ़ कर सुना रही है। चलो जाएँगे।

(थोड़ी दूर आगे चलते हैं।)

कावेरी:

यहाँ फूलों की सुगंध कितनी मोहक है!

अगस्त्य:

मुरझाये फूलों की सारी सुगंधियाँ इस रमणीय कुंज में विश्राम करती हैं शायद।

कावेरी:

प्राणप्रिय, मेरे शरीर का प्रत्येक अणु बड़ी तेजी से घूम रहा है। सैकड़ों टुकड़ों में बँटकर भूमि बिछरती जा रही है। आश्रय दो मुझे। (अगस्त्य के हाथ का सहारा लेकर, दो कदम आगे बढ़, निकुंज में पैर रख अदृश्य हो जाती है। तब प्रचंड जल प्रपात की ध्वनि सुनायी पड़ती है। अगस्त्य विषण्ण होकर खड़ा रह जाता है। भीतर से “जीवनपति, प्रति वर्ष आज के दिन, तुम्हारी प्रतीक्षा करती रहूँगी” की कर्णप्रिय ध्वनि सुनायी पड़ती है।)

अगस्त्य:

ये ही मेरी प्रिया के अन्तिम वचन हैं। (जाता है।)

(वनकन्याँ, उपवन की देवियाँ, और लताकन्याएँ समवेत स्वर में गाती हैं।)

आयी कावेरी, देवी बन आज
आओ चले, तरुओं औ लताओ,
फूलों फूलों, पुष्पलतिकाओ,
फलों-फलों फलवृक्षों,
आरती दो ओ आराम - देवियो!
गाओ गीत ओ उद्यानलक्ष्मी!

पुष्परज से रंगोली रचकर
मल्लिका की कलियों से खींच रेखाएँ
मेहंदी के गुच्छों के बाँध बन्दनवार
पडोसियों के साथ समय गुजारे
आओ चले, तरुओं औ लताओ।

सीमान्त के खेत पुलक उठे
 दिशाओ में खिल उठे
 निहार उठे देवतागण
 आयी कावेरी करुणा से भर
 आओ चलें, तरुओ औ लताओ।
 आगमन के मार्ग में, बाँध कतारें
 रच चाँदनियाँ,
 स्वागत करे कावेरी का,
 दूर भगाएँ पाप - कर्म
 आयी कावेरी, देवी बन आज
 आओ चलें, तरुओ औ लताओ॥
 अनुवाद: डा. भीमसेन निर्मल

